

EVA HAIFA GIRAUD

Veganlık

Siyaset, Pratik ve Kuram

akadeve**im**

EVA HAIFA GIRAUD

Veganlık: Siyaset, Pratik ve Kuram

KİTAPIN ÖZGÜN ADI

Veganism: Politics, Practice, and Theory

© Eva Haifa Giraud, 2021

Veganism: Politics, Practice, and Theory (First Edition) çevirisi
Bloomsbury Publishing Inc. ile yapılan anlaşmayla basılmıştır.

© Akademim Yayınları

Dizi Bilgisi

Akademim-10 | Politika-01

1. Basım: Mart 2023

Yazar: Eva Haifa Giraud

İngilizce Aslından Çeviren: Pınar Üzeltüzenci

Editör: Talha Dereci

Redaktör: Aslı Schaeferdiek

Son Okuma: Gazi Tuğrul Ertuğrul

Dizi Kapak Tasarımı: Esen Karol

Kapak Resmi: Kamusal Alanda Vegan Performans (Güney Fransa, 2017),

Fotoğraf: Peter Curbishley

Sayfa Tasarımı: Turgut Üneli

Basım ve Cilt: Ceylan Matbaacılık

Maltepe Mh. Davutpaşa Cd. Güven Sanayi St. No: 83/2-319,

Zeytinburnu / İstanbul | O (212) 613 10 79

AKADEMİM YAYINLARI

İsmetpaşa Mh., Demircioğlu Cd., No: 1/8, PK: 17900. Merkez / Çanakkale

akademimkitapligi.com | bilgi@akademimkitapligi.com

+90 (551) 997 26 70 | @AkademimKitap

Eserin bütünüyle ya da kısmen fotokopisinin çekilmesi, mekanik ya da elektronik araçlarla çoğaltılması, kopyalanarak internette ya da herhangi bir veri saklama cihazında bulundurulması, 5846 Sayılı Fikir ve Sanat Eserleri Kanunu'nun hükümlerine aykırıdır ve hak sahiplerinin maddi ve manevi haklarının çiğnenmesi anlamına geldiği için suç oluşturmaktadır.

**EVA HAIFA
GIRAUD**

**Veganlık:
Siyaset, Pratik ve Kuram**

İngilizce Aslından Çeviren:
PINAR ÜZELTÜZENCİ

EVA HAIFA GIRAUD

Sheffield Üniversitesi'nde Dijital Medya ve Toplum programında kıdemli öğretim görevlisi. Edinburgh Üniversitesi'nde İngiliz Edebiyatı ve Nottingham Üniversitesi'nde Eleştirel Teori alanında yüksek lisans sonrasında Nottingham Üniversitesi'nde "Articulating Animal Rights: Activism, Networks and Anthropocentrism" başlıklı teziyle doktorasını tamamladı. Nottingham'da Kültür, Film ve Medya Bölümü'nde üç yıl çalıştıktan sonra Keele Üniversitesi Medya Bölümü'nde çalışmaya başladı. 2021 yılında Sheffield Üniversitesi, Sosyolojik Araştırmalar Bölümü'ne dâhil olan Giraud'un araştırmaları iki izlek üzerinden ilerlemektedir: İlk izlek; aktivistlerin kullandıkları medya platformlarıyla ilişkili gerilimleri, özellikle de sosyal medyanın yarattığı zorlukları nasıl müzakere ettikleri üzerine. Çevre, hayvan ve gıda aktivizminde karşılaşılan zorlukları ile ırkçılık karşıtı politikalar bu ilk izleği oluşturmaktadır. İkinci izlek de dünyada insan istisnacılığının ötesine geçen düşünme ve hareket etme yollarını araştıran, insanmerkezci olmayan teorik çalışmalar üzerinedir. Alternatif ve aktivist medya, gıda politikaları, "yaşam tarzı" etiği, çevrimiçi dezenformasyon ve nefret söylemi, aracılı aktivizm (özellikle hayvan, ırkçılık karşıtı ve çevre aktivizmi), bilim ve teknoloji çalışmaları, özellikle kültürel politika ile ilgili olmak üzere sosyal ve kültürel teori alanlarında çalışmalarını yürüten Giraud'un *Theory, Culture & Society*, *New Media & Society* ve *Social Studies of Science* gibi dergilerde yayımlanan birçok akademim çalışması yanında; *What Comes After Entanglement? Activism, Anthropocentrism, and an Ethics of Exclusion* ve *Veganism: Politics, Practice, and Theory* başlıklı kitapları bulunmaktadır.

İÇİNDEKİLER

Teşekkür/9

BÖLÜM I

GİRİŞ: BİR BESLENME BİÇİMİNDEN FAZLASI

Veganlığı Tanımlamanın ve Konumlandırmanın Zorluğu/14

Veganlığın İnsani Eşitsizliklerle Olan Karmaşık İlişkisi/18

Veganlık Pratiğinde Değişimler:

“Aktivist Veganlık”tan “Bitki Kökenli Kapitalizme”e mi?/24

Bölüm Özetleri/32

Veganlığı Ele Almak: Yöntemler Üzerine Son Bir Not/38

BÖLÜM II

VEGANLIK TARTIŞMALARI:

VEGANLIK ARAŞTIRMALARININ TAKİBİ

Veganlık Çalışmalarından Veganlık Çalışmaları'na/46

Ekofeminizm ve “İç İç Geçen Zulümler”/49

Veganlık Çalışmaları ve Hayvan Çalışmaları/53

Eleştirel Hayvan Çalışmaları ve Veganlık/54

Eleştirel Hayvan Çalışmaları, Eleştirel Irk Çalışmaları ve Vegan Yemek

Politikası/55

Akademide Eleştirel Hayvan Çalışmaları ile Etkileşimlerin Artması/57

Eleştirel Hayvan Çalışmaları ve Veganlık Çalışmaları/58

“Posthümanist” Veganlık Çalışmaları mı?/59

Bilim ve Teknoloji Çalışmalarında Failliği

İnsanın Ötesine Doğru Genişletmek/61

Teori Olarak Veganlık/65

İnsan-Hayvan Çalışmaları ... ve Ötesi/71

Veganlık Sosyolojisi/72

Vegan Coğrafyalar/74

Gelecek Yörüngeleri/75

BÖLÜM III
VEGAN KİMLİKLERİ:
SAFLIK VE KUSURLULUK

- Vegan Kimliği ve Uygulamasına Dair Eleştiriler/**82**
“Saflık Siyaseti” Olarak Veganlık?/**84**
Popüler Kültürde “Saflık Politikası” Olarak Veganlık Söylemleri/**91**
Veganlık: Normatif mi, Normlara Karşı mı?/**97**
Yeni Normlarda Gezinmek/**102**
Sonuç: Sistemleri Hesaba Katmak/**106**

BÖLÜM IV
VEGANLIK AKTİVİZMİNDEN ÖĞRENMEK

- Veganlık Aktivizmini Bağlama Oturtmak/**113**
Hayvanları Hesaba Katmak/**116**
Şiddeti İfşa Etmek/**120**
Normları İfşa Etmek/**129**
Alternatifleri Harekete Geçirmek/**134**
Sonuç/**142**

BÖLÜM V
HAYVAN ÖZNELLİĞİ VE ANTROPOMORFİZM

- İnsan İstisnacılığını Yeniden Düşünmek/**146**
Acıları Karşılaştırmak/**153**
Acıyı Somutlaştırmak/**157**
Çok Türü Bir Topluluk Yaratmak/**167**
Sonuç/**176**

BÖLÜM VI

KESİŞİMSSEL VEGANLIK(LAR)

Kesişimsel Veganlık/182
Kesişimselliği Gözetmek/188
İrk-Sonrası Gıda Etiği ve Beyaz Veganlık/196
Küresel Veganlık(lar)/207
Sonuç/215

BÖLÜM VII

POSTVEGAN? BİTKİ KÖKENLİ KAPİTALİZMİN YÜKSELİŞİ

Postfeminist Eleştiriden Öğrenmek/222
Sadece Bir Beslenme Biçimi mi?/227
Kurumsal Veganlık(lar)/229
Yeşil Aklama ve Yeşil Prim/236
Etik Bir Yerinden Edilme?/240
Esnek Veganlık/242
Sağlıklı Yemek-Veganlığı ve “Heganizm”/248
Sonuç: Birbirinden Ayrı Zulümlerin Ortasında Umut Bulmak/255

BÖLÜM VIII

SONUÇ: “DAHA FAZLASI”NI SÜRDÜRMEK

Veganlık Anlatılarını Karmaşıktırmak/261
Safçı/Esnek İkiliğinin Ötesinde/264
Kaynakça/271
Dizin/305

TEŞEKKÜR

Öncelikle, Mike Goodman'a -ilk başta beni bu kitabı yazmaya teşvik ettiği ve taslak hazırlama ve redaksiyon süreci boyunca çok destekleyici olduğu için- teşekkür etmeliyim. Gerçekten, kendisine minnettarlığımı ne kadar dile getirsem azdır. Görüşme yaptığım kişilerin dikkatli ve zengin düşünceleri olmasaydı, bu kitabın en önemli bölümlerini de yazamazdım. Her birinizle tek tek konuşmak bir ayrıcalıktı ve ortaya atılan sorunlar yalnızca bu kitap bağlamında, veganlığın hâlihazırda ne olduğu ve ne anlama geldiği üzerine uzun uzadıya düşünmek için değil, aynı zamanda kendi çalışma alanım ve pratiğim üzerine düşünme açısından da değerliydi, teşekkür ederim.

Kitabın belirli bölümleri hakkında görüşlerini belirten arkadaşlarıma ve meslektaşlarıma inanılmaz derecede minnettarım. Yorumları için Josh Bowsher, Matthew Cole ve Alex Lockwood'a teşekkürler. İlk taslağımla ilgili keskin, yapıcı ve destekleyici geri bildirimleri için anonim hakemlere ve ilk teklifim hakkında öğretici yorumlarda bulunan hakemlere de teşekkür ederim.

Dışarıdan gelen tüm yorumlar kitabı anlamlı biçimlerde şekillendirdi ve bunun için müteşekkirim. Fikir yürütmenin ilk aşamalarında, Lund Üniversitesi'ndeki bir atölye çalışması oturumunda da yararlı yorumlar ve öneriler aldım ve Iselin Gambert, Tobias Linné, María Ruiz Carreras, Helen Thompson dahil olmak üzere katılan kişilere (ayrıca oturumda bulunan ancak daha sonra isimlerini yazmayan herkese) çok teşekkür etmek istiyorum. Beni davet ettiği için Tobias'a ve ziyaretim sırasında gösterdiği cömertliği için de Iselin'e özellikle teşekkürler. Nihayet, son dakika düzeltme okumasına yardımcı olmak için zaman ayıran herkese, özellikle Greg Hollin, Adam Searle ve Jonathon Turnbull'a teşekkür ederim. Cömertçe

ayırdığınız zamanınız için her zaman minnettar olacağım. Daha genel olarak, veganlık pratiğine bir şekilde dahil olan ve yıllar boyunca bu kitapta tartışılan pek çok konu hakkında konuştuğum tanıdığım herkese ancak özellikle Brent Reid'e teşekkür ederim. Bu kitaptan elde edilecek tüm telif ücretleri, birçoğunuz için ne kadar önemli olduğunu bildiğim bir yere, Brinsley Animal Rescue'ya* gidecek.

Tüm bariz nedenlerden dolayı zor bir yıl" oldu ve bu yılı işle ilgili dayanışmadan, Zoom oyunlarına kadar her şeyle olabildiğince çekilir hâle getiren meslektaşlarıma ve karantina deneyimlerini paylaştığımız tüm arkadaşlara teşekkür etmek istiyorum. Bu bağlamda öne çıkarmak istediğim birkaç kişi var. Katie Higgins ve Jack Decie'ye bahçelerinde oturmamıza izin verdikleri (karantinanın ilk kez gevşetilmesinden sonra bize izin verildiğinde!) ve Cat Gold ve Jeff Whyte'a da ilk açık hava içecekleri için (yine mümkün olduğunda!) minnettarım.

Clive Hollin ve Felicity Schofield'a (ve Toby'e), 2019'un sonlarında (kitabın büyük bir bölümünü yazmamla aynı döneme denk gelen bir zaman diliminde) başlangıçta tahmin edilenden daha uzun süre başımızı sokacak bir yer sunanlara da içten teşekkürlerimi sunmalıyım. Son taslağı teslim ettiğimde (daha önce değilse) bir şeyler üzerinde kafa patlatmamdan bıktığından kesinlikle emin olduğum Greg'e tekrar, çok özel teşekkürler. Son olarak, bu yılın tüm stresine rağmen, kitabı yazarken yaşadığım en güzel gelişme teyze olmak oldu (her iki tarafta da!), bu yüzden Hani May ve Leo'dan özel olarak bahsetmek istedim –bu büyük bir ayrıcalıktı.

* İhtiyaç sahibi hayvanların korunması ve rehabilitasyonuna adanmış İngiltere merkezli bir yardım kuruluşu. Hayvanların tıbbi tedavi ve yeniden sahiplendirme hizmetleri alabileceği bir barınak yanında hayvan refahını ve sorumlu evcil hayvan sahipliğini teşvik etmek için eğitim ve farkındalık programları düzenleyen, tamamen gönüllüler tarafından yönetilen ve toplumdan gelen bağış ve desteklerle çalışmalarını sürdüren bir oluşumdur. — Ed.N.

** Çalışmanın yayımlanma tarihi 2021'dir. Hazırlık süreci COVID-19 pandemisi dönemine denk gelmiştir. — Ed.N.

BÖLÜM I

GİRİŞ: BİR BESLENME BİÇİMİNDEN FAZLASI

“Peki bitkilerin canı yok mu?”, “Ya hasat sırasında öldürülen fareler?”, “İçindeki hayvansal ürünler nedeniyle bilgisayar veya araba kullanmayı da reddediyor musunuz?”, “Ya acı çeken onca insan?”, “Komşunun kedisi eceliyle öldü diyelim, o kedinin derisinden şapka yapıp giymek vegan sayılır mı?” Bağlamına göre bu soruların kaynağı samimi bir merak, ahlakçılık olarak algılanan şeyi delme arzusu veya sadece şaka yapma isteği olabilir. Bununla birlikte tüm bu soruların ortak noktası, herhangi bir süredir vegan olan herkese bunlardan en az bir tanesinin sorulmuş olmasıdır. Tamam, belki son soru değil –bu soru bana ta 2003 yılında yöneltilmiş olduğu hâlde hâlâ aklımda kalmış olsa bile.

Aklımda kalan bir diğer şey de o zamanlar –henüz yeni bir vegan olarak– bu tartışmaları ilgi çekici ve hatta bazen eğlenceli bulduğum ve bu konuları çeşitli etik tartışmalar üzerinden konuşmaktan mutluluk duyduğumdur. Buna karşılık başka bir arkadaşım ise, soru gibi yöneltilen lakin aslında güya ikiyüzlülüğü vurgulamak için tasarlanmış ve yıllardır bitmeyen bu kötü niyetli “işte yakaladım!” anlarının sebep olduğu yıpranmışlık hissi nedeniyle bu tartışmaları daha az komik buluyordu. Veganlık pratiğiyle ilgili yakın zamanda yazılan metinlerin gösterdiği gibi, bu deneyimler münferit değildir ve veganlıkla ilgili günlük tartışmalarda “işte yakaladım!” provokasyonları yaygındır (bkz. Hamilton, 2019: 185; Ko, 2019: 7).

Konu açma amaçlı gibi görünen bu sorular –arkalarındaki çeşitli motivasyonlar, neden olabilecekleri farklı potansiyel cevaplar ve bu tür tartışmaların meydana gelme sıklığı– veganlık hakkında da önemli bir şey söylemektedir. İster tüketim ve eğlence ister çevreyle günlük etkileşimler aracılığıyla olsun hepimiz insan olmayan hay-

vanlarla bir tür ilişki içindeyiz.¹ Hayvanların toplumun merkezindeki konumu veganlığın sorduğu ve bu ilişkilerin en yaygın olanlarından bazılarını yeniden düşünmeye ve bunlara karşı çıkmaya davet eden soruların yalnızca az (ama hızla artan) sayıdaki vegan kimlikli insana yönelik olmadığı anlamına geliyor.² Bilakis, veganlık vazgeçilmez sosyo-ekonomik veya kültürel rollere sahip pratikler, değerler ve hayvanlarla olan ilişkilere değinir –bu ilişkiler belirli ulusal bağlamlar arasında ve hatta kendi içinde önemli ölçüde farklılık gösterse bile.

Veganlık pratiğinin ortaya koyduğu sorunların enginliği ve karmaşıklığı, şaka yollu provokasyonların bile basit bir şekilde çözülemeyeceği anlamına gelir. Bu nedenle bu kitaptaki amacım, geçmişte daha incelikli bir şekilde ele almam gerektiğini düşündüğüm, veganlığa dair sorulara basit bir yanıt vermek değil. Kitap hayali veya öngörülen eleştirilere karşı bir veganlık pratiği savunması da yapmıyor. Hedefim, herhangi bir net çözüm sunmaktan ziyade, veganlığın kendi çağdaş tarihinin önemli bir kavşağında ortaya koyduğu kuramsal, politik ve etik açıdan karmaşık meselelere dair bir fikir sunmak. Bu kitap boyunca, veganlığın bir yemek kültürü biçimi olarak ayırt edici özelliğini kavramak için, çelişkili bir biçimde, onun *bir beslenme biçiminden daha fazlası* olduğunu anlamamanın gerekli olduğunu savunacağım. Yalnızca veganlığın hayvan etiğine dair gıdanın da ötesine geçen ilgisi nedeniyle değil, aynı zamanda mevcut birçok insan-hayvan ilişkisine yönelik eleştirisinin daha kapsamlı etik sonuçları nedeniyle. Bunun yanı sıra etrafındaki gerilimleri kavramak için veganlığın, onu *yalnızca bir beslenme biçimine* indirgemeye çalışan piyasalar, belirli toplumsal oluşumlar, kurumlar ve insan olmayan hayvanlarla ilgili belirli

1. Burada açıklama amacıyla “insan” ve “çevre” arasında bir ayırım yapıyorum, ancak pratikte bu tür ayrımlar yapmanın zor olduğunu anlıyorum. İnsanlar ve diğer varlıklar arasındaki karışıklıklar hakkında daha fazla bilgi için bkz. ikinci bölümdeki posthümanist düşünce tartışması.

2. Örneğin The Vegan Society [Vegan Topluluğu], yalnızca Birleşik Krallık’taki vegan sayısının 2014 ilâ 2019 arasında dört katına çıktığını belirtiyor: vegansociety.com/news/media/statistics.

söylemlerle sürekli müzakere hâlinde olan bir şey olarak konumlandırılması gerekiyor.

Kitabın genel amacı, veganlıkla bağlantılı daha radikal siyasal ve etik potansiyelleri görünür (ve bazen de görünmez) kılan yollarla “daha fazlası” ve “yalnızca” arasındaki bu mücadelelerin nasıl müzakere edildiğine dair bir fikir sunmaktır. Bu görevi, vegan kimliğinin oluşumu, vegan aktivizmi ve kampanyaları, veganlığın diğer toplumsal adalet meseleleriyle benzerliklerini ve gerilimlerini vurgulayan popüler yorumlar ve “bitki kökenli” gıdanın son zamanlarda popülerleşmesi dahil olmak üzere bir dizi bilgilendirici bağlama başvurarak ele alacağım. Popüler kültürden bir dizi örnekle, mevcut veganlık araştırmalarındaki tartışmalarla ve uzun süredir vegan olan kişilerle yapılan görüşmelerden özgün alıntılarla haşır neşir olan kitap, veganlığın hem belirli akademik bağlamlardaki hem de ana akım medya tasvirleri içindeki genel kabulünden daha çok yönlü ve karmaşık bir şey olduğunu ortaya koyuyor. Kitap boyunca yararlandığım örnekler ve tartışmalar, veganlığın hem insanların insan olmayan hayvanlarla olan ilişkilerini beslenme biçiminin ötesinde sorgulayan bir şey olarak korumanın önemini incelerken, “daha fazlası” hissini muhafaza edecek şekilde bu sorgulamanın daha kapsamlı siyasal sonuçlarını da vurguluyor.

Mevcut hâliyle veganlığı bir beslenme veya modaya uygun bir beslenme biçiminden daha fazlası olarak kavramsallaştırmanın zorluklarından biri, bu kitap serisinin çağdaş *gıda* araştırmalarına adanmış olmasıdır. Kitabın gıdaya yaptığı bu zaruri vurgu nedeniyle, veganlığın yalnızca yemekle ilgili olduğu hissine kapılma riski de bulunuyor. Yine de kitaptaki sekiz bölüm boyunca ortaya koyduğuklarım çelişkili görünebilir: Yalnızca yemek yemeyi tartıştığımızda dahi tartışma bunun ötesine muhakkak geçecektir. Üçüncü bölümdeki vegan gıdaların, bu ürünleri “zulümsüz” (bkz. Harper, 2010a) olarak etiketleyerek maskelenen çevre ve emek politikaları nedeniyle yapılan sansasyonel eleştirilere ilişkin tartışma örneğin saflık politikaları, yaşam tarzı aktivizmi ve kimlik hakkında daha etraflı tartışmalara kapı açıyor. Beşinci bölümün vegan beslenme biçimlerini teşvik

etmek için tasarlanmış yüksek bütçeli kampanyalara ilişkin ilk tartışması, bu karmaşıklık duygusunu daha da ileri götürerek, hayvan öznelliği hakkında geniş kapsamlı tartışmalara değiniyor. Kitabın başka yerlerinde, örneğin ikinci bölümdeki veganlık araştırmaları veya dördüncü bölümdeki taban aktivizmi analizinde, veganlık ile diğer sosyal adalet hareketleri arasındaki bağlantıları açıklamaya çalışan bir dizi akademik ve siyasi girişimi tartışıyorum. Son bölümler bu tartışmaları, alternatif yaşam tarzı politikaları ve piyasa temelli popüler veganlık biçimlerinin sınırları ile ilişkili sınıfsal ve ırksal eşitsizlikler hakkında daha yaygın kaygılara hitap eden şekillerde çağdaş veganlık pratiğinin belirli yinelemelerinin sınırlarını ortaya koyarak ele alıyor.

Bununla birlikte, kitaba daha derinlemesine bir genel bakış sunmadan önce, veganlığı bir beslenme biçiminden daha fazlası olarak tanımlamanın ne anlama geldiğine ve bu iddianın yaşanan son gelişmeler ışığında nasıl karmaşıklılaşmaya başladığına dair daha net bir anlayış geliştirmek suretiyle kitabın genel argümanları için zemin hazırlamak önem taşımaktadır.

VEGANLIĞI TANIMLAMANIN VE KONUMLANDIRMANIN ZORLUĞU

Veganlığı tanımlamak görüldüğünden daha zordur. Son yıllarda veganlığın ne olduğu ve ne anlama geldiğine dair değişen tanımlara değinen bazı gelişmeler yaşandı. *The Game Changers*'daki* (2018) gibi vegan sporcuların betimlendiği popüler kültür metinleri ve sağlıklı beslenme olarak veganlığın kutsanışı (Braun ve Carruthers, 2020; Scott, 2020) (Cole, 2008; Cole ve Morgan, 2011) sadece on yıl ön-

* Bitki kökenli beslenme tarzına sahip sporcular hakkında çekilmiş 2018 yapımı bir belgesel film. Filmde muhtelif alanlardaki bilim uzmanlarıyla röportajlar yapılmakta, bu tür beslenme tarzını benimsemiş sporcuların başarı öyküleri sergilenmekte, bilimsel çalışmaların olumlu sonuçları vurgulanmakta ve film yapımcıları bitki kökenli beslenmenin hem sporcular hem de sporcu olmayanlar için faydalarını savunmaktadır. — Ed.N.

cesinin kısıtlama ve çileciliğe odaklanan baskın medya söylemine kıyasla bile belirgin bir tezat oluşturuyor. “Abur cubur veganlığı”nın yükselişi ve Subway ve hatta McDonald’s gibi zincir restoranlarda vegan gıdaya erişimin artması veya Veganuary* ve Meat Free Mondays” gibi kampanyalar, çok farklı şeyler ima etseler de katı, marjinal ve aşırı bir şey olarak betimlenen daha önceki kültürel veganlık anlayışıyla taban tabana zıt bir yerde duruyor. Bu gelişmelere karşılık veganlığı esnekliği ve bireysel tercihi vurgulayan bir gıda politikasıyla ilişkilendiren “bitki kökenli gıda” ve “fleksitarizm”” gibi terimlerin yükselişine şahit olduk, bu da veganlığın daha radikal aktivizm biçimleriyle olan ilişkisinden bir kopuşun habercisi gibi görünüyor (krş. Cherry, 2010). Bu nedenle veganlık pratiğindeki son değişiklikler veganlığın daha köklü siyasal tarihi karşısında çetrefilli ve çoğu zaman rahatsız edici bir konuma sahiptir. İşleri daha da içinden çıkılmaz hâle getiren şey de bu son olayların karşısına konabilecek normatif bir veganlık tanımını belirlemeye yönelik herhangi bir girişimin üreteceği bir dizi gerilimdir.

Veganlığın yeterli bir tanımını oluşturmak adına faydalı bir başlangıç noktası olarak UK Vegan Society’yi [Birleşik Krallık Vegan

* Dünya çapında insanları ocak ayı ve sonrasında vegan beslenmeyi denemeye teşvik eden, kâr amacı gütmeyen bir organizasyon. Veganuary yıl boyunca insanları ve işletmeleri, çevreyi korumanın, hayvanların acı çekmesini önlemenin ve milyonlarca insanın sağlığını iyileştirmenin bir yolu olarak bitki temelli beslenmeye geçmeye teşvik etmektedir. — Ed.N.

** Etsiz Pazartesi, insanları kendi sağlıklarını ve gezegenin sağlığını iyileştirmek için pazartesi günleri et yememeye teşvik eden uluslararası bir kampanyadır. Etsiz Pazartesi, çeşitli nedenlerden dolayı girişimini pazartesi günlerine odaklamaktadır. Çarşamba ve cuma günleri Katolik ve Ortodoks Hristiyanlar arasında geleneksel olarak oruç tutulan günlerdir. Pazartesi genellikle iş haftasının başlangıcıdır ve bireylerin haftalık rutinlerine geri döndükleri gündür. Hafta sonu boyunca süregelen alışkanlıklar unutulabilir ve yerini başka tercihlere bırakabilir. Sağlıklı alışkanlıklara yeniden başlamak için haftalık bir hatırlatma da başarıyı teşvik eder. — Ed.N.

*** İnsanların haftada bir veya daha fazla gün et yemediği yarı vejetaryen bir beslenme türü. Bunun dayandığı fikir, sağlık, etik veya çevresel nedenlerle et tüketimini azaltırken yine de bir miktar esneklik ve seçime izin vermektir. Bu yaklaşım, vejetaryen veya vegan bir beslenme düzenine sıkı sıkıya bağlı kalmayı gerektirmek yerine, daha bitki temelli bir beslenme düzenine geçişin yönetilebilir ve sürdürülebilir bir yolu olmayı amaçlamaktadır. — Ed.N.

Topluluğu] alabiliriz. 1944 yılında kurulan topluluk hayvan ürünleri tüketimine son vermek isteyenleri desteklemede önemli bir rol oynamıştı. Belki de en iyi “vegan” teriminin de isim babası olan, kurucu üyelerinden Donald Watson ile tanınan Vegan Society’nin ilk faaliyetleri arasında yeni veganlar için beslenme bilgisi sağlamak, ilk vegan yemek tarifleri kitapları yayınlamak ve 1960 yılında kurulan American Vegan Society [Amerikan Vegan Topluluğu] gibi vegan topluluklarının ortaya çıkmasını desteklemek de vardı (Batt, 1964).³ Topluluk daha sonra veganlığın en ikonik göstergelerinden biri hâline gelen, vegan ürünleri belirtmek için kullanılan uluslararası bir işaret (yaprak ve ayçiçeği motifine benzeyen bir V harfi) geliştirdi.

Topluluğun kendisine ait ve çokça alıntılanan veganlık tanımı, “mümkün ve uygulanabilir olduğu ölçüde, hayvanların yiyecek, giyecek veya başka herhangi bir amaçla her türlü sömürsünü ve zulmünü dışlamaya çalışan bir yaşam biçimi” şeklindedir. (Vegan Society, 2020a). Ancak görünüşte son derece basit olan bu tanım bile veganlığın anlamlarına ilişkin karmaşayı çözmek yerine büyütür. “Sömürü” ve “zulüm” gibi terimlerin asıl anlamından “mümkün ve uygulanabilir” uyarısının nasıl anlaşılması gerektiğine dek bir dizi soru işaretine neden olur. Ek olarak, veganlık tarihini hayvansal ürün tüketiminin tamamen sona ermesinin *kesin* tarihi olarak ele almamaya özen göstermek gerekir zira bu çerçeveleme farklı kültürel veya coğrafi kökenlere sahip manevi, dinsel ve etik hareketleri dışlamaktadır (Harper, 2012). Esasında belirli beslenmeye dair ve spiritüel uygulamalar, Vegan Society terminolojisinin benimsenmesiyle bugün “vegan” olarak tanımlanabilse de kurumun kendisinden çok daha kökü tarihlere sahiptir ve bu tarihler de belirli bir kurumla başlayan net bir veganlık anlayışını zorlaştırır (ki bu Vegan Society’nin de kendi özgün tanımında vurguladığı bir noktadır [Cole, 2014]). Bu demek değildir ki, veganlığın belirli, etkili, kurumsal tanımlarını ortaya çıkarmanın kayda değer bir değeri olmasın; bilakis,

3. Arşivlerine istinaden Donald Watson hakkında daha derinlemesine bir tartışma için bkz. Cole, Stewart ve Craane’in ilk Vegan Sosyoloji Konferansı’ndaki genel kurulu: youtu.be/bAAHifcljHo

bu tarihçelerin veganlık etiği hakkında daha karmaşık tartışmalara kapı açmak yerine onları kapatacak şekilde kullanılmasına direnmek önem taşır.

Bu gerilimleri göz önünde bulundurursak, Vegan Society'nin tanımı, kısmen açtığı tartışmalar nedeniyle hâlâ faydalıdır. Topluluğun ilk çalışmalarının altını çizdiği şeylerden biri de çağdaş veganlığın en yaygın kavramlarından bazılarının onu bir beslenme biçiminden daha fazlası olarak nasıl anladığı ve uyguladığıdır. Burada veganlık sadece yemek yemekle ilgili değildir ve hayvanların insanların temel yararı için kullanıldığı, hayvanlarla olan her türlü ilişkiyi kapsar. Diğer bir deyişle veganlık pratiği tarihsel olarak salt belirli hayvansal ürünlerinin reddine odaklanmamış, aynı zamanda insanların diğer varlıklarla olan ilişkisine dair daha temel sorular da sormuştur. Veganlığın bu tanımı, yalnızca “hayvancılık” veya “yenen hayvanlar” (bkz. Arcari, 2020) gibi sınıflandırmaları değil, aynı zamanda hayvanat bahçeleri ve eğlence amaçlı avcılıktan, at yarışlarına ve hayvanların laboratuvar araştırmalarında kullanılmasına kadar birçok kurum ve uygulamanın altında yatan ilkeleri de zorlamaktadır.

Daha net bir şekilde ifade etmek gerekirse: Bu veganlık etiği anlayışını önemli kılan şey, “antroparşi” (insana ayrıcalık tanıyan sosyal örgütlenme oluşumları aracılığıyla “doğa”nın tahakküm altına alındığı, karmaşık ve nispeten istikrarlı bir hiyerarşik ilişkiler dizisi (Cudworth, 2011: 67) ile tanımlanan toplumlarda vegan yaşam biçimi, tarihsel olarak bu oluşumların ve onları destekleyen kurumların vazgeçilmezliğini yerinden etmeye çalışmıştır. Bu kitap, çağdaş veganlığın popülerleştiği ve ticarileştirildiği diğer ulusal ortamlarda ses getiren bir dizi teori, tartışma ve anlaşmazlıklara değiniyor olsa da aslen toplumsal ilişkileri antroparşi tarafından şekillendirilen Birleşik Krallık bağlamından yola çıkarak kaleme alınmıştır.

* *Anthroparchy*; Eski Yunanca'daki “anthropos (insan)” ile “-arch (kural)” kelimele-
rinin bir araya gelmesiyle türetilen, insanların diğer türlerin üyelerine hükmettiği,
onları sömürdüğü ve istismar ettiği tutumların, uygulamaların ve kurumların yapı-
sını ifade etmek için kullanılan kavram. — Ed.N.

VEGANLIĞIN İNSANİ EŞİTSİZLİKLERLE OLAN KARMAŞIK İLİŞKİSİ

Vegan Society'nin yaptığı tanımla başlarken akla gelen, yerleşik ve-ganlığın kökenine odaklandığımızda bile veganlık pratiği, gıdanın ötesinde geniş kapsamlı etkileri olan çok sayıda etik kaygıyı ortaya çıkarır. Veganlık araştırmalarına ve tartışmalara daha derinlemesine döndüğünde açıkça ortaya çıkan şey ise bu veganlık biçiminin bir beslenme biçiminden daha fazlası olarak da anlaşılmasıdır. İnsan olmayan hayvanlar tarihsel olarak veganlık pratiğinde merkezî bir rol üstlenmiş olsa da insan olmayan hayvanlara yapılan muamele ile *insanların* çektiği acılarla ilgili toplumsal adalet konuları arasında bağlantı kurma girişimleri de olmuştur (Cole, 2014). Corey Lee Wrenn'in belirttiği gibi, kuruluşundan itibaren "Vegan Society bitki kökenli tüketimi kısıtlı, savaş, çevresel felaketler, sağlık ve özellikle İnsan Olmayan Hayvanların çektiği acılara bir çözüm olarak sunmuştur" (Wrenn, 2019: 191). Wrenn (2020), bu bağların daha resmî, profesyonelleşmiş kurumlarda zamanla azaldığını iddia ederken, radikal eylemci tekerrürlerinde, insan ve insan dışı hayvanlara yapılan belirli zulümlerinin örtüştüğü yerleri tanımlamış, sorgulamış ve bunlarla mücadele etmiş (ve etmeye devam eden) zengin bir ve-gan aktivizm tarihi de vardır. (Bir nokta daha ayrıntılı olarak kısaca tartışılmıştır; ayrıca bkz. Cherry, 2006; White ve Cudworth, 2014; White, 2015; White ve Springer, 2018; Giraud, 2019: 69-97). Bu aktivizm tarihleri, veganlığı bireyci, tek-konulu bir siyaset biçimi olarak gören daha yakın tarihli anlayışlara ters düşmektedir.

Gelgelelim, veganlığı yekpare veya tek bir meselesi olan bir akım olarak tasvir eden klişeleri çürütmek için daha köklü tarihlere başvurmak faydalı olsa da eleştirel olmayan olumlu anlatılar inşa etmeye direnmek de önemlidir. Kendi bakış açımı konumlandırmam gerekirse: Kendim de veganım ve bu kitap boyunca duruşum genel olarak veganlığa veya bilhassa gelen veganlık pratiğinin umut verici potansiyellerine yakın duruyor. Yine de kitap boyunca da izi sürüldüğü gibi veganlık heterojen bir siyasettir ve kimi zaman hem vegan

kampanyalarında hem de bazı bilim dallarında aşırı genelleyci ve sorunlu iddialara rastlanabilmektedir. Karmaşık analizleri ileri götüren araştırma ve aktivizmdeki üretken taraflar, insan ve hayvan sömürüsünün birbirine geçtiği durumları kapitalist toplumsal ilişkilerin daha geniş çapta eleştirel analizleri içine konumlandırır (örn. Cudworth, 2011; Wadiwel, 2015). Birbirine geçme deyimi burada kısmen pratik bir nokta olarak mezbahaların kesimhane bölümleri gibi yerlerde meydana gelen insanî eşitsizlikler ve hayvanların çektiği acılar arasındaki şiddetli kesişimselliklere atıfta bulunur.

Et işleme tesisleri hakkındaki uzun gazeteci raporları ve etnografik araştırmalarda ayrıntılı olarak belirtildiği gibi, ırksallaştırılmış sınıf hiyerarşileri, en kirli, toplumsal açıdan en nahoş işi kimin aldığını belirleme eğilimindedir. Genellikle işçilerin güvencesiz göçmen statüsüyle yoğunlaşan ekonomik güvencesizlikleri de çalışma koşullarını iyileştirme girişimlerini baltalamak için sıklıkla sonuna kadar suistimal edilir (LeDuff, 2003; Pachirat, 2011).

Örneğin, son zamanlarda Amerika Birleşik Devletleri'nde et işlemenin Covid-19 virüsünün yayılmasındaki merkez rolü üzerine çok şey söylendi (Specht, 2020); Benzer durumlar, Alman et tesislerinin yanı sıra Hollanda ve Danimarka'daki vizon kürk çiftliklerinde ortaya çıkan yeni virüs salgınlarıyla birlikte Avrupa'da görülüyordu (Maron, 2020). Bu analizler, hayvanları şiddet yoluyla sermayeye dönüştüren kurumların (Shukin, 2009) bazı insan gruplarının harcana-bilir kaynaklara dönüştürülmesine de bel bağladığını göstermektedir (krş. Moore, 2017). İnsanların ve insan olmayan hayvanların gördüğü zulümlerin iç içeliğine dair farkındalık yeni değildir. Viktorya dönemindeki süfrajeter* ve dirikesim karşıtı hareketler arasındaki örtüşmelerden (Kean, 1998), Marksist toplumsal eşitsizlik analizlerine hayvanları da dahil eden dokunaklı anti-kapitalist broşürlere kadar

* Kadınların oy kullanma hakkını güvence altına almaya çalışan kadın oy hakkı hareketinin mensubu olan bir kadını ifade etmek için kullanılan terim. 20. yüzyılın başlarında, kadınların barışçıl protestolar, sivil itaatsizlik ve kimi zaman da şiddet içeren yöntemlerle oy hakkı için mücadele ettiği İngiltere'de ortaya çıkmıştır. Süfrajeter hareketi, eğitime, istihdama ve siyasi temsile erişimi iyileştirme çabalarını da içeren daha geniş kadın hakları mücadelesinin önemli bir parçasıydı. — Ed.N.

(Dominick, 2010 [1997]), aktivist çevrelerde farklı ezme biçimleri arasındaki ilişkiyi dile getiren grupların köklü bir tarihi vardır. 1980’de Amerika Birleşik Devletleri’nde ortaya çıkan *Food Not Bombs** gibi girişimler de aynı şekilde, vejetaryen ve vegan yiyecekleri kamusal alanda paylaşarak gıda israfı ve gıda yoksulluğu ile ilişkili toplumsal adaletsizlikleri vurgulama konusunda uzun bir geçmişe sahiptir (Heynen, 2010; Giraud, 2015; Winter, 2015; Spataro, 2016; Giles, 2018). Veganlık, insanların hem iklim ayak izini azaltmak hem de diğer türlerle olan ilişkilerini yeniden vurgulamak için yapabileceği tek şey olarak yerini giderek sağlamlaştırırken, yeni iklim hareketlerinde veganlığın (tartışmalı) rolü, hayvan etiği ve diğer toplumsal adalet konuları arasındaki bu iç içe geçmiş mirası yansıtmaktadır.⁴

Oysa insanlar ve hayvanlar arasındaki gerçek, fiziksel ilişkiler hikâyenin sadece bir parçasıdır. Mevcut vegan araştırmaları, öğretimi ve aktivizmi, veganlığın eşitsiz gıda sistemleriyle ilişkisini sorgulama konusunda zengin bir geçmişe sahiptir; bu sorgulamalar arasında Siyah feminizmin çığır açan araştırmaları (Harper, 2010a, 2010b, 2012; Ko ve Ko, 2017; Ko, 2019), eleştirel sakatlık çalışmaları (Taylor, 2017), queer teori (Dell’Aversano, 2010; Jones, 2014; Stephens Griffin, 2017; Brueck ve McNeill, 2020); yerli halklar çalışmaları (Robinson, 2013, 2014, 2017; Womack, 2013; Belcourt, 2015); ve ekofeminizm (Adams, 2000 [1990]; Gaard, 2002; Gruen, 2015; Wright, 2015) bulunur.

“Hayvan” ve “tür” gibi kategorilerin, salt hayvanları “aşağı varlıklar” olarak tasvir etmeye hizmet etmekle kalmayıp belirli insanları düzenli olarak “insan” denen şeyin normatif olarak sahip

* *Food Not Bombs* (FNB), ücretsiz vegan ve vejetaryen yiyecekleri diğer insanlarla paylaşan bağımsız kolektiflerden meydana gelmiş bir oluşumdur. Söz konusu topluluk, şirketlerin ve hükümetlerin önceliklerinde, bolluk ve bereketin ortasında açlığın devam etmesine izin verecek şekilde bir çarpıklık olduğuna inanmaktadır. Bunu göstermek için FNB, marketlerden, fırınlardan ve pazarlardan toplanan, normalde çöpe gidecek ya da kimi zaman zaten çöpe atılmış olan ihtiyaç fazlası yiyecekleri insanlara ulaştırmaktadır. Topluluk bir tür franchise aktivizmi sergilemektedir. — Ed.N.

4. Dördüncü bölümde özetlendiği gibi bu varsayımlar, veganlık ile çevrecilik arasındaki ilişkinin doğasının şu anda bir siyasal mücadele alanı olması nedeniyle sorunsuz değildir.

olduğu kabul edilen hak ve ayrıcalıklardan dışlamak için de kullanıldığına dair mühim argümanlar da ortaya atan bu araştırmalar insanlara ve insan olmayan hayvanlara yönelik zulümler arasındaki maddi ve söylemsel bağlarının altını daha güçlü çizmiştir. Örneğin, gelişmekte olan akademik bir alan olarak Veganlık Çalışmaları, *The Vegan Studies Project*'in (2015) yazarı Laura Wright'ın da dediği gibi, insan ve hayvan zulmünün "birbirine dolaşmış" olduğu kabulünü merkezine almaktadır (bkz. Wright, 2018, 2019). Aph Ko'nun *Racism as Zoological Witchcraft* (2019) kitabı da "Hayvan her zaman uygun ve değişen bir gösterendir ve egemen sınıfın değersiz gördüğü herhangi bir grup anında bu etiketle damgalanır" (2019: 37; italikler orijinalinden) iddiasında bulunarak beyaz üstünlükçülüğünün kendini hayvanlar alemine dayanan söylemlere kenetlediği yolları açıklayan popüler medya metinlerinin keskin bir analizi aracılığıyla, bu birbirine dolanmışlığın pratikte nasıl tezahür ettiğine dair bir fikir sunar.

Ko ve Wright tarafından detaylandırılan "insan" kavramının dışlayıcı inşasının köklerinin Aydınlanma sırasında ortaya çıkan ve sömürgeci yayılma projelerine sıkı sıkıya bağlı olan (Kim, 2015; Jackson, 2020) Anglo-Avrupa felsefesinde olduğu ileri sürülmektedir (bkz. Latour, 1993; Wolfe, 2003; Haraway, 2008; Braidotti, 2013). Nitekim bu hümanizmin mirası bugün de sürmektedir. Örneğin çağdaş Avrupa'da, hayvanlar ve bazı insan grupları arasındaki söylemsel bağlar magazin gazetelerinde düzenli olarak tekrarlanır, aynı şekilde hamamböceği tasvirleri veya "haşere" dili de göçmen karşıtı medya tarafından yabancı düşmanlığı politikasını meşrulaştırmak için kullanılır (bu söylem Birleşmiş Milletler (2015) tarafından sansasyonel bir kınamaya yol açmıştır; ayrıca Berry, Garcia-Blanco ve Moore, 2016). Bu nedenle mevcut aktivizm ve araştırmalar, veganlığı salt insan olmayan hayvanlarla ilgili bir şey olarak değil, aynı zamanda diğer toplumsal adalet kampanyalarıyla bağlantı kurma kapasitesine sahip bir uygulama olarak konumlandırılmak için insanlara ve hayvanlara uygulanan zulüm arasındaki çeşitli bağlantılara dikkat çekmiştir. Gelgelelim bu bağlantıları pratikte gerçekleştirmek her zaman kolay olmayabilir.

Çoğu zaman, kamuoyunca bilinen vegan kampanyalar, zulümler arasındaki bu karmaşık ilişkileri anlamak için alan açmak yerine, bu hassas göreve mevcut eşitsizlikleri sürdürecektir şekilde yaklaşmışlardır (bu konuda daha fazla bilgi için beşinci ve altıncı ölümlere bakınız). Örneğin Kuzey Amerika'da, hayvan istismarı ile farklı ırktan insanların ve Yerli halkların karşılaştığı şiddet arasında, özellikle de People for the Ethical Treatment of Animals (PETA) [Hayvanlara Etik Muamele İçin Mücadele Edenler] gibi büyük sivil toplum kuruluşları tarafından yapılan tanıtım gösterilerinde kaba bir karşılaştırma yapmak, son derece zarar verici olmuştur. (Kim, 2011). Ayrıca beyaz, orta sınıf aktivistlerin belirli uygulamaları (avlanma, et tüketimi) yasaklama çağrıları, yerleşimci-sömürgeciliğin mantığını yeniden sahneleyen normların evrenselleştirici bir dayatması olarak ortaya çıkabilir (Robinson, 2017). Ko'nun (2019: 6) öne sürdüğü bir başka sorun da popüler yorumlardaki odak noktasının, veganlığın günlük tartışmalarının ve hatta bazı taban aktivizmi örneklerinin konuyu veganlık pratiğinin en iyi bilinen yönüne yani yemeğe geri getirme eğiliminde olmasıdır. Odağı yemek olacak şekilde daraltmaktaki sorun, beslenme ve hatta yaşam tarzı uygulamalarını değiştirmenin (Harper'ın tabiriyle, 2010a), diğer eşitsizlikler ve onları destekleyen kurum ve sistemler de yerinden edilmediği sürece, zulümsüz bir yaşam tarzı sunmayacak oluşudur. Çevreyi tahrip eden monokültür tarım örneğinin gösterdiği gibi, düşük ücretli göçmen emeği ve eşitsizlik sorunu sadece hayvan tarımıyla ilgili değildir (Hetherington, 2020). Bitki kökenli gıda üretiminin sömürgeci miraslarla olan ilişkisi yanı sıra, kesişimsel veganlık araştırmaları

* *Animal agriculture*; insanların kullanımı doğrultusunda gıda, lif veya diğer maddelerin üretilmesi amacıyla hayvanların yetiştirilmesini ifade etmek amacıyla kullanılan terim. Hayvan tarımı, insanların etlerini ya da süt ve yumurta gibi hayvanın bedensel "çıktı"larını yiyebilmesi için hayvanların rehin tutulması hususunu içerir. Bu anlayışa göre; hayvanlar, Konsantre Hayvan Besleme Çiftliği olarak da bilinen bu fabrika çiftliklerinde tüm yaşamları boyunca baskı altında tutulmakta ve kontrol edilmektedir. Dünyayı keşfetmeleri ve doğal içgüdü ve davranışlarına uygun olarak yaşamaları engellenmektedir. Bunların yerine, bedenlerini şirketler için maksimum miktarda ürün (ve kâr) üretimine zorlayan, yumurta, galonlarca süt ya da kendi bedenlerinden koparılan yağ ve et gibi çeşitli içkencelere maruz bırakılırlar. — Ed.N.

baskıcı gıda sistemlerine hizmet etmeyi kimin “bırakabilecek” durumunda olduğunun mevcut eşitsizliklerle olan bağının da altını çizerek tüketici politikası perspektifinden benzer gerilimlere işaret etmiştir (Harper, 2010a, 2012).

Bu gerilimlerden bazıları hem aktivizmde hem de popüler kültürde beyaz, orta sınıf bir vegan deneyiminin merkezileşmesi nedeniyle veganlık ve hayvan aktivisti pratiğine katılmanın önündeki engelleri detaylandıran eleştirel sesler için bir platform sunan denemelerden oluşan Julia Feliz Brueck’in editörlüğündeki çalışmada ifade edilmiştir (bkz. Brueck, 2017, 2019; Brueck ve McNeill, 2020).

Bu bilindik veganlık tasvirleri, yalnızca “tipik vegan” olarak tasvir edilen prototipi belirlediği için değil, aynı zamanda gıda hakkındaki ırksal veya sınıfsal eşitsizliklerin yiyecek seçeneklerine erişimi şekillendirmediklerine dair süregelen “ırk-sonrası” anlatılar (Harper, 2012) nedeniyle de tehlikelidir. Bu tür anlatılar, prototipik bir neoliberal söylemsel düzenlemede etik sorumluluğu bireye yükleyerek tüm gıda sistemlerini etkileyen yapısal eşitsizlikleri göz ardı ettiği için sorunludur (bkz. Littler, 2017). Özetle veganlık, hayvanların toplumsal konumlarını sorunsallaştırma potansiyeline sahiptir ve bunu yaparken belirli kültürel bağlamlarda insan, hayvan ve çevre adaletsizlikleri arasındaki ilişkiler hakkında da açık sorular ortaya atar. Lakin veganlık pratiği, doğası gereği diğer eşitsizlikleri pekiştirmez, demek mümkün değildir.

* *Post-race*; ırkın çağdaş toplumda artık ilgili veya anlamlı bir kavram olmadığını savunan teorik veya kültürel bir konumu tanımlamak için kullanılan bir terim. ırk-sonrası kavramının savunucuları, sivil haklardaki ilerlemelerin ve eski ABD Başkanı Barack Obama gibi çeşitli ırk kökenlerinden gelen bireylerin yüksek siyasi makamlara seçilmesinin, kurumsallaşmış ırkçılığın sona erdiğini ve ırksal kategorilerin önemsizleştiğini gösterdiğini iddia etmektedir. Ancak pek çok bilim insanı ve aktivist, ırkçılık ve ayrımcılığın bireyler ve toplumlar üzerinde devam eden etkilerini kabul etmede başarısız olduğunu ve beyaz olmayan insanların karşılaştığı benzersiz deneyimleri ve güçlükleri ortadan kaldırdığını ileri sürerek ırk-sonrası kavramını eleştirmiştir. Onlara göre, her ne kadar ilerleme kaydedilmiş olsa da, ırk ayrımı gözetmeksizin tüm bireyler için gerçek eşitlik ve adaletin sağlanması için yapılması gereken daha çok iş vardır. — Ed.N.

Burada ana hatlarıyla belirttiğim veganlıkla ilgili eleştirel ilişkiler, veganlık araştırmaları bağlamında, vegan gıda pratiğine katılmanın önündeki gerilimler ve engellerin incelikli birer açıklamasını sunar. Ko'ya göre asıl sorun, bu nüansın daha kapsamlı medyada ve popüler veganlık anlayışlarında sıklıkla gözden kaçırılmasıdır. Bunun yerine yaygın olan, veganlığın bir yemek yeme biçimine indirgenmesidir ki bu da vegan etiği hakkındaki tartışmaların, mevcut gıda sistemlerinde belirli beslenme seçeneklerinin erişilebilirliği üzerine düşünmekle sınırlı olduğu anlamına gelir. Ayrıca, gıda eşitsizlikleriyle ilgili eleştiriler, bu sistemlerin kendileriyle ilgili sorunlar hakkında tartışma başlatmak yerine, genellikle yapısal değişim veya hayvan baskısı ile diğer eşitsizlikler arasındaki “çok boyutlu” ilişkiler hakkındaki tartışmaları önleyecek şekilde konuşlandırılır (Ko, 2019: 10). Bu nedenle, Ko'ya göre veganlığı bir yeme ya da yaşam tarzına indirgeme girişimlerine direnmek ve bunun yerine vegan pratiğini diğer toplumsal hareketler gibi “ürünler veya tüketimle ilgili değil, değişim amaçlı yapılan güçlü iletişim” olarak düşünmek önemlidir (2019: 8). Bununla birlikte şu anda sorun tam da Ko'nun aradığı türden diyalogları başlatmak meselesidir. Vegan pratiğinin popülerleşmesiyle olmasa da en azından bu popülerleşmenin belirli yönleri yüzünden veganlık ve yapısal eşitsizliklerin daha kapsamlı bir şekilde sorgulanması arasında bağlantı kurmak son yıllarda özellikle zor hâle gelmiştir.

VEGANLIK PRATIĞİNDE DEĞİŞİMLER: “AKTİVİST VEGANLIK”TAN “BİTKİ KÖKENLİ KAPİTALİZME”E Mİ?

Daha önce de ima edildiği gibi, yirmi birinci yüzyılın ikinci onyılında ve özellikle 2015'ten itibaren vegan yemek kültürü, bilhassa Küresel Kuzey'de ve kentsel, sanayileşmiş Güney'de ana akıma taşındı. Başlangıçta hayvan aktivistlerinin protestolarının hedefi olan büyük fast food zincirleri vegan burgerler satarken, hipster kafeler çok daha uzun bitki kökenli geçmişleri olan yemek kültürlerinden, Bar-

bekü jackfruit* ve sahte ördek,** tempeh satay*** şişleri gibi yemekler sunmaya başladı. Birçok ulusal bağlamda, bu gelişmeler veganlığın bir Do It Yourself (DIY) [Kendin-Yap] karşı kültür konumundayken pahalı vegan kafe ve restoranların genellikle soylulaştırmayla ilişkilendirilmesiyle yalnızca orta sınıflar tarafından erişilebilir olarak kodlanan bir şey hâline gelmesine neden oldu (Polish, 2016), (Hamilton, 2019: 174-5). Bu duruma karşı, bilim insanları ve aktivistlerde veganlığın kökenlerini ve uygulamalarını yakın zamana kadar simgeleyen daha radikal bazı boyutlarının kaybolup kaybolmadığına dair artan bir endişe oluştu. Bitki kökenli gıdaların popülerleşmesi, insan-hayvan ilişkilerini ve bu ilişkilerin diğer ezme biçimiyle olan bağlantısını daha ayrıntılı bir şekilde sorgulayan bütünsel bir veganlık pratiği anlayışının aksine odağı tekrar beslenme biçimi olarak veganlığa kaydırıyordu.

Örneğin, Richard White'ın "Looking Backward, Moving Forward" (2018) adlı değerli makalesi, veganlığın daha radikal bir taban hareketinden ana akıma kayması konusunda yapılmış bir uyarı gibidir. White, veganlığa doğru bir değişimin türlü demokratikleştirici potansiyellere sahip olduğunu ancak salt bir menüye veya moda yaşam tarzı tarafından basit bir beslenme biçimi seçimine indirgenme tehlikesini de taşıdığını öne sürer. Veganlığın cazibesini yaygınlaştırma potansiyeli olsa da White, vegan beslenmeye olan ilginin yaygınlaşmasının etkili bir toplumsal değişime neden olacağı varsayımının şimdiye kadar pratikte gerçekleşmediğine, bunun yanı sıra hayvansal

* Barbekü jackfruit, taze yeşil jackfruitin barbekü sosunda marine edilmesi ve ardından ızgarada pişirilmesi veya kızartılmasıyla yapılan popüler bir vejetaryen ve vegan yemeği. Pişirildiğinde jackfruitun dokusu domuz etine benzer, bu da onu bitki kökenli bir beslenme tarzını benimseyenler için popüler bir et ikamesi hâline getirmiştir. — Ed.N.

** Glütten bazlı bir et ikamesi. Buğday glütenu, yağ, şeker, soya sosu ve tuzdan yapılır ve protein oranı yüksektir. Kendine özgü tadı ve yapay "tüyleri yolunmuş ördek" dokusu, onu piyasada bulunan diğer glütten ürünlerinden ayırır. Kökeni Çin Budist mutfağına dayanır ve orta çağlara kadar uzanır. — Ed.N.

*** Tempeh satay, genellikle marine edilmiş ve ızgara tempeh ile yapılan vejetaryen ve vegan bir yemek. Tempeh, fermente soya fasulyesinden yapılan, protein oranı yüksek ve genellikle et yerine kullanılan geleneksel bir Endonezya yemeğidir. — Ed.N.

ürün tüketiminin artmaya devam ettiğine dikkat çeker. Ayrıca, bitki kökenli beslenmenin “zulümsüz” olarak çerçevelenmesi de şüphelidir; Harper’ın (2010a) vegan ürünler üzerine konan “zulümsüz” etiketine yönelik eleştirisini yineleyen White, çeşitli Avrupa ülkelerinde meyve ve sebze sektörlerinde tarım işçilerinin karşılaştığı suistimallere ilişkin korkunç raporlara işaret eder. White’ın sorduğu gibi: “Veganlık insan veya insan olmayan hayvanlar üzerinde olumlu bir etkiye sahip değilse ve hatta gerçekten de daha fazla acı ve sömürüye katkıda bulunuyorsa, o zaman yirmi birinci yüzyıl veganlığı en büyük faydayı gerçekten neye ve kime sağlamaktadır” (White, 2018)?

Bu gerilimlere dair bilgilendirici bir örnek olarak, Nathan Clay vd. (2020) bitki sütleri (veya fındık, yulaf veya kenevir gibi ürünlerden yapılan sütler) odaklı yeni pazarların ortaya çıkması üzerine tartışması verilebilir. Bu ürünlerin yükselişi potansiyel olarak, insan olmayan hayvanlarla belirli ilişkileri doğallıktan çıkararak, bitki kökenli pazarların büyümesiyle birlikte gıda sistemlerinde yaşanan daha etkili geçişlerin boyutunu da imleyen “yıkıcı bir uygulama” (Gambert, 2019’un belirttiği gibi) olabilir. Gerçekten de bu ürünlerin hayvansal tarım için oluşturduğu düşünülen tehdit –kısmen– “bitkisel süt”teki “bitkisel” belirtecini açıklar. Bu alternatif yazım, ilk olarak Avrupa’da hayvansal olmayan sütler ve et alternatifleri üzerine benzer savaşlar sürerken, “süt” teriminin hayvansal olmayan ürünler için kullanılmasını yasaklamayı amaçlayan ABD merkezli süt şirketlerinin yasal itirazlarına karşılık olarak üretilir. Bununla birlikte en yaygın bitkisel sütlerden bazıları ne yardım geçerim ne serden anlayışıyla, bir yandan süt üretimine devam ederken, bir yandan da bitkisel sütlerin daha sağlıklı ve daha çevre dostu alternatifler olduğu algısını vurgulayarak inek sütü etrafında büyüyen etik huzursuzluktan da faydalanan büyük süt şirketleri tarafından üretilmektedir. Oatly gibi diğer bağımsız markalar, bitkisel sütlerini mevcut tüketim biçimlerinden (ve aslında diğer süt şirketlerine ait bitkisel süt markalarından) radikal bir kopuşun işareti olarak sunuyor, ancak bu ürünler bile “hayvan ölümünden iğrenme ve vegan aktivizminin aşırılığından” imtina ederek aktivist-vegan siyaseti ile ilişkilendirilmeye direnmektedir: (Clay vd.,

2020: 956).⁵ Diğer bir deyişle bitkisel sütler, “süt ürünleri sisteminin bu yeni düzenlenmiş hâinden zarar görecekt tarafların huysuzluklarının” yanı sıra “[bitkisel sütlerin] kimin ekonomik çıkarına hizmet ettiğı konusundaki takıntılı düşüncelerin ve badem, soya ve yulaf üretimi içindeki toplumsal ilişkilerin de etrafından dolaşmak için” markalarını dikkatli biçimde düşünüp taşınmaktadır (Clay vd., 2020: 956). Böylelikle bu ürünler bir yandan gıda sistemlerini istikrarsızlaştırma vaadinde bulunurken –ve hatta bazı durumlarda kendilerini bunu yapacak taraf olarak yüceltirken– genellikle işleri her zamanki hâiyle kolaylaştırmaya hizmet eder.

Bu meselelerin ışığında, veganlığın radikal etik potansiyelleri hakkındaki fikirlerden vazgeçmek veya –en azından– vegan *beslenme biçiminin* karmaşık sömürü örüntülerine verilmiş bir yanıt olduğuna dair herhangi bir fikirden caymak cazip gelebilir. Bununla birlikte, bu kitapta gösterdiğim şey, kolektif ve bireysel değişim arasındaki karman çorman alanda eyleneen vegan (ve aslında herhangi bir) siyasal pratiğin sınırlamaları hakkında dikkatli olmanın önemi yanında, veganlıkta hâlâ göz ardı edilmemesi gereken önemli bir şey olduğudur. Kapitalizmde etik tüketim diye bir şeyin olmadığını kabul etmek, insan dışı yaşamı bu kadar sarsıcı bir ölçekte kaynaklara indirgeyen uygulama ve kurumların nasıl düzeltileceğine dair zor sorulardan vazgeçmekle aynı şey değildir ve veganlığın bu süreçlere direnen bir “karşı tavır” olarak hizmet etmesinin olanaklarını keşfetmek hâlâ değerlidir (Wadiwel, 2015).⁶

White’ın vegan beslenme biçimine yönelik bu müzakere gerilimleri karşısında kendi önerisi, “yaşam tarzı” ile “aktivist” veganlık arasında –bunun kusurlu olduğunu kabul etse de– bir ayrım yapmaktır ve “yaşam tarzı veganlığını” eleştirmeden, demokratikleştirici bir güç olarak benimsemeden önce, “geriye bakmanın” ve daha önceki tabandan gelen toplumsal hareketlerin ortaya koyduğu daha karmaşık

5. Daha yakın zamanlarda Oatly, girişim kapitalisti grubu Blackstone’dan fon kabul ettiğı için eleştirildi, şirketin savunması için bkz. oatly.com/int/climate-and-capital.

6. Seán McCorry’ye, kapitalizmde etik tüketimin olmadığı (önemli) duygusunun kişiyi hiçbir şey yapmamaya itme tehlikesi hakkındaki düşünceleri için teşekkürler.

veganlık etiği biçimlerinden ders çıkarmanın önemli olduğunu öne sürer. Bu ayrım, popüler veganlıkların veya yedinci bölümde ortaya attığım tanımı kullanmak gerekirse bitki kökenli kapitalizmin yükselişinin risklerini netleştirmesi açısından aydınlatıcıdır. Veganlığın popülerleşme riski, bitki kökenli kapitalizmin uzun zamandır “bir beslenme biçiminden daha fazlası” olan bir hareketi “yalnızca” bir beslenme biçimine indirgeme potansiyelidir. Bu metalaştırma süreci, yalnızca insan-hayvan ilişkileriyle ilgili daha kapsamlı sorulardan bir kopuşu işaret etmekle kalmaz, aynı zamanda veganlık ile diğer toplumsal adalet sorunları arasındaki bağlantıları da koparır: Sorunu, büyük ölçekli antroparşiden hayvanları yemeye indirger.

Nitekim, “aktivist” ve “yaşam tarzı veganlığı” veya uzun süredir devam eden vegan pratiği ve bitki kökenli kapitalizm arasındaki farkları bilmek faydalı olsa da vegan aktivizmini romantikleştirmek önemlidir. Daha önce tartışılan ırksal ve kültürel açıdan sorunlu büyük ölçekli vegan kampanyalarının yanı sıra, tabandan gelen vegan pratiğinin kendisi bazen tek-konulu siyasete veya elitizme sapmıştır. (bkz. dördüncü ve altıncı bölüm). Aktivist/yaşam tarzı ayrımı gevşek bir bulgusal yöntem olarak faydalı olmaya devam ediyor, gelgelelim bu süregelen sorunlar nedeniyle, bitki kökenli gıdaların son zamanlarda metalaştırılmasında kaynaklanan gerilim türleri, vegan aktivizmi ve çalışmaları bağlamında uzun bir müzakere tarihine konu olmuştur. Veganlığı eleştirenler de dahil olmak üzere yeni araştırma ve bakış açılarıyla ilgilenmek elbette yaşamsal önem taşır, ancak vegan etiği ve siyaseti hakkında sıfırdan sohbet başlatmaya çalışmak yerine daha önceki tartışmaları yeniden gözden geçirmekten çok şey öğrenilebilir.

Belki de en üretken olacak şekilde, mevcut veganlık araştırmaları ve aktivizmi, bazen boğucu olabilen bu tartışmalar arasında yönümüzü bulmak için faydalı kaynaklar sunar. Açılış sorularında değinildiği gibi, veganlıkla ilişkili en büyük gerilim kaynaklarından biri bu pratiğe atfedilen ahlaki yargı duygusudur. “Vaaz veren” veya “kızgın” vegan klişelerinin doğru olup olmadığından bağımsız olarak, (ve üçüncü bölümde açıklandığı gibi bu klişeler karmaşıktır; ayrıca bkz. Stephens Griffin, 2017) veganlık siyasetinin ve pratiği-

nin etik sonuçları yine de ahlakçılığa çıkabilir. Bu sonuçları kavramak için, Vegan Society'nin veganlığı "Mümkün ve uygulanabilir olduğu ölçüde hayvanların yiyecek, giyecek veya başka herhangi bir amaçla her türlü sömürüsünü ve zulmünü dışlamaya çalışan yaşam biçimi" olarak tanımlayan kavramsallaştırmasını yeniden gözden geçirmek faydalı olacaktır. Bu tanıma dair önemli olan şey, belirli kültürel bağlamlarda yaygın olan hayvanlarla ilişki kurma yollarını sömürücü olarak niteleyip yeni bir çerçeveye oturtmasıdır. Normatif kültürel uygulamaları etik açıdan sorgulanabilir olarak yeniden çerçevelemek, kendilerini hayvansever olarak gören ancak et yemeyi sürdüren insanların (örn. Birleşik Krallık gibi ulusal bağlamlarda çelişkili kabul edilmeyen bir konum) hayvan sömürüsünde rolü olduğu anlamına gelir. Bu yeniden çerçevelemeyi birçok insan için rahatsız edici kılan şey, sadece ideolojinin doğasına aykırı olması değildir (Joy'un iddia ettiği gibi, 2011), aynı zamanda gıda sistemiyle bağlantılı ve veganlığı gerçekleştirmeyi zorlaştırabilecek diğer eşitsizliklerle ihtilaflara neden olabilmesidir (bkz. üçüncü bölüm).

Bununla birlikte, veganlıkla ilgili eleştirel anlatılarda belki de yeterince vurgulanmayan şey, White'ın işaret ettiği ve vegan pratiğini liberal-bireyci terimlerden ziyade yapısal olarak konumlandıran aktivist-vegan geleneğidir. Gerçekten de Vegan Society'nin yaptığı veganlığın ilk tanımında bile, "mümkün ve uygulanabilir" ifadesinin ima ettiği üzere yapılar, kurumlar ve sistemler üzerinde bir vurgu mevcuttur. Sosyolog Matthew Cole (2014) bu deyimın anlamını Vegan Society'nin ilk çalışmalarının, gübreleme dahil her şeyin hayvansal tarımla iç içe geçtiği bir tarım sisteminde tamamen vegan olmanın imkânsız olduğu kabulünü nasıl yerleştirdiğini açıklayarak ortaya koyar. Gerçekten de insan dışı yaşamın sürekli sömürülmesinin veganlar dahil "herkesi kirlettiğini" hatırlatan aktivistlerin de gösterdiği gibi hiçbir siyasal eylemin tamamen saf olamayacağının kabulü bu erken tartışmaların merkezinde yer alıyordu (Cole, 2014: 214). Cole'un tanımladığı gibi, Vegan Society'nin ilk girişimleri, bireyleri sistemin kısıtlamaları dahilinde mümkün olana ulaşma konusunda desteklemek ve aynı zamanda daha bütünsel, sistemik değişim için ihtiyaç duyulan öncü

altyapılar (alternatif tarım yöntemleri gibi) aracılığıyla bu fizibiliteyi en üst düzeye çıkarmak için yapılan girişimlerdi. Bu çabalar, vegan tarımın geliştirilmesi veya dünya çapında gıda dağıtımının daha az zararlı yollarını bulmaya çalışan binlerce küçük ölçekli gıda koöperatifinin çalışması gibi girişimlerde bugün de devam etmektedir.⁷ Bu nedenle dikkate değer olan şey, veganlığın tarihsel olarak ahlaki teselli veya saflık vaat eden bir şey olarak görülmemesi, bunun yerine sistematik kısıtlamalarla sürekli müzakere hâlinde olan, süregelen bir süreç olarak konumlandırılmasıdır.

Daha yakın zamanlarda, Sunaura Taylor'ın (2017) veganlığı, pratikte bunu zorlaştırabilecek kısıtlamaları kabul ederken, arzu edilecek değerli bir buluşsal yöntem olarak görmek için toplumsal engellilik modelinden ilham alan bir "toplumsal veganlık modeli" anlayışında olduğu gibi, veganlığın ilişkisel anlayışları sürdürülebilir siyasal çerçeveler hâlinde geliştirilmiştir. Kitabın geri kalanında bu argümanları daha derinlemesine inceliyorum ancak Taylor'ın yaklaşımıyla ilgili önemli olan, bireysel bir tercih olarak veganlık anlatılarından tekrar kesin olarak uzaklaşması ve onu mevcut sosyo-teknik altyapılar tarafından etkinleştirilen ve kısıtlanan bir şey olarak sağlam bir şekilde ifade etmesidir.

Ahlaki tutarsızlık ve saflık suçlamalarına odaklanan, veganlığın kendisini hiçbir zaman saf olarak görmediğini ortaya koyan tanımlara ve aktivist pratiğe işaret ederek karmaşık hâle gelebilecek bazı baskın eleştirilerin zayıf öncülü ışığında, vegan aktivizmi ve bilim adamları için eleştirileri bir kenara atmak kolay olabilir. Ancak Taylor'ın gibi çalışmalar da bu sonuca yol açmaz. Çağdaş veganlık, üstesinden gelmesi gereken gerilimlerle yüklüdür; aktivist veganlığın bazı örneklerinin yapısal sorunları tanınması, bu tanımının evrensel olduğu anlamına gelmemektedir (Dominick, 2010 [1997]).

Bu nedenle, veganlığı "bir beslenme biçiminden daha fazlası" olarak gören vegan tarihçeleri ile veganlığın daha radikal potansi-

7. Örneğin vegan organik ağı, hayvansal tarıma dayanmayan tarım biçimleri geliştirmeye çalışıyor, bkz. veganorganic.net

yellerini ortadan kaldıran bitki kökenli kapitalizmin son örnekleri arasında ayırım yapmak önemlidir çünkü bu ayırım, insanların ve hayvanların gördüğü zulümler arasındaki değişik malzemeler, söy-lemesel ve altyapısal bağlantılar hakkında sorulacak önemli sorulara yer açar. Aynı zamanda, veganlığın bu daha eski, tabandan gelen biçimlerini bile eleştiriden muaf tutmamak ve veganlık pratiğinin, amaçlarına sempati duyanlar tarafından bile eleştirilen bir geçmişe sahip olduğunu kabul etmek önemlidir. *Beasts of Burden* aktivist broşüründe belirtildiği gibi:

Hayvan özgürlüğü tek bir konuyu ele alırken, insanların dünyayla ilişkisi hakkında temel sorular da ortaya koyar. Bu, hayyatımızı nasıl yaşadığımıza dair temel bir sorgulama için bir başlangıç noktası olabilir; öte yandan hayvan hakları ideolojisi, toplumun daha kapsamlı bir eleştirisini engelleyen bir sınır hâline gelebilir. Yapmamız gereken şey de temsil ettiği şeyin sarsıcı tarafını terk etmeden bu ideolojinin ötesine geçmektir (Anon, 2004).

Hayvan aktivizmi ve veganlık tarihleri eş anlamlı olmasa da (bkz. dördüncü bölüm) bu alıntı, veganlık pratiği hakkında önemli bir şey yakaladığı için önceki çalışmalarımda (örn. Giraud, 2013a, 2019: 69) defalarca geri döndüğüm bir alıntıdır. Bu bölümün başında değinildiği gibi veganlık, insanların diğer varlıklarla ilişki kurma biçimiyle ilgili temel bir şeyi sorunsallaştırma potansiyeline sahiptir. Bununla birlikte, bitki kökenli kapitalizmin yükselişi ile vegan pratikle ilgili uzun süredir devam eden sorunlar derinleşebilir: özellikle veganlık, belirli insanların insan olmayan hayvanlarla ilişkisine dair daha temel eleştirilerin kapsamını küçültecek şekilde, mevcut gıda sistemlerinin güzelce memnun ettiği bir şey hâline gelirse. Bu kitabın amaçlarından biri, veganlığın bir beslenme biçiminden daha fazlası olarak hareket etme potansiyeline sahip olduğu mevcut yollardan bazılarının haritasını çıkarmak ve bunlardan umut devşirmekle birlikte, aynı zamanda bu potansiyelleri sınırlandıran ve günümüzde yoğunlaşan bazı bilgilendirici bağlamları incelemektir.

BÖLÜM ÖZETLERİ

Kitap, veganlığın günümüzdeki diğer toplumsal ve çevresel adaletsizliklerle (karmaşık) daha sürdürülebilir bir ilişkisine geçmeden evvel, veganlık pratiğindeki bir beslenme biçiminden “daha fazlası” ve “sadece” bir beslenme biçimi arasındaki karmaşık ilişkiye mevcut araştırma, aktivizm ve etik tartışmalara dair bir yorum sunarak yaklaşıyor. Kitap veganlık hakkında hızla ortaya çıkan ve yaygınlaşan çalışmaların ışığında genel bir bakış sunmuyor. Daha ziyade bir yaşam tarzı hareketi olmanın ne anlama geldiğine ilişkin bu ilk bölümde ortaya konan endişeleri en açık şekilde dile getiren meselelere ve bu ihtiyaçlar bazen zıt yönlerde çekilse de hem demokratikleşme hem de daha radikal değişim ihtiyacıyla boğuşan bir yaşam tarzı hareketi olmanın –maddi ve kavramsal anlamda– ne anlama geldiğine dair tartışmalara odaklanıyor.

İkinci bölüm, mevcut veganlık araştırmalarının ve veganlık hakkındaki bilimsel araştırmaların bazı üretken dallarının bir taslağını sunuyor. Bu iki alan, veganlığa normatif bir yerden bağlanan araştırmalar ile veganlık pratiğini ve kimliğini ilginç bir çalışma nesnesi olarak ele alan araştırmalar arasındaki belirgin ayrım nedeniyle eş anlamlı değildir. Kitap, Wright’ın terminolojisini kullanırsak Veganlık Çalışmalarının (2015: 11-4), mevcut hayvan çalışmaları araştırmalarının Critical Animal Studies (CAS) [Eleştirel Hayvan Çalışmaları], posthümanizm ve insan-hayvan çalışmaları olarak ayrılan “üç dalı”ndan farklı olan, başlı başına bir alan olarak görülmesi için yapılan yakın tarihli çağrılarla başlıyor. Bu yeni gelişmekte olan alanın ekofeminist köklerinden bazılarının izini sürdükten sonra, şu anki durumunun diğer hayvan araştırmaları ile örtüşen ve bilgilendirici gerilim alanlarını vurgulayacağım. Bununla birlikte, genellikle dağınık olan bu akademik ilişkilerin izini sürmekteki amacım sadece Veganlık Çalışmaları alanının bir haritasını sunmak değil, aynı zamanda üretken gidişatına da işaret etmektir. Bu gelecek ihtimallerinden bazılarının neye benzeyebileceğine dair bir fikir vermek için, şu anki durumunda Veganlık Çalışmalarına tam

olarak uymayan araştırma ve eleştirel bakış açılarıyla ilgilenmenin önemini tartışarak bölümü bitireceğim. Özellikle, insan dışındaki coğrafyalarda, medya araştırmalarında ve tüketim sosyolojisindeki çalışmalardan; bunun yanı sıra tamamen hayvan çalışmaları dışında değerlendirilse de çağdaş veganlığın içinde uygulandığı alan olan yüklü siyasal zemini anlamak için faydalandığım araştırmalarından yararlanacağım.

Üçüncü bölüm, bu giriş boyunca değindiğim bazı tartışmaları yeniden düşünmek için veganlık araştırmaları tarafından geliştirilen veganlığın karmaşık manzarası üzerine inşa edilmiştir: veganlığın bir tür bireysel saflık politikası olduğu algısı (bkz. Shotwell, 2016). Bu bölüm, veganlığın tarihsel olarak “saf” bir şey olarak temsil edilmediği önermesinden yola çıkarak (Cole, 2014), saflık stereotiplerini sürdüren popüler söylemlerin bazen (yanlışlıkla) var olan sosyal normları sorgulamaya çalışan herhangi bir etik duruşu eleştiren daha gerici anlatılarla nasıl bir araya gelebileceğini gösteriyor. Bu bölüm daha sonra veganlığın çağdaş ifadelerinde açıkça görülen gerekli bir tutarsızlık ve kirlilik duygusunun izini süren, yakın dönemdeki sosyolojik araştırmalara geçiyor.

Dördüncü bölümün amaçları “Veganlık Aktivizminden Öğrenmek” başlığından da anlaşılabilir gibi, aktivizmde etik karmaşıklığın kabul edildiği ve bu karmaşıklıkla yakın ilişkiler kurulduğu mevcut yollardan bazılarına dönerek neler öğrenilebileceğine odaklanıyor. Bölümün ilk yarısı, görünürlük politikalarına veya belirli tarımsal bağlamlarda hayvanlara nasıl davranıldığının vurgulanmasının veganlığa olan desteğin harekete geçirebileceğine dair uzun süredir devam eden iddiaya odaklanıyor. Ardından Save Movement [Kurtarma Hareketi]* (mezbahaların dışında nöbet tutmasıyla

* Hayvanların ölüme gönderilmesine tanıklık etmek amacıyla mezbahaların dışında barışçıl nöbetler tutan hayvan hakları aktivistlerinden oluşan küresel bir ağ. Nöbetlerde genellikle küçük bir grup insan, gıda sektöründeki hayvanların kötü durumları hakkında farkındalık yaratmak ve kesim yolundaki hayvanları rahatlatmak için ellerinde pankartlar ve dövizler taşıyor, bazen de dua ediyor ya da ilahiler söylüyor. Hareket aynı zamanda veganlığı ve hayvan hakları aktivizmini de teşvik etmektedir. — Ed.N.

biliniyor), Animal Rebellion* (iklim değişikliği hareketi Extinction Rebellion'ın" (XR) [Yokoluş İsyanı] bir dalı) ve anti-McDonald's protestosu (ilk olarak 1980'lerde ortaya çıktı, ancak bugün de devam ediyor) gibilerinin dahil olduğu, görünürlüğün değişime yol açtığını varsayımının sınırlamalarını ön plana çıkaran aktivizme geçeceğim.

Görünürlüğü kendi içinde yeterli olarak görmektense, bu hareketler hayvanları yas tutmaya değmez kılan "besi hayvanı" gibi kategoriler ve insan ve hayvan ihtiyaçlarını birbirine zıt olarak betimleyerek bu kategorileri destekleyen daha kapsamlı anlatılar gibi iki kategoriye de dair daha temel bir mücadeleye duyulan ihtiyacı göstermektedir. Lakin bu aktivizm örnekleri, mevcut kategorileri sekteye uğratma ve insanlar ile hayvanlar arasında alternatif toplumsal ilişkiler yaratma ihtiyacını gösterse de bu görevi yerine getirmeye yönelik pratik zorlukları da ön plana çıkarır. Bölüm, bu güçlükleri daha derinlemesine inceleyerek yalnızca var olan düzeni bozmaya çalışmakla kalmayıp aynı zamanda aktif olarak alternatif fikirler de hayata geçiren girişimlere yönelerek kapanıyor: eşitlikçi veganlık siyaseti günümüzde gerçekleştirmeye çalışan gıda paylaşım aktivizmine ve protesto kampı altyapılarına. Bu aktivizm biçimleri –kaçınılmaz olarak– mükemmel olmasalar da yaratmaya çalıştıkları dünyalara karşı yeni sorumluluk ve hesap verebilirlik biçimleri için alan açıyorlar ve bence bu, ilerlemeye yardımcı olacak ilhamı da yanında getiriyor.

Beşinci bölüm "Hayvan Öznelliği ve Antropomorfizm," hayvanların kendisini daha sağlam bir şekilde odağa getirerek hayvanların toplumsal statüsünün ve konumunun nasıl değiştirileceğine dair soruları ele alıyor. Bölüm boyunca antropomorfizmin ikircikli

* Hükümetleri bitki temelli bir gıda sistemine doğru harekete geçmeye zorlamayı amaçlayan bir hayvan ve iklim adaleti hareketi. Böyle bir uygulamaya geçilmesinin gerekçesi olarak hayvan tarımının; iklim değişikliği, türlerin yok olması ve ekosistemin bozulması üzerindeki etkisi gösterilmektedir. — Ed.N.

** İklim değişikliğinin, biyoçeşitlilik kaybının ve sosyal ve ekolojik çöküş riskinin önlenmesi için hükümetleri harekete geçmeye zorlamak amacıyla şiddet içermeyen ölünmezliği kullanmayı hedefleyen, Birleşik Krallık merkezli küresel bir çevre hareketi. — Ed.N.

rolünü (bkz. Parkinson, 2019) veya veganlık etiğine destek sağlamak için insanlarla hayvanlar arasındaki benzerlikleri vurgulama edimini üç örnek bağlamında inceleyeceğim. PETA'nın "besi hayvanı" özelliklerini insan vücudunda haritalandırarak hayvanların tüketimini sorgulama girişimleri; Animal Equality'nin, insan duygularını ve deneyimlerini mezbahalardaki hayvanlara yansıtarak bu taktiği tersine çevirme girişimleri ve -bunlara tam bir zıtlık içinde- Harika Domuz Esther'de ve daha yaygın olarak barınak hareketinde görülen evcil hayvanlar ile besi hayvanları arasında ayırım yapan sınıflandırmaların rahatsız ediciliği (Joy, 2011). Bir açıdan, bu örnekleri karşılaştırmak hayvanları nesneden ziyade özne olarak ele almaya çalışan kampanya taktiklerini eleştirel bir şekilde sorgulamanın bir yolunu sunuyor (dördüncü bölümde gündeme getirilen konuların detaylandırarak). Bununla birlikte bölüm bu esnada ayrıca hayvan öznelliğini merkeze koymak için akademik bağlamda ortaya çıkan, ama kampanyalarda da giderek daha çok kullanılmaya başlayan farklı çerçeveleri de sorgulamaktadır. Bu bölüm, son olarak, akademi ve aktivizmde ortaya çıkan, hayvanlarla özdeşleşmenin yeni yollarını bulmanın tüm değerine karşın, "besi hayvanı" veya "evcil hayvan" gibi sınıflandırmaların sadece değişen algılarla değil, türlerin farklılığını sürdüren kurumlar ve toplumsal oluşumlarca da evrildiğini iddia ediyor. Kapanış bölümlerinde tartışılan gelişmeler ışığında ele alınması giderek zorlaşan da işte bu yapısal değişim sorularıdır.

Kitabın son iki önemli bölümü, odağı kitaptaki en acil endişelerden bazılarına kaydırıyor ve veganlığın bir beslenme biçiminden daha fazlası olma çabasının ana akıma geçişiyle nasıl daha da içinden çıkılmaz hâle geldiğini irdeliyor. Diğer bölümler ağırlıklı olarak, mevcut bilim ve popüler kültürden örneklerle ilgilenen belge analizleri olmasına rağmen, son bölümlerde bu yaklaşım kendi görüşme malzemelerimle tamamlanmaktadır.

* Çiftlik hayvanlarına yönelik zulmü sona erdirmek için toplum, hükümetler ve şirketlerle birlikte çalışan uluslararası bir kuruluş. — Ed.N.

Sondan bir önceki bölüm, belirli (kapitalist) toplumsal ilişkiler içinde insan ve hayvan sömürüsü arasındaki bağlantıları tanıyan ve ortadan kaldırmaya çalışan daha kesişimsel bir veganlık biçimi için giderek daha yüksek profilli bir argüman dizisine yaklaşmak amacıyla, görüşülen kişiler tarafından dile getirilen endişelerden yararlanıyor. (Harper, 2018). Patricia Hill Collins'in (2015) kesişimselliğin daha geniş "tanımsal ikilemleri" olarak tanımladığı şeyi yansıtır şekilde ve terimin pek de yararlı olmadığını savunan bazı yorumcularla birlikte (örn. Ko, 2019), kesişimsel veganlık kavramı vegan aktivizmi ve akademisi bağlamında biraz farklı anlamlar taşır. Bu bölüm, çağdaş vegan kültürlerinde ortaya çıkan iki farklı silme biçimi üzerinden bu tartışmaların kendilerini nasıl ortaya koyduğunun izini sürüyor. Birincisi, kültürel "beyaz veganlık" fenomeniyle ilgili sorunlar yani Harper'ın (2012) sınıfsal ve ırksal eşitsizlikleri geçmişe havale eden ve etik yaşam tarzı seçimleri için hiçbir engel bulunmadığını öne süren "ırk-sonrası" bir etik tüketim modu olarak çerçevelediği şey. Bunun ardından bölüm ikinci olarak beyaz veganlığı tüm veganlığı temsil ediyormuş gibi ele alan veganlık eleştirilerinde birbiriyle ilişkili bir silme biçiminin nasıl ortaya çıkabileceğini inceliyor ve bu süreçte vegan pratiğinin orta sınıf "Batılılaştırılmış" tekerürlerinde hâlihazırda dışlanmış olan vegan deneyimlerinin, uygulamalarının ve kimliklerinin nasıl kesip atıldığını gösteriyor. Bölüm, bu gerilimlerin hem vegan pratiğindeki eşitsizlikleri sorgulayan alanlardaki araştırmaları merkezileştirme ihtiyacının altını çizdiğini hem de veganlığın belirli ulusal bağlamlarda ifadesi hakkında daha yerleşik anlatılar için alan yarattığını savunarak, bu iki silme biçiminin küresel bir fenomen olarak veganlık anlatılarında özellikle sorunlu şekillerde nasıl ortaya çıktığının ana hatlarını çıkarıyor. Her nasılsa günümüzde bu yaklaşımlar, popüler kültürdeki hem vegan yanlısı hem de vegan karşıtı anlatılarda sıklıkla gizlenmektedir.

Altıncı bölüm, ırk-sonrası bir ortamda hareket eden etik yaşam tarzı politikalarına dair önemli eleştirileri ön plana çıkar-

rırken son bölüm, yapısal eşitsizliklerin görmezden gelinmesinin bitki kökenli kapitalizmin yükselişiyle şiddetlenip şiddetlenmediğini sorguluyor. Bu bölüm, postfeminizm olarak bilinen kültürel fenomeni, (Rosalind Gill'in (2007, 2017), popüler kültürdeki feminizm tasvirlerinin kolektif veya yapısal değişim anlatılarından bireysel anlamda güçlenmeye -genellikle tüketim tercihleriyle ifade edilir- doğru bir kaymanın yaşanması olarak karakterize ettiği bir anlayış), eleştirel olarak analiz eden araştırmalardan faydalaniyor. Bölümde çağdaş veganlığın son zamanlarda giderek popülerleşmesinin, postfeminizmin feminizmi kolektif bir siyaset tarzı olarak depolitize etmesiyle yapısal benzerlikler paylaştığını savunacağım. Özellikle, veganlık siyasetindeki son gelişmeler bazı insanların belirli yaşam tarzlarını seçmesini engelleyen yapıları ihmal ederek, bireysel tercihi vurgulamıştır. Bitki kökenli kapitalizmin veya postveganlığın özelliklerini açıklığa kavuşturmak için, özellikle bu gelişmelerin Birleşik Krallık'ta nasıl ortaya çıktığını tartışan on beş röportajımdan yararlanacağım: Benzer görünen ortamlarda bile veganlığın değişken ve eşit olmayan şekillerde ele alınışının kaydını tutmak adına bu belirli ve sınırlı bağlama odaklanacağım (Kuzey Amerika ve Kuzey Avrupa gibi, bkz. Aavick, 2019a, 2019b). Yine de bölümde ana hatları verilen bazı önemli gelişmeler, konumlanmış bir perspektiften ifade edilebilir olsa da veganlık gibi bir hareket ana akıma kaydığında artabilecek gerilimleri gösterme açısından daha kapsamlı bir öneme sahiptir. Diğer bir deyişle bu bölüm, veganlığın popülerleşmesi ve ticarileşmesinin vaatlerini ve tuzaklarını açıkça ortaya koyuyor; popülerleşme demokratikleştirici bir potansiyel taşıırken, aynı zamanda (kitabın temel kaygısını yinelemek gerekirse) "bir beslenme biçiminden daha fazlası" olarak başlayan bir şeyi "sadece bir beslenme biçimine" dönüştürme riskini de taşıyor.

VEGANLIĞI ELE ALMAK: YÖNTEMLER ÜZERİNE SON BİR NOT

Bu giriş bölümünü kapatmadan önce, kitabın genel disiplinler ve metodolojik yönelimi hakkında kısa bir not eklemek istiyorum. Veganlığın, insanlar, hayvanlar ve çevreler arasındaki daha etraflı karışıklıkları sorgulaması açısından, yaygın etkileri nedeniyle veganlık çalışmalarına disiplinlerarası bir yaklaşım geliştirme çağrıları yapılmıştır.⁸ Wright'ın (2015) önemli çalışmalarında belirttiği gibi veganlık, hayvan etiği, bedenle ilgili kültürel anlayışlar, siyasal kurumlar, küreselleşmiş üretim ve tüketim ekonomileri, popüler medya tasvirleri ve hatta sağlık ve psikoloji ile ilgili konuları kapsayan birçok ilgi alanıyla bağlantılıdır. Bu nedenle, bu kitapta bu konuların haritasını çıkarabilecek disiplinlerarası bir araç takımını bir araya getirmek cazip olabildi. Gelgelelim bu yolu izlemek yerine, belirli bir medya ve kültürel çalışmalar geleneği tarafından sunulan daha spesifik bir araç takımına odaklanacağım.

İkinci bölümün de incelediği gibi hem mevcut veganlık araştırmaları hem de veganlık hakkındaki araştırmalar heterojen bir çeşitlilikteki teorik etkilerden yararlanmaları ve farklı disiplin bağlamlarından gelmeleri sebebiyle, tanımlanması özellikle karmaşık alanlardır. Vegan araştırmaları ile hayvan çalışmaları gibi kendine özgü tarihleri ve taahhütleri olan diğer (eşit derecede karmaşık) disiplinlerarası alanlar arasındaki ilişki, işleri daha da içinden çıkılmaz hâle getirir. Pratik düzeyde, daha da fazla disiplinden bakış açısını masaya yatırmak işleri yönetilemez hâle getirebilir. Pragmatizm bir yana, bu kitabı yazığım süreçteki yaklaşımımın etik ve epistemolojik taahhütlerinden biri, Donna Haraway'in ifadesini ödünç alırsak, "her şey kendi dünyasıyla birlikte gelir" (Haraway, 1997: 37; ayrıca bkz. Puig de la Bellcasa, 2012) anlayışydı. Hiçbir bilgi, çerçeve veya disiplinler araç yoktur ki kendi sosyo-politik bağlamından, norm-

8. Bu argümanların daha ayrıntılı bir anlatımı için bkz. ikinci bölüm ve eleştirel bir değerlendirme için bkz. beşinci bölümün sonuç kısmı.

lardan ve üretildiği bağlamı yöneten varsayımlardan tamamen kopartılabilir. Herhangi bir verili bilgiyi kendi kurucu dünyasından söküp atmak tehlikelidir çünkü bu, belirli bir disiplin anlayışının altında yatan varsayımları ve bağlamı tespit etmeyi zorlaştırabilir.

Disiplinlerarası araştırmalarda ortak gerilimlere odaklanan araştırmaların açıklığa kavuşturduğu gibi aşırı derecede “hevesli” (Fitzgerald ve Callard, 2015) bir şekilde diğer disiplinlerden faydalanmak, meselelerin bağlamından koparılması ve yanlış temsil edilmesi riskini taşıyabilir veya farklı disiplin bağlamlarından gelen bilgilerin birbiriyle çatışan varsayımlar taşıdığını fark edemez. Örneğin sinirbilim, psikoloji ve kültürel çalışmalar gibi alanları insan ve hayvanlar arasındaki ilişkilere dair içgörü kazanmak için bir araya getirirken, bu alanlar geleneksel olarak bireyler ve toplum arasındaki ilişkiye dair çok farklı anlayışlara sahip olduklarından sorunlar ortaya çıkabilir. Bu nedenle, farklı disiplinlerin sentezinin hakkını vermek için, öncelikle bu tür gerilimleri görmek ve sonra onları dikkatlice müzakere etmek önem taşır. Bununla birlikte, veganlığa getirilebilecek farklı disiplin anlayışlarını beraberinde getirdiği dünyalar hakkında tam bir fikir vermek bu kitabın kapsamı dışındadır. Cary Wolfe’un hayvan çalışmalarıyla ilgili benzer tartışmalar bağlamında işaret ettiği bir noktayı tekrarlamak gerekirse (2010: 115), bazen diğer alanlarla diyalog için bir dayanak noktası sunabilmek uğruna açıkça tek belirli bir disiplin perspektifinden çalışmak daha üretken olabilir.

Bu amaçla bu kitap, bir yandan disiplinlerarası bir diyaloga katkıda bulunmayı amaçlarken, bir yandan da Birmingham, Birleşik Krallık’taki Contemporary Centre for Cultural Studies (CCCS) [Çağdaş Kültürel Çalışmalar Merkezi] ile ilişkili belirli bir kültürel çalışmalar geleneğini takip ediyor. Burada, niyetim resmî, kurum-sallaşmış bir disiplin olarak kültürel çalışmaların bu biçiminin yükselişi (ve üzücü düşüşü) hakkında derin bir analize girmek değil (bkz. Webster, 2004) ancak, temel taahhütleri hakkında kısaca bir fikir vermek gerekirse, bu çalışmaların bütünüyle ilgili önemli olan (ve olmaya devam eden) şey, popüler kültürü bir çalışma nes-

nesi olarak ciddiye alıyor oluşudur. Punk alt kültürlerinden (Hebdige, 2005 [1979]) dolayimli milliyetçiliğe (Gilroy, 1991) ve gençlik dergilerine (McRobbie, 1990) veya daha yakın zamandaki çalışmalara bakarsak Birleşik Krallık'ın çok ötesine geçen CCCS mirasıyla ilgilenen araştırmalara queer kimliğine (Bao, 2020), popüler feminizmlere (Banet-Weiser, 2018) ve ulusötesi et kültürlerine (Chatterjee ve Subramaniam, 2021) kadar kültürel çalışmalar, belirli kültürel bağlamlardaki günlük uygulamalarla ilişkili ortak anlamları veya topluca kabul edilmiş “kodları” tespit etmeye çalışır (Fiske, 2010). Daha spesifik olarak kültürel çalışmalar, popüler kültürel metinlerin veya ürünlerin yaratıcıları ve tüketicileri arasındaki baskın anlam yaratma mücadelesinde bu kodların nasıl birbiriyle bağlantılı olduğuyla özellikle ilgilenmiştir. Bu savaşların engebeli bir zeminde gerçekleştiğine dair bir anlayış vardır; Stuart Hall'un (1980, 2010) öne sürdüğü gibi, toplumlar her zaman hâlihazırda baskın değerler ve ideolojilerle yontulmuş bir manzaradaki kültürel anlamı yorumlar veya deşifre eder. Nitekim dirençli veya normatif olmayan kültürel okumaların ve pratiklerin idraki de yerleşik anlamların doğasına aykırı olduğu için zordur.

Kitap, bu kültürel çalışmalar geleneğinden üç şekilde faydalanıyor. Birincisi, metodolojik terimlerle, doğrudan “akademik” olmayan metinlerin kavramsal değerini kabul ediyor: Geleneksel akademik kaynakların yanı sıra aktivist broşürler, pazarlama literatürü ve yemek tarifleri kitapları gibi kaynaklardan ilham alıyor. Veganlığın hızla gelişen olanakları nedeniyle, vegan uygulamasıyla ilgili en bilgilendirici düşüncelerden bazıları hakemli makalelerde ve kitaplarda değil, çevrimiçi olarak bulunuyor, özellikle bloglarda ve sosyal medya mecralarında. Gerçekten de bu bağlamlarda genellikle kısa ama değerli, yansıtıcı makaleleri blog gönderileri olarak yayınlamayı seçen önde gelen akademisyenlerle birlikte “akademik” ve “akademik olmayan” arasındaki trafiği çözmek zordur. Üstelik veganlıkla ilgili son zamanlardaki en önemli kitaplardan bazıları hem akademik araştırmalardan faydalanıp hem de veganlık araştırmalarını beslerken karmaşık teorik tartışmaları daha geniş kitleler

için erişilebilir hâle getirmeye odaklanıyor. İlgilendiğim kaynakları dikkatle konumlandırmaya çalışmama ve örneğin belirli yayınların hedef kitlesiyle ilgili önemli ayrımları tamamen düzleştirmek istememe rağmen yine de akademinin bazen kenara ittiği popüler metinlerin yalnızca analiz için değerli konular olmakla kalmayıp güçlü kavramsal içgörüler ve provokasyonlar da sunabileceğini savunuyorum.

Kitabın kültürel çalışmalardan öğrendiği ikinci şey de medya kültüründen problematik metinlerin, ürünlerin veya örneklerin, belirli bir siyasal değerler kümesi hakkında toplumların gerçekte nasıl harekete geçtiğini düşündüğü veya hissettiğiyle ilgili varsayımlarda bulunmak için kullanılabileceği inancına direnmektir. Hayvan barınaklarının sosyal medya hesaplarında veya vegan forumlarındaki kızgın tartışmalarda kullanılan antropomorfik görüntüler, belirli bir veganlık izlenimi verse ve ciddiye alınması (üzerine düşünülmesi) gerekse de sadece bu metinler üzerinden aşırı genel sonuçlar çıkarmamak önemlidir. Son bölümlerin mülakat verileriyle etkileşimini özellikle bu noktada bilgilendiricidir.

Bu kitap boyunca izlediğim ana metodolojik yaklaşım metin analizi olsa da ilk bölümleri yazmaya başladığımda, ilgilendiğim konuların çok hızlı gelişmesi yüzünden ek bir şey gerektiğini fark ettim. Her gün veganlık pratiği hakkında çevrimiçi yeni bir tartışma ortaya çıkıyor, yeni bir vegan kampanyası (genellikle yanlış nedenlerle) medyanın dikkatini çekiyor veya yeni bir bitki kökenli ürün ortaya çıkıyordu. Bu gelişmelerden kaynaklanan tartışmaların çoğunda eksik olan şey (diğerlerinin de belirttiği gibi, bkz. Hamilton, 2016, 2019) veganların kendi bakış açılarıydı. İşte bu nedenle, kitabın son bölümleri uzun süredir vegan olanların çağdaş veganlık hakkında ne hissettiğini anlamak için daha büyük bir projenin parçası olarak üstlendiğim bir dizi görüşmeden elde edilen özgün verileri içeriyor. Bu görüşmelerden elde edilen zengin nitel veriler, kitabın veganlık pratiğinin bir yemek yeme biçiminden daha fazlası olarak kavramsallaştırılmasına yalnızca başka bir karmaşık katman eklemekle kalmıyor, aynı zamanda, daha spesifik olarak, yakın za-

mandaki “bitki kökenli kapitalizm” olgusunun bazı baskın özellikleri hakkında da fikir veriyor. Bölüm genel özetlerinde de açıklandığı gibi, görüşülen kişiler ayrıca veganlık etiğiyle ilgili varsayımları, özellikle de bu etiğin aşırı basitleştirilmiş, evrenselleştirici politik uygulama biçimleriyle sonuçlandığı fikrini sıkça sorunsallaştırdı.

Görüşmeler, uzun süredir vegan olanların veganlığın artan popüleritesi hakkındaki algılarını öğrenmek için tasarlanmış üç genel temaya odaklandı:

- Uzun süredir vegan olan kişiler, veganlığın son zamanlarda popülerleşmesi hakkında ne düşünüyor?
- Uzun süredir vegan olan kişiler, veganlığın popülerleşmesinin ne gibi siyasal fırsatlar ve zorluklar yarattığını düşünüyor?
- Uzun süredir vegan olan kişiler bu zorlukların üstesinden gelmek için ne yapılması gerektiğini düşünüyor? (Örneğin veganlığı daha kapsayıcı/erişilebilir hâle getirmek veya apolitik bir yaşam tarzı politikası olarak tanımlanmasına karşı çıkmak gibi.)

Bu temalar kişilere, veganlıkla ilgili en büyük değişiklikler ve sorunlarla ilgili fikirleri, bu değişikliklerle birlikte veganlığın diğer toplumsal adalet kampanyalarıyla ne gibi bağlantısı olduğunu (veya olmadığını) düşündükleri ve veganlığın artan popüleritesi ile ilgili tehlikeler ve potansiyeller hakkında herhangi bir düşüncelerinin olup olmadığı gibi bir dizi alt soru sorularak ele alındı.

İlk mülakatların ardından projenin çerçevesine dair iki düzeltme yaptım. Araştırma başlangıçta hem veganlıkla uğraşan akademisyenleri hem de aktivistleri kapsayacak şekilde tasarlanmıştı ancak uygulamada bu ayrımlar yok oldu; zira uzun süredir aktivist olan kişiler genellikle akademik çerçeveler (özellikle ekofeminizm) üzerinde düşünmeye istekliydi ve akademisyenler de aktivist olarak kendi bakış açılarından konuşmayı tercih etti. Buna ek olarak, özellikle Birleşik Devletler’den gelen katılımcıların Birleşik Krallık’tan gelenlere nazaran çok farklı deneyimlerden bahsetmesiyle, veganlık

araştırmalarının ulusötesi doğası, veganlığın eşit derecede popülerleşmediği anlamına geliyordu. Bu nedenle görüşme materyalleriyle en kapsamlı şekilde ilgilendiğim bölüm (yedinci bölüm), Birleşik Krallık'ta yaşayan veganlarla yaptığım on beş görüşmeye dayanıyor. Kesişimsel veganlıklarla ilgili daha etraflı tartışmalarla ilgili diğer materyallere ise altıncı bölümde değiniliyor. "Uzun süreli vegan" elbette göreceli bir terim ve bu etiketi burada on yıldan fazla vegan olan bireylere atıfta bulunmak için kullanıyorum zira bu süre, bu kitapta tartıştığım popülerleşmeden önceki bir dönemi işaret ediyor. Bu tanıma uygun olarak, görüşülen kişilerden alıntılarını veganlığı uyguladıkları süre ile bir takma adla etiketledim (görüşme sırasında belirtildiği gibi).

Kitabın kültürel çalışmalar geleneğinden faydalandığı son nokta da geleneğin, çağdaş vegan pratiğiyle ilişkili ortaya çıkan anlam mücadelelerini tanımlamaya ve bu mücadelelerin politik ve etik çıkarlarını açığa çıkarmaya odaklanan kavramsal yönelimidir. Popüler olanla bağlantılı mücadelelere vurgu yapan diğer yakın tarihli çalışmaları tekrarlayarak (örn. Littler, 2017; Banet-Weiser, 2018), kitap boyunca çağdaş vegan pratiğinin müzakere ettiği savaş alanını oluşturan söylem ve pratikleri yakından takip edeceğim. Anlam üzerindeki çekişmelerin her zaman dağınık ve eşitsiz olduğunu ve birkaç kolay yanıt sunduğunu kabul ederken, bu kitap çekişmeye odaklanma vasıtasıyla veganlığın popülerleşmesinin politik ve etik paylarını sorguluyor. Kitap öncelikle çağdaş gıda politikalarıyla ilişkili olarak konumlansa da tam da bu nedenle, içinde yer aldığı serinin daha kapsamlı sorunlarını yansıtmak için ele aldığım mücadeleler, sadece beslenme biçimine odaklanmanın ötesine geçiyor; veganlık siyasetinin, pratiğinin ve bizzat teorisinin amaçlarını yansıtıyor.

BÖLÜM II

VEGANLIK TARTIŞMALARI: VEGANLIK ARAŞTIRMALARININ TAKİBİ

Bu bölümün amacı, beşerî bilimler ve sosyal bilimler genelinde veganlık hakkında araştırmaları hareketlendiren bazı temel konuların ve tartışmaların izini sürmektir. Bu görevi zorlaştıran şey, çeşitli (alt) disiplinlerin veganlığın hem kendisi hem de bir akademik araştırma alanı olarak ortaya çıkışı hakkında birbirlerinden biraz farklı anlatılar inşa etmiş olmalarıdır. Bu nedenle, burada sunduğum mevcut araştırmaların genel bakışında, veganlık araştırmaları hakkında homojen bir hikâye oluşturmayı veya tekil bir akademik alana kapsamlı bir genel bakış sunmayı amaçlamıyorum. Bunun yerine, çeşitli akademik bağlamlarda ortaya çıkan ve popülerleşme politikalarıyla boğuşmak için yararlı olan veganlıkla ilişki kurmaya yönelik kavramsal ve ampirik yaklaşımların anlık bir görüntüsünü sunacağım.

Veganlık çalışmalarını ayrı bir akademik çalışma alanı olarak resmîleştirmeye yönelik son girişimlere veya başka bir deyişle veganlık çalışmalarından Veganlık Çalışmalarına geçişe yönelerek başlayacağım. Ardından, bir araştırma alanı olarak vegan çalışmalarına yapılan ilk referansların ortaya çıkmaya başladığı alan olan eleştirel hayvan çalışmaları alanında yoğunlaşmaya geçeceğim. Bölümün bir sonraki kısmı, sözde ana akım veya posthümanist hayvan araştırmalarında veganlıkla meşguliyeteye dönüyor ve bu heterojen çalışma bütününi iki kategoride gruplandırıyor: Science and Technology Studies (STS) [Bilim ve Teknoloji Çalışmaları] ve edebî hayvan çalışmalarından etkilenen teorik çalışma.⁹ Son olarak, in-

9. Açıklamak gerekirse, STS bilim ve teknolojinin sosyolojik analizine adanmış bir alandır. Bu nedenle, STS alanına atıfta bulunduğumda belirli bilimsel disiplinleri değil hem bu disiplinlerin iç işleyişini hem de tekno bilimsel yeniliklerin daha kapsamlı sosyolojik sonuçlarını anlamaya adanmış sosyal bilimsel çalışmaları kastediyorum.

san-hayvan çalışmaları etiketi altında kategorize edilme eğiliminde olan veganlık üzerine araştırmaların yanı sıra coğrafya, toplumsal hareket çalışmaları ve tüketim sosyolojisi çalışmalarına eğileceğim. Bu bölüm boyunca ilgilendiğim materyal geniş kapsamlı olsa da paylaştığı şey, veganlık araştırmaları için gıdanın önemli bir ilgi alanı olmasına rağmen, veganlığın etik çıkarımlarının beslenme biçiminin çok ötesine geçtiği hissidir.

VEGANLIK ÇALIŞMALARINDAN VEGANLIK ÇALIŞMALARI'NA

Daha önce belirtildiği gibi, veganlıkla uğraşan akademik çalışmalarda bir dereceye kadar uyumsuzluk ve heterojenlik mevcuttur; bununla birlikte, bir dizi metinle de dönüm noktası metinler olarak sık sık karşılaşırız. Örneğin, yirmi birinci yüzyılın ilk onyılında, veganlığın ana tema olarak ortaya çıktığı, belirli kavramsal ve disiplinsel bağlamlarda hayvan çalışmalarına yer açmaya çalışan bazı dergi özel sayıları basılmıştı. Bu özel sayılar arasında beyaz olmayan kadınların çalışmalarına odaklanan ve A. Breeze Harper'ın veganlık hakkında etkili çalışmalarını içeren *Journal for Critical Animal Studies*'in (Yarbrough ve Thomas, 2010) bir sayısı vardı (Harper'ın *Sistah Vegan*'ı aynı yıl yayımlandı). *Feminism & Psychology*'nin (Potts, 2010) bir özel sayısı da yayımlandı; bu sayı, Donna Haraway ve Annie Potts arasında geçen, eleştirel ve "posthümanist" hayvan çalışmaları arasındaki gerilimleri ele alan bir diyalogu da içeriyordu (alt alanlar daha sonra daha ayrıntılı olarak açıklanacaktır). İki yıl sonra, *Hypatia*'nın feminizm ve hayvanlar arasındaki ilişkiyi araştıran ve veganlığın yine öne çıkan bir tema olarak yer aldığı (Gruen ve Weil, 2012) bir sayısı yayımlandı.

Bununla birlikte, belki de veganlıkla en kararlı akademik ilişki, Laura Wright'ın hayvan çalışmalarının bir alt alanı olarak görmeyen, bunun yerine kendi başına bir alan olarak ele alınması gereken Veganlık Çalışmaları çağrısı olmuştur. Bu argüman en belirgin

şekilde Wright'ın 2015 tarihli *The Vegan Studies Project: Food, Animals and Gender in the Age of Terror* adlı kitabında dile getirilmiştir, ancak aynı zamanda, *Interdisciplinary Studies in Literature and Environment* (ISLE) dergisinin 2018 özel sayısında çıkan iki el kitabının yanı sıra *Through a Vegan Studies Lens: Textual Ethics and Lived Activism* (2019) dahil olmak üzere bir dizi başka yayın yoluyla geliştirilmiştir. Daha önce de değinildiği gibi, Wright veganlığa odaklanma konusunda yalnız değildir; farklı kavramsal araçlar kullanarak veganlık siyasetiyle uğraşan başka düşünce çizgileri de mevcuttur (alternatif yörüngelere genel bakış için bkz. Hamilton, 2016; Gillespie, 2017). Wright'ın çalışmalarıyla hem örtüşen hem de ondan ayrılan araştırmalar bu bölümün geri kalanında daha ayrıntılı olarak tartışılmakla birlikte yine de *The Vegan Studies Project*'in Veganlık Çalışmalarını kendi başına bir akademik alan olarak konumlandırmaya yönelik ilk monograf uzunluğundaki girişim olması nedeniyle, ona ait argümanların haritasını çıkararak başlamak faydalı olacaktır.

Wright'ın başlıca kaygılarından biri, Amerikan kültüründe nasıl belirli bedenlerin normatif, diğerlerinin normatif olmayan olarak inşa edildiğidir, öyle ki *The Vegan Studies Project*'in orijinal başlığı *The Vegan Body Project* idi. Gelgelelim veganlık ve veganlıkla iç içe olan farklı konu ve endişelerin farkına varıldığında, bedene yapılan bu odaklanma karmaşıktı. Bunun yerine Wright kitabı, “özellikle ABD’li vegan bedeninin çağdaş edebiyat eserlerinde, popüler kültür temsillerinde ve haber medyasında tezahür eden tartışmalı bir mevzi olarak inşasına ve tasvirine dikkat kesilerek, hayvan haklarını veganlığa bağlayan (veya hayvan haklarını hariç tutan) ana akım söylemini” (2015: 19) incelemeye odakladı. Böylece beden kitabın ana odak noktası olmaktan çıkarak gıda politikası ve hayvan etiği ile ilgili daha kapsamlı konulara yaklaşmak ve (bunları metalaştırma potansiyeli olmadığı sürece) çoğu zaman normatif olmayan yeme biçimlerine düşman olan kültürel manzarayı anlayabilmek için kullarılan bir merceğe dönüştü.

Buna paralel olarak, *The Vegan Studies Project*'in kendisinde de Wright çok çeşitli konularla ilgilenmektedir. Kitap, popüler kültü-

rel metinlerin (kıyamet sonrası romanlardan vampirlere odaklanan televizyon dizilerine kadar) hayvansal ürün tüketimini çevreleyen normları sarsma potansiyelini tartışmakta, medyanın veganlık ile düzensiz beslenme arasında kurduğu bağları incelemekte ve vegan olan ünlülerin etrafındaki gerilimleri araştırmaktadır. Tüm bu örneklerin altında yatan şey ise veganlığın bir araştırma nesnesinden daha fazlası olduğu duygusudur. Yahut en azından veganlık o kadar karmaşık bir araştırma nesnesidir ki, onu incelemek, etikten sağlığa ve çağdaş siyasetten medya temsili sorularına kadar uzanan geniş bir tema yelpazesini kapsar ve ancak disiplinlerarası bir yaklaşım kullanılarak tam olarak analiz edilebilir.

The Vegan Studies Project'in ardından ve Wright'ın sonraki çalışmalarında yaptığı Veganlık Çalışmaları çağrıları daha net bir şekil aldıkça, birkaç belirgin özellik de ortaya çıkmış oldu. Öncelikle Wright, veganlığın hem bir kimlik hem de bir pratik olduğunu tekrar tekrar vurgulamaktadır (2015: 2). Bu kabulün ışığında, ikinci olarak alan, çağdaş kültürde vegan kimlik ve pratiklerinin inşası ve tartışılmasına odaklanma eğiliminde olmuştur (Wright'ın odak noktası Amerika Birleşik Devletleri iken, onun çalışmalarını üstlenen diğerleri daha geniş bir ulusal bağlam yelpazeyle meşgul olmuştur, örneğin, Castricano ve Simonsen, 2016) Veganlık Çalışmalarının bu formülasyonunun üçüncü bir kilit yönü ve Wright'ın sürekli olarak yeniden öne sürdüğü özelliği de ekofeminizme dayanan kökleridir. Yaklaşımı doğrudan ekofeministler tarafından kadınlara ve hayvanlara uygulanan zulmün kesişim noktalarını vurgulayan ve bu baskılara karşı koymanın kavramsal ve etik bir yolu olarak veganlığı savunan ekofeministlerin –özellikle Carol J. Adams ve Greta Gaard'ın çalışmaları– attığı temeller üzerine inşa edilmiştir.¹⁰ Gerçekten de Wright Veganlık Çalışmalarının amaçlarına ilişkin özlü formülasyonlarından birinde, “Tarihin bu noktasında, vegan teorisyenin görevi, onları destekleyen mekanizmaları daha tam olarak anlamak

10. Adams'ın daha önceki çalışmalarından “vejetaryen” ekofeminizm olarak bahsetmesine rağmen, savunduğu pratiğin vegan olduğunu not etmek önemlidir.

için iç içe geçmiş baskıları ayırıştırmasıdır” savında açıkça ekofeminist bir çerçeveden yararlanır (2018: 28). Başka bir deyişle, Wright için vegan bir bakış açısı, yalnızca insan-hayvan ilişkilerini değil, bu ilişkilerle iç içe geçmiş bir dizi başka sınıfsal, ırksal ve cinsiyet eşitsizliğini yeniden düşünmek için de bir başlangıç noktasıdır.

EKOFEMİNİZM VE “İÇ İÇE GEÇEN ZULÜMLER”

Wright’ın hatırlattığı üzere iç içe geçmiş zulümler kavramı, vejetaryenlik ve veganlığın, ataerkillik ve türçülük arasındaki birbirini destekleyici ilişkiyi sarsan feminist uygulamalar olarak işlev görebileceğini düşünen ekofeminist argümandan alınmıştır (örn. Gaard, 2002, 2011; Kheel, 2004; Sturgeon, 2009). Bu veganlık anlayışı, doğanın ve kadının ezilmesinin birbiriyle bağlantılı olduğu argümanına dayanmaktadır. Doğanın insan yararına kullanılabilecek bir kaynak olarak ele alınması, ekofeminist düşünürler için ataerkilliğin önemli bir bileşenidir. Bu iddialarına göre dünya insanların egemen olduğu bir şey olarak görüldüğünde, belirli insan gruplarının, yani tarihsel olarak bir şekilde doğaya “en yakın” muamelesi görenlerin (kadınlar, renkli insanlar ve hayvanlar dahil) yaşadığı zulmü ve nesneleştirilmeyi meşrulaştırmak da mümkün hâle gelir. Marti Kheel’in dediği gibi:

Ekofeministler, Batı ataerkil toplumunun bir dizi cinsiyetçi ikilik aracılığıyla işlediğini savunur. Bu ikiliğin erkek olan yarısı “kültür,” “iyilik,” “akılcılık” ve “ruhanilik” ile ilişkilendirilirken, dişi olan yarısı ise “doğa,” “kötülük,” “akıl dışılık,” “mantıksızlık” ve “bayağılık” ile ilişkilendirilir (2004: 328).

Kheel’in işaret ettiği gibi, feminist akımlar kadın ve doğa arasındaki (özcü cinsiyet anlayışlarını desteklediği düşünülen) ilişkiye karşı çıkarak baskıyla mücadele etmeye çalışırken, ekofeminizm tam tersi bir yaklaşım benimser. Ekofeminist bakış açısına göre asıl meydan okunması gereken şey doğanın değersizleştirilmesidir çünkü bu ikilik, var olduğu sürece, belirli insan gruplarının yeterince insan olma-

dığını tasvir etmek için kullanılabilir. Bu formülasyonda rasyonalite el üstünde tutulurken kadınlara, doğaya ve hayvanlara yönelik iç içe geçmiş zulümlerin de bakım ve duygu gibi niteliklerin damgalanmasıyla bağlantılı olduğu düşünülür. Ekofeminizmin bu ikiliklerle mücadele etmek için ana projelerinden biri, daha az insanmerkezci etik biçimleri geliştirmenin temeli olarak bakım kavramını geri almak olmuştur (ayrıca bkz. Tronto, 1993; Donovan ve Adams, 2007; Puig de la Bellacasa, 2011, 2017; Gruen, 2020). Buna bağlı olarak ekofeminizm, Tom Regan ve Peter Singer'ın çalışmaları gibi etik meselesine rasyonalist yaklaşan geleneksel hayvan hakları ve özgürlükleri çerçevelerini, bakım etiğini bir kenara bırakarak bakım "doğa"nın ötekileştirilmesini sürdüren diğer ikilikleri pekiştirdikleri ve birbirine girmiş zulümlerin yalnızca bir yönüne odaklandıkları için eleştirmiştir (Seager, 2003).

Nitekim ekofeminizm, vegan etiği ve siyaseti için iki şekilde özellikle önem taşır. İlk olarak, ekofeminizm, zulümlerin nasıl iç içe geçtiğini vurgulayarak, "insanın ötesindeki" dünyaya ve özellikle hayvanlara yönelik sömürücü muameleye karşı çıkmanın feminist bir proje için önemli olduğunu savunur. Öte yandan bu argümanlar hayvanları "Öteki" olarak kuran ve ikili (dualistik) düşünmenin "bu hâliyle" doğallaştırılmasına izin veren bazı rutin, günlük pratiklere (et tüketmek gibi) çomak sokması nedeniyle veganlığın (eko)feminist bir eylem olarak yeniden ifade edilmesi için de alan yaratır. Ekofeminizmde Veganlık Çalışmalarına ilham veren belki de en kilit ismin vurguladığı da bu son noktadır: *The Sexual Politics of Meat: A Feminist Vegetarian Critical Theory* (2000, orijinal olarak 1990'da yayımlandı) adlı kitabı, kadınların ve hayvanların ezilmesi arasında bir bağlantı olduğunu savunan temel bir metin olarak görülen bilim insanı-aktivist Carol J. Adams'ın.

Adams, çağdaş kültürde hem kadınların hem hayvanların, "kayıp gönderge" olarak adlandırdığı bir mekanizma aracılığıyla nesnelleştirildiğini öne sürer (2000: 51). Bir pornografi eleştirisinden temel alan Adams, kadınların bedenlerinin sıklıkla öne ve merkeze yerleştirilmesine rağmen, eylemliliklerinin ve her türlü

özellik duygusunun silindiğini iddia eder. Benzer bir mekanizma, hayvanların bağlamından koparılmış parçaları daha gerçek anlamda tüketildiğinde ortaya çıkar zira beden parçaları yenilebilir hâle getirilirken hissedebilen bir hayvanın varlığına dair tüm izler de silinmiş olur (beden parçaları da genellikle bu ürünlerin kökenini gizleyen şekiller– sosisler, hamburgerler– ve hatta domuz eti, sığır eti, gibi isimler alır). Adams'ın projesi doğrudan ekofeminizmin temel amacı olarak tanımlanan şeye adanmıştır yani “cinsiyetçilik, heteronormativite, ırkçılık, sömürgecilik ve sağlamlılığın türçülük tarafından beslenip türçülüğü desteklediğini ve bu güçlerin nasıl kesiştiğini analiz etmenin nasıl daha az şiddet içeren, daha adil uygulamalar üretebileceğini” göstermeye. (Adams ve Gruen, 2014: 1).

Bununla birlikte, ekofeminizm ve veganlık siyaseti arasında kurulan bu bağlantıya itirazlar da yapıldı. Bizzat ekofeminist çevrelerden gelen bazıları veganlığın bütüncül bir ahlaki zorunluluk hâline gelmesiyle ilgili endişelerini dile getirmiş (Plumwood, 2003) veya kadınlar ve hayvanlar arasında algılanan yakınlık konusuna temkinli yaklaşmıştır (George, 1994, 2000). Carrie Hamilton (2016) daha da ileriye giderek, ekofeminizmin ana akım akademik bağlamlarda posthümanist teorinin gölgesinde kaldığını iddia eden anlatıların öne çıkması nedeniyle ekofeminizmin kendisi hakkında yapıcı eleştirel sorular sormanın zorlaştığını öne sürmüştür (örn. Fraiman, 2012). Hamilton, silme sorununu inkâr etmese de bu silme anlatılarının kendileri tarafından istemeden yaratılabilecek bir dizi soruna da işaret eder. Hamilton'a göre veganlık hakkındaki akademik tartışmalarda akademisyenlerin ekofeminizmin tarihsel olarak silinmesinin telafisini, ekofeminizm çalışmalarını merkeze koyarak yapmak arzusu, belirli ekofeminist metinlerde bulunan kasıtsız aşırı basitleştirmeler ve dışlamalar üzerine yapıcı tartışmalara girmeyi zorlaştırabilir (2016: 121).

Yine de bazı düşünürler, ırkçılık gibi diğer baskıcı yapılar karşısında ataerkilliğe verdiği öncelik yüzünden, veganlık hakkında düşünmek için bir çerçeve olarak ekofeminizmin önemi hakkında duygudaş ama eleştirel sorular ortaya koymuştur (örn. De-

ckha, 2012). Örneğin, Erika Cudworth, “Bu literatürde genellikle birleştirme, kesişen baskıları açıklamak için her şeyi kapsayan bir toplumsal cinsiyet ilişkileri teorisi kullanma eğilimi vardır” der (2014: 26).

Kuzey Amerika bağlamı içinde yazan yerli akademisyenler, “kayıp gönderge”yi, hayvanların “Ötekileştirilmişliğini” açıklayan evrensel bir mekanizma olarak ele almanın tehlikesine de işaret etmiştir (genel bir bakış için, bkz. Gillespie, 2017). Örneğin, hayvansal ürün tüketimini analiz etmek için daha konumsal yaklaşımlar geliştirme ihtiyacının altını çizen bir makalede Margaret Robinson, “Adams’ın tanımladığı kopukluğun, Mi’kmaq halkının sözlü geleneğinin temelini oluşturmadığına” (2013: 191) dikkat çeker (2013: 191). Bunun yerine Robinson, “Öykülerimizde et yemeyi psikolojik olarak rahatlatan, hayvan yaşamının ötekileştirilmesi yerine hayvanların kardeşlerimiz olarak resmedildiği bir yaratılış modeli vardır” diye ekler (191). Bununla birlikte Robinson, bu önemli farklılıkları Adams’ı tamamen tasfiye edecek bir sebep olarak değil, ekofeminist teorinin, ortaya çıktığı bağlamların ötesine geçebilmek için –dikkatlice ve eleştirel bir şekilde– uyarlanması gereken yerlerini keşfetmek için bir başlangıç noktası olarak kullanır.

Robinson gibi düşünürler bu nedenle ekofeminizmi reddetmez ve genellikle temel etik argümanlarından bazılarını benimser, ayrıca ekofeminist çalışmayı insanların insan olmayan hayvanlarla nasıl ilişki kurduğu hakkında yaygın, evrenselci argümanlar (hayvanlarla araya mesafe koyma ve kendini onlardan ayırma eylemlerinin her zaman hayvanları öldürmeyi desteklediği inancı gibi) yapmak için kullanmaktan kaçınma ihtiyacını vurgularlar. Evrenselcilik hakkındaki tartışmalar bu bölümün ilerleyen kısımlarında daha derinlemesine ele alınacaktır ancak daha önce Veganlık Çalışmalarının kendisinin birkaç temel özelliğini ortaya koymak gerekir.

VEGANLIK ÇALIŞMALARI VE HAYVAN ÇALIŞMALARI

Wright, veganlığın iç içe geçmiş zulümlerle olan ilişkisine odaklanırken şunu öne sürer:

Veganlık çalışmaları, gıdaya, hayvanlara, çevreye ve diğer insanlara ilişkin anlayışımızı, ilişkilerimizi ve bunlara erişimimizi sorunsallaştırmak için metinleri (genel olarak konuşursak) bir uygulama, bir kimlik kategorisi ve teorik bakış olarak veganlığın kesişimsel bir perspektifinden inceler (2019: xv).

Veganlık Çalışmalarını bu şekilde ele almak bu yaklaşımın etik taahhüdüdür; tıpkı eleştirel hayvan çalışmaları gibi (kısaca tartışılacaktır), bu alan da insanlara ve insan olmayan hayvanlara yapılan zulme karşı çıkmanın bir aracı olarak veganlığa yönelmiş kişilerle doludur. Veganlığa yönelik bu normatif bağlılığı bir “dev aynası” (Sara Ahmed’in tabirini kullanırsak; 2017: 157) olarak algılamak yerine bu alanda çalışanlar, Veganlık Çalışmalarını, hiçbir konumun gerçekten “nötr” olmadığı bir konuda tarafsızlığı varsaymaktan ziyade etik taahhütler konusunda açık sözlü olmanın önemini kabul eden feminist bilime benzeyen konumsal bir bilgi biçimi olarak çerçevelemiştir.

Veganlık Çalışmalarının birçok özelliği, bu nedenle veganlıkla uğraşan diğer alanlarla örtüşür. Alanın etik taahhütlerinde eleştirel hayvan çalışmaları ile yakınlıklar varken, Veganlık Çalışmalarının teorik açıdan donanımlı, insanlar ve hayvanlar arasındaki etik ayrımları giderme girişimleri, posthuman bilimlerde yankı uyandırmaktadır. Bu nedenle Veganlık Çalışmalarını diğer alanlardan ayırmak amacıyla Wright, Veganlık Çalışmalarının ne olduğunu tanımlamaya çalışmakla kalmaz, aynı zamanda onu daha geniş anlamda Hayvan Çalışmalarının “üç çatalı” olarak adlandırdığı şeye karşı tanımlıyor (2015: 11-4, 2019: vii): insan-hayvan çalışmaları, eleştirel hayvan çalışmaları ve posthümanizm. Wright Veganlık Çalışmalarının hem odaklandığı konu hem de veganlıkla ilişkili çeşitli

konular (çoğu hayvan çalışmalarının kapsamını aşan) bakımından ayırt edildiğini savunur. Bu nedenle, Wright, Veganlık Çalışmalarının aynı anda hem hayvan çalışmalarının bahsedilen üç çatalından daha dar odaklı bir alan olduğunu hem de bu alanların doğrudan hayvanlarla olan ilişkisinin de ötesine geçtiğini iddia eder. Bununla birlikte unutulmamalıdır ki, Veganlık Çalışmalarının farklı statüsü “nihayete ermiş” değildir ve bu çalışma grubu ile diğer hayvan çalışmaları dalları arasındaki sınırlar, özellikle veganlığa dair bilgi üreten ancak mevcut alanlarla uzun süreli ilişkileri devam edenler tarafından genellikle biraz farklı şekillerde ifade edilir. Veganlık Çalışmalarının ortaya çıkması önemli bir gelişme olsa da veganlık araştırmalarında önemli bir rol oynamış olan diğer bazı akademik çalışma grupları ve teorik kökenler hakkında fikir sahibi olmak da aynı derecede önem taşır.

ELEŞTİREL HAYVAN ÇALIŞMALARI VE VEGANLIK

Veganlık Çalışmaları ile önemli ölçüde örtüşen bir alan da eleştirel hayvan çalışmalarıdır (CAS); yalnızca hayvan tarımı ve deneyleri gibi sömürücü olarak kabul ettiği belirli insan-hayvan ilişkilerine değil, aynı zamanda bu ilişkileri normalleştirmeye yönelik apolitik bir duruş sergilediği (hatta suç ortağı bile olduğu) düşünülen “ana akım” hayvan çalışmalarının açık bir şekilde tam karşısına kurulmuş bir alandır (örn. Best ve diğerleri, 2007; Best, 2009). Bu ilk CAS metinleri birden fazla amacı detaylarsa da alan özünde hayvan sömürüsüne karşı mücadeleye somut yollarla katkıda bulunan araştırmaları geliştirmeyi amaçlıyordu. Ekofeminist argümanlar tekrarlanarak, bu amaca ulaşmak için insanlar üzerinde uygulanan (kökü kapitalizm ve emperyalizmde yatan) zulümlere de itiraz edilmesi gerektiği kabul edilmişti. Bir uygulama olarak veganlık, alanı harekete geçiren ve onu “toplulu özgürlüğe” ulaşmak için “önemli ve gerekli bir adım” olarak konumlandıran ilk CAS metinlerinin birçoğunda aktif olarak savunulmuştu (Best, 2007: 44).

CAS'teki ilk çalışmalar, akademik olmaktan çok fazlasıyla aktivist ve tartışmalıydı; akademiye karşı agresif eleştirel duruşu, hayvan çalışmalarının durumu hakkında daha kapsamlı yorumlarda tek konulu bir yaklaşım olarak sürekli reddedilmesine yol açtı (örn. Lorimer, 2013). Yine de bu keskin ve erken CAS misyon bildirilerinde bile, veganlık pratiğinin beklenenden daha nüanslı bir tanımı dile getiriliyordu. Örneğin Steve Best, veganlığa kapitalizm tarafından el konulmasına karşı ihtiyatlı davranmakla kalmamış, aynı zamanda aktivizmi başka bir “Batılı, beyaz, orta sınıf hareketi” olmaya karşı savunmasız bırakan aşırı dogmatik hayvan savunuculuğu yaklaşımlarını da eleştirmiştir (2009: 43). Esasında Best, “Bu dar görüşlülük kabul edilip etkin bir şekilde ele alınana kadar, ‘vegan devriminin’ başarılarından ciddi şekilde ödün verilmeye devam edecek” (2009: 43) iddiasında bulunur. Yine de bu erken metinlerde veganlığı çevreleyen böylesi gerilimlerin kabulüne rastlansa da bu gerilimleri tam olarak *ele alma* girişimleri biraz sonra ortaya çıkmaya başlamıştır.

ELEŞTİREL HAYVAN ÇALIŞMALARI, ELEŞTİREL İRK ÇALIŞMALARI VE VEGAN YEMEK POLİTİKASI

Eleştirel hayvan çalışmalarının her zaman anti-kapitalist, feminist ve sömürgecilik karşıtı politikalarla bağlantılı olması amaçlanmış olsa da alan bu amacını 2010 yılında *Journal for Critical Animal Studies*'in daha evvel adı geçen “Women of Color in Critical Animal Studies”in özel sayısının yayımlanmasıyla daha somut bir şekilde gerçekleştirmeye başlamıştır. Özel sayının kendisi, “eleştirel hayvan çalışmalarında ve genel olarak vegan çalışmalarında ürkütücü bir şekilde eksik olan renkli kadınların sesleri ve bakış açılarını”ı duyurmak için tasarlanmıştı (Yarbrough ve Thomas, 2010: 3). Sayının merkezinde, A. Breeze Harper ve Maneesha Deckha'nın ırkçılık ve hayvan zulmü arasındaki kesişimleri sorgulayan iki makalesi yer alıyordu.

Harper'ın makalesi, şeker veya kakao gibi bileşenler içeren ürünlere atıfta bulunarak “zulümsüz” gibi etiketlerin kullanılması-

nın, bu ürünlerin sömürgeci miraslara ve çağdaş jeopolitik eşitsizliklere içkin oluşunu nasıl sildiğini açıklamak için eleştirel ırk çalışmaları ve feminist coğrafyalardan yararlanıyordu. Harper şöyle soruyordu: “Bazı ABD’li veganların vegan çikolata tüketimi yoluyla modern etiği uygulamalarına yardımcı olan koşullar altında çikolata toplayan, beyaz olmayan olarak ırksallaştırılmış nüfuslar kimlerden oluşur” (2010a: 14). Hem makalenin kendisi hem de Harper’ın editörlüğündeki derleme kitap *Sistah Vegan* (2010b), ırkçı politikaların vegan pratiğinden silinmesine karşı direnmeyi amaçlarken (2010a: 19), Deckha’nın (2010; ayrıca bkz. 2008a, 2012) araştırması da benzer şekilde hem eleştirel hem de ana akım hayvan çalışmaları için giderek daha önemli hâle gelen bir hareketle, hayvan ve eleştirel ırk çalışmalarını bir araya getirmiştir (örn. Brueck, 2017; Ko ve Ko, 2017); Boisseron, 2018; Ko, 2019; Jackson, 2020).

Daha yakın tarihli CAS araştırmalarında kısmen Harper ve Deckha’nın müdahalelerine yanıt olarak, iç içe girmiş baskılara ekofeminist bir odaklanma, Siyah feminizm kaynaklı kesişimselliğe bağlılıkla birlikte çizilmiştir (Pendergrast, 2018; Nocella ve George, 2019). Ancak son zamanlarda, köklerinin belirsiz olması nedeniyle “kesişimsellik” teriminin kullanımından imtina edilmiştir. Örneğin kesişimsellik kavramını ilk ortaya atan Kimberlé Crenshaw (2017), kavramın Afrikalı-Amerikalı kadınların deneyimlerine odaklanmak yerine “her şeyin büyük bir teorisi” olarak ele alınması riskinden dolayı artan popüleritesiyle ilgili endişelerini dile getirmiştir. Crenshaw’un endişelerini hayvan çalışmaları bağlamında biraz farklı nedenlerle yineleyen Aph Ko da (2019), kesişimselliğin orijinal odağının ötesine genişlemesinin, eleştirel ırk çalışmaları ve veganlık etiği arasında ortaya çıkması gereken diyalogun özelliklerine uygun olup olmadığını sorgulamıştır.

Bu tartışmalar, bir CAS veya Veganlık Çalışmaları bağlamında “kesişimsel veganlık” terimini kullanırken ne kadar dikkatli olunması gerektiğini ve ekofeminizmde tartışılan (feminist düşüncenin bu iki yapısı arasındaki potansiyel yakınlıklara rağmen) iç içe geçmiş zulümlerin türleri ile tam bir kesişimsellik karışımından

kaçınmanın önemini göstermektedir. Bu konular politik ve etik bir perspektiften büyük önem arz ettiği için, burada derine inmek yerine, kitabın ilerleyen kısmında bütün bir bölümü kesişimsel veganlıkla ilgili tartışmalara ayırıyorum (bkz. altıncı bölüm).

AKADEMİDE ELEŞTİREL HAYVAN ÇALIŞMALARI İLE ETKİLEŞİMLERİN ARTMASI

Kesişimsellik etrafındaki tartışmalarda olduğu gibi, CAS'ın tarihini daha derinlemesine tartışmak için de burada yeterli alan yok ancak veganlık bağlamında, 2000'li yılların ortalarında Amerika Birleşik Devletleri'nde Eleştirel Hayvan Çalışmaları Enstitüsü'nün ortaya çıkmasından bu yana (Best ve diğerleri, 2007), diğer uluslararası bağlamlarda da enstitüler ortaya çıkmıştır ve CAS'ın ilgi alanları giderek daha fazla “ana akım” akademik bağlamda kendine yer bulmaktadır (Taylor ve Twine, 2014).

Örneğin Taylor ve Twine'in ortak editörlüğündeki *The Rise of Critical Animal Studies: From the Margins to the Center* (2014) kitabının girişinde veganlık merkeze yerleştirilir ve “Hayvan'ın doğal kabul edilen değersizleştirilmesine çomak sokan veganlık, [CAS için] kilit bir uygulamadır, ancak insanların ve hayvanların gördüğü zulmün nasıl birbirine bağlı olduğunu ele almanın etik-politik bir başlangıcı olduğu unutulmamalıdır” diye belirtilir. (2014: 12). Kitap aynı zamanda veganlık hakkında, Vegan Society'nin tarihçesi (Cole, 2014) ve yasadışı eylemleri içeren veganlık aktivizminin incelenmesi (Glasser, 2014) üzerine kesitlerle birlikte önemli bir bölüm içermektedir. Bu bölüm dışında bile, vegan kimliğiyle ilgili araştırma bağlamında CAS'teki metodolojik sorunlardan (Stephens Griffin, 2014) veganların yaşadığı kaygıların oto-etnografik analizine (Salih, 2014) uzanan temalarla veganlık kitabın diğer bölümlerde merkezî bir rol oynamaktadır.

The Rise of Critical Animal Studies içindeki araştırmaların amaç ve kapsamının eklektikliği bir CAS geleneğinden gelen vegan temalarıyla ilgili çalışmaların nasıl öne çıktığını yansıtır ve kitapta

Veganlık Çalışmaları ile önemli örtüşmeler mevcuttur. Örneğin kendisini Wright'ın argümanlarını detaylandırır olarak konumlandırıran diğer önemli metinlerden biri –*Critical Perspectives on Veganism* (Castricano ve Simonsen, 2016)– toplu kurtuluşa nasıl ulaşılabilirceğine dair pratik bir anlayışa katkıda bulunmak amacıyla konuya açıkça bir CAS merceğinden yaklaşır ve bir dizi küresel bağlamda veganlığın karşılaştığı zorlukları incelemek için farklı disiplinlerden (coğrafya, felsefe ve kültürel çalışmalar dahil) araştırmaları bir araya getirir. Veganlık temalarını araştıran CAS taahhütleriyle ilgili diğer çalışmalar, medya çalışmaları (Almiron, Cole ve Freeman, 2016, 2018; Linné, 2016; Parkinson, 2019), film (Pick, 2012, 2018), sosyoloji (Cudworth, 2011, 2014; Cole ve Stewart, 2016; Wrenn, 2016, 2020), kriminoloji (Flynn ve Hall, 2017) ve hukukun (Gambert, 2019) yanı sıra felsefe ve eleştirel/politik teori (Kymlicka ve Donaldson, 2011; Wadiwel, 2015) ve diğer alanlar bağlamında ortaya çıkmıştır.

ELEŞTİREL HAYVAN ÇALIŞMALARI VE VEGANLIK ÇALIŞMALARI

Eleştirel hayvan çalışmalarının veganlıkla ilgili araştırmasının öne sürdüğü gibi, alan Veganlık Çalışmaları ile önemli kavramsal benzerlikler paylaşmaktadır: Her ikisi de veganlık siyasetini merkezileştirmiş, kesişen zulümleri vurgulamış ve veganlık pratiğini savunarak bu baskılara direnmek adına benzer normatif etik hedefler belirlemişlerdir. Bu kavramsal trafiğin yanı sıra, CAS ile özdeşleşen akademisyenler daha önce belirtilen bazı Veganlık Çalışmaları bağlamlarında yayınlar yapmıştır: Örneğin, Wright'ın *Through a Vegan Studies Lens* adlı çalışması ve *ISLE* özel sayısı, CAS başlığı altında başka çalışmalar yayımlamış bilim adamlarının yazılarını içerir.

Akademik alanlar arasındaki oldukça geçirgen sınırların yarattığı bu üretken trafik sadece CAS ve Veganlık Çalışmaları için geçerli değildir; dahası, ancak hayvan çalışmalarında veganlıkla ilgilenen diğer çalışma grupları arasında da mevcuttur. Bu örtüşmeler

hakkında daha net bir fikir edinmek için, bu bölümün bir sonraki kısmı, hayvan çalışmalarının (Wright'ın çerçevesini kullanırsak) başka bir "çatalı" olan posthümanist hayvan çalışmaları hakkındadır. Ancak bu alan yalnızca veganlık hakkındaki bilimsel araştırmaların sınırlarının haritasını çıkarmak için yararlı değildir, aynı zamanda veganlık etiğine bağlı akademisyenler ile onu eleştirmeye devam eden çalışmalar arasındaki gerilimi pekiştiren veganlık hakkındaki tartışmaları vurgulaması açısından da değerlidir.

"POSTHÜMANİST" VEGANLIK ÇALIŞMALARI MI?

Adından dolayı, Cary Wolfe'un *What is Posthumanism?* kitabı teorisinin bütününe giriş niteliğinde bir genel bakış vaat ediyor gibi görünür ve durum kesinlikle böyle olmasa da açılış bölümü yine de "insanın teknik, tıbbi, bilişim ve ekonomik ağlarla iç içe geçmesiyle merkez-sizleşmesinin görmezden gelinmesinin giderek imkânsız hâle geldiği, yeni teorik paradigmaların gerekliliğine işaret eden tarihsel bir gelişme." olarak "posthümanizm"i yararlı bir tanımını içermektedir (2010: xv-xvi). Wolfe burada teknolojilere odaklansa da çalışmalarının başka yerlerinde hayvanlar, insanların karşılıklı bağımlı ilişkiler içinde olduğu varlıklar olarak merkez sahneyi ele geçirmiştir. Dolayısıyla Wolfe'un argümanları, insanların bireysel, otonom varlıklar olmadığını, çünkü insan varoluşunun her yönünün insan olmayan varlıklara bağlı olduğunu vurgulayan ekofeminizmle uyumludur. Bu karşılıklı bağımlılıklar her zaman var olmuş olsa da Wolfe, son kültürel ve teknolojik gelişmelerin bu tür iç içe geçişleri daha açık hâle getirdiğini savunur. Wolfe'a göre, posthümanizm bu nedenle, "insanın" maddi, insani olmayan dünyadan ayrı özerk bir varlık olmadığını kabul etme zorluğunu karşılama girişimidir. Posthümanizmin feminist tarafları, insan istisnacılığının yalnızca yanlış değil, aynı zamanda tehlikeli olduğunu savunarak, bu kabulün siyasal çıkarlarını vurgulamıştır. Örneğin, Donna Haraway (2008, 2016), Rosi Braidotti (2013, 2016) ve Stacy Alaimo (2016) gibi teorisyenler, iklim değişikliği

ve kitlesel yok oluş gibi çağdaş çevre krizlerinin, insanlara (daha doğrusu belirli insanlara) ayrıcalık tanımayan yeni düşünme biçimleri gerektirdiğini savunmuşlardır. Bu düşünürler tarafından geliştirilen yeni kavramsal çerçeveler, istikrarsız bir dünyayı içinde yaşayan tüm canlılarla paylaşmanın yeni yollarını bulmaya odaklanır.

Hayvanların posthümanizmde merkezi bir rol oynamasına rağmen, bu türden bir teoride odak noktası daha kapsamlıdır ve genellikle insanın genel olarak insan olmayan varlıklarla olan iç içeliğiyle ilgilidir (mikroplar ve minerallerden teknolojiler ve elementlere; bkz. Giraud *vd.*, 2018). Etiği insanın ötesine genişletme girişimlerinde, posthümanizmin bazı yönleri, insan-hayvan ilişkilerini yeniden düşünmek için o kadar etkili olduğunu kanıtlamıştır ki, bu teori kapsamında elde edilen içgörüler dikkate alınmayı hak etmektedir. Örtüşmeler olsa da genel olarak iki kavramsal çalışma dizisi posthümanist hayvan çalışmalarına temel olur. Birincisi, sosyal olanın yalnızca insanlara odaklanarak anlaşılamayacağını savunan STS çalışmaları ve ikincisi de insanmerkezciliğin mekanizmalarını anlamak için kıta felsefesinden daha doğrudan yararlanan çağdaş felsefe ve edebiyat teorisidir.

Bununla birlikte, bu ilgili teori yapılarının ehemmiyetine girmeden önce, bir uyarı eklemek önemlidir. Hayvan çalışmaları dahilinde “insan” kavramına çomak sokmakla ilgilenen teorik olarak odaklanmış çalışmaları bir araya gruplama aracı olarak “posthümanizm” etiketini kullanmanın bazı sorunları vardır. Hayvan çalışmaları ve çevresel beşerî bilimlerdeki bazı teorisyenler kendilerini açıkça posthümanist olarak tanımlarken (Alaimo, 2016; Braidotti, 2013; Cudworth, 2011; Cudworth ve Hobden, 2013; McCormack, 2016; Wolfe, 2010, 2012), insanmerkezciliğe meydan okuyan çok sayıda teorik çalışma, tam anlamıyla bu kategoriye girmez. Örneğin, daha yaygın olarak postyapısalcılık, (yeni)materyalizmler veya queer teori (özellikle Jacques Derrida, Gilles Deleuze, Karen Barad ve Judith Butler) ile ilişkilendirilen teorisyenlerden ilham alan çalışmalar, genellikle daha açık bir şekilde posthümanist teorisyenlerle gruplandırılır. Dahası, posthümanizm üzerindeki mühim etkisi ile düzenli olarak

alıntılanan (Wolfe, 2012: xiii) Donna Haraway gibi önde gelen düşü-
nürler ise bazen bu etiketten kaçınmaya heveslidir (Haraway, 2008:
19). Bu karmaşıklıklar “insandan daha fazlası” (Whatmore, 2006)
veya “insan olmayan” (Latour, 1992) gibi posthümanizmden biraz
farklı rezonanslara sahip olan ancak yine de insana çomak sokma
kaygısını paylaşan alternatif etiketlerin kullanılmasından oldukça
farklıdır. Kısa olması adına burada “posthümanizm” terimini kul-
lanmaya devam ediyorum, dolayısıyla bundan sonra bu çalışmanın
içerğini incelemek adına terminolojiyle ilgili sorunları bir parantez
içine alacağım.

BİLİM VE TEKNOLOJİ ÇALIŞMALARINDA FAİLLİĞİ İNSANIN ÖTESİNE DOĞRU GENİŞLETMEK

Odak noktasının “insan”ın ötesine kaymasına özellikle STS’in iç içe
geçmiş iki kolu öncülük etmiştir: aktör-ağ teorisi* ile ilişkili olanlar
(Bruno Latour, Michel Callon, John Law ve Annemarie Mol gibi) ve
feminist bilim çalışmaları (Donna Haraway, Karen Barad, Vincia-
ne Despret, Isabelle Stengers, Maria Puig de la Bellacasa ve Joanna
Latimer’in çalışmaları gibi). Bu çalışmaların merkezinde failliğin
yeniden dağıtılması yer alır, böylece sosyal eylemi şekillendirme
kapasitesi sadece insanların bir özelliği olarak görülmez. Deniz ta-
raklarından (Callon, 1984) mantarlara (Tsing, 2015), köpeklere (Ha-
raway, 2003, 2008), koyunlara (Despret, 2006; Despret ve Meuret,
2016) ve atlara (Latimer, 2013), mikroplara (Paxson, 2008), sümüklü
böceklere (Ginn, 2014) ve uzaylı denizaltı yaşamına kadar (Barad,

* *Actor-network theory* (ANT); 1980’lerde Bruno Latour, Madeleine Akrich ve Mic-
hel Callon tarafından geliştirilen teorik bir yaklaşım. ANT, Aktörler (insan ve insan
dışı varlıkları içerebilir) ve oluşturdıkları ağlar arasındaki ilişkilere odaklanarak
sosyal dünyayı anlamanın bir yoludur ve özünde, dünyadaki her şeyin bir ilişkiler
ağı içinde birbirine bağlı olduğunu ve bu ilişkilerin sürekli olarak müzakere ve inşa
edildiğini öne sürer. Bu görüşe göre, insan ve insan olmayan aktörler arasında net
bir ayrım yoktur; her ikisi de etrafımızdaki dünyayı yaratmada ve şekillendirmede
önemli aktörler olarak görülür. — Ed.N.

2007; Helmreich, 2009), bu çalışmalar sadece insan olmayanları toplumsal anlayışa dahil etmeye çalışmakla kalmamış, aynı zamanda onların insan yaşamını derinden şekillendirme ve hatta oluşturmadaki *failliğini* de vurgulamıştır.

Örneğin, Michel Callon'un (1984) deniz tarakları üzerine çalışması, kabuklu deniz hayvanlarının nerede ve nasıl yaşadıklarına bağlı olarak balıkçıların, bilim insanlarının ve teknolojik altyapıların eylemlerini şekillendiren bir eylemlilik sergilediğini savunur. Daha yakın bir zamanda, coğrafyacı Franklin Ginn (2014), sümüklüböceklerin eylemliliğinin insanların kendi bahçeleriyle ilgili müzakerelerini nasıl dönüştürdüğünü, genellikle hangi bitkilerin yetiştirdiğini ve bahçelerin nasıl düzenlendiğini şekillendirdiğini göstermek için bir STS geleneğinden gelen çalışmalarla ilgilenmişti. Bununla birlikte, belki de bu alandaki en önde gelen figür, çalışmaları, insan olmayan varlıkların canlılığını ve eylemliliğini fark ettikten sonra hangi etik soruların ortaya çıktığını sormada etkili olduğu kanıtlanmış olan Donna Haraway'dir. Haraway, bu soruları sormak için sıklıkla belirli örneklerle veya belirli toplumsal ve kültürel sorunları belirginleştiren ve bunu yaparken de bu sorunların ortaya çıkardığı etik ikilemleri aydınlatan "temsillere" (2008: 4; ayrıntılandırma için bkz. Giraud *vd.*, 2018) başvurur.

Haraway'in en ünlü temsil örneği siborg olsa da 2000'lerin başından itibaren, evcil yoldaşlarla günlük ilişkilerde etik kavrayışa nasıl ulaşılabileceğini incelemiştir: İnsan ve köpeklerin birlikte evrimi hakkında büyük evrimsel anlatılardan evde evcil hayvanlarla günlük bakım ilişkilerine kadar, Haraway insan olmanın ne anlama geldiğinin, diğer hayvanlarla olan ilişkiler tarafından nasıl derinden şekillendiğinin izini sürmüştür. Hem *Companion Species Manifesto* (2003) hem de *When Species Meet* (2008) kitaplarında "kızıl benekli Avustralya Çoban Köpeği'ne has hızlı ve kıvrak diliyle bademciklerinin dokularını silen" ve türlü mikrobiyal alışverişe yol açan (2008: 16) köpeği Cayenne ile olan ilişkisine dair samimi ve kasıtlı olarak kıskırtıcı düşünceler sunar. Ayrıca bu metinler, hayvan tarımı ile ilişkili jeopolitik ağları ve küresel evcil hayvan endüstrisi tarafından

oluşturulan ekonomik ilişkileri de incelemektedir. Böylece, insanlarla hayvanlar arasındaki ev içi karşılaşmalar, Haraway'e tüm çalışmalarını şekillendiren temel etik soruyu sorması için zengin gerekçeler sunar: Her durumda "ne kimin için ve ne pahasına doğa olarak görülür?" (1997: 104). Diğer bir deyişle: Belirli bir ortamda kimin değerleri ve hatta yaşamları doğallaştırılır ve neyin değeri düşürülür ve bu değer dağılımını yaratan ilişkiler daha az baskıcı şekillerde düzenlenebilir mi?

Haraway'in, insanları merkezden uzaklaştırmanın yeni etik sorumluluk biçimlerinin ortaya çıkarp çıkarmayacağını keşfetme taahhüdü, insanları dünyada eylemde bulunan, insan olmayan hayvanları bu eylemden pasif bir biçimde etkilenenler olarak kodlayan düşünceye meydan okuması nedeniyle veganlık etiği için umut verici bir açılım gibi görünebilir. Örneğin Wright, *ISLE*'deki Veganlık Çalışmalarının girişinde Haraway'den ilham alarak "insan olmayan ötekilerle, onlarla ilişkilerimizin somutlaşmış doğasını dikkate almamızı gerektirecek şekilde bedensel olarak iç içeyiz" (2018: 731) iddiasında bulunur. Yine de Haraway'in kendi çalışmasında ve ondan ilham alan geniş çaplı araştırmalarda, hayvanların da eylemli olduğunun kabul edilmesi dünya hakkında daha az insanmerkezci olan düşünme yolları sunsa da bu kabul insan olmayan hayvanlarla maddi ilişkilerimizi dönüştürme çağrılarını her zaman desteklemişti (veya kesinlikle CAS veya ekofeminizm tarafından talep edilen çizgide değildir). Haraway'in kendisi, hayvan hakları, özgürlük ve savunuculuk hareketlerini doğrudan eleştirmiş ve hayvan hakları tarafından genel olarak kullanılan, "hayvanların kalıcı bağımlılar" ("daha küçük insanlar"), tamamen doğal ("insan olmayan") veya tamamen aynı ("kürklü insanlar") olarak görüldüğü söylemsel kategorilerle çok fazla yol alamayacağımızı" iddia etmiştir. (2008: 67). Haraway'e göre bu söylemler etik kavramını insanın ötesine doğru genişletme girişiminde bulunurken aynı anda insan ayrıcalığını da desteklemeyi sürdürerek kendi amaçlarının altını oymaktadır (insanlar genellikle insan olmayanlar adına konuşma ayrıcalığına sahip kişiler olarak tasvir edildiğinden, ayrıca bkz. Haraway, 2011). Bir

alternatif olarak (müttefik akademisyenler Vinciane Despret ve Isabelle Stengers'a atıf yaparak), Haraway hayvanlarla konumlanmış, bedensel etkileşimlerin altını çizer. Haraway, insanların hayvanları günlük etkileşimler, gözlemler ve bakım gösterme yoluyla öğrendiğini ve onların bedensel ipuçlarını anlamaya başladığını, bunun da hayvanların insanlara "karşılık vermesi" ve insanlardan sorumluluk talep etmesi için alan yarattığını savunur. Bu argümanlar karmaşıktır (bunları beşinci bölümde daha derinlemesine açacağım), ancak burada bunlara değinmek de önemlidir çünkü konumlanmış, bedensel etiğe yapılan bu vurgu, Haraway'ın –ve onun çalışmalarının şekillendirdiği– geniş araştırma yelpazesi ve vegan bakış açıları arasındaki en önemli sürtüşmelerden bazılarını sebep olmuştur.

Haraway'i Veganlık Çalışmaları ile karşı karşıya getiren şey, çalışmalarının CAS bakış açısıyla sömürüyü ve insan istisnacılığını sürdürdüğü düşünülen hayvan laboratuvarları (Weisberg, 2009; Giraud ve Hollin, 2016), hayvansal ürün tüketimi (Adams, 2006; Wadiwel, 2015) ve "ev hayvanlarının" evcilleştirilmesi (Collard, 2014) gibi alanlardan ilham almış olmasıdır. Haraway, bu alanlardaki ilişkilerin çoğu zaman araçsal olduğunu kabul eder ancak bu ilişkileri tamamen zalim olarak yorumlamanın tehlikeli olduğunu çünkü bu yorumun insanın insan olmayan dünya üzerindeki hakimiyeti efsanesini sürdürdüğünü savunur. Ona göre bu mevzilenmeler zalim olarak görmek, hayvanların birer aktör olarak rollerinin kabul etmemek ve eylemliliklerinin silmek demektir.

Bir sonraki bölümde daha ayrıntılı olarak açıklandığı gibi, veganlığa yönelik daha spesifik eleştiriler *When Species Meet* kitabında da vurgulanır ve bu atıflar genellikle kısa olsa da büyük yankı uyandırmıştır. Öncelikle, Haraway'ın argümanları, hayvan çalışmaları alanında filizlenen ve dogmatizme şüpheyile yaklaşan, veganlığın dogmatik olduğunu düşünen ve onu bu temelde reddeden bir çalışma hattının temelini oluşturmuştur. İkincisi ve daha umut verici bir şekilde, Tom Tyler'ın (2018) belirttiği gibi, Haraway'ın veganlık çerçevesi, bu tür veganlık eleştirilerine meydan okuyan (ve Haraway'ın argümanlarını hafifçe değiştirmesine yol açan bkz. Haraway, 2017)

bir dizi karşı argümanla sonuçlanmıştır. Bu karşı-argümanları bir sonraki bölümde daha ayrıntılı olarak ele alacağım, ancak şimdilik, Haraway'ın veganlık eleştirisine verilen merkezî yanıtlardan birinin, veganlığın ne olduğu veya neye yaradığı ile ilgili anlatıları tersine çeviren alternatif veganlık pratiği kavramları sunmak olduğunu belirtmek önemlidir. Bu çalışmalar, varolma biçimlerinin önünü keşen şeyin *veganlık etiği* değil, dünyada daha az insanmerkezci davranış biçimlerini dışlayan *toplumun ta kendisi* olduğunu ileri sürmüştür. Mevcut insanmerkezci normları vurgulayan ve onlara çomak sokan, veganlığın yıkıcı bir kavramsal yaklaşım olarak konumlandırmak için yeniden kurulmasıdır ki bu da şimdi ele alacağım ikinci teori grubunun merkezine aldığı bir meseledir.

TEORİ OLARAK VEGANLIK

Veganlığın normları dayatmak yerine onları bozan bir şey olarak hizmet edebileceği fikri, kimi zaman “posthümanist” olarak tanımlanan bir diğer çalışma alanında da kabul görmüştür: bu sefer, kıta felsefesinden büyük ölçüde yararlanan bir edebiyat araştırmaları geleneğinde köklenerek. Özetle, bu alandaki teorisyenler, “modern,” aydınlanma sonrası düşünce sistemlerinin varoluşu geleneksel olarak (rasyonel olan, kendi varlığının koşulları üzerinde düşünebilen ve dünyada ve dünyada eylemek için özerk bir eylemliliğe sahip olan) insan özneler ile (bu niteliklerden yoksun olan) insan olmayanlar olarak ikiye böldüğünü iddia eder.

Posthümanizmin STS dallarından farklı olarak, edebi çeşitlilik yararlandığı kavramsal geleneklerdeki küçük farklılıklar nedeniyle Veganlık Çalışmaları ile daha hazırda yakınlıklar taşır. Örneğin, Jacques Derrida'nın (2008) yazıları, hayvanların rolüne dair yaptığı sarıh tartışma nedeniyle özellikle etkili olmuştur. Derrida'nın Hayvan Çalışmaları için ne kadar önemli olduğunu dile getirmede başarılı olan değerli çalışmalarıyla Matthew Calarco gibi düşünürler, fikirlerini bu kavramlar üzerine inşa etmiştir. Calarco, Derrida'ya

göre, “Öznelliğin anlamının basit bir insan-hayvan ayrımının çok ötesine geçen bir dışlayıcı ilişkiler ağı aracılığıyla kurulduğunu” anlatır. (Calarco, 2008: 131). Derrida, bu dışlamalar ağını tanımlamak için “karnofallogosentrizm” kavramını kullanır. Bu kavram, Derrida’nın insan olmanın anlamının sıklıkla “hayvanlık” karşısında tanımlandığını iddia ettiği analizine atıfta bulunur. Dahası, hayvanlığın bu dışlanması, diğer dışlama biçimleriyle de bağlantılıdır; belirli insan grupları da “öznelliğin temel özelliklerinden biri ya da diğerinden yoksun” (Calarco, 2008: 131) olarak ya da başka bir deyişle, bir şekilde hayvanlığa daha yakın olarak tasvir edilme temelinde liberal insan öznelere tanınan hak ve ayrıcalıklardan dışlanır.

Bu nedenle bu görüşe göre ekofeminizme paralel olarak belirli insan gruplarının ötekileştirilmesine ve baskısına karşı çıkmak için, onların hayvanlarla o ilişkilendirilmelerine meydan okumanın yeterli olmadığı ileri sürülür (zira bu, “hayvanlık” kavramının sürekli mücadele edilmesi gereken damgalayıcı bir etiket olarak hayatta kalmasına izin verir). Bunun yerine hem hayvanları hem de belirli insanları başkalarının yararına meşru bir şekilde “sömürülebilir” kılan şiddetli dışlamalara karşı daha sürdürülebilir bir itiraz sunmak için hayvan kavramının kendisini yapısöküme uğratmak gerekir.

Derrida’nın argümanları, veganlıkla haşır neşir olmada belki de posthümanizmin STS kollarından daha umutlu bir yol sunar ancak gerilimler yine de mevcuttur.

Calarco’nun işaret ettiği gibi, vejetaryen ekofeminizmden farklı olarak, Derrida’nın yapısökümcü yaklaşımı, etik çerçevelerin genişletilmesini desteklemekten çok seçimleri kaldırmaya çalıştığı için bir veganlık etiğine uygun olacak şekilde tasarlanmamıştır (Ayrıca bkz. Calarco, 2014). Cary Wolfe bu konuda daha güçlü bir noktaya değinir ve “hümanist posthümanizm”in (2010: 121) bir biçimi olarak belirleyici bir etik duruşu (hayvan özgürlükçülüğü gibi) *sürdüren*, etik düşünceyi insanın ötesine taşımayı amaçlayan ancak bunu yaparken hümanist haklar çerçevelerine güvenerek kendi

* *Carnivour-phallus-logos-centric*; etobur-fallus-logos-merkezcilik. — Ed.N.

amaçlarının altını oyan (kendisine göre bu çerçeveler, bir şekilde insana en yakın görülen hayvanlara değer verme eğilimindedir) perspektifleri karakterize etmede Haraway'e katılır.

Veganlık Çalışmaları daha formel bir anlamda ortaya çıkmaya başladıkça, yapısökümcü veya posthümanist yaklaşımlar ile vegan etiği arasındaki bu gerilimler giderek daha doğrudan ele alınmaktadır. Örneğin Emilia Quinn ve Benjamin Westwood'un *Thinking Veganism in Literature and Culture: Towards a Vegan Theory* (2018), çalışması felsefeden edebiyata ve film çalışmalarına kadar uzanan farklı disiplin bağlamlarında veganlığın kavramsal olarak yıkıcı potansiyeli üzerine düşünen, hayvan araştırmalarında hem yeni ortaya çıkan hem de yerleşik akademisyenlerin müdahalelerini içeren veganlığın kavramsal önemini keşfetmek için önemli bir mihenk taşıdır. Wright'ın tasarladığı şekliyle Veganlık Çalışmaları ile büyük ölçüde uyumlu olmasına rağmen (Wright kitabın ilk bölümüne katkıda bulunuyor), metin yeni kuramsal yörüngeler açmayı hedefler ve ayrıca veganlık üzerine CAS temelli çalışmalardan (örn. Castricano ve Simonsen, 2016) (kısmi) bir sapmaya da işaret eder. Quinn ve Westwood'a göre, bir akademik araştırma merceği olarak veganlık, yalnızca veganlık tasvirlerini analiz etmenin bir yolu olmadığı gibi, yalnızca veganlığı uygulamanın, desteklemenin veya teşvik etmenin bir yolu da değildir. Bilakis, veganlığın farklı bir düşünme biçimi de sunduğunu öne sürerler.

Quinn ve Westwood'un kitabının açılış bölümü, veganlığı queer teori bağlamında konumlandırır ve vegan düşüncesinin insan olmanın ne anlama geldiğini çevreleyen önceden var olan normlara nasıl çomak sokabileceğini veya onları nasıl queerleştirebileceğini araştırmaktadır. Veganlığın, "insan dışı yaşamın sömürülmesini normalleştiren ve sanayileştiren bir dünyayı" doğallıktan çıkarmak için bir araç sunduğunu iddia ederler (2018: 2). Veganlığın mevcut normları sarsmanın bir yolu olarak bu yeniden çerçevelendirilmesi, *Thinking Veganism*'deki en çağrışımsal bölümlerden birine dönüldüğünde düzgün bir şekilde açıklanabilir: Robert McKay'in "A Vegan Form of Life" makalesine. Bölümde Mc-

Kay, “Ben bir veganım, insan değil” (2018: 250) diyerek veganlığın bir özne-konumu olarak sunduğu kışkırtıcılığının ipuçlarını verir. Bu tartışmaların arka planında, McKay’ın kendisini düzenli olarak yemek yemeye davet eden bir aile üyesiyle yaşadığı kişisel bir karşılaşma yatmaktadır. Bu akraba davetlerinde vegan yemek servis etmeye özen gösterdiği hâlde (bu yemek “neredeyse her zaman ratatouille*” olmasına rağmen), yemeğini her servis ettiğinde “Buyur Robert, lezbiyen yemeğin geldi” demekten de geri durmaz (McKay, 2018: 250). McKay, bu hatıranın derin bir analizini yaparak anlamının toplumsal cinsiyet, cinsellik ve beslenme tercihlerinin birbirini pekiştirici bir biçimde Ötekileştirildiği, hegemonyacı bir erilliğin ötesine geçtiğini iddia eder. Bunun yerine McKay, veganlığın Ötekileştirilmesiyle ne kazanıldığını sorgular ve bunu akrabasının (insan) kimliğiyle insanlığını tehdit eden bir yaşam tarzı uygulaması arasına mesafe koyma teşebbüsü olarak okur: “(Ona göre) veganlığın doğasındaki, insan olmayan hayvanlarla hayal bile edemediği o özdeşleşme, ev sahibimin insanlığının normalliliğini –yani merkezde oluşunu– tehlikeye atan şeydir” (McKay, 2018: 251). McKay’ın bu derin okumasına iki spesifik kavramsal araç yardımcı olur. Birincisi Derrida’nın, insan öznelliğinin insan olmayanların dışlanmasına bağlı olarak kurulduğunu düşünen karnofallogosentrizm kavramıdır. Bununla birlikte McKay, Foucault ve Butler’dan da yararlanarak, hayvanın simgesel konumunun bu dışlamaları sürekli olarak yasalaştıran belirli pratiklerle iç içe olduğunun altını çizer. McKay’ın beslenme biçimi (ve buna karşılık gelen hayvansal ürün tüketiminin normalleştirilmesi) hakkındaki şakalar böyle bir dışlamadır ve ona göre insan olmayanın insandan ayrı olduğunu vurgular. O hâlde McKay’e göre, veganlığın kültürel olarak aşağılanması yalnızca belirli bir yeme biçimini eleştirmekle ilgili değildir, aynı zamanda diğer türlerle olan etik yakınlıkların da altını oyar. Böylece McKay’ın argümanları, veganlığı liberal hümanist “hayvan hakları” kavramlarıyla ilişkilendirilen normatif

* Bir tür Fransız haşlanmış sebze yemeği. —Ed.N.

bir beslenme biçimi olmaktan çıkarıp, insanmerkezci normları, belki de posthümanizmi bile aşan şekillerde sarsan bir provokasyona dönüşecek şekilde yeniden çerçevelemektedir. McKay'ın yazdığı bölüm, *Thinking Veganism*'in temel iddiasını da belirginleştirir: Veganlık pratiği ve kimliği, (sıklıkla iddia edildiği gibi) insanlar ve hayvanlar arasındaki karışıklığı reddeden veya ortadan kaldıran bir şey değildir. Bilakis, veganlık, alternatif ilişkilerin nasıl olabileceğini hayal etmek için alan yaratmak amacıyla, hayvanlarla olan günlük ilişkilerimizin yarattığı önceden var olan dışlamaların altını çizen bir düşünme biçimidir.

Posthümanizm ile girilen daha kapsamlı bir eleştirel ilişki, hem daha geniş anlamda hayvan çalışmaları hem de özel olarak Veganlık Çalışmaları için öneriler içeren sömürgecilik-sonrası çalışmalarında da ön plana çıktı. Bu eleştiriler, kısmen, ekofeminizmin tipik olarak posthümanizmle ilişkilendirilen sınırlı metin kanonuyla ilgili endişesini paylaşır (bkz. Adams ve Calarco, 2016). Ekofeminizm, posthümanist hayvan çalışmalarındaki toplumsal cinsiyete dayalı dışlamalara işaret ederken, Zakiyyah Iman Jackson (2013), posthümanizmin insanı merkezden uzaklaştırma girişimlerinin ataları olarak Sylvia Wynter veya Aimé Césaire gibi sömürgecilik-sonrası kuramcıların aksine, Foucault veya Latour gibi düşünürleri görme eğilimini eleştirir. Üstelik Jackson, basitçe bu dışlamaları vurgulamakla kalmaz, aynı zamanda bu tür ihmalleri gidermenin posthümanizmi nasıl yeni yollara doğru yönlendirebileceği de gösterir. Posthümanizmle ilgili sorunlardan biri, insan/hayvan ya da insan/insan olmayan ikiliğini, bunu takip eden diğer dışlamalara da sebep olan temel dışlama olarak ele almasıdır.

Bu varsayım, Wolfe'un erken dönem çalışmalarında da açıkça görülür:

... geleneksel olarak marjinalize edilmiş insanlar tam da kendileri o sığata yaklaştıkları anda akademik entelektüellerin "hümanist öznel" modelini tüm ayrıcalıklarıyla birlikte terk etme çağrılarına şüpheyle yaklaşacaklardır. Ancak burada vurguladığım daha büyük nokta şu ki, özneleşmenin bu hümanist ve türcü

yapısı bozulmadan kaldığı ve kurumsal olarak insan olmayan hayvanları sadece türlerinden dolayı sistematik olarak sömürmek ve öldürmek doğru kabul edildiği sürece, türlerle ilgili bu hümanist söylem, bazı insanlar tarafından diğer insanlara karşı da her zaman kullanılabilir olacaktır (Wolf, 2003: 8).

Burada Wolfe, diğer eşitsizlikleri ortadan kaldırmak için temelde “tür” fikrini -ve bu kavramın meşrulaştırdığı şiddeti- yok etmek gerektiğini ileri sürerek, posthümanizme yöneltilebilecek potansiyel eleştirileri de savuşturmuş olur. Bununla birlikte, Jackson’ın çalışmasının vurguladığı şey, türlerin dışlamanın ille de birincil biçimi olmadığıdır zira tarihsel olarak bu kavram sömürgeci ırk inşaları ile ortaya çıkmıştır (Jackson, 2016, 2020; ayrıca bkz. Kim, 2015). Başka bir deyişle, tür ve ırk söylemleri belirli bir noktada birlikte kurulmuştur ve *birlikte* çözümleri gerekmektedir.

Jackson, bu argümanları ileri sürerken, genel olarak “insanları” insan olmayanların dünyasından üstün ve ayrıcalıklı görmekten kaçınmanın ve eleştiriye bunun yerine coğrafi ve tarihsel olarak spesifik bir “insan” anlayışına odaklamanın gerekliliğini vurgular (ayrıca bkz. Sundberg, 2014; Todd, 2016).; Uzun Ayı, 2017). Nitekim Jackson’ın argümanlarının altını çizdiği şey, “insan” kavramının nasıl işlediğine dair ırksallaştırılmış dinamikler üzerinde dikkatlice düşünmeden, ırksallaştırılan insanların ölümlerinin de sıklıkla “sıradan, normal ve beklenen” olarak görülmesini önemsemeyen bir tavırla (Ko, S. 2017: 86) genel olarak “insanları” “hayvanlardan” hep ayrıcalıklı olarak tasvir eden kaba ifadeler oluşturmaının kolay olduğudur. Bu nedenle, veganlığın ne anlama geldiği veya nasıl hayata geçirildiği hakkında genelleme yapmamak için bağlama özgü çerçeveler geliştirme gereği üzerine daha çok düşünülmelidir; Wright’ın Veganlık Çalışmaları ile örtüşen ancak ondan farklı gördüğü nihai çalışmaları tarafından kademeli olarak ele alınan bir şey: insan-hayvan çalışmaları.

İNSAN-HAYVAN ÇALIŞMALARI ... VE ÖTESİ

Wright, hayvanların kültür ve toplumdaki rolüyle ilgilenen birçok akademisyen tarafından kullanılan bir terim olan Human-Animal Studies'i (HAS) [insan-hayvan çalışmaları], (DeMello, 2012) hayvan çalışmalarının üçüncü bir "çatalı" olarak tanımlar. Kitapta HAS etiketini kullanan araştırmaları tartışıyor olsam da bu başlık altında yer alan materyalin ötesine de geçmek istiyorum. Bu bölümde tartışılan diğer bazı hayvan ve Veganlık Çalışmaları dallarında olduğu gibi, HAS'ın net bir tanımını yapmak zordur. Etiket, hayvanlarla ilgili araştırmalara atıfta bulunan, özellikle sosyolojik bağlamlar ve örgütsel çalışmalar gibi (ör. Wilkie, 2015; Hamilton ve Taylor, 2017), belli başlı alanlarda daha çok kullanılmaktadır, ancak bu alanlardaki birçok düşünür de açıkça CAS ile özdeşleşir. Velhasıl bölümün bu kısmında bu alanları bir arada gruplandırmamın nedeni, daha çok yönelim farklılığıdır. Hayvan çalışmalarının diğer "çatallanmaları" ile ilişkili olarak daha önce özetlediğim araştırmalar, CAS'ın sınırlarını hayvan çalışmalarının bir alt alanı olarak tanımlamaya veya posthümanist hayvan çalışmalarını yeni bir kuram gövdesi olarak tasvir etmeye çalışıyordu. Bu bölümde açıklanan çalışmalar ise ters bir yönde ilerlemiştir: yerleşik akademik disiplinleri (sosyoloji ve coğrafya gibi) hayvanları araştırmalarının odak noktası olarak ciddiye almaya zorlamak. Bununla birlikte, bu ayırım serbest bir yorum dayanır ve bazı düşünürlerin bu bölümün önceki kısımlarında pekâlâ eşit şekilde tartışılması da hâlâ mümkündür.

Bu çalışmanın hayvan çalışmaları içinde nasıl kategorize edildiğinden bağımsız olarak, sosyolojik odaklı araştırmalara baktığımızda, söz konusu veganlığı incelemek olduğunda bazı önemli bilim dallarının hayvan araştırmalarının kapsamına hiç girmediği veya en fazla sadece teğet geçtiği ortaya çıkar. Bu nedenle, bu bölümde veganlık çalışması için değerli olan ancak hayvan çalışmalarının diğer "kollarına", özellikle coğrafya, sosyoloji ve sosyal hareket araştırmalarına tam olarak oturmayan çalışmaları da dahil ediyorum. Bu çalışmaların bir kısmı kendini HAS olarak tanımlarken, diğer araştır-

malar tüketim sosyolojisi gibi alt alanlara veya gıda çalışmaları gibi disiplinlerarası araştırma alanlarına aittir.

VEGANLIK SOSYOLOJİSİ

Daha önce de değinildiği gibi, Cudworth ekofeminizme bazı (duygudaş eleştiriler yönelmiş ve tarihsel olarak diğer baskılar karşısında (örn. ırk veya politik ekonomi ile ilgili baskılar) toplumsal cinsiyete verdiği önceliği sorgulamıştır. Gündeme getirdiği en değerli noktalardan biri ekofeminist çalışmaların, insan-hayvan ilişkilerinin somutlaştığı belirli kurumsal bağlamları tartışmak yerine genel olarak hayvanlara yönelik kültürel tutumlar üzerine düşünen daha kapsamlı bir kuramsal yönelime sahip olma eğilimidir. Cudworth, bu ihmal ekofeminizmin amaç ve odaklanmasında bir farklılık olarak görür ve onu sorumlu tutmaz ancak argümanları yine de sosyal bilimlerin mevcut bilgide doldurması gereken bir boşluğa işaret eder. Ona göre, “sosyolojinin, tür söyleminin gömülü olduğu toplumsal kurumları ana hatlarıyla belirleme ve toplumsal ilişkiler açısından bir analiz yapma görevine adım atmasının” zamanı gelmiştir (Cudworth, 2014: 27). Bununla birlikte, bir disiplin olarak sosyoloji, bırakın veganlığı, hayvanlarla ilgili soruları bile gündeme getirmekte geri kalmıştır.

Sosyolojinin hayvanlarla ilgilenmesi yönündeki çağrıların, ki bunlardan en önemlisi David Nibert’in *Animal Rights/Human Rights* (2002) kitabıdır, 2000’lerin başında öne çıkmasına rağmen çok sayıda sosyolog, çalışmalarının disiplin içinde ciddiye alınmasını sağlamanın zorluğuna dikkat çekmiştir (Peggs, 2013; Carter ve Charles, 2018). Toplumsal hareket çalışmaları gibi bağlantılı ve alt alanlarda veganlıkla ilgili etnografik çalışmalar, özellikle Elizabeth Cherry’nin uzun süreli çalışmaları (2006, 2010, 2015; ayrıca bkz. Giraud, 2015; Lockwood, 2018), yapılmış olsa da, hayvanlarla ilgilenmenin “uçuk,” “radikal” veya “aktivist” bir şey olduğu duygusu, geleneksel olarak veganlık konusunun ana akım sosyoloji bağlamında yeterince irde-

lenmediği anlamına gelir (temel istisnalar için bkz. Cole, 2008; Greenebaum, 2012a, 2012b; Wrenn, 2016, 2020).

Hayvanlarla ilgili çalışmalarda bile, aktör-ağ teorisi, posthümanizm ve yeni materyalizmin etkisiyle bu yavaş yavaş değişiyor olsa da “toplumsal” kavramlarının baskın olarak insan topluluklarını ima etmesi sebebiyle hayvanların ancak insanlarla olan iç içelikleri nedeniyle incelenmeye değer olduklarına dair bir algı oluşmuştur (bkz. Wilkie, 2015; Fox ve Alldred, 2016; Hamilton ve Taylor, 2017). Ancak son zamanlarda, kısmen veganlığın popülerleşmesi ve Intergovernmental Panel on Climate Change (IPCC) [Hükümetler Arası İklim Değişikliği Paneli] ve Birleşmiş Milletler gibi kilit kurumlar tarafından iklim krizine bir yanıt olarak konumlandırılması nedeniyle bazı değişiklikler ortaya çıkmaya başlamıştır. Bu gelişmeler, veganlık üzerine odaklanan çalışmaların “ana akım” bir siyasal kaygı olarak çerçevelenmesine ve önemli sosyoloji dergilerinde (ör. Twine, 2017) yer almasına ve ayrıca Veganlık Sosyolojisine” adanmış uluslararası konferansların ortaya çıkmasına imkân vermiştir.

Veganlığa odaklanan sosyolojik çalışmaların ortak noktasında genel olarak, veganlık etiğine yapılan vurgu mevcuttur ve bu alandaki kilit figürlerin birçoğu bir CAS geleneğinden gelmektedir. Örneğin, Matthew Cole ve Kate Stewart’ın çalışması (Stewart ve Cole, 2009; Cole ve Stewart, 2016), türcülüğün çocukluk döneminde medya, oyuncaklar ve genel olarak görsel kültürle et tüketimini doğallaştıracak şekilde nasıl pekiştirildiğini araştırmıştır (bu doğallaştırma sürecini sorgulamak amacıyla). Nathan Stephens Griffin (2017), veganların somut deneyimlerine ve genellikle veganlığı hayata geçirmeyi zorlaştıran günlük ortamlarda kimliklerinin müzakere edilme biçimine odaklanmıştır (bu argümanların daha derinlemesine bir tartışması için bkz. üçüncü bölüm).

Bu nedenle, toplu olarak sosyolojik odaklı araştırmalar hem veganların hem de vegan aktivist gruplarının vegan yaşam tarzı politikaları ile yapısal değişim ihtiyacı arasındaki gerilimleri müzakere

11. Bu etkinlik ve oluşturduğu ağ hakkında ayrıntılar için bkz. vegansociology.com

etmek için nasıl çalıştıklarını araştıran, karmaşık bir veganlık tablosu çizmeye başlamıştır (bu temalar dördüncü bölümde daha ayrıntılı tartışılmaktadır). Bu çalışmalarla ilgili özellikle önemli olan şey, veganlığın ne olduğu ve ne anlama geldiği hakkındaki iddialara, veganlığın tek konulu bir dogmacılık olarak aşırı indirgemeci bir şekilde çerçevelendirilmesini zorlaştıran ve hatta bunlara karşı çıkan, teorik olarak yetkin ve ampirik olarak temellendirilmiş yanıtlar sunmaya başlamış olmasıdır.

VEGAN COĞRAFYALAR

Sosyoloji daha ziyade insan-hayvan ilişkilerine odaklanma eğilimindeyken, diğer disiplinler –özellikle coğrafya– hayvanların kendisiyle ilgilenme konusunda uzun bir geçmişe sahiptir ve veganlık araştırmalarının gelişimi için verimli bir zemin sunar: Julie Urbanik (2012), hayvan coğrafyalarına dair üç ana “dalga” saptar. 1990’ların başında ortaya çıkan üçüncü “dalga,” hayvancılık coğrafyalarını araştıran değerli çalışmalar üretmiştir. Örneğin Chris Philo’nun araştırması, on dokuzuncu yüzyılın ortalarından itibaren “besi hayvanı” olarak sınıflandırılan hayvanların kamusal alandan nasıl kaldırıldığının çerçevesini çizmiştir (bkz. dördüncü bölüm). Hayvan coğrafyası alanından bu argümanlar üzerine inşa edilmiş bir dizi çağdaş metin, veganlık siyasetini, belirli mekânsal düzenlemelerle yaratılan hayvanların görünmezliğiyle mücadele etmenin bir yolu olarak çerçevelemektedir (Oliver, 2020a).

Hayvan çalışmalarının diğer kollarına benzer şekilde, post-hümanizm ve postyapısalcılık, genel olarak *hayvanlara* odaklanmanın çoğu zaman *insan olmayanlara* kaymasıyla birlikte coğrafya alanında giderek daha fazla kabul görmeye başlamıştır. Haraway bu değişimlerde merkezî bir figür olmuştur ve kendi çalışmaları ve veganlık arasındaki daha önce bu kitapta ana hatları çizilen gerilimlerin birçoğu coğrafya alanında da varlığını sürdürmüştür. Büyük ölçekte hayvan araştırmalarında olduğu gibi, posthümanizmin coğ-

rafya alanında benimsenmesine verilen tepkilerden biri de *eleştirel* hayvan coğrafyaları için yapılan çağrılardır.

CAS'teki ilk çalışmalar kadar sert olmasa da bu araştırmalar hayvanlarla ilgili ve insanın ötesinde bir coğrafya düşünen diğer çalışmalardan daha eleştirel bir yaklaşım benimserken süt ürünleri hayvancılığı (Gillespie, 2018) veya küresel yaban hayatı ticareti (Collard, 2014) gibi posthümanist bağlamlarda insan-hayvan ilişkisinin olumlu çerçevelenme eğilimini sorunsallaştıran örnekleri incelemektedirler.

Critical Animal Geographies adlı derlemenin kendisi (Gillespie ve Collard, 2015), belirli kültürel bağlamlarda insan olmayan hayvanlara yönelik mevcut muameleyi eleştirel bir şekilde analiz etme taahhüdünü belki de en iyi şekilde ifade eden çalışmadır ve sadece veganlık etiğine odaklanan bölümler de içermektedir (örn. White, 2015 ve kendi katkım, Giraud, 2015). Radikal coğrafyalar ile toplumsal hareket çalışmaları arasındaki uzun süredir devam eden kesişimler, bir toplumsal hareket olarak veganlık üzerine çalışmanın coğrafi bağlamlarda daha fazla ivme kazanmasının belki de şaşırtıcı olmadığı anlamına geliyor ve bu içgörüler yakında yayınlanacak olan *Vegan Geographies* (Hodge ve diğerleri, 2021) derlemesinde daha da geliştirilecek gibi görünüyor. Dahası, hayvan ve vegan coğrafyalarının bazı tarafları yalnızca HAS'ın ötesine geçmekle kalmıyor aynı zamanda gelecekteki veganlık çalışmaları için yararlı olan ve hayvan çalışmalarının sınırlarını aşan değerli araştırma alanlarına da işaret ediyor.

GELECEK YÖRÜNGELERİ

Bu bölüm, Veganlık Çalışmaları içindeki bazı önemli tartışmalara genel bir bakış sunmanın yanı sıra, hayvan çalışmalarının birbirleriyle çakışan farklı kolları içinde veganlığın rolünün bir haritasını çıkardı. Bununla birlikte, bu bölümün son bölümünde ima edildiği ve Wright'ın öne sürdüğü gibi, veganlık hakkındaki araştırmalar da bu alanların ötesine geçmektedir. Buna ek olarak benim önerdiğim şey,

veganlıkla ilgili çalışmaların bazı yönlerinin şu anda formüle edildiği şekliyle Veganlık Çalışmalarının da ötesine geçtiğidir: Büyük harfle yazılan alanın formüle edilmesinden önce gelen veganlık çalışmalarına bazı göndermeler (özellikle CAS'a dahil çalışmalar) ile, diğer araştırmalar farklı kavramsal ve ampirik soykütükleri takdim eder. Bu dinamiklerin izini sürmek amacıyla, bu bölümü bir yandan şu anda Veganlık Çalışmaları başlığı altında sayılan araştırmaları tamamlayarak bir yandan da onlardan ayrılıp başka üretken yörüngeler sunan çalışmalara dönerek bitireceğim.

Giriş bölümünde tartışıldığı gibi, veganlık bir beslenme biçiminden daha fazlasıdır ve gıdanın ötesine geçen bağlamlarda insanlar ile insan olmayan hayvanlar arasındaki ezme-ezilme ilişkilerini –ve bu ilişkilerin belirli insan gruplarının baskı altına alınmasıyla ilgisini– sorunsallaştırmaya çalışır. Bu bölüm, pratikte “bir beslenme biçiminden daha fazlası”nın ne anlama geldiğine dair algıyı genişleten bir dizi akademik metnin incelemesini sunmaktadır. Burada tartışılan çalışmalar veganlığı hayvanlara ve insanlara yönelik baskı ile daha geniş anlamda çevresel bozulma arasındaki bağlantıları ifade etme kapasitesine sahip bir politik pratik veya dünya hakkında düşünme biçimi olarak konumlandırmaktadır. Yine de ironik bir şekilde, veganlık sadece bir yemek yeme biçiminden daha fazlası olduğu hâlde, veganlıkla ilgili kapsamlı çalışmalar spesifik olarak gıdaya odaklanan akademik çalışmalarda bulunabilmektedir. Güçlü bir coğrafi vurguya sahip olmakla birlikte, tüketim sosyolojisi ve genel hatlarıyla posthümanizm alanına da giren kültürel teori gibi diğer sosyal bilim çalışmalarından da yararlanan disiplinlerarası gıda çalışmaları alanı, veganlığı giderek daha fazla tartışmaktadır. Örneğin, veganlık siyaseti, Mike Goodman'ın etik gıda ortamları* üzerine

* *Foodscape*; insanların yiyecek aldığı ve hazırladığı, hakkında konuştuğu veya genel olarak yiyeceklerden bir anlam çıkardığı yer ve alanlar kişinin *foodscape*'i olarak kabul edilir. Bu kavram coğrafya kökenli olup kent çalışmalarında ve halk sağlığında kentsel gıda ortamlarına atıfta bulunmak için yaygın olarak kullanılmaktadır. Sosyologlar bu kavramı, insanların gıdalarla olan ilişkisine aracılık eden kurumsal düzenlemeleri, kültürel alanları ve söylemleri de kapsayacak şekilde genişletmiştir. — Ed.N.

yaptığı çalışmasında (2010) önemli bir tema iken, sosyoloji alanında yakın geçmişte yapılan bazı kilit çalışmalar da (daha önce bahsedilen) tüketim teorileriyle ilgilendir. Feminist coğrafyalarda daha önce bahsedilen çalışmalar (örn. Harper, 2012) da belirli şekillerde gıda üretmeyi ve tüketmeyi zorlaştırabilecek pazarlar, gıda üretim sistemleri ve ırksallaştırılmış sosyo-ekonomik eşitsizlikler gibi faktörlerin dikkate alınması gerektiğini öne sürmektedir.

Örneğin, tüketim sosyolojisi, insan ötesi coğrafya ve STS'in kesiştiği noktada yer alan bazı değerli araştırmalar, et ikamelerinin, özellikle de teknobilimsel yenilikler yoluyla laboratuvar ortamında geliştirilen etlerin etik önemi üzerinedir (örn. Stephens, 2013, Stephens ve diğerleri, 2018; Sexton, 2016). Bu çalışma, laboratuvar ortamında geliştirilen etin ne olduğu ve nasıl geliştirildiği hakkında temel soruları ele alarak, bu gıda maddesinin şu anda hâlâ hayvan kesimine bağımlı olması ve Silikon Vadisi'nin piyasa mantığına nüfuz etmesi gibi veganlık açısından temel soruları irdelemektedir. Ek olarak, hayvansal et ikameleri hakkındaki araştırmalar *kavramsal* zorluklar ortaya çıkarmaktadır; Alexandra Sexton'ın öne sürdüğü gibi, tamamen bitki kökenli gıdalardan yapılan et ürünleri bile kayıp gönderge olarak hizmet edebilir: Bu sefer arkasında saklanan gerçek hayvanı (Adams'ın analizinde olduğu gibi) değil, üretimlerin bağlı olduğu ticaret ve endüstriyel tarım ağlarını maskelerler. Sexton'ın gösterdiği üzere belirli hayvansal et ikamelerinin üretimi, bu gıdaların gelişiminin belirli yönlerinin vurgulandığı ve "dikkatleri içeriden ve politik ekonomiden uzaklaştıracak" bir şekilde tüketiciler için "önemli" ("gerçek" hayvanlardan uzaktayken "gerçek" ete olan içsel yakınlıkları gibi) hâle getirildiği, bu ürünlerin etik alternatifler olarak inşalarına pek uymayan karmaşık bir süreci gerektirir. Et ikameleri hakkında yapılan araştırmalar, veganlık çalışmaları için önemli bir kesit oluşturur ancak şimdiye kadar Veganlık Çalışmalarının bir karakter özelliği hâline gelmiş açık eleştiri biçimini sahiplenip sergiledikleri söylenemez. Yine de bu alandaki çalışmalar, veganlığın yaygınlaşması ve ticarileştirilmesiyle gelecekte ortaya çıkabilecek etik zorlukların aşılması açısından önem arz etmektedir.

Bu nedenle bu kitabın geri kalanında Veganlık Çalışmaları ile özdeşleşen araştırmalarla uğraşırken aynı zamanda çağdaş veganlığın dinamikleri üzerinden düşünmek için yararlı araçlar sunan, ancak biraz farklı disiplinler veya kavramsal geleneklerden gelen çalışmalardan da yararlanacağım. Bunun için özellikle veganlık çalışmaları için değerli olan, ancak hayvan çalışmalarının odak noktasının ötesine geçen, pazarlar, tüketim ve daha geniş anlamda insan-merkezcilik politikaları hakkında sorular soran benzer alanlardaki çalışmaları kullanacağım. Bu konular yemek tartışmaları aracılığıyla da ortaya çıkabilecekleri gibi nihayetinde bu konunun da çok ötesine geçer, zira giriş bölümünde tartışıldığı gibi, veganlık bir beslenme biçiminden daha fazlasıdır. Bu nedenle, bu kitap boyunca ele aldığım veganlığı incelemeye yönelik yaklaşımlar, belki de çoğu kez kavrandığından “daha fazla” olan bir şeye yakışır şekilde, genellikle Veganlık Çalışmalarını veya en azından bu alanın şimdiye kadar geldiği yeri aşmaktadır. Yine de bu canlı, karmaşık ve gelişmekte olan araştırma alanını destekleme potansiyeline de sahiptirler.

BÖLÜM III

VEGAN KİMLİKLERİ: SAFLIK VE KUSURLULUK

“Veganlar kinoa hakkındaki tatsız gerçeği sindirebilecek mi?” Joana Blythman’ın İngiliz gazetesi *The Guardian* için yazdığı makalenin (2013) başlığında yer alan bu soru, bu bölümde ortaya atılan bazı temel meseleleri ve gerçekten de daha geniş anlamda veganlıkla ilgili konuları gündeme getirmek açısından yararlıdır. Makale, çeşitli sosyal medya platformlarında yüz altmış binden fazla paylaşılarak PETA gibi büyük STK’ların cevap yazısı yazmasına sebep olmuştur (örn. Bekhechi, 2013). Bununla birlikte bu makalenin bu kadar ses getirmesinin nedeni, hızla geniş kitlelere yayılmasından ziyade veganların sözde ahlaki tutarsızlığına odaklanan daha geniş çaptaki veganlık söylemlerine hitap etme biçimidir. Blythman’ın makalesinin başlığından da anlaşılacağı gibi, makalenin temel argümanı bitki kökenli yiyeceklerle beslenmenin başlı başına şiddet ve eşitsizlikten arınmış bir yaşam anlamına gelmediğidir. Blythman, kinoadan (şimdi o kadar popüler hâle geldi ki, yerel Bolivyalıların kendisi bile eskiden ucuz olan bu temel gıdayı karşılayamıyor) Peru’daki kuşkonmaz çiftçiliğine kadar uzanan bir yelpazede tahıl ve sebze üretimiyle ilgili sorunları gösteren bir dizi örneği detaylandırmaktadır. Yazının soya fasulyesi tarımına yönelik eleştirisi daha da serttir:

Vegan lobisinin süt ürünlerine alternatif olarak severek kullandığı bir gıda maddesi olan soya, çevresel tahribata yol açan bir başka sorunlu ithalattır... Gezegeni yok eden hayvansal ete karşı ilerici bir alternatif olarak tasvir edenler için utanç verici bir şekilde, soya üretimi şu anda Güney Amerika’daki ormansızlaşmanın sığır çiftlikleriyle birlikte iki ana nedeninden biri olmakla birlikte, geniş tarlalar için yol açmak adına büyük orman ve otlakların da kesilme sebebidir (Blythman, 2013).

Bu nedenle makalenin tamamı, gıda sistemlerinin karmaşıklığını kavrayamayan ve gıda seçimleri düşündükleri kadar etik olmayan, kendini beğenmiş, bencil bireyler olarak tasavvur edilen veganlar için başka bir “yakaladım seni” anı olarak inşa edilmiştir.

Bununla birlikte, bu bölümde tartıştığım şey, bir vegan beslenme biçiminin ahlaki tutarsızlığına odaklanan argümanların aşırı derecede basit olabileceği ve bazen sözde vegan lobisini sahip olmakla suçladıkları aynı kendini beğenmişliği gösterme tehlikesiyle karşı karşıya olduklarıdır. Gerçekten de Blythman’ın makalesinde özellikle dikkate değer olan şey, makalenin argümanlarının yanlış olduğu anlaşıldığında gazete sorumluluk reddi beyanları eklemek zorunda kaldıktan sonra bile, bu ikiyüzlü veganlık kinayesine inatla sarılmasıdır. Örneğin, temel iddialardan bazıları okuyucular tarafından çürütüldükten sonra makaleye şu dipnot eklenmiştir: “Çeşitli sağlık ürünlerinde de kullanılıyor olmakla birlikte, soya üretiminin çoğu –2006 tarihli BM raporuna göre %97’si– hayvan yemi yapılmak için kullanılmaktadır.” Bu makalenin ana argümanını temelde çökertmiş olsa da bu bilginin sadece bir dipnot olarak dahil edilmesi, görüş yazının ana saldırısını olduğu gibi bırakmaktadır. Yorumlarda dile getirilen ve benzer şekilde ana fikri sarsan diğer noktalara ise –Birleşik Krallık’taki nispeten düşük sayıdaki veganların etkisinin, kinoa tarımı üzerinde gıdanın havalı, sağlıklı bir yemek olarak pazarlanmasının etkisinden çok daha az olacağı gerçeği gibi– hiç değinilmemiştir.

Bu bölüm, yalnızca bu yapının bir medya kinayesi olarak nasıl işlediğini kavramak için değil, aynı zamanda daha kapsamlı toplumsal işlevini anlamak için, kendini beğenmiş vegan tüketici klişesini bir başlangıç noktası olarak almaktadır. Bir düzeyde, bu veganlık tasviri, giriş bölümünde özetlenen vegan tarihlerine dönülerek çürütülebilir: Vegan Society gibi bilinen kurumların bizat mevcut gıda sistemlerinde saflığın imkânsız olduğunun kabulü üzerine kuruldukları noktaya (Cole, 2014). Ancak saflık klişelerini yanlış, diyerek basitçe reddetmek cazip gelse de bu bölümdeki amacım onları veganlık siyaseti ve kimliği için önemli sorular

soran hususlar olarak ciddiye almaktır. Bu klişeler genellikle indirgemeci olsa da önemli sorunları gündeme getirebilirler. Alexis Shotwell'in de iddia ettiği gibi: "Gıda ve enerji sistemleri her zaman birer sistemdir. Etiği bireysel bir şey olarak sınırladığımızda, etik seçimleri de sistem tarafından ve sistem içinde en ayrıcalıklı kılınmış olanlarla sınırlandırıyoruz demektir" (Shotwell, 2016: 125). Shotwell'in beyanı, bireyci yaşam tarzı siyasetinin daha kapsamlı bir eleştirisinin parçası olarak yapılmıştır ama bu tehlikeleri göstermek için bir vegan beslenme biçimi kullanması dikkat çekicidir. Bunu yaparken de veganlığın belirli akademik bağlamlarda olduğu kadar popüler kültürde de göze çarpan olumsuz tasvirlerine değinmektedir.

Bu bölüm, veganlık tartışmasını yaşam tarzı hareketleri ve ahlakçılık hakkındaki daha kapsamlı tartışmalarla ilişkili olarak konumlandırarak başlamaktadır. Başlangıçta Shotwell'in dile getirdiği argümanlardan yola çıkarak bu kavramın veganlığa yönelik hem akademik hem de daha kapsamlı kültürel eleştirilere nasıl hitap ettiğini anlamak için saflık politikası kavramıyla daha derinlemesine ilgileneyeceğim. Bölümün ikinci yarısı, veganlık pratiğinin çok daha dağınık ve daha karmaşık bir resmini sunan (alt)kültür çalışmalarından, toplumsal hareket çalışmalarından ve sosyolojik bakış açılarından türetilen çalışmalardan yararlanmadan önce, ilk olarak bu argümanlardan söz eden popüler kültürdeki vegan kimliği tasvirlerine dönerek veganlığa yönelik sıradan eleştirilere bir karşı tez sunuyor. Bu araştırma bazen daha bireysel yaşam tarzı politikalarıyla örtüşen veganlık örneklerini veya dışlayıcı bir kimlik belirtici olarak kullanılan gıdaları tanımlasa da *tüm* veganlık politikalarını bu şekilde kategorize etmenin tehlikesini de ön plana çıkarmaktadır. Belirli bağlamlarda veganlığın saflık vaat eden normatif bir şey olarak işlev görmediğini, sadece gıdayı değil, daha geniş anlamda insan-hayvan ilişkilerini çevreleyen mevcut normları sorunsallaştırmaya çalıştığını gösteren araştırmalardan umut alarak da bölümü bitireceğim.

VEGAN KİMLİĞİ VE UYGULAMASINA DAİR ELEŞTİRİLER

Shotwell veganlığın radikal bir siyasal değişime imkân sağlamak yerine, vegan beslenenlere bireysel bir etik kimlik bahşeden bir “saflık politikası” biçimi hâline gelmesinden endişelenmektedir. Veganlığa (ya da en azından bir beslenme biçimi olarak veganlığa) yönelik bu eleştiriler, Shotwell’in *Against Purity* adlı eserinde nüanslı bir şekilde ifade edilmektedir ancak onun argümanları, başka birçok etkili kültür kuramcısı tarafından yapılan daha sert eleştirilerle de benzerlik taşır. Buna ek olarak, saflık politikası kavramları, veganlığın popüler medya temsillerinde de tekrar eden bir temadır. Öyleyse, saflık politikasının akademik ve kültürel önemi, bu kavrama daha derinlemesine eğilmenin vegan kimliğine dair sorularla ilgili son yirmi yılda güç toplayan bazı fevri akademik ve politik tartışmaların içinden bir yol önermesinde gizlidir.

Etik bir kimlik olarak veganlık hakkındaki tartışmalar, sözde yaşam tarzı hareketlerine yöneltilen çok daha kapsamlı bir dizi eleştiri ile ilgilidir (Haenfler, Johnson ve Jones, 2012). Bu etiket, bireysel etik yaşam tarzı seçimlerini paylaşan ancak daha örgütlü sosyal hareketlerin parçası olması gerekmeyen kişileri ima eder. Örneğin, belirli amaçlara ulaşmak için stratejik olarak birlikte çalışabilen çevreci, anarşist veya hayvan hakları savunucusu grupların aksine yaşam tarzı hareketlerinin üyeleri asla topluca hareket etmez –hatta bir araya bile gelmeyebilirler– ve genellikle yalnızca aynı pratiklerle meşgul olmanın soyut anlamında birbirine bağlıdırlar. Eleştirmenler, yaşam tarzı hareketleri ile toplumsal değişim arasındaki ilişkiye dair daha umutlu veya en azından daha kararsız anlayışlar geliştirmeye başlasa da (örn. Littler, 2009; Carolan, 2011; Goodman, Maye ve Holloway, 2010; Halkier, 2019), bu siyaset biçimi geleneksel olarak iki nedenden dolayı sorunlu olarak görülmüştür.

İlk olarak, yaşam tarzı hareketleri, diğer toplumsal hareketlerle aynı şekilde koordine ve kolektif eylemle ilişkili değildir, sadece (bu ister bir beslenme biçimi benimseyerek ister etik tüketim eylemlerine

katılarak olsun) belirli bir şekilde yaşamayı seçen bireylerden oluşur. Yaşam tarzı hareketleri genellikle “benmerkezci, büyük ölçüde bireysel kişisel ifade ve olumlama projelerinden oluşur, dolayısıyla kıyaslandıkları sosyal değişim için çalışan ciddi rakipleri karşısında yaşam tarzı hareketleri değersiz addedilir” (Haenfler, Johnson ve Jones, 2012: 1–2). Dolayısıyla etik yaşam tarzı, belirli bir tüketim biçimini paylaşanların (diğerlerinin değil) davranışlarını “doğru” addedip ahlaki tesselli buldukları varsayımı nedeniyle eleştirilir.

Yaşam tarzı politikasına yöneltlen eleştiriler, elbette vegan beslenmenin çeşitli yönlerine de doğrultulabilir. İnsanlar doğru ürünleri satın almanın veya doğru yiyecekleri yemenin etik olarak uygun olduğunu düşünürse, bu daha uzun süreli yapısal değişim ihtiyacını gölgelediği için siyasetten uzaklaşma anlamına gelebilir (bkz. Huddart Kennedy, Parkins ve Johnston, 2018). Örneğin, Birleşik Krallık’taki bir fırın zincirinden vegan sosisli rulo, Finlandiya’daki McDonald’s’tan vegan burger, Greggs veya Chipotle’nin ABD şubelerinden bir vegan “burrito” kâsesi satın almanın mümkün olması, bu gıda seçimlerinin arkasında yatan sistemlerin bir şekilde daha az zararlı olduğu anlamına gelmez. Sorunlu tarımsal ilişkiler, istihdam uygulamaları ve çevresel zarar, bu sistemlerin küçük bir kısmı vegan müşterilere hitap etmeye başlamış olsa bile, büyük ölçekli gıda sistemlerinden kaynaklanabilir. Esasında gıda sistemlerinin eleştirel analiziyle uğraşan akademisyenlerin uzun süredir tartıştığı gibi, şirketler yeni pazarlar yakalamak ve yeni gelir akışları yaratmak için sıklıkla etik tüketicileri hedeflerler: Nihayetinde bu tüketim biçimlerinin mücadele eder görüldüğü sorunlu yapıları sürdürmeye hizmet eden bir taktiktir bu (Guthman, 2003, 2004). Etik yaşam tarzı politikalarının tehlikeleri, yapay olarak yetiştirilen laboratuvar eti gibi teknolojik yeniliklerin ardından daha da yoğunlaşacak gibi görünüyor; bu da birçok küreselleşmiş gıda sisteminin beslediği kıtlık ve eşitsizlik gibi diğer sorunları olduğu gibi bırakırken gıda sistemlerinin sorunlu tek bir yönünü –hayvanlar üzerindeki zulmü (ki bu bile o kadar kolay değildir)– hafifletebilir (Sexton, Garnett ve Lorrimer, 2019).

Gıda bağlamında, etik yaşam tarzı hareketleri ikinci bir nedenden dolayı da sorunlu olarak değerlendirilmiştir: Gıda sistemlerinin karmaşık yapılarına yeterince eğilmezler (Probyn, 2000, 2016). Veganlık eleştirilerinde karmaşık yapıların vurgulanmasının önemli bir rolü olmuştur. Bir vejetaryen veya vegan olarak hayvansal ürünlerden kaçınmanın, genellikle yemek yemenin basit etik kurallarla yönlendirilemeyecek kadar karmaşık olduğunu kabul etmeyen keyfi bir etik çizgi çizdiği düşünülmüştür (Keith, 2009). Veganlığa yöneltilecek temel eleştirilerden bazılarını özetlemek gerekirse: Vegan politikalarının desteklenmesi, genellikle gıda üretiminin ve tüketiminin karmaşıklığını görmezden gelme olarak tasvir edilir. Birinci bölümde değinildiği gibi, üretim açısından vegan politikaların, bitki kökenli ürünler de dahil olmak üzere tüm gıda üretiminin bir tür öldürme eylemi içermesi ihtimalini maskeleyişi görülüyor: hasat sırasında öldürülen farelerden, belirli pestisit kullanım biçimleri yüzünden ölen böceklerle kadar (Haraway, 2008: 80; Shotwell, 2016: 120). Bu kasıtsız şiddet biçimlerine daha varlıklı ülkelere gönderilen gıdaların yetiştirildiği bölgelerde yaşayan belirli insan topluluklarına verilen zarar dahil değildir –bu süreç genellikle önemli bir karbon ayak izine de sebep olur (Harper, 2010a). Gıda tüketimi aynı zamanda karmaşık bir siyaseti de beraberinde getirir ve alternatif gıda ağlarıyla ilişkilendirilen ahlakçılık, belirli yeme biçimlerini benimsemeyi zorlaştırabilecek etkenler olarak sınıfsal ve ırksal eşitsizliği yok saymakla suçlanmıştır (Slocum, 2007; Guthman, 2008). Bununla birlikte, veganlığın saflık siyaseti anlatılarına varsayıldığı kadar yakından uyumlu olup olmadığı da sorgulanmalıdır.

“SAFLIK SİYASETİ” OLARAK VEGANLIK?

Against Purity kitabının girişinde Shotwell, “kirlenmeden önce veya hiç kirlilik yokken, ahlaksızlığın olmadığı bir zamana veya duruma erişebileceğimiz veya o zamanı iyileştirebileceğimiz ... bir *ethos*”tan oluşan siyaset biçimleriyle ilgili kaygısını özenle özetlemektedir.

Shotwell şöyle devam eder: “Belki de bu *ethos*’un bir parçası bu doğal saflık durumunu geri getiren bir ürün satın alabileceğimiz duygu-sudur ancak özellikle bazı sol ortamlar için ideolojik saflık, tek kul-lanımılık bir yüz temizleyici işlevi görür gibidir” (Shotwell, 2016: 3). Başka bir deyişle Shotwell’in eleştirdiği şey, insanların kendilerini sistemik şiddetten veya daha yaygın toplumsal ve çevresel sorunlar-dan muaf tutmak için bireysel olarak giriştikleri eylem veya inanç-lardır.

Shotwell’e göre, bireyler olarak ne yaparsak yapalım, sistemik sorunları ve eşitsizlikleri pekiştiren yapılarla iç içeyizdir. Örneğin, sıradan bir Kuzey Amerika ya da Batı Avrupa yaşam tarzı, kişi azalt-mak için ne seçim yaparsa yapsın (yenilenebilir enerji tedarikçileri-ne geçiş yapmak, toplu taşıma araçlarını kullanmak veya hayvansal ürünler tüketmeyi azaltmak gibi) silinmesi zor bir karbon ayak izi-ne sebep olmaktadır. Aynı şekilde, bu yaşam tarzları genellikle daha köklü sömürgecilik tarihleriyle iç içedir veya yine bireysel eylemler-le değiştirilemeyen çağdaş emek ve jeopolitik eşitsizlikleri ile bağ-lantılıdır. Shotwell, saflık vadediyor görünen ve süreçteki sistemik sorunların kalıcılığını gizleyen bir dizi farklı ürün, değer ve politik uygulama örneğine işaret etse de en önemli bölümlerinden birinde yeme politikasına odaklanır. Kitapta yemek yemek ve özellikle ve-ganlık önemli bir yer tutar. Örneğin, *Against Purity* kitap tanıtımı için yapılan bir röportajda Shotwell şöyle açıklar:

Vegan beslendiğim için yemek yemek ve saflık üzerine düşünme-ye başladım. Hatırlayabildiğim en sinir bozucu konuşmalardan bazılarını vegan arkadaşlarımla yapmıştım... Dikkatle bakmaya başlar başlamaz, sadece [bedenlerimiz olduğu] gerçeğinden kay-naklanan inanılmaz bir ıstırapın parçası olmaktan kurtulama-yacağınızı görürsünüz. Aslında ölüm ve ıstırap döngüsüne kat-kıda bulunmadığını düşünen tüm vegan arkadaşlarım yanılıyor (Shotwell, 2017).

Shotwell’in buradaki hayal kırıklığı, yalnızca hiçbir siyaset biçimi-nin saf olmadığı iddiasıyla sınırlı değildir, aynı zamanda sanki bir

tür saflık sunuyormuş gibi davranan herhangi bir etik uygulamanın, dünyanın dağınıklığını ve karmaşıklığını inkâr etmesiyle de ilgilidir (Blythman'ın kinoa yiyen vegan tiplemesine benzer şekilde). Saflık kavramı –ve onunla ilişkilendirilen ahlakçılık– yanıltıcı olmasının yanı sıra, ahlaki açıdan “saf” pratikler ve saf olmayanlar arasındaki hiyerarşileri destekleyebileceği için tehlikelidir. Bu hiyerarşiler özellikle tehlikelidir, çünkü finansal ve belirli gıdalara erişimdeki kısıtlamalar düşünülürse herkes belirli seçimler yapamaz; Shotwell'in özenle ifade ettiği gibi: “Hiç kimse yalnızca zenginlerin etik kapasiteye sahip olmasını istemez zira zenginler böyle bir davranış sergilemez veya çok az sergiler” (2016: 125). Bu argümanlar daha önce de belirtildiği gibi, veganlığı ahlakçılık ve kasıtsız elitizmle ilişkilendirilen bir dizi veganlık eleştirisiyle yankılanıyor.

Saflık siyasetine yönelik eleştiriler hayati derecede önemli olsa da bu bölümün geri kalanında veganlığın bu şekilde etiketlenildiği bazı yolları sorunsallaştırmayı hedefliyorum. Önemli kuramsal tartışmalara ve ampirik sosyal bilim araştırmalarına genel bir bakış sunarak –seçkincilik ve hiyerarşi sorunlarıyla ilgilenmek değerli olsa da– veganlığın, kendini beğenmiş orta sınıf bireylerinin normları başkalarına dayatmaya çalıştığı bir yaşam tarzı hareketi olarak nitelendirilmesinin, genellikle öne sürüldüğü kadar sorunsuz olmadığını gösteriyorum. Bununla birlikte, bu argümanlar belirli sansasyonel kampanya ve örneklerin bireye etik sorumluluk yüklemesi ve vegan tüketimi kendi başına bir amaç olarak *ele alması* (bu sorunlar altıncı ve yedinci bölümlerde daha derinlemesine ele alınmıştır) sonucunda ortaya çıktığından, veganlık siyaseti eleştirilerini yok saymamanın önemli olduğu uyarısını da beraberinde getirir.

Veganlığın bazen neden bireyci bir yaşam tarzı hareketi olmakla suçlandığını kısaca göstermek için etkileyici belgesel *Cowspiracy*'ye (yönetmenler Anderson ve Kuhn, 2014) başvurmak bilgilendirici olacaktır. Uzun metrajlı film, adını –Yönetmen Kip

* Filmin adı “komplo” olarak çevrilebilecek İngilizce *conspiracy* kelimesinde, -con yerine “inek” anlamına gelen *cow*'ın geçirildiği bir kelime oyununa atıfta bulunmaktır. —Ç.N.

Anderson'ın- hayvan tarımının iklim değişikliğine neden olan etkisinin gizlendiği endişesinden almaktadır. Anderson ve Kuhn'un belgeselinde, iklim değişimi konuşulurken hayvancılığa odaklanılmamasının nedeni, yalnızca hayvancılık endüstrisinden çıkarı olan şirketler ve devlet kurumlarının örtbas etmesi değildir. Yardım dernekleri de hayvansal ürün tüketimini azaltmak gibi daha tartışmalı bir konuyu ele almak yerine, yaşam tarzı değişikliğinin diğer -daha makbul- biçimlerini teşvik ettikleri için suçlu olarak gösterilmektedir.

Üstelik film, veganlığı iklim değişikliğiyle ilgili tek konulu bir politika olarak da sunmuyor, bilakis çevresel kaygılar ve hayvan etiği arasındaki kesişimleri ön plana çıkarıyor. Örneğin, Anderson başlangıçta karbon ayak izini azaltmak için küçük ölçekli, sürdürülebilir hayvancılık gibi diğer alternatifleri araştırıyor ancak küçük bir arazide bir ördeğin öldürülmesine tanık olduğunda öldürme eyleminden duyduğu rahatsızlık nedeniyle bu yaklaşımı nihayetinde savunulamaz buluyor. Alex Lockwood'a göre bu sahnenin verdiği mesaj nettir: "[Anderson], muhtemelen çevreye daha az zarar veren bu arka bahçe çiftliğinde bile tüketim için hayvanların katledilmesine razı gelemiyorsa o zaman herhangi bir hayvansal tarım uygulamasına katkıda bulunamaz" (2016a: 743). Başka bir deyişle, filmdeki bu anlar, iklim değişikliği ve hayvancılık gibi kesişen sorunlara tepki olarak bireysel etğin nasıl ortaya çıkabileceğini göstermeye yardımcı olmaktadır.

Bu argümanlardan yola çıkan *Cowspiracy*, yaşam tarzı hareketlerinin dağınıklığını ve karmaşıklığını ön plana çıkaracak şekilde insanları et tüketimi politikasına çeken güçlü bir film olarak görülmüştür (Giraud, 2019: 69-97). Bununla birlikte, belgeselin diğer yönlerinin, hissedilen etik sorumluluğun belirli bir bağlamda nasıl deneyimlendiğine dair daha etraflı incelemeyi baltaladığını belirtmiştim. Örneğin vegan aktivist Danny Chilvers (2016), filmle ilgili endişelerini şu şekilde belirtmiştir:

Cowspiracy, mesaj vermeye değer tek hedef kitlenin beyaz, Kuzeyli ve orta sınıf olduğunu varsayıyor gibi görünüyor. Filmde-

ki en problemli şeylerden biri de bir yorumcunun “et yiyen çevreci olmaz” repliği. Bu açıklama muhtemelen hâli vakti yerinde ABD’li eko-aktivistlerin vicdanlarını hedef alıyor ancak milyonlarca yoksul Güneyli ve Yerli halkın mücadelesini yok sayıyor. Daha güvenli bir küresel çevre için savaşıyan insanların çoğu, karbon ağırlıklı hayatlar yaşayan orta sınıf Kuzeyli insanlar değil, fosil yakıtlara, yerel kirliliğe ve –evet– dünya çapında mega çiftlik hayvancılığı projelerine karşı ön saflarda mücadele eden insanlardır ve ortak iklimimizin savunulmasında da başı çekmektedir.

Bu argümanlar, saflık politikası paradoksunu jeopolitik terimlerle açıklamaya yardımcı olur. Shotwell’e göre bu siyaset biçimiyle ilgili temel sorunlardan biri, Küresel Kuzey’de ve zengin, sanayileşmiş Güney’de yaşayanların yalnızca ekolojik sorunlara orantısız bir şekilde katkıda bulunan yaşam tarzlarına sahip olmaları değil aynı zamanda bu sistemlerden en çok sorumlu olanlar için teselli sunan bireysel siyaset biçimlerine girişmeleridir. Buna karşılık hâlihazırda ırk, sınıf ve diğer ayrımcılık biçimleriyle karşı karşıya olanlar, salt ekolojik sorunlardan orantısız bir şekilde etkilenmekle kalmaz, aynı zamanda genellikle erişilemez ve pahalı olan etik bir yaşam tarzı siyasetiyle uğraşmayı (yapısal olarak imkânsız değilse bile) çok daha zor bulur.

Shotwell’in yaşam tarzı hareketlerine içkin gerilimler hakkında incelikli bir düşünme biçimi sunduğu saflık politikası eleştirisinden genel olarak olumlu bahsedilmiştir (örn. Glabau, 2017). Kendisi de vegan olan Shotwell’in veganlığı doğrudan kınamadığını, ancak saflık politikasına karıştığını iddia ettiği belirli vegan uygulamalarını eleştirdiğini not etmek de önemlidir. Gerçekten de Shotwell, veganlığı bir şekilde özellikle sorunlu olarak sivrilten Lierre Keith (2009) gibi akademisyenleri eleştirir ve Keith’in “yemek yemeyi ölümden asla kurtulamadığımız bir sistem olarak anlama ihtiyacının” altını çizmesine rağmen, “enerjisini veganları ve vejetaryenleri tarımı yok etme yolunda bireysel yeme alışkanlıklarını değiştirmeye ikna etmeye harcadığının” altını çizer (Shotwell, 2016: 118). Shotwell, veganlığın bu şekilde ele alınmasının asıl önemli noktayı kaçırdığını ve dikkatleri sistemler yerine bireysel uygulamalara çekerek vegan-

lıgın kendisinin suçlandığı çelişkileri yeniden ürettiğini iddia eder. Shotwell'e göre veganlık özünde sorunlu değildir, asıl mesele bir saflık *ethos*u (ve onunla ilişkili ahlakçılık) belirli vegan kimlik siyaseti biçimleriyle ilişkilendirildiğinde ortaya çıkar.

Diğer düşünürler Shotwell'in karmaşık sorunlara aşırı basit cevaplar sağlayan yaşam tarzı hareketleriyle ilgili genel kaygısını paylaşmakla beraber veganlığı bu konuda örnek *göstermiştir*. Örneğin Elspeth Probyn, "Vegan olmayı seçme eylemi giderek artan bir biçimde, genellikle gıda tedariki, üretimi ve tüketiminin yapısal problemlerinden kendini ayırma teşebbüsü gibi görünmektedir" demiştir. (Probyn, 2016: 3). Bu nedenle veganlığın belirli bağlamlarda sorunlu nitelikler alabilen bir saflık politikası örneği olarak ele alınmasından tutun da özellikle basit ve indirgeyici olarak tasvir edilmesine kadar Shotwell'in çalışması ile daha sert eleştiriler arasında ince bir geçiş vardır. Dahası, bu eleştirel argümanlar durduk yere belirmemiş, her eylemin bir tür sonucu olacağından hiçbir etik veya politik kararın asla "masum" olmadığını savunan Donna Haraway gibi (2008; bkz. ikinci bölüm) diğer düşünürlerin mirasları üzerine inşa edilmişlerdir: "Kendimizi ne kadar uzaklaştırmaya çalışsak da bir şeyin değil birinin ölümüne sebep olmadan yaşamam mümkün değildir" (2008: 80). Yine Haraway'in çalışmalarında veganlık kaçınılmaz olarak başarısız olacak bir şiddete mesafe koyma örneği olarak seçilmiştir çünkü:

Yemek aynı zamanda doğrudan veya dolaylı olarak öldürmek anlamına gelir ve iyi öldürmek, iyi yemek yemeye benzer bir zorunluluktur. Bu, etobur bir insan için olduğu kadar bir vegan için de geçerlidir [...] İnsan ve insan olmayan hayvanlar arasındaki ölüm-kalım ilişkilerini belirleyecek hiçbir rasyonel veya doğal ayırım çizgisi yoktur; bu tür satırların meseleyi "teknik olarak" çözeceğinin düşünülmesi bir mazeretten ibarettir (Haraway, 2008: 296).

Haraway, bu argümanları günlük bir örnek üzerinden ortaya koyar: bir meslektaşının avladığı domuzun kızarmış etini fakültedeki bir sosyal toplantı sırasında ikram etmesi üzerine etrafı saran gerginlik.

Olayla ilgili hararetili tartışmaya getirilen çözüm (gelecekteki etkinliklerde av hayvanlarının yerine hazır şarküteri etinin servis edilmesine dair bir uzlaşma) muhtemelen kimseyi tatmin etmemiştir, ancak Haraway'in sorunu dile getiriş biçimi önemlidir: "Bir kişi avlanmanın teolojik olarak doğru ya da yanlış olduğundan veya hayvan hakları görüşlerinin dogmatik olarak doğru ya da yanlış olduğundan eminse, o zaman kozmopolit bir yükümlülük yoktur" (2008: 299).

Haraway'in iddiasında iki önemli nokta vardır: İlki bu tür tartışmaların en sorunlu yönünün dogmatizmin kendisi olduğu sonucuna varması, ikincisi ise kararlı bir siyasal veya etik duruşa bağlılığın mecburen dogmatik olacağını öne sürmesi. Avcılığa adanmanın da dogmatik olarak görülmesine karşın, Haraway'in veganlığı yemek yemenin etik karmaşıklıkları hakkındaki düşünceyi baltalayan bir şey olarak konumlandırması özellikle iğneleyicidir zira kitabı *When Species Meet* boyunca bunu tekrar eder durur.

Ekofeminizm içinde de vejetaryenlik veya veganlık siyasetini savunanlar (örn. Gaard, 2011; Adams ve Gruen, 2014) ve eleştirenler (George, 1994, 2000) arasında benzer tartışmalar ortaya çıkmıştır. Bilhassa Val Plumwood "hayvanların her türlü kullanımından evrensel olarak uzak durmayı, üzerlerinde egemenlik kurmanın tek gerçek alternatifi ve onları zarardan esirgemenin bir aracı olarak savunan bir teori" olan "ontolojik veganlık" ve "ekolojik animalizm" olarak tanımladığı şeyi birbirinden ayırır (2003: 1). Plumwood'a göre ekolojik animalizm siyaseti, insanların doğaya hâkim olduğu fikrine meydan okumak için insanları doğanın *bir parçası* olarak konumlandırır. Buna karşılık "ayrıcılık bir 'tüketici' bakış açısını evrenselleştirmesi" nedeniyle veganlığın da etnomerkezci olduğunu ve bu yüzden de "insan statüsünü ve ayrıcalığını, tıpkı insanlar gibi bilinçli olmayan dünyanın üzerinde ve 'doğanın dışında', ekolojinin ve kullanımın, özellikle de besin zinciri içinde kullanımın ötesinde algılanan daha büyük bir 'yarı-insanlar' sınıfına doğru genişleterek insanlar ve doğal dünya arasındaki" ayrımları pekiştirdiğini savunur. (2003: 2). Plumwood'u takiben, veganlığın bu tür özelliklerinin

inşası ve tartışılması, ekofeminizm içinde süregelen bir müzakere konusu olmuştur (genel bakış için bkz. Gaard, 2002; Giraud, 2013b; Hamilton, 2019).

Tüm bu teorisyenler ilgiyi hak eden önemli konuları gündeme getirirken, aynı zamanda (Haraway'ın deyiimiyle) insanların süregiden şiddetteki rolünü gizleyen etik bir mazeret olarak yinelenen bu veganlık tasvirinin, doğru veya veganlık siyasetinin ya da genel olarak yaşam tarzı hareketlerinin dağınıklığını kavramada yeterli olup olmadığı üzerinde de eleştirel olarak düşünmek gerekir.

POPÜLER KÜLTÜRDE “SAFLIK POLİTİKASI” OLARAK VEGANLIK SÖYLEMLERİ

Daha önce değinilen yaşam tarzı hareketlerine yönelik eleştiriler, hiçbir pozisyonun gerçekten masum veya saf olmadığı fikrine dayanmaktadır. Saflık arz eder görünen belirli kimlikler ve uygulamalar en iyi ihtimalle yanıltıcıdır ve –en kötü ihtimalle– süregelen şiddeti ve eşitsizliği maskeler. Burada özetlenen argümanlarla belirginleştiği üzere, veganlık rutin olarak bu sorunlu siyaset biçimine örnek gösterilmiştir. Bununla birlikte, veganlık etiğine yönelik bu gibi eleştiriler kuramsal çalışmalarla sınırlı değildir ve popüler kültür içinde de dolaşımdadır.

Bitki kökenli gıdalara yönelik eleştiriler, 2000'lerin başından, George Ouzounian'ın hicivli web sitesi “Best Page in the Universe”-deki [Evrendeki En İyi Sayfa] ünlü bir örnekle temsil edilir. Web sitesini 1997'de açan Ouzounian (daha çok internet ismiyle Maddox olarak bilinir) hızla ünlü olmuştu. Sitenin kendisi, çeşitli hedefleri topa tutan bir dizi makaleden oluşuyordu. Maddox kendi siyasal görüşünü açıkça belirtmemiş olsa da –siyasal yelpazenin hem sağ hem sol taraflarını hedef alıyordu– sitenin sözde social justice warrior'lara [toplumsal adalet savaşçıları] yönelik özel öfkesi ve zımni kadın düşmanlığı, çağdaş alternatif sağ çevrimiçi medyanın öncüsü olarak görülmesine neden oldu (Kusz, 2017). Maddox'un birçok hedefin-

den biri de vejetaryenlikti; en popüler makalelerinden biri “Guiltless Grill? Is there Another Kind?” adını taşıyordu (Ouzounian, ND). Makale Maddox’un bir restoran menüsünü açıp “masum ızgara” başlıklı vejetaryen yemek bölümünü görmesi ve bundan duyduğu rahatsızlığı detaylandırıyordu. Makalenin ilk cümleleri gidişatı belirliyordu: “Kendi kendime düşündüm, ‘Ulan iyi ki etten nefret eden bir faşist değilim’ ve biftek bölümüne geçtim (çünkü bir yonca sandviç, bir dilim salatalık ve bir kaşık soğuk süzme peynir için \$15 ödersem Allah belamı versin).” Ancak “masum ızgara” etiketi onu rahatsız etmeye devam eder:

Bu cümlede sinirimi bozan şey, bu kendini beğenmiş vejetaryen pisliklerin katıksız dar görüşlülüğü. Bir tofu burger yiyerek ve tahıl ve yemiş rejimi yaparak dünyayı kurtardığınızı mı sanıyorsunuz? Alın size pek çok vejetaryenin bilmediği (veya umursamadığı) bir şey: Hasat mevsiminde her yıl milyonlarca hayvan, buğday ve soya fasulyesi biçerdöverleri tarafından öldürülüyor (kaynak). Tabii tabii, biz etoburların biftek yediğimiz için nasıl cehenneme gideceği hakkında saatlerce konuşup durun ama her yıl milyonlarca fare, tavşan, yılan, kokarca, keseli sıçan, sincap, kaplumbağa ve sıçanın SİZİN beslenme alışkanlıklarınızın doğrudan bir sonucu olarak acımasızca öldürüldüğü gerçeğini kolayca göz ardı edin.

Bu noktanın altını çizmek adına “et buğday cinayettir” pankartı da dahil olmak üzere, hepsi daha sonra *4Chan* gibi sitelerle ilişkilendi-

* Anonim bir İngilizce *imageboard* web sitesi. Anime ve mangadan video oyunları, yemek pişirme, silahlar, televizyon, müzik, edebiyat, tarih, fitness, politika ve spora kadar çok çeşitli konulara adanmış panolara ev sahipliği yapmaktadır. Kaydolmak mümkün değildir ve kullanıcılar genellikle anonim olarak paylaşım yapmaktadır. Site, İnternet alt kültürünün merkezi olarak tanımlanmıştır, internet memlerinin yanı sıra Anonymous ve alternatif sağ gibi hacktivist ve siyasi hareketlerin oluşumunda ve popülerleşmesinde etkili olmuştur. *4chan*, web sitelerine ve internet kullanıcılarına karşı yürütülen kötü şakaların ve tacizlerin eşgüdümü ve yasadışı ve saldırgan içeriklerin yayınlanması gibi tartışmaların kaynağı olarak sık sık medyanın ilgisine konu olmuştur. —Ed.N.

rilen kasti kaba estetiğe sahip bir dizi görsel de kullanılmıştı. Buna ek olarak, yazı bir tavşanın bir biçerdöver tarafından şiddetle ezilen başka bir tavşanı izlerken gösteren (görünüşe göre Microsoft Paint'te oluşturulmuş) bir karikatürle başlıyordu. İkinci tavşanın kafasından iki konuşma balonu (yine genel estetiğe uygun şekilde çizgi roman fontuyla) çıkmıştır: “Hey iyi tarafından bak: en azından yanlışlıkla öldürülüyorsun” ve “kafatasın ezilirken çok fazla ses çıkarmamaya çalış, kendini beğenmiş bir vejetaryenin ‘masum ızgaraların’ o kadar da masum olmadığını anlamasını istemeyiz.”¹² Maddox vejetaryenliği eleştiriyor olsa da, son yıllarda –toplumsal adalet savaşçısı karşıtı retorik alternatif sağ tarafından benimsendiğinden– veganlık, bu tip eleştirilerin şaşmaz hedefi olarak belirdi (Gambert ve Linné, 2018a; Stănescu, 2018).

Dikkat çeken şey, bu popüler kültürel argümanları ile veganlığın yine endüstriyel tarımla ilgili sorunlara yanıltıcı bir “safılık” duygusu sunacak şekilde ele alındığı kuramsal eleştiriler arasındaki benzerliktir. Bununla birlikte, teorik metinlerin aksine, bu eleştiriyi gıda sistemleri üzerine daha detaylı ve dağınık düşünme biçimlerini zorlamak için kullanmak yerine, Maddox herhangi bir etik eylemde bulunan herkesle alay eden daha kapsamlı bir popüler söylemin içindedir. Daha önce de değinildiği gibi, ahlakçılıkla alay edilmesi, çağdaş alternatif sağ retorığının, özellikle de “soya çocuğu” gibi lakapların yalnızca açıkça vegan olarak tanımlananları değil, aynı zamanda cinsiyet ve ırk eşitliği ilkelerine bağlılık gösteren sözde “beta erkekleri” karalamak için kullanılmasının da habercisidir (aşırı soya tüketiminin “hadım edilme” ile sonuçlanacağı yargısı ile; bkz. Gambert ve Linné, 2018b). Bu nedenle de veganlığın bir silah olarak kullanımı yeni olsa da popüler kültür bağlamında vegan ve vejetaryen etiğiyle alay eden daha eski bir geleneğe hitap ediyor.

Örneğin Laura Wright, veganlığın diğer mizahi popüler kültür temsillerindeki benzer bir mantığın izini sürerek internette-

12. Maddox'un web sayfasında ayrıca PETA'nın hikâyeye verdiği yanıtı giden bir bağlantı ve *Kill the Whales* adlı kitabının bir reklamı yer almaktadır.

ki anti-toplumsal adalet savaşçısı söylemlerinin rakipsiz olmadığını gösterir. Wright bu noktayı, animasyon televizyon dizisi *The Simpsons*'ın "Lisa the Treehugger" [Ağaçlara Sarılan Lisa] başlıklı bir bölümüne atıfta bulunarak açıklar. Bölümde, Lisa'nın çevre siyasetine olan ilgisi, vejetaryen olduğunu duyan aktivist arkadaşı Jesse Grass'ın "gölgesi olan hiçbir şeyi yemeyen ... beşinci seviye bir vegan" olduğunu beyan etmesiyle sarsılır (aktaran Wright, 2015: 5). Veganlığın aşırı ahlakçılığını bu şekilde hicvetme yoluyla dile getirilen şey -Wright'ın kısa ve öz bir şekilde ifade ettiği gibi- "sonsuz etik gerileme mantığıdır: Böyle bir formülasyonda 'gerçek' veya 'yeterince iyi' olmanın tek yolu hiçbir şey yapmamaktır çünkü insan *bir şeyi* yapar yapmaz, hemen *yeterince* çabalamadığını var-sayan, (diğerlerinin sorumlu olmadığı), bir standarda bağlanır" (Wright, 2015: 21).

The Simpsons'ın klasik bir bölümünü doğrudan kınamak istememekle birlikte, bu tür görüntüleri popüler kültürde var olan yaşam tarzı hareketlerinin daha geniş kapsamlı eleştirisinin bir parçası olarak konumlandırmak aydınlatıcıdır. Bu tür bir temsil, tarihsel olarak normatif olmayan beslenme biçimlerini (ve diğer kişisel etik karar verme biçimlerini) damgalamıştır. Gerçekten de Matthew Cole ve Karen Morgan Birleşik Krallık medyasındaki veganlık tasvirlerine ilişkin analizlerinde (2011), "Veganların münzevi, geçici heves peşinde, duygusal veya bazı durumlarda düşmanca bir aşırılık yanlısı olarak çeşitli şekillerde klişeleştirildiği" belirli bir "veganfobi" tespit ederler (2011: 134). Bu temsillerdeki baskın temalar arasında "veganlıkla alay etmek," "veganlığı çilecilik olarak nitelendirmek," "veganlığı sürdürmesi zor veya imkânsız olarak tanımlamak," "veganlığı geçici bir heves olarak tanımlamak," "veganları aşırı duyarlı olarak nitelendirmek" ve "veganları düşman olarak nitelendirmek" yer almaktadır (2011: 139). Cole ve Morgan, toplu olarak, bu temaların "veganların, hayal edilen tüm okurların hepçil olması ve veganların inançlarına, deneyimlerine veya fikirlerine hitap eden makalelerin yokluğu kanıtlarıyla marjinalleştirilmesiyle" sonuçlanan bir söylem oluşturduğunu iddia ediyor (2011: 149).

Yedinci bölümde incelendiği gibi, bu söylemlerin doğası, veganlığın artan popülaritesinin ardından biraz değişmiştir.¹³ Bununla birlikte hem haberlerde hem de popüler medyada var olan veganlık temsillerinin, geleneksel olarak statükoyu sorgulamaya yönelik her türlü girişimin ahlaki, ikiyüzlü (Blythman'ın kinoa üzerine yazısında olduğu gibi), etkisiz ve başarısızlığa mahkûm görünmesine neden olarak statükoyu koruduğunu kabul etmek de önemlidir. Bu tür temsiller hakkında ayrıca önemli ve belki de rahatsız edici olan şey, veganlığın ikiyüzlü ahlakçılığı hakkında benzer suçlamalarda bulunan teorik çalışmalarla olan benzerlikleridir. İster iyi niyetli ister düpedüz eleştirel olsun, veganlığın bu tasvirlerinin tümü tek bir varsayıma dayanmaktadır: vegan veya vejetaryenlerin, belirli bir şekilde yemenin bir tür etik saflık getirdiğine inandığı varsayımına. Ancak Maddox olayında, bu inanç bitki kökenli yiyecekler yiyenlerle karşılaşmalara değil, bir restoranın markalaşmasına dayanmaktadır. Akademik eleştiriler ise bu türden spekülasyonlardan daha fazlasına dayanmaktadır, ancak genellikle sadece vegan topluluğu içinde sürekli eleştirilere maruz kalan vegan kampanyalarından elde ettikleri kanıtlardan yararlanmalarına rağmen veganlığın veya veganların genelinden söz ediyormuş gibi görünürler (bkz. dördüncü ve beşinci bölüm). Dahası, Cole ve Morgan'ın (2011) işaret ettiği gibi, veganlığın bu tekrar eden tanımlamalarının dikkate değer boyutlarından biri, veganlardan alınan görüşlerin eksikliğidir. Saflık siyasetinin sorunlarını konuşurken veganlığın tekrar tekrar kullanılmasına veya dağınık, iç içe geçmiş ve karmaşık bir dünyaya verilen basit bir tepki olarak ele alınmasına rağmen veganlık siyasetinin onunla ilgilenenler için ne anlama geldiğine dair çok az ampirik çalışma vardır. Şu anda, genel olarak veganların kimliklerini herhangi bir ahlaki teselli olarak görüp görmediklerine dair yeterli kanıt bulunmamaktadır (krş. Hamilton, 2016). Eldeki kanıtlar, çevrimiçi olumsuz karşılaşmalar

13. Bu değişimin yararlı bir örneği, yedinci bölümde daha derinlemesine tartışılan Carol Morris'in (2018) çalışmasında gösterilmektedir.

hakkındaki düşüncelerden sinir bozucu vegan arkadaşlar ve meslektaşlarla ilgili hikâyelere kadar birer anekdot seviyesinde kalma eğilimindedir. C. Lou Hamilton, Probyn'in balık tüketimiyle ilgili monografisi *Eating the Ocean*'a yönelik yapıcı eleştirisinde bu noktanın altını çizmektedir:

“Karmaşıklık” kelimesi adeta bir mantraymışçasına tekrarlanıp durur... Probyn, balıkların ve diğer deniz canlılarının karmaşık şekillerde insan yaşamına dahil olduğuna ve gıda sürdürülebilirliğine yönelik çözümlerin bu karmaşıklığı hesaba katması gerektiğine dair ikna edici bir iddia ortaya koyar. Bununla birlikte, çoğu gıda politikasının fazla “basit” olduğuna dair aynı şekilde tekrarlanan iddia ise, bunun yerine veganlar ve yerel, organik ürünlere takıntılı beyaz, orta sınıf şehirli halk hakkında kapsamlı genellemelere dayanan daha az ampirik örneklerle desteklenir (Hamilton, 2019: 68).

Probyn'in bu spesifik metniyle ilişkili ifade edilmiş olsa da Hamilton'ın endişeleri, bu bölümde incelenen ikiyüzlü vegan söyleminin ışığında çok daha geniş bir kitleye hitap eder. Kendi sözleriyle: “Hayvanları –yaşamları, duyguları, zekâları ve bizimle olan ilişkileri– önemsemenin ‘basit’ olarak etiketlenemediği bu noktaya nasıl geldik” (2019: 69)? Saflık politikaları gerçekten sorunlu olsa da ve belirli veganlık biçimlerinin bu kategoriye girebileceği argümanını reddetmek veya (çoğunu paylaştığım) olumsuz kişisel deneyimleri bir kenara atmak istemesem de bazı önde gelen veganlık eleştirilerinin, bu iddiaları desteklemek için oldukça anekdotal kanıtlar sunarken evrenselleştirici iddialarda bulunma derecesi hâlâ endişe vericidir.¹⁴ Bu bölümün geri kalanında, veganlık siyasetinin zorunlu olarak bir tür saflık siyaseti veya daha genel olarak doğası gereği

14. Bu tutumların var olduğunu görmek kadar genelleme yaparken dikkatli olmak da önemlidir; örneğin, veganların kendi uygulamalarını nasıl algıladıklarına dair daha büyük araştırmalar, veganlığı saflık politikası olarak daha eleştirel algılamaları karmaşıklaştıran tek konulu bir siyaset olarak görmeye karşı bir direnişe işaret etmektedir (bkz. Wrenn, 2017a).

apolitik olan bir yaşam tarzı siyaseti olduğu varsayımını sorunsallaştırmaya çalışacağım. Bu argümanı geliştirmek için, kuramsal ve popüler kültürel bağlamlarda veganlığa yöneltilen eleştirilerin bazılarını sorunsallaştıran, gelişmekte olan bir sosyolojik araştırma külliyatından faydalaniyorum.

VEGANLIK: NORMATİF Mİ, NORMLARA KARŞI MI?

Veganlıkla ilgili eleştiriler genellikle, veganlığın hangi yeme biçimlerinin etik, hangilerinin etik dışı olarak görüldüğünü belirleyen normatif bir kimlik belirteci olarak işlev gördüğü varsayımına dayanır. Bu veganlık tasvirinin gözden kaçırdığı şey, veganlığın sadece normları güçlendirmekle ilgili değil, aynı zamanda onları sorunsallaştırmakla da ilgili olduğudur. Ne demek istediğim, komedyen ve yazar Simon Amstell'in yönettiği, belirli (*omnivor*) yeme biçimlerinin genelde tarafsız varsayıldığını açıklamak için veganlık siyasetini kullanan popüler komedi belgeseli *Carnage*'a (2017) başvurularak açıklanabilir. Veganlığın norm olduğu bir gelecekte geçen sahte belgesel bu normalleşmenin tarihsel olarak nasıl geliştiğini konu edinir (ayrıca bkz. Hamilton, 2019) Veganlığın ana akım olma yolculuğunda önemli bir dönüm noktası, kurmaca aktivist Troye King Jones'un popüler bir haber programına verdiği röportajda sunucunun veganlığın aşırı bir ahlakçılık biçimi olduğu suçlamasına şu sözlerle yanıt verdiği andır: "Biz 'vegan' değiliz ONLAR 'karnist'" (Amstell, 2017). Bu noktada et tüketimi nötr (ve doğallaştırılmış) olmaktan çıkar ve basitçe normatif olmaya, bu normların etik sonuçları hakkında sorular sormak için alan açmaya doğru kayar. Bu bağlamda, veganlığın normatif hâle gelme sürecini, hangi tüketim biçimlerinin toplumsal

* Karnist, et ve diğer hayvansal ürünleri yiyen ve hayvan eti tüketimine dayalı bir beslenme düzeni izleyen kişiler için kullanılan bir terimdir. Bu terim genellikle hayvansal ürünlerin tüketimini dışlayan veya büyük ölçüde sınırlayan beslenme biçimleri olan vejetaryenlik veya veganlığın aksine kullanılır. Karnizm bazen hayvansal ürünlerin tüketimini ve hayvanların gıda için sömürülmesini destekleyen inanç sistemini veya ideolojiyi tanımlamak için de kullanılır. — Ed.N.

olarak kabul edilebilir görüldüğüne ilişkin mevcut normları sorgulama eyleminden ayırmak imkânsızdır.

Sosyolojik kuramda bazı uygulamaların “doğal” olarak görülmesinden basitçe normatif olarak görülmesine geçiş, uzun zamandır önemli görülmüştür. Pierre Bourdieu’nün (2008: 164) terimleriyle söylemek gerekirse toplumsal davranışı yöneten normlar (ya da “*doxa*”) en güçlü hâllerini göz ardı edilebildiklerinde veya var oldukları bile konuşulmadan, sadece “bu işler böyledir” şeklinde muamele gördüklerinde gösterir. Bununla birlikte, bir işi yapmanın alternatif (veya Bourdieu’nün kavramsallaştırmasıyla “heterodoks”) yolları ortaya çıkar çıkmaz, bu sosyal normlar artık şüphe götürmez olmadıkları ve yalnızca “ortodoks” (yani normal veya ana akım) olarak görüldükleri için, güçlerinin bir kısmını kaybeder. Toplumsal olarak ortodoks normlar ve uygulamalar hâlâ baskın olsa ve çoğu zaman hararetle savunulsa da asla arka planda fark edilmeden işlediği zamanki kadar güçlü olamaz.

Veganlık siyasetinin (sadece kendi ahlaki değerlerini dayatan bir inanç olmaktan ziyade) mevcut normların doğal olarak benimsenmesini sorgulatan heterodoks bir uygulama olarak işlev görme kapasitesi zaten kültürel teori içinde tartışılmıştır (genel bakış için bkz. Giraud, 2013a, 2013b, 2019). Aslında, “karnizm” terimi başlangıçta eleştirel hayvan çalışmalarında kullanılmış (Joy, 2011) ve et tüketimini doksaya dair ve etiğin ötesinde bir şeyden ziyade ortodoks olarak tesis ederek Veganlık Çalışmalarını bir alan olarak şekillendirmede merkezî bir rol oynamıştır. Bununla birlikte, bu kavramsal argümanlar değerli olmaya devam etse de veganlıkla ilgili birçok klişe, veganların ne düşündüğü ve hissettiği hakkında ampirik iddialarda bulunur; dolayısıyla bu varsayımları sorgulamak adına veganların kendi anlayışları ve inançlarıyla ilgilenmek şarttır.

Bu nedenle, bu bölümün son kısmında ilk olarak, normalleştirici baskıların veganlık pratiğini şekillendirmede nasıl önemli bir rol oynadığını ve ikinci olarak da veganlığı sürdürmenin genellikle bu normlara direnmeye nasıl bağlı olduğunu vurgulayan mevcut sosyolojik araştırmalara yöneliyorum. Bu argümanların her ikisi de

veganlığın karmaşık yollarını uygulamalı ele alan az sayıdaki yayından biri olması açısından değerli bir metin olan Nathan Stephens Griffin'in *Understanding Veganism: Biography and Identity* (2017) adlı kitabında açıklanmaktadır. Kitabın altını çizdiği şey, veganlığın normatif olmayan bir beslenme biçimi olarak statüsünün, vegan kimliğinin nasıl hayata geçirildiği konusunda da önemli imalar barındırmasıdır. Stephens Griffin, birkaç veganla yaptığı mülakatlar aracılığıyla vegan kimliğinin her zaman onu çeşitli şekillerde bal-talamaya çalışan ana akım yemek kültürleriyle ilişkili olarak ifade edildiğini gösterir. Griffin'in analizi, veganlık çalışmalarındaki sayıları giderek artan diğer metinlerle uyumlu bir biçimde, vegan öz-nelliği üreten ve düzenleyen farklı sosyal ilişkileri incelemek için açıkça Foucaultcu bir kuramsal geleneğe dayanmaktadır (örn. Acari, 2020; Cole, 2008; Potts ve Parry , 2010; Stanescu, 2013; Dean, 2014; Pedersen ve Stanescu, 2014). Bilhassa da "tüm davranışların yargı-landığı ve buna göre ödüllendirildiği veya cezalandırıldığı" bir süreç olan "normalleşme" kavramından yararlanır (2017: 20). Bu kavram-sal çerçeve doğrultusunda, Stephens Griffin'in görüştüğü veganlar, daha normatif (yani omnivor veya "karnist") yeme biçimlerini da-yatmaya çalışan toplumsal ilişkiler karşısında kimliklerini gerçek-leştirmek için sürekli mücadele etmek zorunda kalmaktadır.

Günlük düzeyde, görüşülen bazı kişiler arkadaşlardan, aileler-den ve hatta aktivist arkadaşlardan gelen baskıların veganlığı pratik etmeye nasıl etki ettiğini anlatır. Daha uç bir düzeyde, görüşülen bir kişinin önceden var olan tıbbi durumu, vegan kalmayı zorlaştıran kurumsal düzenlemeler ve ilaçlar nedeniyle vegan pratiğini sınırla-mıştır. Diğer hayvan hakları aktivizmi biçimlerine dahil oldukları için ceza adaleti sistemi ile karşı karşıya kalan veganlar da hapishane-de vegan olmayan beslenme biçimlerine uymaya teşvik edilmiş ve hatta vegan olmayan ilaçlar tüketmeye zorlanmıştır. Stephens Grif-fin'in bu bazen agresifleşen normalleşme süreçlerini açığa çıkarır-ken, vardığı sonuca göre altını çizdiği şey şudur:

Politik olarak iyi huylu bir "beslenme biçimi" veya "yaşam tarzı" seçimi olarak görülme bir yana, veganlar düzenli olarak nor-

malleştirme süreçlerinin öznesi hâline gelir. Bunlar, vegan olmayı zorlaştırır ve başka türlü sorunsallaştırılamayan günlük deneyim alanlarında çatışma yaratır (2017: 121).

Stephens Griffin'in görüştüğü kişilerin deneyimleri, normalleşme süreçlerinin diğer toplumsal eşitsizliklerle nasıl sıklıkla kesiştiğinin de bir kanıtıdır; örneğin görüşülen iki kişi söz konusu olduğunda, veganlık, onları hâlihazırda din ve etnik köken temelinde marjinalleştirmeye çalışan egzotikleştirici söylemleri beslemiştir. Sorumluluk gerektiren bir işte çalışan diğer kişi ise, önceden var olan cinsiyet ayrımcılığını vurgulayacağından korktuğu için veganlığını kasıtlı olarak saklamıştır. Bu çeşitli normalleştirici baskı biçimleri ışığında, Stephens Griffin şu sonuca varır: "‘Veganlık’ özünde katı kalsa da vegan kimliğinin konuşlandırıldığı ve elde edildiği süreç akıcı ve bağlamsaldır" (Stephens Griffin, 2017: 123). Bu araştırma tarafından tarif edilen bağlamlarda veganlık mevcut toplumsal eşitsizlikleri görmezden gelecek veya pekiştirecek şekilde normlar dayatan bir şey değildir. Hatta bazen durum tam tersidir; veganlıkları bireyleri normatif olmayanlar olarak damgalayarak diğer daha derin dışlama biçimlerine katkıda bulunabilir.

Normalleştirme baskılarına ilişkin benzer bir argüman da veganlığının, sakatlığı Artrogripozis Multipleks Konjenita* teşhisi ile kendisini –benzer şekilde– Ötekileştirilmiş hissettirmede nasıl bir rol oynadığını oto-etnografik araştırmasında anlatan eleştirel hayvan ve sakatlık çalışmaları uzmanı Sunaura Taylor tarafından yapılmıştır (2017: 119). *Beasts of Burden* (2017) adlı kitabının sonlarına doğru Taylor, fiziksel olarak erişilemeyen bir etkinlikte konuşmasının istendiğini anlatır (diğer misafirler üst katta bir sanat

* *Artrogripozis multipleks konjenita* (AMC); doğumda ortaya çıkan nadir bir durumdur ve kişinin uzuvlarındaki eklemleri ve kasları etkiler. "Artrogripozis" kavramı Yunanca "arthro (eklem)" ve "gryposis (kavisli veya kancalı)" kelimelerinin bir araya gelmesiyle türetilmiştir. AMC'li kişilerde eklemler sert ve sınırlı hareket aralığına sahip olabilir ve kasları az gelişmiş veya zayıf olabilir. Bu durum eklemlerde kalıcı sıkılaşma olan kontraktürlere yol açabilir ve hareket ile günlük aktivitelerde zorluklara neden olabilir. — Ed.N.

etkinliğine katılırken kendisinin ve eşinin nasıl aşağıda beklemeye zorlandıklarını hatırlar). Taylor'ın yabancılaşması, kendisine servis edilen yemekten sonra daha da artar: "ağırlıklı olarak kavrulmuş sebzelerden oluşan özel bir yemek." Tüm bunlar Taylor'a yaşam tarzı seçimlerinin de "izole edici ve farklı" olarak görüldüğünü düşünmesine neden olur (2017: 150). Tıpkı Stephens Griffin gibi Taylor da veganlığa bağlı günlük damgalanmayı diğer yapısal baskılarla birleştirmemeye dikkat ederken, normalleştirici baskıların vegan kimliği üzerindeki kalıcı etkilerini ön plana çıkarmaya devam etmektedir.

Gündelik veganlık deneyimine odaklanan bu yeni araştırma alanı hakkında önemli olan şey, ayrıcalıklı konumlardaki bireylerin, (beslenme biçimlerinin bir tür etik teselli sunduğuna inandıkları için) diğerlerine dayatmaya çalıştıkları bir norm olarak veganlığın basite indirgenmiş açıklamalarını sarsmaya çalışmasıdır. Aslında, veganlığın heterodoks statüsü -ona bağlı ahlaki klişelerle birleştğinde- pratikte insanların genellikle "yüzsüz" veya "bilmiş" olarak görülmekten kaçınma ihtiyacı konusunda keskin bir farkındalığa sahip oldukları anlamına gelir (örn. Stephens Griffin, 2017: 43, 73). Bu bulgular, veganlığın toplumsal dinamiklerini Sara Ahmed'in "oyunbozan feminist" (*feminist killjoy*) kavramına benzeten çalışmayla aynı çizgidedir (Twine, 2014); bu, veganların deneyimleriyle ilgili büyük bir araştırma projesinin ardından yapılan ve "kırk [proje] katılımcısından otuz üçünün (%82,5)" vegan oldukları için, küçümsemekten düpedüz düşmanlığa kadar değişen olumsuz tepkiler aldığını gösteren bir karşılaştırmadır (Twine, 2017: 629).

Ahmed'in (2017) kavramı, feministlerin genellikle siyasal inançları aracılığıyla başkalarının rahatını bozan kişiler olarak algılanmasına atıfta bulunur. Feministlerin öylesine yapılan bir kadın düşmanlığını görmezden gelmeyecek atmosferi bozduğu bir yemek masası sahnesini anlatarak, oyunbozan feministin arkadaşları ve ailesi tarafından kelimenin tam anlamıyla bir ömür törpüsü olarak algılandığı türden durumların gündelik bir örneğini sunar. Bu "şakadan anlamama" ve gücenmeye hazır olma hâli sayesinde itiraz

edilen baskıcı toplumsal ilişkilerden ziyade asıl problem feminis-
tin bizzat kendisi olarak görülür. Dahası, Ahmed'in oyunbozan fe-
ministinin aksine oyunbozan veganın problem olarak mimlenme-
si için sözlü veya duygusal olarak herhangi bir itirazda bulunması
bile gerekmez. Veganlıkla ilgili bu sosyolojik araştırmanın gösterdiği
gibi, ahlaki yargı çıkarımı nedeniyle (ki genellikle veganın kendisi-
nin düşmanca sorgulanmaya maruz kalmasıyla sonuçlanır) ortamın
huzuru bazen sadece masada bir veganın var olduğunun bilinmesi
nedeniyle bile kaçır.

Bu nedenle, mevcut sosyal bilimler araştırmaları tarafından
çizilen bu manzara, kuramsal anlatıları iki önemli şekilde sorun-
sallaştırmış olur: ilk olarak, veganlarla yapılan sosyolojik çalışma
veganların şiddetle farkında olduğu ve direnmeye çalıştığı saflık
politikası olarak veganlık anlayışını eleştirmeye yardımcı olur.
İkinci olarak bu araştırma, saflık hakkındaki varsayımların, insan-
ların öz kimliklerinin ayrılmaz bir parçası olmadığını, daha ziyade
genellikle veganlara yakıştırılan bir şey olduğunu gösterir. Bazen
bir veganın sadece ortamdaki varlığı bile rutin bir şekilde kültürel
açıdan normatif ve etik açıdan sorunsuz kodlanan gıda uygulama-
ları hakkında veganın kendisi nasıl davranırsa davransın, rahat-
sızlık hissi yaratır.

YENİ NORMLARDA GEZİNMEK

Veganlığın karşı karşıya olduğu normalleşme baskılarına dair far-
kıncılık sadece akademik bağlamlarla sınırlı değildir. Veganların
kendileri de çevrimiçi veganlık kültürünün uzun süredir uzlaşma
yolu bulmaya çalıştığı, yaşam tarzlarını incelemeye tabi tutan top-
lumsal baskıların farkında olduklarını göstermişlerdir. Örneğin,
çevrimiçi vegan topluluklarında yaygın olarak paylaşılan memler
arasında ahlaki tutarlılığı kontrol etmek ve veganları ikiyüzlülük
yaparken suçüstü yakalamak için sorulan rutin “yakaladım” soru-
larını listeleyen bir vegan “tombala kartı” da bulunur, tüm bun-

lar normalleştirici baskılara işaret eder. Defansif hepçil tombala kartı, Brian VanderVeen isimli kullanıcı tarafından tasarlandıktan sonra ilk olarak vegan çevrimiçi forum Post Punk Kitchen'da paylaşılmıştır. Kartın üzerinde “proteininizi nereden aldığınızı sorar,” “bitkilerin acı çekmesinden endişe eder,” “PETA'yı gündeme getirir,” “hayvanları neden insanlardan daha çok önemseydiğinizi merak eder,” “inekleri yemeseydik ineklere ne olacağını sorar” ve “hepimiz bir gecede vejetaryen olursak nasıl yeterince yiyecek yetiştirebileceğimizi merak eder” gibi kareler bulunmaktadır. Tabii ki bu seçenekler, eleştirileri önceden tahmin etmek için etkili bir şekilde bir dizi “ters yakalama” anı olarak çalıştığı için tombala kartının bu kinayeli tonu muhtemelen insanların aklındaki “kendini beğenmiş vegan” klişesini beslemektedir.¹⁵ Böyle bir yaklaşım da gerçek bir endişe veya meraktan kaynaklananlar da dahil olmak üzere veganlıkla ilgili tüm sıradan soruları kötü niyetli olarak değerlendirmeye riskini taşır. Bununla birlikte, kartın daha cömert bir okumasının işaret ettiği şey, normalleştirici baskıları müzakere etme ve iyileştirmede vegan topluluğunun taşıdığı önemdir. Bu argüman, bir önceki bölümde tartışılan ve veganlığın ancak onu baltalamaya çalışan çeşitli normalleştirme süreçlerine direnmenin yollarını bularak sürdürülebileceğini öne süren sosyolojik araştırma tarafından doğrulanmıştır. Artan sayıda çalışma, vegan yemeği yalnızca potansiyel veganlar için değil, arkadaşlar ve akrabalar için de daha “neşeli” ve “çekici” olarak göstermek için klişelerden ayrılan vegan yemek kültürlerinin genişlediğine işaret etmektedir (Véron, 2016b; Scott, 2020): Bunlar vegan pratiğinin sürdürülmesi için önemli olan süreçlerdir. Twine'a (2017) göre normalleşmeyi destekleyen yaygın uygulamalar arasında, peynir veya et alternatifleri gibi yeni ürünlerin geliştirilmesi, veganlığın kısıtlayıcı olduğu algısını bozan, veganların önderliğinde verilen çevrimiçi yemek tarifleri (#whatveganseat ve #whatfatvegans gibi Instagram toplu-

15. Post Punk Kitchen forumları artık mevcut olmasa da mem için bkz. vegansaurus.com/post/254784826/defensive-omnivore-bingo.

lukları) ve insanların aquafaba` gibi alışılmadık malzemelerle deneyler yaptığı çevrimiçi yemek pişirme toplulukları yer alır. Nispeten yeni bir keşif olan aquafaba, yumurta akına benzer nitelikte bir üründür ve nohut konservesindeki atık suyun daha önce veganlaştırılması imkânsız olduğu düşünülen şeyler (örn. beze ve makaron) yaratmak için çırpılmasıyla kullanılır. Malzeme keşfedildikten bu yana içerik yüksek düzeyde ilgi görmüştür, hatta (2018'de ilk kez bir vegan haftası geçiren) hit yemek programı *Great British Bake Off*'taki en zor görevlerden birinin de merkezinde yer almıştır. Bununla birlikte, bu değişimler veganlığın giderek normalleştiğini göstermenin yanı sıra, bu tür süreçlerle ilişkili kararsızlığı da bir dereceye kadar aydınlatmaktadır. Örneğin, "Vegan Meringue - Hits and Misses" adlı Facebook grubu adını yakın zamanda basitçe "Aquafaba" olarak değiştirmiştir. İsimdeki bu değişikliğin işaret ettiği şey, normalleşme ile, önceden normatif olmayan olarak damgalanan şeylerin "oyunbozan" çağrışımlarından kurtulmak adına yeniden paketlenildiği bir apolitikleşme tehlikesidir.

Yine de normalleşme süreçlerini veganlığı apaçık depolitize etmek olarak okumak fazlasıyla kolaya kaçmak olur. Örneğin et, süt ürünleri ve yumurta ikamelerinin yükselişi, hep bir gıda trendi olarak tanımlanmıştır ve bunu büyüyen yeni pazarları sömürmek amacıyla büyük süpermarket zincirlerinin bizzat kendileri yapar. Yine de yedinci bölümde daha derinlemesine inceleyeceğim gibi, veganlar genellikle bu gerilimlerin farkındadır ve bunları müzakere etmeye çalışırlar. Et, süt ürünleri ve yumurta ikamelerinin etrafındaki gerilimlere dair far-

* Nohut ya da beyaz fasulye veya siyah fasulye gibi diğer baklagilleri pişirdikten ve süzdükten sonra arta kalan sıvıyı tanımlamak için kullanılan bir terim. Bu sıvı yumurta akına benzer bir kıvama ve protein içeriğine sahiptir ve birçok tarifte, özellikle de vegan usulü yemek ve pişirme işlemlerinde yumurta yerine kullanılabilir. Aquafaba, yumurta akına benzer şekilde çırpılarak köpük hâline getirilebilir ve beze, makaron, kek ve hatta vegan mayonez gibi tariflerde kullanılabilir. Ayrıca krep, waffle ve ekmek gibi tariflerde birleştirici olarak da kullanılabilir. Aquafaba, yumurta akının dokusunu ve kıvamını taklit etme kabiliyeti nedeniyle vegan topluluğunda yumurta ikamesi olarak popülerlik kazanmıştır. Ayrıca, aksi takdirde atılacak olan baklagilin bir kısmını kullanarak gıda israfını azaltmanın bir yoludur. — Ed.N.

kındalık, sanatçılar ve aktivistlerin tüm yemek seçeneklerinin o veya bu şekilde suça karıştığı ve karmaşık süreçler barındırdığını ifade etme girişimlerinde de belirgindir. Örneğin, 2014 yılında Lund Üniversitesi'nde, sosyal bilimler ve beşerî bilimlerde belirginleşen "hayvansal dönemeç"i araştıran bir dizi araştırma ve yaratıcı etkinlik düzenlenmiştir. İki yıl sonra, bu etkinliklerden biri "These Vegans Cooking and Eating E.T. The Extra Terrestrial Will Ruin BBQ for You" (Kurp, 2016) isimli popüler bir blog sayesinde internette viral olmuştur.

Söz konusu barbekü, yaratıcı tasarım stüdyosu Unsworn Industries'den Helga Steppan, Nicklas Marelus, Livia Sunesson, Erik Sandelin, Magnus Torstensson, Sveta Suvorina ve Julia Zajac'tan oluşan bir sanatçı topluluğu tarafından sanatçı Terje Östling ile düzenlenmiştir. Grup, şişte mangalda pişirilip katılımcılara servis edilen seitan'dan (buğday gluteninde yapılan popüler bir et alternatifi) dev bir E.T. yapmıştır. Daha sonra Sandelin'in dediği gibi, "sahte etin toplumsal işlevini, dünya dışı varlıkların yasal ve ahlaki statüsünü, kurgusal vahşet ve kurbanı olmayan suçları ve et yemenin bazı karmaşık zevklerinin potansiyel ikameleri olarak sahte etleri" keşfetmeleri için katılımcılarla mülakatlar yapılmıştır (Sandelin ve Unsworn Industries, 2014: 49). Bu yaratıcı deneyle ilgili önemli olan şey, salt hayvansal ürün tüketiminin bir eleştirisini yapmak yerine, herhangi bir yeme pratiğinin temelini oluşturan koşullara ve gıda sistemlerine açıkça dikkat çekmesidir.

E.T.'yi tüketenler, bu dost uzaylının –endişe verecek kadar gerçekçi veya en azından orijinaline sadık– bedenini tüketmekten rahatsızlık duyduklarını dile getirir ancak bunu "neyse ki et sahte" ve "kimse zarar görmedi" gibi yorumlarla müzakere ederler (2014: 53). Bununla birlikte Sandelin, E.T. bu tür hislerin herhangi bir etik sonuç arz etmesine izin vermez ve bunun yerine E.T.'yi yemeyi bu tür gerekçeleri sorgulamak için bir araç olarak kullanır. Etin sahte olmasının "suçsuz" olmakla eş anlamlı olmadığına dikkat çeker zira "Buğday gibi endüstriyel monokültürler de insanların ve insan olmayanların süregelen yaşam ve ölüm sürecinin bir parçasıdır." Sandelin, özellikle Anna Tsing'in (2011) "çok-türlü arazilerden bir

veya iki belirli ürüne odaklanmaya yönelik tarihsel sevgi aktarımını çözmek” için yaptığı çalışmasından yararlanır; “tahıl ekimi ile sosyal hiyerarşilerin ortaya çıkışının yanı sıra devletin yükselişini” birbirine bağlayan bir süreçtir bu (Sandelin ve Unsworn Industries, 2014: 53). Bu nedenle, et ikamesi ile yapılan bu özel yaratıcı deney, yeme siyaseti üzerine düşünmeyi engellemek yerine, gıda sistemlerinin karmaşıklığını ön plana çıkarmıştır. Mangalla ilgili söylentilerin etrafındaki çevrimiçi tartışma etin aşikâr bir eleştirisine odaklanmış olsa da deney temelde hiçbir yemek yeme türünün masum olmadığını ön plana çıkarmak için tasarlanmıştır: saflık politikasından çok uzağa konumlanmış bir eylem ile.

SONUÇ: SİSTEMLERİ HESABA KATMAK

Shotwell, veganlığa ya da daha kesin bir ifadeyle, saflık siyaseti ile çelişen vegan politikalarının dallarına yönelik yapıcı eleştirisinde bunun yerine gıda etiğinin, gıda seçimlerini oluşturan sistemleri “hesaba katmak” etrafında konumlandırılması gerektiğini savunur. Bu bölümde, bu anlatıları sosyoloji ve medya çalışmaları gibi alanlardaki diğer araştırmalarla karşılaştırmadan önce, sözde saflık duygusuna ve ilgili ahlaki tutarsızlığa odaklanan veganlık hakkındaki kuramsal ve popüler kültürel söylemlerin genel bir manzarasını çizdim. Daha sosyoloji odaklı araştırmaların ve veganların kendi kimliklerini nasıl anlayıp müzakere ettiklerine dair yapılan araştırmaların çizdiği resim, veganlığın –gıda sistemlerindeki yapısal sorunları maskelemek yerine– bu sistemlerin önemli yönlerini vurgulamaya hizmet edebileceğidir. Başka bir deyişle, veganlık, bazı yorumcuların öne sürdüğü gibi yapısal karmaşıklıktan kaçınmak yerine, gıda etiğiyle ilgili katmanları soyup öne çıkarmak için bir başlangıç noktası, bir “dahil olma” işlevi görebilir.¹⁶

¹⁶ Bu bölümün bir önceki taslağında bu noktaya değindiği için Alex Lockwood’a çok teşekkürler.

Bu bölümde aktarmaya çalıştığım diğer şey de etik gıda uygulamaları etrafındaki meselelerin hiçbir zaman doğrudan olmadığı ve yaşam tarzı hareketleriyle ilgili daha genel tartışmalarla bağlantılı olarak bağlamsallaştırılması gerektiğidir. Haenfler, Johnson ve Jones'un (2012) iddia ettiği gibi, yaşam tarzı hareketleri genellikle sorumluluğu yapısal değişimden ziyade bireylerin omuzlarına yükleyen sorunlu, liberal çabalar olarak reddedilir. Bu bölümde tartışılan konular, bu siyaset biçiminin potansiyellerini anlamak (ve aynı zamanda zayıf taraflarını daha derinlemesine kavramak) için daha karmaşık bir çerçeveye ihtiyaç olduğunu düşündürmektedir. Haenfler vd. kilit noktalarından biri, yaşam tarzı hareketlerinin bir parçası olanların, fırsat ortaya çıktığı takdirde daha uzun süreli aktivizm biçimlerine dönüşebilecek yapıcı siyasetle haşır neşir olabilmesidir çünkü sıklıkla "açıkça siyasal toplumsal hareketler örtüşür; hatta hareket örgütleri düzenli olarak hem yaşam tarzını hem de toplu eylemi teşvik ettiğinden ve hayat tarzı hareketlerinin taraftarları ara sıra seçim ve çekişmeli siyasetle meşgul olduklarından, bunlar genellikle ayrılmaz bir şekilde bağlantılıdır" (Haenfler, Johnson ve Jones, 2012: 12). Bu bölümde tartışılan veganlık hakkında daha yakın tarihli sosyolojik çalışmalar, normalleşmenin bir bireysel direniş biçimi olarak *başlayabileceğini* ancak zorunlu olarak kolektif pratik tarafından *sürdürüleceğini* açıklayarak bu argüman çizgisini doğrulamaktadır: yaşam tarzı hareketlerinin toplumsal değişim için bir vektör olarak nasıl daha anlamlı yollarla hizmet edebileceğini açıklamaya yardımcı olan bir argüman. Yaşam tarzı hareketlerinin en çok çamur atılan yönü olan etik tüketicilik üzerine yapılan araştırmalar bile, gıda politikalarının dağınıklığından bahseder ve (görünüşe göre) uğursuz başlangıçlardan nasıl daha kolektif siyasal eylem biçimlerinin ortaya çıkabileceğini gösterir (Littler, 2009; Evans, Welch ve Swaffield, 2017; Carrigan, 2017). Bu nedenle veganlık hakkındaki tartışmaların, etik tüketiciliğin daha politize anlamlar kazandığı, ancak (yedinci bölümde daha derinlemesine tartışıldığı gibi) toplumsal değişim söz konusu olduğunda tüketiciliğin de açık sınırlamalarının olduğu, değişen bir manzara içinde konumlandırılması gerekmektedir.

Yine de –Hamilton’u yinelemek gerekirse– hem gıda sistemlerini hem de gıda politikalarını karmaşık fenomenler olarak görmek önemli olmakla birlikte, tüm bu karmaşıklığa rağmen, veganlığın doğası gereği anti-normatif olmadığını kabul etmek hâlâ gereklidir. Veganlığın kendi normları şu anda heterodoks olabilir ve önceden var olan normları algılanabilir kılmakta önemli rol oynayabilir, ancak yine de *normatif* bir konumdadır. Bu bölümde tartıştığım sosyolojik araştırmanın öne sürdüğü gibi, veganlık genellikle yalnızca baskın normların onu baltalamaya çalıştığı kültürel ortamlarda vegan bir yaşam sürmeyi pratik ve duygusal olarak mümkün kılan çeşitli normalleştirme süreçleriyle sürdürülür. Başka bir deyişle, alternatif yemek yeme biçimlerinin normalleştirilmesi, belirli toplumlarda daha yaygın olarak var olan normalleştirici baskılara direnmede hayati öneme sahiptir. Bu argümanlar, normalleşme süreçlerinin veganlığı desteklemek için hayati önemde olduğunu kabul eder ancak aynı zamanda, normların desteklenmesi ve sürdürülmesinin (en azından şu anda) ticari süreçler, gelişmekte olan pazarlar ve kültürel (veya alt kültürel) değerle iç içe geçmesi nedeniyle, gelecekte gerilimlerin yine muhtemelen bu normalleşme süreçlerinde ortaya çıkacağını da altını çizer. Bu nedenle veganlığın mevcut normlara direndiği bir pozisyonundan kendi içinde tam anlamıyla toplumsal olarak normatif hâle geçtiği bir senaryoda daha az politize –daha dışlayıcı– bir etik yaşam tarzına indirgenme kapasitesi hakkında daha fazla soru sorulmalıdır. Bu sorular kitabın geri kalanında ele alınacak ancak bir sonraki bölümde veganlık aktivizmi bağlamında bunların nasıl müzakere edildiğini incelemeyi evvel, son bir mesele üzerinde düşünmek gerekiyor.

Bu bölümde özetlenen tartışmaların çoğu, bir yemek biçimi olarak veganlık üzerine odaklanmaktadır. Veganlığın bir yaşam tarzı hareketi olup olmadığı veya bu şekilde kategorize edildiği takdirde sınırlarının ne olduğu hakkındaki tartışmalar, karmaşık gıda sistemlerinde etik seçimler yapılırken ortaya çıkan kaçınılmaz tutarsızlıklara dayanma eğilimindedir. Yine de önceki bölümleri tekrarlamak gerekirse, veganlık araştırmalarından öğrendiğimiz şey de

yemeğin bir başlangıç noktası olması durumunda bile tartışmaların kısa sürede sosyo-ekonomik ilişkiler veya medya söylemleri hakkındaki daha kapsamlı düşüncelere kaydığıdır. Ayrıca, bu bölümde değinilen veganlık araştırmalarının çoğunun açıkça gıdanın ötesine geçtiğine dikkat edilmelidir: Örneğin Stephens Griffin'in tıp tartışması veya giysilerin özellikle derinin politikasını anlatan Hamilton'un çalışması gibi (2020: 132-54). Belki daha temelde, Aph Ko'nun (2019) birinci bölümde tartışılan argümanlarını yinelemek gerekirse, gıdaya odaklanmak genellikle sorunun ta kendisidir çünkü bu, tartışmanın şartlarını veganlıkla ilgili daha karmaşık kavramları sınırlandıracak şekilde belirler. Bu nedenle insan-hayvan ilişkilerine vegan bir etik tarafından getirilecek daha kapsamlı sorunsallaştırmaları savaştırmak adına bir beslenme biçimi olarak veganlık etrafında oluşan gerilimleri kullanmamak önemlidir. Bir sonraki bölüm, veganlık aktivizminin, veganlığın bireysel beslenme politikaları düzeyinde işleyen bir şey olmaktan ziyade daha kapsamlı yapısal değişimi zorlayan bir şey olarak nasıl ifade edileceği sorunuyla boğuştuğu mevcut yollardan bazılarını incelemek adına bu argümanlar üzerine kurulmuştur.

BÖLÜM IV

VEGANLIK AKTİVİZMİNDEN ÖĞRENMEK

Bir önceki bölüm şu soruyla sona bulmuştu: Veganlığın, gıda sistemlerinin karmaşıklığını “hesaba katmak” (Shotwell, 2016: 125) için bir başlangıç noktası işlevi görmesi mümkün müdür? Daha spesifik olarak, veganlık pratiği, bu sistemlerin nasıl yeniden organize edileceğine dair sorularla meşgul olmak için mevcut sistemler içinde etik beslenmenin nasıl olması gerektiğiyle ilgili tartışmaların ötesine geçebilir mi? Bu sorular ister istemez çevre politikaları ve insan eşitsizlikleriyle ilgili endişeleri ve aynı zamanda bir dizi kurumsal bağlam boyunca insanın diğer varlıklarla olan ilişkilerini yeniden düşünmenin karmaşık toplumsal ve kültürel sonuçlarını bir araya getirmektedir. Başka bir deyişle, veganlığa beslenmek gibi dar bir açıdan odaklanarak başlasanız bile, tartışmalar kısa sürede daha kapsamlı hâle gelmektedir.

Daha önce belirtildiği gibi, veganlık ile sistemik sorunlar arasındaki ilişki, veganlığa sempati duyanlar ve eleştirenler arasındaki hararetli tartışmanın odak noktası hâline gelmiştir. Bazı kültür kuramcıları, veganlığın herhangi bir evrenselleştirici anlamda zararı en aza indirmenin anahtarı olduğu varsayımına sinirlenir. Bunun yerine veganlık pratiğini, beslenmeye dar bir açıdan odaklanan aşırı basit, bireyci ve ahlakçı bir siyaset biçimi olarak tasvir eder. “Kapitalizmde etik tüketim yoktur” sözü belki de bu argüman çizgisini en iyi şekilde özetlemektedir. Hasat sırasında katledilen hayvanlardan, ürünlerin imalatında sömürülen insanlara ve kimin tüketim seçimi yapabileceğini şekillendiren eşitsizliklere kadar, veganlık da dahil olmak üzere hiçbir yeme ya da yaşama biçimi ahlaki bir teselli sunamaz.

Yine de üçüncü bölüm boyunca izini sürdüğüm gibi, bazı çalışmalar (hem teorik hem ampirik) bir dizi karşı-argüman önermiş-

tir. Tamamen etik bir tüketim biçimi olmadığını kabul etmek çok önemli olsa da çoğu zaman bu nokta hem insanları hem de insan olmayan hayvanları etkileyen zararların nasıl giderileceğine dair daha zorlayıcı sorgulamalar açmaktan ziyade kapatmaya yarayabilir. Bunun yerine, tüm tüketimin etik dışı olması ikiyüzlülük korkusuyla hiçbir şey yapmamakla sonuçlanan, retorik bir “açığını yakaladım” anı olarak kullanılabilir (Wright, 2015: 21; Ko, 2019: 7). Bir önceki bölümde ana hatlarıyla belirtildiği gibi, veganlık pratiğine daha yakın olan bazı düşünürler bu açmazı aşmak için alternatif anlatılar önermişlerdir. Bu araştırmalar, veganlığın belirli yönleriyle ilgili sorunları ve tuzakları fark ederken, sıradan eleştirileri sorunsallaştıran iki argüman hattı sunmuştur: İlk olarak, veganlığın veganlar tarafından herhangi bir şekilde teselli veya yapısal sorunlardan arınma yolu olarak görüldüğü algısını sarsmıştır. İkincisi ve bununla bağlantılı olarak, bu akademisyenler, veganlığın insanlar ve insan olmayan hayvanlar arasındaki ilişki üzerine düşünmekten *vazgeçmekten* ziyade ilişkinin karmaşıklığına bir *giriş noktası* sağladığını göstermiştir.

Bu bölüm, veganlık aktivizmine dönerek veganlığın insan-hayvan ilişkileri hakkında daha genel kaygılara ne ölçüde bir açılım getirebileceğinin daha derin bir değerlendirmesini sunmaktadır. Bölüm boyunca, bazıları dar bir şekilde yeme alışkanlıklarını değiştirmeye odaklanırken, bazıları da “beslenme biçiminden daha fazlası” olan bir veganlık etiğini savunan bir dizi aktivist hareketi inceleyeceğim. Bu girişimlerden daha umutlu olanlar, insanların ve hayvanların gördüğü zulümler arasındaki bağlantıları vurgulayan çok katmanlı anlatılar inşa etmekte veya birbirine dolanmış hâldeki bu baskılara bir yanıt sunan uygulamalar –ve hatta bazen alternatif altyapılar– geliştirmektedir. Aynı zamanda bu bölüm, veganlık (ya da aslında herhangi bir tür) etik-politik pratiğini eleştirmeden değerlendirmeyi amaçlamamaktadır, bilakis onun heterojenliğini vurgular ve sadece aktivistlerin içinde çalıştıkları alanın değil, aktivizminin kendi doğasının da dağınık ve karmaşık olduğunu kabul eder. Bu bölüm, hareketlerin pratikte bu karmaşıklıkla nasıl başa çıktığına odaklanarak, veganlığın bir tür saflık politikası olup olma-

dığı veya bireysel veya toplu eyleme yönelik olup olmadığı hakkında daha önce özetlenen tartışma türlerinin ötesine geçmeyi amaçlamaktadır. Bunun yerine, veganlığın hâlihazırda bireysel bir beslenme tercihinden daha fazlası olarak uygulandığı bağlamlardan ve bu potansiyellerin gerçekleştirilemediği durumlardan ne öğrenilebileceğini soracağım.

Hayvanların kaynaklara dönüşümünü normalleştiren yapıları ve sınıflandırmaları ifşa etmeye çalışan alternatif yaklaşımlara dönmeden önce, farkındalığı artırmak ve değişimi teşvik etmek için hayvanların çektiği acıya dikkat çeken aktivizme odaklanacağım. Daha sonra, yalnızca mevcut yapısal baskıları eleştirmekle kalmayıp alternatif altyapılar yaratmaya çalışan taban aktivizmini inceleyeceğim. Bununla birlikte bu hareketlere odaklanmadan önce, veganlık aktivistleriyle ilişkili tarihler ve siyasal manzaralar hakkında daha geniş bir bağlam sunmak önemlidir.

VEGANLIK AKTİVİZMİNİ BAĞLAMA OTURTMAK

Son yirmi yılda, veganlık aktivizminin farklı biçimleri hakkında bir dizi araştırma ortaya çıkmıştır: PETA gibi büyük STK'lar tarafından başlatılan bilinçlendirme kampanyalarının analizlerinden (bkz. beşinci bölüm), bir yaşam tarzı aktivizmi olarak veganlığa (Haenfler, 2004; Wrenn, 2011; Greenebaum, 2012a; Véron, 2016; Dickstein ve diğerleri, 2020) ve toplumsal hareketler içinde vegan politik pratiğine kadar (Munro, 2005; Giraud, 2015, 2019; Lockwood, 2016a, 2018, 2019a, 2021). Ancak pratikte veganlık, genellikle örgütlü toplumsal hareketler ve aktivist olarak nitelenen alanlar dışında meydana gelen gündelik kültürel aktivizm arasındaki hinterlandta gerçekleşir (Stephens Griffin, 2017: 7).

Veganlığın hem bu hâli hem de konumlandırılışı, daha bütüncül anlamda bireysel direncin geçtiği yolları ima ederek, "bir beslenme biçiminden daha fazlası" olarak hareket etme potansiyelinin anahtarı olarak görülebilir. Bir önceki bölümde tartışıldığı gibi, ve-

ganlığı eleştirenler onu normatif olarak ele almış olsalar da veganlık siyaseti hakkında sosyolojik araştırmalar yapanlar, mevcut, normatif yeme biçimleriyle ilgili olarak onun karşı-hegemonik konumuna işaret etmişlerdir. Vejetaryenliği beslenme normlarına karşı bir direniş biçimi olarak gören çalışmaları yansıtan şekilde (örn. Kwan ve Roth, 2011), veganlık ayrıca genellikle et tüketiminin ideolojik olarak doğallaştırılmasına veya “karnizm”e meydan okuyan bir günlük aktivizm biçimi olarak dile getirir (Joy, 2011). Zenginlik, erkeklik ve sömürgeci toplumsal oluşumlar gibi etle ilişkilendirilen değerler nedeniyle veganlık pratiği, diğer kapitalist ve ataerkil normlara karşı direnmenin bir göstergesi olarak da görülmüştür (Adams, 2000; Harper, 2010b; Potts ve Parry, 2010; Robinson, 2013; Dean, 2014). Bununla birlikte, altıncı ve yedinci bölümlerde daha derinlemesine tartışıldığı gibi, veganlık doğası gereği diğer baskı biçimlerine karşı bir direniş demek değildir (bkz. Harper, 2010a, 2012; Brueck, 2017; Ko ve Ko, 2017). Esasında bağlantılar kurmaya çalışan daha politize vegan aktivizm biçimleri amaç ve kapsam bakımından heterojendir ve bazen başarısız da olabilmektedir.

“Veganlık aktivizmi” terimi aktivist bağlamlarda bir dizi farklı anlam çağrıştıracaktır. Örneğin, veganlık, hayvan aktivistleri için bir kimlik belirtici veya hatta itiraz repertuarlarının bir parçası olabilir ve aktivistlerin var etmeye çalıştıkları dünyayı yansıtan bir prefigüratif siyasal pratik biçimi olarak hizmet edebilir (Cherry, 2006, 2010, 2015). Bu, veganlık ve hayvan aktivizminin mutlaka eşanlamlı olduğu anlamına gelmez. Örneğin Birleşik Krallık’ta kamuoyunca iyi bilinen Viktorya dönemi dirikesim karşıtı gruplar, Vegan Society’nin kuruluşundan elli yıl önce mevcuttu (Kean, 1998). Aynı zamanda, çağdaş veganlığın ana hatları, yine de hayvan aktivizminin bu daha kapsamlı tarihleri tarafından temellendirilmiştir. Sözcükleri, veganlık pratikleri (ve hayvan sömürsünü ortadan kaldırdığı bir dünya hayali) ile refahçı gruplar (mevcut alanlar ve kurumlar içinde hayvanların yaşama koşullarını iyileştirmeye odaklanan) arasındaki kölelik karşıtı/refahçı ayrımının (bkz. Wrenn, 2016) kökleri bu Viktorya dönemi aktivist tarihlerinde gizlidir. Bu ayrım, ilk çağdaş

hayvan aktivisti hareketinin –laboratuvar araştırmalarında hayvanların kullanılmasına karşı kurulan Victoria Street Society [Victoria Caddesi Topluluğu]– refahçı/kölelik karşıtı çizgiler doğrutusunda iki gruba ayrıldığı on dokuzuncu yüzyılın sonlarına kadar uzanır: The National Anti-Vivisection Society (NAVS) [Ulusal Anti-Viviseksiyon Derneği] ve 1897’de kurulan British Union for the Abolition of Vivisection (BUAV) [Britanya Dirikesimin Kaldırılması Birliği] (French, 1975).

Veganlık ve hayvan aktivizmi arasındaki bu karmaşık ilişkiler, daha büyük bir hikâyenin yalnızca bir parçasıdır. Veganlığın aktivizmle ilişkisi hayvan hakları ve özgürlük hareketleriyle sınırlı değildir ve aynı zamanda diğer aktivist grupların, özellikle de çevre siyasetiyle uğraşanların kimliğinin bir parçası olarak da ortaya çıkabilir. Ancak burada hikâye daha da karmaşık hâle gelmektedir çünkü veganlık çoğu zaman çevreci bağlamlarda daha özel bir incelemeye tabi tutulmaktadır. Bazı bağlamlarda veganlık, “içeridekiler ve dışarıdakiler”i radikal taban gruplarından ayıran dışlayıcı bir araç olmakla suçlanmıştır (örn. Saunders, 2008), ancak diğer bağlamlarda da veganlığın kendisi ana akım çevrecilik tarafından marjinalleştirilmiştir: yine de bu son yıllarda yeni iklim hareketlerinin yükselişiyle değişmeye başlamış bir durumdur.

Bir önceki küçük manzara taslağında aktarıldığı gibi, veganlık aktivizmini saptamak (en hafif tabirle) kolay değildir ve tek bir ulusal bağlamdaki aktivist tarihin birkaç kurucu ilmeğine odaklanmak işin yalnızca bir tarafıdır. Karmaşıklığın farkına varmak önemli olsa da bu bölümün amacı veganlık aktivizminin köklerinin bir soyağacını sunmak veya bugün var olan ve iyi bilinen aktivizm örneklerinin bir tipolojisini sunmak değildir (bir fikir edinmek için bkz. Wrenn, 2016, 2020 ve aktivist bir bakış açısı için bkz. Stallwood, 2014). Bunun yerine, veganlık aktivizminin sistemik sorunları nasıl göz önünde bulundurabileceğine dair yukarıda bahsedilen soruya değinen, özellikle bilgilendirici bir dizi aktivist taktiği ele alacağım.

HAYVANLARI HESABA KATMAK

Veganlığın, sistemleri hesaba katmanın zorluğunu açığa çıkarmaya yardımcı olmasının nedenlerinden biri de belirli sosyo-ekonomik veya kültürel yapılar tarafından genellikle gizli olarak algılanan şeyi ortaya çıkarma taktiğinin, veganlık aktivizminin ve –aslında– hayvan aktivizminin merkezi bir ilkesi olmasıdır. Daha geniş anlamda hayvan aktivizmi bağlamında, görünürlük siyasetinin köklü bir tarihi vardır (Kean, 1998: 39-69). Daha önce de değinildiği gibi, en eski modern hayvan hakları hareketlerinden bazıları (ve hayvan hakları mevzuatı), hayvan aktivizminin kadınların oy hakkı gibi diğer siyasal kaygılarla iç içe geçtiği Viktorya döneminde Birleşik Krallık'ta ortaya çıkmıştır. (French, 1975; Elston, 1987). Örneğin, doğmakta olan hayvan hakları hareketindeki en büyük tartışmalardan biri, on dokuzuncu yüzyılın başında, iki öğrenci, Louise (Lizzy) Lind af Hageby ve Leisa Schartau, dirikesim kullanımlarının yönetmeliklere uygun olup olmadığını belirlemek için University College London'da fizyoloji dersleri aldıklarında cereyan etmiştir.¹⁷

İki kadının tanıklığı bir kitapla sonuçlanmış (*The Shambles of Science*) ve aktivistler tarafından yasal işleme konu olan bir dizi konuşma ve belgeye dahil edilmiştir (Mason, 1997). Sonunda bu olaylar, laboratuvar hayvanlarına adanan ilk anıtın –kadınların, kendisine yapılan muameleyi belgelediği küçük kahverengi köpeğin bir heykeli– dikildiği, Kahverengi Köpek Olayı olarak bilinen olayla sonuçlandı (Garlick, 2015). Heykelin kendisi daha da yüksek düzeyde ilgi görmüş, hatta tıp öğrencilerinin onu kaldırma girişimleri yerel direnişle karşılaştıktan sonra isyanlara neden olmuştur (kısmen orta ve üst sınıftan öğrencilerin Battersea'nin işçi sınıfı bölgesine girmesinden duyulan şaşkınlık nedeniyle; tekrar bkz. Mason, 1997).

17. Erken dönem hayvan hakları hareketine katılan diğer kadınlarla birlikte Hageby ve Schartau'nun hikâyesi, *Archiving Activism* web sitesinde bulunabilir (Rachel Tavernor ve Sarah'dan oluşan bir editöryal kolektif tarafından yönetilen, radikal aktivizm etrafındaki arşiv uygulamaları anlamaya adanmış bir girişim). Evans ve Catherine Oliver: archivingactivism.com/category/animal.

Kameraların tanıklığın yerini alması (veya en azından onu tamamlaması) (McCausland, O'Sullivan ve Brenton, 2013) ve konuşmalarla broşürlere ek olarak kullanılan sosyal medya (Giraud, 2019: 118-41) ile, çeşitli medya teknolojilerinin ortaya çıkışı değişmiş olsa da normalde gizli kalması gerekenleri ifşa etmenin merkeziliği, özellikle hayvan aktivizmi ve veganlık siyaseti için merkezî bir taktik olmaya devam etmiştir. Yine, bu görünürlük politikası tarihine dikkat çekerken, veganlık aktivizminin dirikesim karşıtlığı gibi diğer hayvan aktivizmi biçimleriyle eşanlamlı olduğunu ima etmiyorum. Yine de tarihsel olarak, özellikle hayvan araştırmaları ve “besi” hayvanlarının canlı ihracatı gibi konularla ilgili olarak, bu farklı protesto kollarına dahil olanlar arasında örtüşmeler olduğunu kabul etmenin yararlı olduğunu düşünüyorum (Munro, 2005). Dahası, vegan aktivistlerinin ilk yazılarında, veganlığın ne olduğuna ilişkin tanımlara açıkça laboratuvar hayvanları da dahil edilmiştir (Batt, 1964). Ek olarak ve belki de daha da önemlisi, görünürlüğe yapılan taktiksel vurgu, hayvan tarımının bazı yönlerinin genellikle gizlendiği anlamına gelen bir dizi sosyo-tarihsel gelişmeyle mücadele etmek için vegan politik pratiğinin önemli bir yönü olmaya devam etmiştir (Philo ve McLachlan, 2018).

Tarihçiler, edebiyat kuramcıları ve hayvan coğrafyacılığı, hayvanların satıldığı ve katledildiği alanların kademeli olarak halkın görüş hizasından kaldırıldığı on dokuzuncu yüzyıl boyunca meydana gelen bir dönüşüme uzun süredir dikkat çekmektedir (Philo, 1995; Fitzgerald, 2010; Geier, 2017; McCorry ve Miller, 2019). Örneğin, Chris Philo (çağdaş hayvan coğrafyalarının kendi başına bir çalışma alanı olarak kurulmasında önemli bir figür), hayvan pazarlarının on dokuzuncu yüzyılda nasıl halkın odak kaygı noktası olduğunun izini sürmüştür. Bu kaygı genellikle yoğun bir şekilde sınıfsaldır ve Philo, “genel ahlakın” iyiliği için hayvanların ‘rafine şehrin’ normal alanlarına ‘belirli bir mesafede’ tutulması gerektiğini” öne süren popüler bir söylemi yeniden inşa eden bazı dikkate değer arşiv malzemeleri sunar (1995: 670). Bu hassasiyetlerin yansıttığı üzere ve Viktorya döneminde yoğunlaşan bu dönemde halkın şehirli işçi sınıfına atfettiği

damgalama doğrultusunda, özellikle çalışan sınıfların hayvan davranışlarından olumsuz etkileneceğine dair yaygın bir inanç mevcuttur. Pazarların ve mezbahaların şehir dışına kaydırılması, yalnızca hayvanların etkisini değil, aynı zamanda çiftlik hayvanlarıyla çalıştıkları için kirli ve potansiyel olarak şiddete eğilimli olarak damgalanan işçilerin etkisini de reddetmenin bir yolu olarak görülmüştür (Eisenman, 2016).¹⁸

Bu sosyal ve kültürel arka plan, veganlık kuramı ve pratiğinin merkezinde yer alan endişelerin çoğuna nüfus etmiştir. Örneğin, Eleştirel Hayvan Çalışmaları (CAS) kapsamındaki araştırmalar, insanların ve hayvanların gördüğü zulmü birbirine bağlayan sistemlerin anlamlı bir şekilde ortadan kaldırılması için veganlık pratiğinin anti-kapitalist siyasetle birleştirilmesi gerektiğini savunmuştur (Stephens Griffin, 2014). Dahası, bu birbirine dolanmış baskıları ortadan kaldırma süreçleri ekofeminizmde açıkça görünürlük sorularıyla ilişkilendirilmiştir. Daha önce de değinildiği gibi, Carol Adams'ın kayıp gönderge teorisi (2000 [1990]), hayvanların yaşamlarının, endüstriyel hayvan tarımına bağlı farklı baskılara ilişkin etik soruları ortadan kaldıracak şekilde sistematik olarak görünmez kılındığını ileri sürer. Bu süreçle mücadele etmenin bir yolu olarak, çok sayıda akademik çalışma hayvanların yaşamlarını ve belki de daha belirgin olarak ölümlerini ön plana çıkarmak için hayvanları kavramsal çerçeveye geri getirmeyi amaçlamıştır (örn. Stewart ve Cole, 2009; Cudworth, 2011; Hamilton ve Taylor, 2013; Fitzgerald ve Taylor, 2014; Almiron, Cole ve Freeman, 2016, 2018; Cole ve Stewart, 2016; Potts, 2016; Gillespie, 2018). Bu araştırmacılar, hayvan yaşamlarını ve ölümlerini görünür kılmaya çalışarak hayvanların insan yararına kullanılmasını doğallaştıran normları, kategorileri ve uygulamaları sarsmaya çalışmıştır.

18. Birinci bölümde belirtildiği gibi, insan ve hayvan baskısı arasındaki bu gizli bağlantılar, son zamanlarda et işleme tesislerinin koronavirüs sıcak noktaları olarak oynadığı rolün ışığında öne çıkan Amerika Birleşik Devletleri'ndeki (Pachirat, 2011) et üretiminin çağdaş ırksallaştırılmış dinamiğinde kendini göstermektedir (Specht, 2020).

Bireylerin davranışlarının daha genel etik yükümlülükleri ile rahatsız edici bir şekilde örtüşen yönlerine etik bahaneler ortaya koymasına dayandığını öne sürmek adına (örn. Loughnan, Haslam ve Bastian, 2010, 2014) hayvansal ürün tüketimine bilişsel uyumsuzluk (Festinger, 1957) kuramları da düzenli olarak uygulanmıştır. Bu hassasiyet, Melanie Joy'un bir akşam yemeği partisine katılan ve yemek kokularının tadını çıkaran karakterinin söz konusu yemeğin bir Golden Retriever köpek olduğunu öğrenmesiyle başlayan *Why We Love Dogs, Eat Pigs and Wear Cows* (2011) adlı kitabında işlediği karnizm anlayışının temelini de oluşturur. Joy, okuyucunun verdiği tiksinti tepkisinin, ev sahibinin sadece şaka yaptığını ve aslında sığır eti servis edileceğini söylemesi üzerine, hangi hayvanların arkadaş, hangilerinin besin olarak görüldüğüne dair farklı kültürel algılardan kaynaklanan bir rahatlamaya dönüşeceğini öne sürer. Bu örnek, Joy'un türler arasındaki farklılıkların doğal değil ideolojik olduğunu iddia etmesi için bir başlangıç noktası sunar; kitabın geri kalanı, Joy'un iddia ettiği gibi, insanların hayvanlarla kültürel olarak çelişkili ilişkileri bir mantığa oturtmasına olanak tanıyan karnizm mantığını ortaya sermeye çalışır.

Yine de bir şeyi görünür kılmanın veya varsayılan etik çelişkileri vurgulamanın zorunlu olarak değişim getireceği varsayımı sorunludur ve köklü akademik ve aktivist tarihin ortaya koyduğu gibi pratikte durum böyle değildir (örn. O'Sullivan, 2011; Stallwood, 2014; Taylor, 2016). Richard White ve Simon Springer'in belirttiği gibi:

Acı verici bir şekilde açık olan şu ki, bilinçlendirme süreci ve bu boşlukların aşılmasıyla sürekli olarak ortaya çıkan korkunç ölüm ve şiddet hakkındaki gizli "gerçeği" dile getirme süreci, hayvansal ürünleri boykot eden daha yaygın bir eylemle sonuçlanmamıştır. Ne yazık ki, türcü bir tüketim toplumunda, etin şiddetli coğrafyalarıyla yüzleşmek yerine rahatlatan mitlerle (refah standartları, uygun izleme) güvence altına alınma arzusu hızla kendini yeniden öne sürmektedir. Bu nedenle, insanın kendi içinde şu soruyla yüzleşmesi önemlidir: Gerçekler yeterli değilse ne olacak (White ve Springer, 2018: 175)?

Hayvanların çektiği acıların “gerçeği”nin ifşa edilmesinin hayvanların algılanma ve sınıflandırılma biçimini değiştirip değiştirmedigine dair çeşitli argümanların ciddiyeti veganlık aktivizminde özellikle öne çıkan bir taktiğe bakılarak incelenebilir: gizli kamera çekimlerinin ortaya çıkardığı ifşalar.

ŞİDDETİ İFŞA ETMEK

Görünürlük siyasetinin ve daha spesifik olarak gizli kayıt yapmanın, diğer yurttaş gazeteciliği biçimlerinde olduğu gibi köklü bir tarihi olsa da bu tür görüntülerin dolaşımı internet ve sosyal medyanın yükselişiyle yoğunlaşmıştır (Mummery ve Rodan, 2017). Veganlık aktivizminin çağdaş bağlamlarında, hayvan tarımında çekilen acıyı açığa vuran imgelerin dolaşımını içeren şok taktikleri rutindir (eleştirel bir genel bakış için bkz. Wrenn, 2013). Bazen bu görüntüler, suistimallere dikkat çekmek için belirli olayların belgelendiği bir teşhir biçimini alabilir: Bernard Matthews, İngiltere’deki hindi çiftliklerinde çalışanların eğlenmek için kuşlara beyzbol sopalarıyla vurduğu utanç verici görüntüler (BBC, 2006) veya sütü Nestlé dondurmaları için ayrılan ineklerin buzağlarının, boynuzları büyümesin diye kafalarına herhangi bir uyuşturucu uygulanmadan sağlanmasından önce yumruklanıp tekmelendiği görüntüler.¹⁹ Anonymous for the Voiceless²⁰ gibi gruplar bu taktikleri sokaklara taşımaya

19. Isı aracılığıyla boynuz dağlama veya “sıcak demirle boynuz dağlama,” sığırların boynuzlarını dağlamanın “en az acı verici” yolu olarak sıklıkla savunulan rutin bir prosedürdür (Laven, 2010). *Compassion over Killing*’in çektiği gizli görüntüler, bu prosedürün rutin olarak ek acı ve sıkıntıya neden olacak şekilde yanlış yürütüldüğünü iddia etmek için kullanılmıştır. Bununla birlikte, aktivistlerin bakış açısına göre, amaç sadece özellikle sorunlu bir boynuz dağlama örneğine dikkat çekmek değil, aynı zamanda bu suistimal örneğini uygulamayı genel olarak eleştirmek için kullanmaktı, dolayısıyla bu taktik grubun amaçlarının altını oyma riski taşıyordu. Video kaydı için bkz. cok.net/inv/martinfarms.

20. Nisan 2016’da Melbourne, Avustralya’da kurulan sokak aktivizmi konusunda uzmanlaşmış hayvan hakları örgütüdür ve amaçları halkı hayvan haklarını savunmaya ve vegan olmaya teşvik etmektir.

çalışmış ve veganlığı “hakikat küpü” olarak tanımladıkları bir taktik kullanarak savunmuştur: Bir grup Anonymous maskeli aktivistin “hakikat” yazan pankartlarla, diğerlerinin de “hayvan sömürsünün rahatsız edici ve güçlü görüntüleri” (Anonymous for the Voiceless, ND) olarak tanımladıkları video kayıtlarını gösteren televizyon ekranlarını tutarak bir meydanda durduğu bir taktik.

Bu aktivizm örneklerine (ve aktivist gruplarına) dair çok sayıda sorun tespit edilmiştir, ancak “veganlık çalışmaları merceği”nden (Wright’ın deyimiyle, 2019) bakıldığında bu tür yaklaşımlarla ilişkili en büyük tehlike, bu imgelerin acı çekmeyi, refah yönergelerine uyularak ele alınması gereken normun bir istisnası olarak ele alma riskini taşımasıdır. Başka bir deyişle, şok taktikleri istemeden de olsa sistemin meşruiyetine katkıda bulunabilir. Örneğin, hayvansal tarım bağlamında, boynuz dağlama işlemi, sığırların birbirlerini (ve onlarla çalışan insanları) yaralamasını önlemek için gerekli olarak tanımlanırken, dağlama kullanarak köreltme, diğer köreltme biçimlerinden daha az acı verici olarak tasvir edilir (büyük boynuzlar üreten genlerin yok edilmesi, bu seçeneklerin en arzu edileni olarak görülmektedir) (Laven, 2010). Boynuzların köreltilmesine karşı aktivistlerin getirdiği eleştiriler işte bu nedenle meseleyi boynuzların köreltilmesini gerekli kılan bir gıda sisteminin aksine, bu işlemin nasıl yapıldığına odaklayacak şekilde yeniden çerçevelemek suretiyle boşa çıkarılabilir. Benzer şekilde bireysel şiddet eylemlerine dikkat çeken ifşalar da dikkati yalnızca sistemlerden uzaklaştırıp bireylere yöneltmekle kalmayan, aynı zamanda “hayvan zulmüne bağlı sistemik sorunları ‘çözmek’ için bir gözetim ve alıkoyma yapısına dayanan ve bunu sürdüren” (Activist History Review, 2020) bir “happishane veganlığı”na yol açma riskini taşır. Dolayısıyla bu taktikler, ceza adaleti sistemleri (ve bu sistemlerin sıklıkla bağlı olduğu ırksallaştırılmış ve sınıflandırılmış eşitsizlikler) gibi aslında aktivistlerin normalde eleştireceği sorunlu kurumları destekliyor olabilir.

İstisnaları teşhir ederek veya bireysel eylemi ön plana çıkararak değil, çağdaş gıda sistemlerinin rutin bileşenlerini sorgulayarak işleyen aktivizmde kullanılan diğer imgelerde belki daha faydalı bir

taktik bulunabilir. Bu kampanyalarda kullanılan tipik görüntüler arasında yumurta üretiminde istenmeyen erkek civcivlerin taşıma bantlarından cansız taşlar gibi yuvarlanması (Franny Armstrong'un 2005 tarihli *McLibel* belgeselinde yer aldığı gibi), buzağlarından kopartılmış acılı süt inekleri (Mercy for Animals' gibi grupların YouTube'da yayınladığı görüntüler gibi) veya mezbahalara nakledilen susuz kalmış, kafası karışmış domuzlar içerir (Save Movement kampanyalarında olduğu gibi, bkz. aşağıdaki bölüm).²¹

Normun dışında kalan uygulamalara dikkat çekmek yerine normları sorgulayan taktikler, rutin olanı "şiddet" olarak yeniden konumlandırmak için tasarlanmıştır. Bu yaklaşımın potansiyel olarak, sistemleri ve birbirleriyle örtüşen baskı biçimlerini, bu sistemlerin rasyonelleştirilmesini ve normalleştirilmesini ortadan kaldırarak şekilde "hesaba katıldığı" önemli bir alan olabileceğini öne sürüyorum: Timothy Pachirat'nın içgüdüsel mezbaha etnografisi *Every Twelve Seconds* (2011) veya Kathryn Gillespie'nin *The Cow with Ear Tag #1389* adlı süt endüstrisine yönelik etnografik araştırması gibi değerli araştırmaların işaret ettiği gibi. Rutinleştirme süreçlerini etik endişeler olarak yeniden incelemek suretiyle bozma potansiyelini daha derinlemesine bir sistemik eleştiri örneğine bakarak gösterebiliriz: Jonathan Safran Foer'in (2010) aynı adlı kitabından uyarlanan uzun metrajlı bir belgesel olan *Eating Animals*'da (yönetmen Quinn, 2017) yer alan ABD'li çiftçi Craig Watts tarafından çekilen görüntüler.

Watts, Perdue Farms'ın^{**} kendisini hayvanları beslemeye zorladığı koşulları ortaya çıkarmak için, çiftliğindeki piliçlerin aktivistler tarafından filme alınmasına izin vermesi üzerine çıktı.

* 1999 yılında Milo Runkle tarafından kurulmuş, kâr amacı gütmeyen uluslararası bir hayvan koruma örgütüdür. MFA'nın misyonu "çiftlik hayvanlarına yönelik zulmü önlemek ve merhametli gıda tercihlerini ve politikalarını teşvik etmektir." — Ed.N.

21. Mercy for Animals'ın görüntüleri için bkz. youtu.be/dZQ3sloXNC4

** Perdue Farms, merkezi Salisbury, Maryland'de bulunan Perdue Foods ve Perdue AgriBusiness'in ana şirketidir. Perdue Foods, ABD'de büyük bir tavuk, hindi ve domuz eti işleme şirketidir. Perdue AgriBusiness, ABD'nin en büyük tahıl şirketleri arasında yer almaktadır. — Ed.N.

Eating Animals'ın film versiyonunun merkezindeki argüman, ABD tarımının artık bireysel çiftçilerin kendi çiftliklerindeki hayvancılık üzerinde çok az kontrolü olduğu bir şekle evrilmiş olmasıdır: piliç, yem ve dağıtım ağlarının tamamı büyük şirketler tarafından yönetilmektedir; çiftçiler, yetiştirmekle sorumlu oldukları civcivlere, kesime gönderilmeden önce yalnızca birkaç hafta boyunca bakabilmektedir. Belgeselde Watts'ı bu tür çiftçiliğin sonuçlarını vurgulamak için, doğuştan gelen koşullar ve yoğun üreme nedeniyle ayakta duramayan veya yürüyemeyen piliçleri göstererek karanlık, piliç dolu barakalarda yürürken görürüz. Hikâyesinin *Eating Animals*'ın ana konusu olmasına ek olarak Watts'ın görüntülerinin izlenme sayısı, ana akım medyada ilgi görmesini sağladı (örn. Kristof, 2014; McKenna, 2015) ve hem aktivistler hem de sivil toplum grupları tarafından kullanıldı (Compassion in World Farming, 2015; Whistleblower Lawyer Team, 2016). Çok önemli bir nokta da bu kampanyaların, uzlaşmaz ideolojik farklılıklar nedeniyle normalde birbirleriyle mücadeleye kilitlenmiş olarak görülen çiftçi toplulukları ve aktivistler arasındaki yeni ittifakların kapsamını ortaya koymasındır.

Bununla birlikte, Watts'ın davası etrafında dönen tartışmalar, acı çekmeyi farklı sorumluluklara sahip olanlar arasında ortak bir endişe olarak merkezileştiren taktiklerin etik ve siyasal önemi düşünüldüğünde, üstesinden gelinmesi gereken bir dizi zorluğun altını çizmektedir. Eleştirel sakatlık çalışmaları uzmanı Sunaura Taylor (2017), hangi yaşam biçimlerinin yaşamaya değer olduğuna dair yaygın, mutlak varsayımlar nedeniyle, acı çekmeye odaklanmanın sorunun sistemlerden ziyade bireylere atfedildiği yerde benzer bir ifşa tuzağına düşmemek için dikkatli olması gerektiğine dikkat çeker. Bu yaklaşımın, hangi tür hayatların yaşamaya değer olduğuna dair uzun süredir devam eden önyargıları güçlendirebileceğini savunur. Gerçekten de Taylor'ın uyarıları, Watts'ın çekimlerine gelen endüstri tepkilerine baktığımızda yerinde görünmektedir. Vakayla ilgili Maryn McKenna'nın (daha sonra çağdaş tavuk çiftçiliği üzerine popüler bir kitap yazmıştır; McKenna, 2017) hazırladığı bir araş-

tırma raporu, Watts'ın kendi işletmesinde tespit ettiği sorunlara atfedilen bir uzman panelinden yanıtları bir araya getirmiştir:

ABD'de yılda dokuz milyardan fazla civcivin yumurtadan çıktığı gerçeği göz önüne alındığında, bükülmüş bacak veya çapraz gaga gibi doğuştan veya gelişim kusurları olan civcivlerin olması beklenen bir durumdur. Doğuştan kusurlu civcivlere genellikle kuluçkahanede ötenazi yapılır ve asla çiftliklere gönderilmezler. Gözden kaçan ya da çiftliğe yerleştirildikten veya anormaliler geliştirenlerin, çiftçi tarafından acısız bir şekilde ötenazi yapılarak öldürülmesi gerekir (McKenna'da, 2015).

Buna ek olarak uzmanlar, tavukların genetik olarak göğüs gelişimini en üst düzeye çıkarmak için seçildikleri ve bu nedenle çok fazla çaba gerektirdiği için hareket etmekten kaçındıkları için tavukların hareket eksikliğinin normal olduğunu savunmuştur (McKenna, 2015). Bu retorik çerçeve, Taylor'ın argümanlarını doğrulamaktadır: Tek tek tavukların bedenlerini patolojikleştirme eylemi yoluyla, endüstri anlatıları sorumluluğu rutin tarımsal uygulamalardan alıp, Watts'a doğru saptırabilmektedir. Taylor, bu mantığa itiraz etmek için, acı çekmeye odaklanan sıradan aktivist taktiğinin yeterli olmadığını ve bu taktiğin –bazı durumlarda– toplumsal olarak belirlenmiş normların dışında kalan bedenler hakkında daha etraflı bir patolojikleştirme söylemine katkıda bulunabileceğini savunmaktadır (2017: 42-3). Bunun yerine, Taylor alternatif bir seçeneği araştırır: toplumsal bir sakatlık modelini hayvanları da kapsayacak şekilde genişletmek.

Sakatlık aktivizmi bağlamında, sakatlığın toplumsal bir modeli, “sakat bedeni yanlış çalışıyormuş gibi konumlandıran” bir tıbbi modelden (2017: 13) uzaklaşıp “sakatlığın özürsüzlükten değil, toplumun örgütlenme biçiminden kaynaklanan bir sorun olduğu” anlayışına doğru kayarak hayati bir siyasal değişime yol açmıştır. Başka bir deyişle Taylor, toplumsal yaşamı organize etmenin daha az engelleyici yollarının nasıl ortaya çıkabileceğini araştırmak için odağı bireylerden sistemlere kaydırmak gerektiğini savunmaktadır. Eleştirel sakatlık çalışmaları ile hayvan çalışmalarının bu şekilde bir araya

getirilmesi, aktivizm ve akademik çalışmanın (hayvan çalışmaları ve aktivizmi hem içeren hem de bunların ötesine geçen) görünür-lük, hesaba katma ve sağlamcı varsayımlar atfedebilecek diğer gözle görülür metaforları merkezileştirdiği için eleştirildiği bir bağlamda giderek daha önemli hâle gelmektedir (Becerril, 2018).

Taylor'ın Watts davasına karşı argümanlarını okumak, gizli kayıt almanın siyasal ve kavramsal olarak, görüntünün kendisiyle değil, nasıl algılanıp tartışıldığıyla ilgili olan önemli bir başka yönüne daha işaret etmektedir. İfşa vakalarıyla ilgili dikkate değer olan şey, yalnızca hayvanların koşullarını vurgulamakla kalmayıp, düzenli uygulama yoluyla şiddetin şiddetsizliğe dönüştürüldüğü mekanizmaları da ortaya koymasıdır. Dinesh Wadiwel, *The War Against Animals* (2015) kitabında sadece hayvanların ölümlerinin değil, değerlerini optimize etmek üzere yaşamlarının da düzenlendiği karmaşık süreçleri anlamlandıran bir biyopolitik çerçeve kullanarak bu tür dönüşümleri inceler.

Watts'ın görüntülerine verilen tepkilerin gösterdiği gibi daha açık suistimallerin aksine rutin uygulamaların etik önemi, zıt siyasal adanmışlıklara sahip olanlar tarafından genellikle radikal bir şekilde farklı yorumlanır. Wadiwel'in (2015: 1-2) vurguladığı gibi, hayvan nüfuslarının biyopolitik yönetimi içindeki rutin uygulamalar (daha önce değinildiği gibi boynuzların köreltilmesi veya tavuk kesimi bağlamında kendi verdiği örnekler yani canlı asma, elektrikli su banyoları ve tüy yolma tankları gibi) genellikle şiddetli olarak tasvir edilmez ve endüstri açısından standart, hatta bir bütün olarak nüfusun sağlığını güvence altına almak için gerekli olarak görülür. Aktivist bir bakış açısıyla şiddet olarak görülen ile endüstri perspektifinden bakıldığında standart olarak değerlendirilen şey arasındaki bu çatışma, çağdaş hayvan hakları hareketinin doğuşundan bu yana aktivist anlatıların önünde kalıcı bir engel oluşturmuştur. Bu dinamiklerin genellikle aktivistler için zararlı olduğu kanıtlanmıştır, çünkü ana akım medyada endüstrinin açıklamaları baskın çerçeve olarak ele alındığı için, aktivist bakış açıları gereğinden fazla norm dışı olarak gösterilir ve aşırı duygusal olarak tasvir edilir (Giraud,

2019: 98-117). Wadiwel; aktivist bakış açılarının bu şekilde marjinalleştirilmesinin yalnızca insan-hayvan ilişkilerine dair normatif söylemler aracılığıyla değil, ama aynı zamanda, şiddeti şiddetsizliğe dönüştürmede merkezî olduğunu öne sürdüğü iki özel sürece işaret eden sıradan endüstri uygulamaları yoluyla da pekiştirildiğine dikkat çeker.

Birincisi, Wadiwel, çağdaş insan-hayvan ilişkilerinin, hayvan yaşamını düzenlemek için şiddet içeren bir dizi süreç uyguladığını öne sürer. Bu süreçlere hayvanların direnç göstermesi de içkindir zira hayvansal ürünlerin verimli ve büyük ölçekli üretimi, bu direnç anlarının (hareket eden, çırpınan ve genellikle insanlar ve makineler tarafından kolayca işlenmelerine izin verecek şekilde davranmayan bedenler gibi) tanınmasına ve bu davranışlara tepki olarak yeniden şekillendirilmesine dayanır. Nitekim direnç, “hayvanların katledilmesini daha sorunsuz, daha verimli ve daha az ‘sürtüşmeli’ hâle getirmenin yollarını bulmak” adına normal kabul edilmektedir (2015: 13). Hayvanları yönetmek için yeni teknolojik sistemler ve teknikler yaratarak sürtüşmenin azaltılması, Wadiwel’in tanımladığı dönüşüm sürecinin ikinci aşamasına yol açar: işin *epistemik* boyutu veya hayvanlara yapılan rutin muamelenin hayvanlara ilişkin belirli kültürel anlayışları nasıl temellendirip sürdürdüğü.

Wadiwel’e göre, mezbahalar, büyük ölçekli mandıra ve piliç çiftlikleri gibi yerlerde veya kürk çiftçiliği gibi gıda dışı alanlarda meydana gelen uygulamaların sorunsuz, sistematik doğası sadece hayvansal ürünlerin imalatını kolaylaştırmaz, aynı zamanda hayvanların “aşağı varlıklar” olarak görülmesini normalleştirir, öyle ki farklı bağlamlarda “vahşice” olarak yorumlanacak eylemler, bu mekânlarda uygulandığında öyle görülmez. Wadiwel için bu dönüşüm süreci politik olarak önemlidir çünkü “Şiddet, şiddet olarak görünmeyecek şekilde yumuşatılabilirse o zaman hissedebilen bir canlıyı bir ‘şey’e dönüştürme süreci tamamlanır ve direniş ve savaş, barışçılık kisvesi altında gizlenir” (Wadiwel, 2015: 13).

Bu argümanların gösterdiği gibi, vegan çalışmaları perspektifinden bakıldığında mesele sadece rutin hayvancılık uygulama-

larını ifşa etmek değil, aynı zamanda rutin olarak barışçıl görülen uygulamaları yeniden çerçevelemek meselesidir ancak bu kolay bir iş değildir. Wadiwel, insan olmayan hayvanlara karşı daha yaygın bir savaşın parçası olarak rutin uygulamaları yeniden ifade ederek, endüstri anlatılarına karşı kasıtlı bir provokasyon içindedir. Bununla birlikte, şiddet ve özellikle savaş kavramlarıyla ilgili insanmerkezci varsayımlar nedeniyle Wadiwel'in çalışması savaş kavramının hayvanlara uygulanmasına izin veren çetrefilli yapılar üzerinde çalışmaya önemli ölçüde zaman ayırmak zorunda kalır. Aktivist bağlamlarda, bu tür bir yeniden kavramsallaştırma, sadece çetrefilli olduğu için değil, rutin uygulamaları belgelemeye çalışan gizli kayıt alma gibi taktiklerin suç sayılmasından dolayı da hiç şüphesiz daha zorlayıcıdır (Amerika Birleşik Devletleri'ndeki "ag-gag" yasaları* örneklerinde olduğu gibi; Adams, 2018: 16). Sonraki bölümlerde daha derinlemesine tartışılacağı gibi, büyük STK'lar tarafından yürütülen bilinçlendirme kampanyalarının, belirli bağlamlarda insan olmayan hayvanlara yönelik muameleyi "şiddet" olarak tanımlamada özellikle zayıf olduğu kanıtlanmıştır; bu kampanyalar daha ziyade insan ve insan olmayan hayvanların çektiği acılar arasında yapılan kaba karşılaştırmalara dayanır ki bu yapılan zulümlere dikkat çekmek yerine onları pekiştirir (Deckha, 2008b; Kim, 2011; Harper, 2010b; Ko, 2017a).

Görünürlüğe odaklanan aktivizmin yaşadığı pratik, yasal zorluklara ek olarak, bu ifşa, gizli kayıt ve bilgi uçurma (*whistleblowing*) tartışmalarında vurgulanan şey görünürlük siyasetinin kolay olmadığıdır. Emilia Quinn'in belirttiği gibi, görünürlüğe yapılan vurgu hayvanları görünür kılmanın toplumsal dönüşüme yol açabileceği

* Bireylerin veya kuruluşların fabrika çiftlikleri veya mezbahalar gibi tarımsal tesislerde gizli çekim, kayıt veya fotoğraf çekmesini yasaklayan yasalar. Bu yasalar, hayvan istismarı veya diğer rahatsız edici uygulamaları gösterebilecek görüntü veya videoların yayınlanmasını engelleyerek tarım endüstrisini istenilmeyen inceleme veya olumsuz kamuoyundan korumayı amaçlamaktadır. Ag-gag yasalarını eleştirenler, bunların ifade özgürlüğünü bastırmaya yönelik bir girişim olduğunu ve hayvan istismarı ve diğer suiistimal biçimlerini korumak için kullanılabileceğini savunmaktadır. —Ed.N.

inancıdır ve bu inanç “‘Mezbahaların duvarları şeffaf olsaydı, herkes vejetaryen olurdu’ şeklindeki popüler özdeyişin tipik bir örneğidir” (Quinn, 2020: 915). Değişimin görünürlikle birlikte geleceğine dair bu varsayımın yanı sıra “veganlığın gizli bilgiye ulaşmakla gelen bir uyanış” olarak konumlandırılması yer alırken, “et yemek gerçekliğinin gizlenmesi ve karartılması vasıtasıyla kendini sürdürebilen türcü bir kültüre boyun eğme olarak” düşünülür (Quinn, 2020: 915). Ancak daha önce de değinildiği ve Quinn’in iddia ettiği gibi, gizli olduğu varsayılan bir şeyi açığa çıkarmanın zorunlu olarak değişimi tetikleyeceği varsayımından kaçınmak önemlidir.

Veganlık popüler kültürde daha çok önem kazanmış olsa da bu, hayvanların git gide daha fazla “mutlu et” söylemiyle görünür kılındığı yeniden vurgulanmış bir karnizmlle kol kola ilerlemiştir (Gillespie, 2011; Stanescu, 2014). Gerçekten de veganlığın yükselişi bile et tüketiminin normalleşmesi ve yoğunlaşmasıyla birlikte gerçekleşmiştir ve Birleşmiş Milletler küresel et üretiminin 2030’a kadar yüzde 19 artacağını tahmin etmektedir (FAO, 2018: 14). Tobias Liné’nin (2016) süt ürünleri pazarlamasına ilişkin analizi, görünür- lüğün hayvansal ürünlerin pazarlanmasında sıklıkla nasıl stratejik olarak kullanıldığını gösterir; çiftçiliğin belirli yönleri vurgulanırken (yeşil tarlalarda dolaşan hayvanlar gibi) diğerleri gizlenir (buzağların annelerinden koparılması, tarımın sanayileşmiş boyutları).

Daha genel medya manzarasındaki bu gelişmeler, aktivistlerin kendi taktiklerini farklı hayvan temsilleri sunarak baltalayan bir medya ortamı içinde ve ona karşı çalışması gerektiğinden, görünür- lük politikalarıyla ilişkili bazı sorunlara da işaret etmektedir (bkz. Parkinson, 2019, beşinci bölümde daha ayrıntılı olarak tartışılmış- tır). Başka bir deyişle, zorluk, toplumsal olarak şiddet içermeyen uygulamalar olarak görülen uygulamaları, yalnızca standart endüstri uygulamalarında değil medya söyleminde de “vahşet” olarak değerk- lendirilecek şekilde yeniden çerçevelemektir. Bir sonraki bölümde tartışıldığı gibi, hayvanları etik topluma dahil etme görevinin en zor taraflarından biri “hayvancılık” gibi rahatsız edici kategorilerin ta kendisidir, ancak bu taktik, bu sınıflandırmaları devam ettiren alt-

yapıları sarsmadığı takdirde zaten yetersiz kalmaya mahkumdur. Altyapı değişikliği hakkında daha temel tartışmalara geçmeden önce, bu etik kapsayış görevine çok özel bir şekilde yaklaşan aktivist gruplara bakacağım: hayvanları, rutin olarak kesilebilen çiftlik hayvanları yerine, ölümleri ardından yas tutmaya değer özneler olarak yeniden anlamlandıran aktivist gruplarına. Bu taktikler yine bir görünürlük siyaseti biçimi olarak değerlendirilebilir ancak bu sefer söz konusu olan acı çekmeyi değil normları ifşa eden bir görünürlük siyasetidir.

NORMLARI İFŞA ETMEK

Hem vegan topluluğu hem de veganlık araştırmaları içinde dikkat çeken yeni bir oluşum da Save Movement'dır. 2010 yılında Toronto, Kanada'da ortaya çıkan Save, o zamandan beri dünya çapında 500'den fazla özerk derneğe ulaşmıştır (Lockwood, 2018: 107). Hareketin en önemli faaliyeti, aktivistlerin hayvanların ölümlerini anmak için mezbahaların dışında bir araya gelip tuttuğu ve medyada büyük ilgi ve tartışma uyandıran (örn. McMahon, 2019) gece nöbetleridir. Bu nedenle Save, Wadiwel'in tasvir ettiği türden biyopolitik gerekçelendirmeleri bozmak için aktif olarak çalışan bir harekettir; hayvanları açıkça etik özneler olarak çerçevelemek, mezbaha süreçlerinin "barışçıl" ilişkiler olarak "yumuşatılması"nı imkânsız kılar. Bununla birlikte, bu bölümde tartıştığım gibi, Save'in bu mantığı sekteye uğratma tarzı da standart endüstri uygulamalarını "vahşet" olarak yeniden çerçevelemenin daha kapsamlı toplumsal sonuçlarıyla ilgili ek karmaşalar üretir.

Bilim insanı-aktivist Alex Lockwood, Save hakkında kapsamlı yazılar yazmış (örn. Lockwood, 2016b, 2018, 2019a, 2021) ve hareketin dört temel özelliğini vurgulamıştır. Birincisi, "toplulukta" odaklanmaları, ikincisi, aktivistlerin mümkün olan her yerde hayvanlara geçici teselli sunma girişimleri (örn. meyve ve su sunarak), üçüncüsü, protestoların hayvanların katledildiği alanları

görünür kılmaya yaraması ve son olarak, olayların yazılı tanıklığının ve görsel kayıtlarının oluşturulup dağıtılması (2018: 109). Lockwood, Save'in bu eylemler aracılığıyla, "çiftlikte yetiştirilen hayvanlarla var olan somutlaşmış karmaşık ilişkilerimizi görünür kıldığını ve yiyecek olarak tanımladığımız türlerle radikal bir şekilde yeniden tasarlanmış ilişkiler için fırsatlar sunan bir "aktif tanıklık" biçimi önerdiğini" iddia etmiştir (2018: 107).

Lockwood, protestoların duygusal deneyimine dair zengin yorumlar yapar zira ona göre bu olaylar yalnızca acıya tanıklık etmeyi içermez, aynı zamanda hayvanların kendisiyle yaşanan tesirli karşılaşmalarla noktalanır. Örneğin, bir domuz barınağında, "hayvanların havalandırma deliklerinden ittikleri burunlarıyla parmaklarımızı kokladığı, ayaklarını sürüdüğü, su ve karpuzları aldığı" bir anıdan bahseder (2018: 111). Bu faaliyetler yoluyla aktivistler, hayvanları yalnızca yası tutmaya değer etik özneler olarak kapsamaya çalışmakla kalmaz, aynı zamanda Lockwood'a göre, hayvanlara karşı soyut bir duygudaşlığın ötesine geçen, onlarla aynı etik topluluğun bir parçasıymış gibi hissettiren bir sorumluluk duygusu geliştirebilirler (beşinci bölümde daha derinlemesine geliştirilen bir tema).

Save nöbetçileri, daha kapsamlı bir etik topluluk inşa etmenin yanı sıra, önceki bölümde de tartışılan, hayvan katliamının sistematik olarak kamusal alandan gizlendiği ve fiziksel olarak halkın erişimine kapalı hâle getirildiği mekânsal düzenlemelerle aktif olarak mücadele etmek için de çalışmaktadır. Örneğin protestocular, görünmezlikleriyle mücadele etmek adına gece nöbeti alanlarını mezbaha olarak damgalayan pankartlar kullanmaktadır veya hayvanları dramatize eden ve abideleştiren sanat eserleri yaratarak ölümlerinin rutinmiş gibi algılanmasına karşı çıkmaktadır (Lockwood, 2021). İnsanları hayvanlardan ayıran mekânsal düzenlemelere karşı yapılan bu fiziksel müdahale eylemi, Wadiwel'in şu iddiası ışığında anlam kazanır: Faillerin belirli bir etik topluluğa dahil edilmesi veya dışlanması, yalnızca Joy'un işaret ettiği türden sınıflandırmalar yoluyla değil, aynı zamanda kategorizasyonla iç içe geçmiş maddi düzenlemeler ve uygulamalarla (veya Foucaultcu

terminolojiyi kullanırsak dispozitifler; ayrıca bkz. Wolfe, 2012) da mümkün kılınmaktadır.

Buradaki analitik odak noktası daha çok Save protestolarına katılma deneyimine odaklanmış olsa da farkındalık yaratma amacı da hareketin önemli bir bileşenidir; gerçekten de gece nöbetleri tarafından oluşturulan görüntülerin bir kısmı Kevin DeLuca'nın "imge olayları" (1999) kavramına uygun olarak okunabilir: Bu, aktivistlerin çevrenin kırılğanlığına dikkat çekmek için (metonimik olarak) kendi bedenlerini savunmasız konumlara yerleştirdikleri anları tanımlamak için kullandığı bir terimdir. Örneğin, Toronto'daki bir Save nöbetinde özellikle dikkat çeken bir olayda, hareketin kurucusu Anita Krajnc susamış domuzlara içme suyu verdiği için kovuşturmaya maruz kalmıştır (Kassam, 2017; daha fazla tartışma için bkz. Krajnc, 2016). Sonunda suçsuz bulunmasına rağmen, bu olay anma ve bilinçlendirme arasındaki sınırı bulanıklaştırmıştır çünkü Krajnc'in acıyı dindirmeye yönelik ilk etik eylemini daha geniş çapta dolaşıma giren bir imgeye dönüştürmüştür: insan ve hayvan bedenleri arasındaki ortak savunmasızlık hissini ifade etmesi ve bunu takiben, doğrudan doğruya aktivist bağlamının ötesinde, hayvanların etik dünyaya dahil edilmesi.

Bununla birlikte, Save'in uyguladığı veganlık etiği ve entansif hayvan çiftçiliğiyle iç içe geçmiş diğer acil sosyal adalet sorunları arasındaki ilişki hakkında daha fazla soru sorulması gerekmektedir. Hayvan tarımı, yalnızca hayvan ölümünün yumuşatıldığı bir alan değil, aynı zamanda bir dizi başka toplumsal eşitsizliğin de kesiştiği bir alandır (Watts'ın durumunda öne çıkan emek ve çevresel kaygılar dahil). Çiftlik işçiliğinin de sınıfsallaştırıldığı ve ırksallaştırıldığı Birleşik Krallık ve Amerika Birleşik Devletleri gibi bağlamlarda, marjinalleştirilmiş insanları da yanlışlıkla dışlamadan insan olmayan hayvanların etik topluluğa nasıl dahil edileceği sorunu kritik derecede önem taşımaktadır.

Bu sorunu müzakere etme ihtiyacının protestocular tarafından göz ardı edilmemesi dikkat çekicidir. Lockwood, aktivistlerin bu gibi bölünmelerle mücadele etmek ve protestolar sırasında dayanış-

mayı geliştirmek için birbirleriyle yiyecek paylaşması ve çiftlik işçilerini katılmaya davet etmesi örneklerinin altını çizer. Ne yazık ki bu girişimler genellikle başarısız olmuştur ve yiyecek paylaşımının önündeki bu engellerin olası nedenleri üzerinde düşünmek önemlidir. İşçilerle dayanışmayı teşvik etmek için geliştirilen taktiklere rağmen, hayvanların “besi hayvanı” olarak sınıflandırılmasına karşı çıkan Save gibi protestolar, dünyayı kategorize etmenin, parçalara ayırmanın ve anlamının farklı yollarına karşılık gelen, gerçekliğin iki rakip –ve belki de uzlaştırılmaz– versiyonunun çatışmasına işaret etmektedir. Hayvanları yası tutmaya değer özneler olarak konumlandırmak ve onlara yönelik muameleyi şiddet olarak yeniden çerçevelemek, hayvanlarla çalışan kişileri ister istemez bu şiddetin failleri hâline getirmekte ve aktivistlerle zıt konuma yerleştirmektedir. Belirli toplumsal bağlamlarda “vahşet” olarak görülen veya görülmeyen eylemlerden kaynaklanan gerilimleri çözmenin yollarını bulmak, bu nedenle hem gerçekleştirilmesi zor hem de ileriye dönük yüzleşmek için gerekli bir görevdir.

Lockwood'un hakkında yazdığı ve dahil olduğu diğer girişimler de benzer sorunlarla boğuşmuştur. 2018-19 yılları, #FridaysforFuture (İsveçli Greta Thunberg tarafından başlatılan küresel okul grevleri ağı), ana akım medya, Extinction Rebellion (XR) gibi girişimlerin yükselişiyle, sıkça Yeni İklim Hareketleri dönemi olarak değerlendirilmiş, bu hareketler ayrıca, bir dizi faktör nedeniyle sert eleştirilere de maruz kalmıştır. Bu eleştiriler hareketin kurucusunun sorunlu duruşundan, tutuklanmayı yıkıcı bir taktik olarak kullanması (bu husus ırksallaştırılmış ayrıcalık sorunlarını görmezden gelmektedir), çevreci aktivizmin totaliter, neosömürgeci anlatıları dayatmasına ve insanın yok oluşuna odaklanmasına kadar uzanmaktadır. (Doherty, de Moor ve Hayes, 2018; Hayes ve Doherty, 2019; Slaven ve Heydon, 2020). 2019'da Animal Rebellion, çoğu çağdaş çevreci hareketin insanmerkezcilik sorununa –özellikle de Extinction Rebellion'da hayvan tarımının iklim değişikliğine katkısı hakkında tartışmaların hâlâ eksik olmasına – yanıt olarak doğmuştur ancak bu kardeş hareket, daha geniş anlamda XR hareketine

yöneltilen diğer eleştirilerin yanı sıra hayvan aktivizmine yöneltilen eleştirilerden de bir şeyler öğrenmeye çalışmıştır.

Animal Rebellion tarafından kullanılan önemli bir taktik, Birleşik Krallık'taki en büyük ve en önde gelen et pazarı olan Smithfield'i işgal etmek olmuştur. Ancak aktivistler, pazarı basitçe ablukaya almak yerine, tezgâh sahipleriyle önceden görüşmüşler ve işlerini aksatmayacaklarını açıkça belirtmişlerdir, bu da muhafazakâr İngiliz basınında bile "Tüccarlar Smithfield pazarını işgal eden vegan aktivistleri hoş karşıladı" gibi olumlu manşetler atılmasına yol açmıştır (Ball, 2019). İşgal başlangıçta bir miktar husumetle karşılanırsa da protestolar boyunca çiftçilerle daha büyük bir dayanışma geliştirmekte başarı sağlanmıştır: çiftçilerden bazıları protestocuların amaçlarına katıldığını dile getirmiş ve hatta bir tanesi, bu alanda bir ilk olacak şekilde bitki kökenli gıda satmaya başlamıştır (Lockwood, 2019b).

Medya sözcüsü olan Lockwood, aktivistlerin işaret ettiği sorunun yapısal olduğunu ve kurumsal bir değişim gerektirdiğini açıkça şu başlıklarla dile getirmiştir: "Et endüstrisi dizlerinin üzerinde, ancak bitki kökenli bir gıda sistemine geçmek isteyen çiftçilere yardım edecek hiçbir sübvansiyon mevcut değil," "Smithfield'da sıradan insanları işlerinden alıkoymak için bulunmuyoruz" ve "Hükümete bir mesaj göndermek için buradayız: İklim tehlikesinin merkezinde yer alan bu endüstrinin bitki kökenli gıdalara geçişine yardım edilmeli ve işçilerin bir yandan iklim felâketiyle düzgün bir şekilde mücadele ederken bir yandan da ailelerini doyurabilmelerini sağlayacak adil süreçler yürürlüğe konmalıdır" (Francis, 2019). Alanı *abluka altına* almak ve üyelerini tutuklatarak iklim değişikliğine dikkat çekmek yerine pazarı işgal etme ve iç içe geçmiş baskıları vurgulayan bir medya anlatısı oluşturmaya odaklanma seçimi, aynı zamanda grubun Extinction Rebellion'a kimlerin katılabileceğine dair bazı sınıfsallaştırılmış ve ırksallaştırılmış eşitsizlikleri düzelttiği anlamına geliyordu. Elbette bu, hareketin eleştirilmeyeceği anlamına gelmez; Animal Rebellion tarafından uygulanan taktikler, vegan topluluğu içinde bile yoğun bir şekilde tartışılırken, daha genel olarak XR hare-

keti hararetli tartışmaların odak noktası olmaya devam etmektedir (Lockwood, 2019c). Aynı zamanda, çevresel ve hayvan etiği kaygılarını bir araya getiren aktivizmden, özellikle de farklılıklar arasında dayanışma yaratmaya çalışan ve eleştiriler ışığında pratiklerini refleksif olarak değiştiren hareketlerden elde edilebilecek içgörüler üzerine de düşünmek önemlidir.

Hem Save hem de Animal Rebellion'ın gösterdiği gibi, bu aktivizm biçimlerindeki potansiyellere rağmen, bazen hayvanların özelliğine dikkat çekmek ve mevcut altyapıları geçici olarak sekteye uğratmak, kalıcı bir değişimi başlatmak için yeterli olmayabilmektedir. Bunun yerine, insan ve hayvan haklarının birbirinden farklı şeyler olduğu fikrine meydan okuyan yeni siyasal dayanışmalar ve alternatif medya çerçeveleri yaratmak hayati önem taşımaktadır. Bu beyan aktivistler için (hayvan aktivistlerinin ünlü sloganı “tek mücadele, tek dövüş, insan özgürlüğü, hayvan hakları” gibi) merkezi olmakla beraber bu ilişkileri anlamlı yollarla müzakere eden inisiyatifler geliştirmenin pratikte zor olduğu kanıtlanmıştır. Bölümün geri kalanı, yapısal eşitsizlikleri destekleyen sistemlerin toplu dönüşümünü zorlayarak ve arzu edilen çok-türlü gelecekleri öngören alternatif altyapılar yaratarak bu göreve doğru ilerleyen aktivizm biçimine odaklanmaktadır.

ALTERNATİFLERİ HAREKETE GEÇİRMEK

Hayvan hakları, emek ve çevre politikalarını bir araya getirmeyi amaçlayan özellikle eğitici bir kampanya, 1990'larda zirveye ulaşan ancak hâlâ çağdaş aktivizmin önemli bir öncüsü olarak görülen International Campaign of Action Against McDonald [Uluslararası McDonald's'a Karşı Eylem Kampanyası] idi. Kampanya, McDonald's'ın 1990'da Birleşik Krallık'taki sert iftira yasalarından yararlanarak, 1980'lerde şirketi eleştiren beş sayfalık bir “Bilgi Belgesi” yayınlayıp mağazanın Londra şubesinin dışında dağıtan küçük bir aktivist grubuna hakaret davası açması sonucu ortaya çıkmıştır

(Vidal, 1997). O zamanlar Birleşik Krallık'taki iftira yasaları, yükü tamamen sanıklara yüklemekteydi. İftirayla suçlananlar, ilk olarak adli yardımdan mahrum bırakılıyor ve ardından iddia ettikleri her şeyin doğru olduğunu kanıtlamak zorunda kalırken, dava açanların bu bilgilerin yanlış olduğuna dair kanıt sunmaları gerekmiyordu (Nicholson, 2000). Bir kuruluş olarak McDonald's'ın yapısal karmaşıklığı yasal maliyetler için harcayabildiği finansal kaynaklarla birleştğinde Birleşik Krallık'ta şirketi eleştiren çok sayıda medya kuruluşunun dava edilme korkusuyla kamuoyu önünde şirketten özür dilemek zorunda kalmasına yol açmıştı. McDonald's bu aktivistler için de benzer bir taktik izledi ve başlangıçta alenen özür dilemelerini istedi veya dava edileceklerini söyledi (gizli polis veya "casus polis" olduğu anlaşılan bir aktivist dahil toplam beş aktivist de bunlara dahildi, bkz. Stephens Griffin, 2020). Ancak aktivistlerden ikisi, İngiliz hukuk tarihindeki en uzun davya ile sonuçlanan bir eylemle (Armstrong'un *McLibel*'inde 2005'te sahnelendiği gibi) özür dilemeyi reddetti. Duruşmanın uzunluğu ve aktivistler ile şirket arasındaki bir "Davut ile Golyat" savaşı olarak tasvir edilmesi (Downey ve Fenton, 2003: 196), ana akım medyanın büyük ilgisini çekti ve aktivistlerin eleştirileri için popüler bir platform oluşturması nedeniyle genellikle McDonald's aleyhine bir halkla ilişkiler felâketi olarak görülmektedir (Hilson, 2016).

Kampanya nihayetinde, henüz McDonald's kendi sitesini kurmadan önce, 1997'de kurulan McSpotlight web sitesi etrafında gelişen ve (sansürden kaçınmak için) farklı ülkelerdeki ayna sitelerini, bir web forumunu ve çeşitli ulusal bağlamlarda McDonald's'ın neden olduğu sorunlara genel bir bakışı içeren ulusötesi bir girişim hâline gelmiştir (bkz. Pickerill, 2003). McSpotlight bu gibi bilgiler için bir merkez görevi görse de çeşitli dillere çevrilmiş McDonald's karşıtı broşürler ve insanların kendi McDonald's grev gözcülerini nasıl "benimseyebileceklerine" dair talimatlar ekleyerek farklı yerlerdeki protestoları da teşvik etmiştir (Giraud, 2019: 21-45).

"McLibel" davası başlı başına çarpıcı bir olaydır, ancak veganlık çalışmaları açısından bakıldığında, dava ve refakatçi destek kam-

panyaları, veganlık siyasetinin diğer toplumsal ve siyasal meselelerle nasıl ilişkilendirilebileceğinin popüler bir örneği olması nedeniyle de önemlidir. Orijinal McDonald's karşıtı kampanyalarda hayvan refahı sorunları, atık ve ormansızlaşma gibi çevresel kaygıların yanı sıra Yerli toplulukların tarım arazilerinden zorla çıkarılması, çocuk menüsü (Happy Meal) oyuncaklarının üretiminde taşeron işçi çalıştırılması ve McDonald's şubelerindeki sorunlu istihdam uygulamaları gibi insan hakları sorunlarıyla bağlantılıydı (Vidal, 1997). Aktivistler genel olarak davayı kazanamamasalar da McDonald's için büyük bir utanç kaynağı yaratmıştır. Şirket yasal masraflar için £10.000.000 harcadıktan sonra tazminat olarak kendilerine verilen £40.000 asla tahsil etmemiştir.

Ayrıca, davanın hayvan refahı gibi önemli yönlerinde aktivist iddialarının doğru olduğuna karar verilmiştir. McLibel'in yasal sonuçlarına ilişkin analizlerin öne sürdüğü gibi, mevcut toplumsal yardım mevzuatıyla ilgili çeşitli sorunların altı çizilmiş ve bu da endüstrinin etkin bir şekilde kendi standartlarını belirlediğini ortaya koymuştur zira mevcut hukuk sisteminde "yaygın modern çiftçilik veya kesim uygulamalarına uygun herhangi bir uygulama, zallimce [olsa bile] yasa tarafından kabul edilebilmekteydi" (Wolfson, 1999: 20). Yargıcın, dünyadaki en büyük sığır eti alıcısı olarak McDonald's'ın ürünleri için kesilen hayvanların koşullarından bizzat sorumlu olduğuna karar vermesi ile nihai karar tarımsal normları belirleme konusunda kurumsal sorumluluğu önemli ölçüde vurgulamıştı.

Bu nedenle dava, Watts'ın görüntüleriyle ilgili tartışmalara benzer şekilde, sistemik değişimi zorlamak için şirketlerin hayvanlara yapılan muameleyi düzenleyen normları oluşturmadaki özel rolünün altını çizmiştir. Bununla birlikte, McLibel davasının ayırt edici özelliği, belirli insan topluluklarının da davranışsal müdahalenin hedefi olduğuna dikkat çekmesiydi. Örneğin, davanın çok önemli bir yönü, McDonald's'ın kendi işgücüne "düşük ücret" ödediğini değil, aynı zamanda "yemek sektöründe genel olarak maaşları düşürdüğünü" göstermesiydi (Vidal, 1997: 312). McDonald's'ın bunu başarma-

sının kilit yollarından biri, fabrika montaj hattının Fordist ilkelerini restorana uyarlamasıydı –bu modelde her işçi, arabaları olabildiğince ucuza ve kolayca üretmek için belirli bir görevden sorumludur (sistemin kendisi mezbaha organizasyonundan türetilmiştir, bkz. Shukin, 2009). Bu uygulamalar hem restoranın sorunsuz işleyişini hem de özel becerilere ihtiyaç duyulmamasını sağlamak için kolayca yönetilebilen bir işgücü yaratarak personel maliyetlerini minimumda tutmayı amaçlamıştır. Duruşma sırasında ortaya çıktığı gibi, tıpkı gıda endüstrisinin sıradan tarım uygulamalarını normatif olarak öne sürerek –bu normları belirleme sorumluluğunu üstlenmeden ve etik olup olmadıklarına dair soruları saptırarak– meşrulaştırması gibi, işçi hakları tartışmalarında da benzer bir mantık söz konusuydu. Örneğin, McDonald’s personelini vasıfsız işgücü temelinde ücretlendiriyor ancak mutfakların kasıtlı olarak gıda üretiminde gereken beceri düzeyini en aza indirecek şekilde tasarlandığını kabul etmiyordu (Giraud, 2019: 34). Dahası emek hususu, aynı zamanda hayvan etiğini McDonald’s tarafından sembolize edildiği şekliyle küreselleşmiş kapitalizmin toplumsal ve ekolojik sonuçlarının daha etraflı bir eleştirisi içine yerleştirmeye çalışan dava içinde ele alınan konulardan sadece biriydi.

Kurumsal şirket iktidarının bir eleştirisini yapmak için farklı meseleleri bir araya getirme girişimleri, McLibel’in yalnızca kendi içinde önemli olmadığı, aynı zamanda 1990’lar ve 2000’ler boyunca güç toplayan ve veganlığın sadece propagandası yapılan bir şey olarak değil aynı zamanda uygulanan bir şey olarak önemli bir parçası olduğu anti-kapitalist aktivizmin önemli bir habercisi olduğu anlamına geliyordu. Anti-kapitalizm, anarşizmden sosyalist bir vurgusu olan daha resmî sol eğilimli siyasal partilere kadar birçok oluşuma atıfta bulunmak için farklı şekillerde kullanılan karmaşık bir tanımdır (Chatterton, 2010: 1205–6). Bu terimi, daha önceki çalışmalarında olduğu gibi, burada da kapitalizme alternatif olan halk hareketleri ve yaşam tarzı pratikleri oluşturmaya çalışan, hiyerarşik olmayan, lidersiz aktivist gruplarına atıfta bulunmak için kullanıyorum (Giraud, 2018: 130; ayrıca bkz. Pickerill ve Chatterton, 2006).

Prefigüratif siyasetteki gerilimlerin nasıl müzakere edildiğine dair aydınlatıcı örnekler, protesto kampları gibi alanlarda bulunabilir (Feigenbaum, Frenzel ve McCurdy, 2013; Brown ve diğerleri, 2017). Buna bir örnek, İskoçya'daki Gleneagles tatil beldesinde düzenlenen 2005 G8 Zirvesi'ne tepki olarak geliştirilen Horizone protesto kampının inşasıdır. "G8" terimi, ulusötesi ticaret anlaşmalarını görüşmek üzere bir araya gelen "Sekizler Grubu" (Kanada, Fransa, Almanya, İtalya, Japonya, Rusya, Birleşik Krallık ve ABD) ifade etmektedir. G8 ve benzeri zirveler, 1999'dan itibaren (Dünya Ticaret Örgütü'nün Seattle'daki toplantısı, Seattle Savaşı olarak bilinen geniş çaplı protestolara konu olmuştu) protestoların hedefi olmuştur (Juris, 2007). Sonuç olarak, bu kurumlar protestocuların erişimini zorlaştırmak için giderek daha izole yerlere taşınmıştır; Horizone gibi protesto kampları bu soruna bir çözüm sunuyordu (Harvie vd., 2005). Horizone, yalnızca aktivistler için bir yakınlaşma alanı olarak değil, aynı zamanda alternatif toplumsal örgütlenme biçimlerinin denendiği bir yer olarak da hizmet eden geçici bir eko-köydü. Gayet pratik anlamda, kampa katılanları desteklemek için medyadan (Feigenbaum Frenzel ve McCurdy, 2013: 69-112) kanalizasyon sistemlerine (Starhawk, 2005) kadar çeşitli altyapıların oluşturulması gerekmişti. Bu altyapılar sadece gündelik işler için değil, hiyerarşisizlik ve sürdürülebilirlik gibi anti-kapitalist ilkelerin günlük yaşama nasıl eklemleneceğini göstermek için de tasarlanmıştı.

Benzer ilkeler, gıda tedariki için de geçerliydi; örneğin kampa ilgili aktivist anlatıları, aktivistlerin yerel bağlamla bağ kurmaya çalışırken yaşadıkları zahmetleri açıklamaktadır (Anarchist Teapot, ND; Morganmuffel, 2005). Tüm yiyeceklerin vegan olmasına karar verilmiş olsa da bu kendi başına "manevi bir teselli" olarak görülmemiştir (veganlığa yönelik bazı teorik eleştirilerin öne sürdüğü şekilde, bkz. üçüncü bölüm). Bunun yerine, diğer hiyerarşik olmayan ve çevresel ilkeleri bünyesinde barındıran bir veganlık pratiğinin hayata geçirilmesi için çaba gösterilmiştir (Giraud, 2019: 86-9). Birleşik Krallık merkezli yemek hizmeti şirketleri, normal tedarikçileri yerine, organik sebze, ekmek ve un gibi temel gıda maddelerini tedarik

rik etmek için yerel çiftçiler ve gıda satış noktalarıyla ilişki kurmaya çalışmıştır. Örgütsel hiyerarşileri aşmak biraz daha zor olmuştur zira bazı aktivist gruplarının ekipman eksikliğinin olmaması ve yemek konusundaki zengin deneyiminin yanı sıra Birleşik Krallık yemek hizmeti mevzuatına aşına olması bir yana (tanınmış vegan kampanyası Veggies Catering Campaign* ve The Anarchist Teapot gibi), genellikle başka ülkelerden gelen diğer kolektifler bu kaynaklardan yoksundu.²² Bununla birlikte, beceri ve ekipman paylaşımı gibi tak-tikler ve diğer grupların ihtiyaç duyduğu kaynaklara erişmesini sağlamak için çabalama vasıtasıyla Birleşik Krallık merkezli yemek hizmet şirketleri, yemek hizmetlerinin mümkün olduğunca merkezden değil yerinden yönetilmesini sağlamaya çalışmıştır. Horizonte'un altyapılarını oluşturmaya yönelik diğer açıklamaların da gösterdiği gibi, çöplerin sürdürülebilir bir şekilde bertaraf edilmesini sağlamak adına yemek şirketleri de diğer aktivistlerle ortak çalışmıştır (Starhawk, 2005). Bu nedenle, süreç genel olarak kolay olmasa da gıda tedarikini ve yemek yemeyi bir dizi çevre, emek ve hayvan etiği ile ilişkilendirecek şekilde hayata geçirmek için ortak bir çaba sarf edilmiştir. Veganlık siyaseti ile diğer toplumsal meseleler arasında bağlantı kurulması gerektiği duygusu, uzun süredir devam eden diğer toplumsal hareketler tarafından da somutlaştırılmıştır. Örneğin, 1980'lerden itibaren, Food Not Bombs çöpe atılan yiyecekleri toplayarak şehir merkezlerinde paylaşmak için vegan ve vejetaryen yemekler hazırlamıştır (Heynen, 2010; Sbicca, 2013). Yiyecek bağışları, evsiz insanları kamusal alandan dışlamak için tasarlanmış aylak aylak dolaşma yaşağı gibi politikalara kasıtlı olarak meydan

* Veganlığı ve vegan yiyeceklerin kamu kurumlarında ve etkinliklerde kullanılması- nı teşvik eden İngiltere merkezli bir hayvan hakları kuruluşu. Kuruluş, üniversiteler, hastaneler ve hükümet binaları gibi çeşitli ortamların yanı sıra festivaller ve konferanslar gibi halka açık etkinliklerde vegan yemek seçenekleri sunmak için çalışmaktadır. Ayrıca kendi kurumlarında vegan dostu politikalar benimsemek isteyenler için eğitim ve destek de sağlamaktadır. — Ed.N.

22. Veggies Catering Campaign'in çalışmaları web sitelerinde tartışılmaktadır, bkz. veggies.org.uk. The Anarchist Teapot çalışmalarını belgelemenin yanı sıra yemek tarifleri de içeren Kitleleri Beslemek (ND) gibi metinler de yayımlamıştır.

okumak ve “çağdaş kamusal alanların kesintisiz tüketim ve dolaşım biçimlerini teşvik etme biçimine karşı çıkmak” (Spataro, 2016: 193) için düzenlenmiştir (Mitchell ve Heynen, 2009). Food Not Bombs protestolarında veganlık ve vejetaryenlik etiği bir ölçüt olarak alınırken, hareket aynı anda aç insanları doyurmak ve gıda israfına, eşitsizliğe ve kamusal alanın şirketleştirilmesine dikkat çekmek için çalışmaktadır (Winter, 2015).

Yiyecek bağışlarına odaklanan önceki çalışmalar üzerine yaptığım tartışmalarda olduğu gibi (Giraud, 2013a, 2015, 2018, 2019: 89-97), yiyecek bağışının kamusal doğası (hem Food Not Bombs hem de diğer vegan kampanyalar bağlamında) halkın aktivist değerleri tartışması, müzakere etmesi ve bazen de bunlara meydan okuması için alan açar. Örneğin, 2010’ların sonlarında Birleşik Krallık’taki McDonald’s karşıtı protestolarda vegan yiyecek dağıtımı yapılmış, restoranın kendisine performatif bir anti tez oluşturmak için vegan burgerler pişirilip zincir mağazanın dışında ücretsiz olarak dağıtılmıştır. McLibel davasının ardından (genellikle halk tarafından çöpe atılan broşürlerin dağıtımına daha fazla odaklanan) McDonald’s’ın kendi dağıttığı eşantyonlarla karşılaştırıldığında yiyecek paylaşımı tartışma, diyalog ve çekişme için alan yaratmıştır.

Bununla birlikte, veganlık siyasetini hiyerarşik olmayan bir şekilde uygulamayı sağlamanın yolunu bulmak kolay değildir ve bu hareketler hakkındaki araştırmalar, bu ideallerin gerçekleştirilmesine mâni olan bir dizi (genellikle toplumsal ve ekonomik) engele işaret eder. Örneğin Bombalara Karşı Sofralar üzerine yapılan araştırmalar, yiyecek paylaşımının, belirli siyasal bağlamlarda aktivistler ile yiyeceğe ihtiyacı olan aç insanlar arasındaki engelleri nasıl güçlendirebileceğini göstermektedir (örn. Sbicca, 2013). Dahası, yiyecek paylaşımının suç sayıldığı ABD şehirlerinde, tutuklanmaları hâlinde toplumsal konumları bakımından daha az savunmasız kalacak olanlar yasal işlemle karşı karşıya kalmaktan mutlu olurken, bazıları okuldan ayrılmaya zorlanmıştır. Ayrıca aktivistler aç insanları bir “gösteriye” dahil etmenin tehlikesini de göz önünde bulundurmak zorundadır: Yiyeceklerin, ihtiyacı olanları kullanarak siyasal

bir noktaya değinmek için paylaşıldığı bir gösteriye. Aktivistler ve halk arasındaki hiyerarşileri müzakere etmek için çeşitli girişimlerin yeniden geliştirildiği Birleşik Krallık'taki McDonald's karşıtı protestolarda kullanılan yiyecek bağışında da benzer endişeler ortaya çıkmıştır (insanları açlılık becerilerini göstermek ve dağıtım için yiyecek üretiminde yer almak vasıtasıyla eyleme katılmaya davet etmek gibi). Ancak bu girişimler farklı derecelerde başarılı olmuştur (bkz. Giraud, 2015 ve 2019: 89–95).

Tüm bu gerilimlere rağmen hem protesto kampları hem de yiyecek bağışları, veganlık etiğinin alternatif dünyaları önceden hayal etmede oynayabileceği rolü göstererek, veganlığın tek konulu bir eylem veya katı bir ahlaki zorunluluk olduğuna dair anlatıları sorun-sallaştırmaya yardımcı olan belirli özellikleri paylaşmaktadır (bkz. Giles, 2018). İlk olarak, bu girişimler veganlık siyaseti ile diğer toplumsal meseleler arasındaki ilişkiyi sadece vurgulamak için değil, aynı zamanda harekete geçirmek için de çalışmaktadır. Yiyecek bağışları ve protesto kampları hem mevcut tüketim kalıplarını bozar hem de yeni normları destekleyecek alternatif altyapıları önceden şekillendirir. İkinci olarak önemli şey de bu aktivizm biçimlerinin, yeni tüketim normlarının katı değil, bağlama duyarlı olmasını sağlamak için sürekli denemeler yapmasıdır. Yiyecek dağıtımlarında ve protesto kamplarında veganlık tek başına yeterliymiş gibi muamele görmez, bunun yerine yiyeceklerin yerel çevreye ve siyasal ortama duyarlı şekillerde tedarik edilmesini, üretilmesini ve dağıtılmasını sağlamak için devamlı olarak yeni örgütlenme yöntemleri denenir. Üçüncü olarak da veganlık siyasetinin bu örneklerde hayata geçirilme şekli, aktivist normları ve varsayımları kamusal ve oldukça görünür yollarla harekete geçirerek onlara itiraz edilecek alan da yaratmaktadır.

Elbette, veganlık siyasetini diğer toplumsal adalet konuları-na bağlama ideali pratikte her zaman gerçekleşmez. Aktivist tarihler birbirine dolanmış baskı biçimlerini tanımanın ve bunlara tepki vermenin zorluklarına dair zengin içgörüler sunsa da bu bağlamlarda bile hiyerarşik olmayan veganlık siyaseti deneyleri her zaman

başarılı olmamaktadır. Bununla birlikte, aktivizmdeki gayrı resmî hiyerarşilerin kalıcılığına dair uzun süredir devam eden tartışmaların gösterdiği gibi, benzer gerilimler çok çeşitli başka aktivist gruplarda da devam etmektedir (Freeman, 1984; Nunes, 2005). Veganlık aktivizmi içindeki hiyerarşi sorunu üzerine düşünmek önemlidir ancak bu tür sorunların “hiyerarşik olmayan” aktivist grupların yüzleşmesi gereken daha genel bir dizi sorunun parçası olarak konumlandırılması gerekir ve veganlığı özellikle sorunlu olarak ayırmak potansiyel olarak aldatıcıdır. Ek olarak, aktivist toplulukların veganlığa yönelik içerden yorumları ve eleştirileri veganlık siyasetindeki gerilimlere işaret etse de bu yorum ve eleştiriler aynı zamanda veganlığın düzenli olarak uygulandığı aktivist bağlamlarda bile evrenselleştirici bir norm olarak işlev görmediğini göstermektedir. Aksine veganlık siyaseti rutin olarak yeniden değerlendirilir, tartışılır ve müzakere edilir.

SONUÇ

Bu bölüm boyunca odaklandığım taktikler, vegan aktivizminin önde gelen biçimlerinin çağdaş insan-hayvan ilişkilerini normalleştiren ve onları “barışçılmış” (Wadiwek’in terminolojisini kullanmak gerekirse) gibi resmeden sistemlere meydan okuyarak bir beslenme biçimi veya kimlik göstergesinden ve şüphesiz tüketim pratiklerine yapılan bir müdahaleden daha fazlası olmaya nasıl çabaladığını göstermektedir. Bölümü toparlarken, aktivist pratiği ele alırken ortaya çıkan iki önemli endişeyi yineleyeceğim.

Öncelikle; veganlığın giderek artan bir toplumsal önem kazandığı bir anda, bazı taktiklerin sebep olduğu tuzaklar, sorunlar ve bunların potansiyelleri açısından belirli toplumsal hareket tarihlerinden ne öğrenilebileceği hakkında ciddi sorular sormak önem arz etmektedir.

Bir önceki bölümün sonunda dile getirilen endişeleri tekrarlamak gerekirse, veganlığın popülerleşmesi ile burada tartıştığım

(bazı) aktivizm örneklerinin içgörülü, deneysel siyaset tarzının altının oyulup oyulmadığına dair şimdilerde daha fazla soru sorulması gerekir. Özellikle veganların kendilerini işbirliği yapılabilecek bir pazar olarak tanımlaması yüzünden veganlık siyasetinin manzarası değişmiştir. Örneğin, fast food restoranları dışında vegan yiyecek dağıtmak gibi eylemler, bu restoranlarda da vegan yiyecek servis ediliyorsa hâlâ hegemonya karşıtı sayılır mı? Veya bitki kökenli beslenme başlı başına bir amaç olarak görülüyorsa, bu durum veganlığın diğer meselelerle bağ kurma idealini baltalayıp daha geniş kapsamlı veganlık kavramlarını engeller mi?

İkinci önemli endişe, sosyal hareketler tarihinden ders almanın veganlık aktivizmi için olduğu kadar Veganlık Çalışmaları için de önemli olmasıdır. Daha önceki çalışmalarımda, aktivist tarihlerinden ve belirli taktiklerle ilgili gerilim ve zorluklardan ders çıkarmanın sadece siyasal olarak değil, kavramsal olarak da aydınlatıcı olduğunu savunmuştum. Örneğin, burada açıklanan taktikler; hayvanların acı çektiğini ifşa etmek için çalışan görünürlük politikaları ve hayvanlara kaynak muamelesi yapmayı sürdüren yapılara karşı çıkmanın yanı sıra insan ve hayvanların gördüğü zulüm arasındaki bağlantıları vurgulayan ve bazı durumlarda alternatif, daha az baskıcı altyapılar inşa eden taban aktivizmini içermektedir.

Bu yaklaşımları uygulamanın zorluklarına ve çabalarına dair bir anlayış geliştirmek, sadece pratik açıdan önemli değildir. Bu bölümün başlığından da anlaşılacağı gibi, burada tartıştığım bazı taktiklerle ilgili gerilimlerin daha iyi kavranması, aktivistlere görünürlüğün gücü, bağlantı kurma ve sınıflandırmaları bozma eylemleri hakkında benzer iddialarda bulunan akademik araştırmaları sorunlaştırmak ve dünyada yaşamının daha az insanmerkezci yollarını yaratmak açısından da değerlidir.

BÖLÜM V

HAYVAN ÖZNELLİĞİ VE ANTROPOMORFİZM

Bir önceki bölümde ima edildiği gibi veganlık aktivizminin en dikkate değer yönlerinden biri, tarihsel olarak kendi başına gıda veya beslenme politikaları değil, daha ziyade veganlığın hayvanları belirli insan gruplarının yararına kullanılabilir “aşağı varlıklar” olarak tasvir eden sınıflandırmaları ve uygulamaları sorunsallaştırmaya yönelik daha geniş kapsamlı girişimleridir.

Bu bölüm, hayvanların sınıflandırılmasını “besi hayvanları” veya “evcil hayvanlar” gibi kategorilere ayırmayı amaçlayan kampanyalara dönerek, bir etik topluluk duygusunu insanın ötesine genişletme girişimleri etrafındaki gerilimlerin daha derinlemesine bir araştırmasını sunmaktadır.

Bölümün büyük bir kısmı üç örnek vaka çalışmasını karşılaştırıyor: insanların ve hayvanların çektiği ızdırapları karşılaştıran vegan poster kampanyaları, endüstriyel olarak yetiştirilen hayvanlarla daha somut ve empatik bir özdeşleşmeyi teşvik eden sanal gerçeklik videoları ve alternatif –ve daha az sömürücü– çok-türlü toplulukları birlikte yaşamaya teşvik etmeyi amaçlayan doğal yaşam alanlarını. Her bir vaka, hayvanları nesne olarak değil, kendi ihtiyaçları, arzuları ve eylemlilikleri olan öznel olarak çerçevelenmenin getirdiği potansiyellerin yanı sıra bazı zorlukları da sergilemektedir. Ancak bu örneklerle geçmeden önce, tarihsel olarak insanlara “istisnai” ve diğerlerine göre özel ayrıcalıkları hak eden bireyler olarak davranan kültürel ve felsefi çerçevelere yöneltilen daha genel bir dizi eleştiriyle ilgili olarak bu üç vakayı birer bağlama oturtmak faydalı olacaktır.

İNSAN İSTİSNACILIĞINI YENİDEN DÜŞÜNMEK

Hem veganlık kampanyalarının kendisi hem de Veganlık Çalışmaları (ve daha geniş anlamda hayvan çalışmaları ve çevresel beşerî bilimler) gibi alanlardan araştırmacılar dünyayı daha az insanmerkezci olacak şekilde anlamanın yollarını geliştirmek için insanlar ve diğer hayvanlar arasındaki ayrımları sorunsallaştırmaya çalışmışlardır. İnsan istisnacılığını bozma girişimlerine günlük bir örnek vermek gerekirse: “insan olmayan hayvanlar” teriminin kullanılması kasıtlı siyasal bir harekettir. Bu terim insanların aslen hayvan ve “doğanın” bir parçası olduğunu hatırlatmak için aktivistler ve eleştirel akademisyenler tarafından sıklıkla kullanılır. Bu nedenle, “insan olmayan hayvanlar” terimi, *Homo sapiens*’i istisnai ve sözde doğal dünya üzerinde hakimiyet sahibi olarak tasvir eden mantığa karşı çıkmaya yarar.

Dilin “insan olmayan hayvan”lar şeklinde kullanımı, insanların özel ayrıcalıklara sahip olması gerektiği fikrini sorunsallaştırarak etik sorumluluğu insanın ötesine taşımayı amaç edinen sayısız aktivist ve akademik girişimden yalnızca biridir. Bir önceki bölümde gösterildiği gibi, insanlar ve insan olmayan hayvanlar arasındaki şiddet içeren ilişkileri vegan bir bakış açısıyla görünür kılma taktiği, bu taktik, hayvanların farklı sosyal normlara tabi daha değersiz varlıklar olduğu fikriyle baltalanırsa, arzu edilen o dönüştürücü etkiye sahip olmayabilir. İstisnacı mantık genellikle üstü kapalı olarak çalışır, yani hayvanların belirli kullanımlarının doğal ve sorgulanamaz olarak ele alınması anlamına gelir (hayvan tarımıyla ilgili normların tartışıldığı dördüncü bölümde olduğu gibi). Diğer zamanlarda, açıkça insanların istisnai statüsüne başvurularak da hayvanların belirli kullanımlarının savunulduğu olur. Örneğin, insanların en tepede olduğu büyük bir varlık zinciri kavramı, hayvanların insan yararına kullanılmasının doğallaştırılması için sürekli seferber edilir (bu mantığın felsefi kökenine ilişkin eleştirel analizler için bkz. Tyler, 2003, 2006, 2012; Wolfe, 2003, 2010; Calarco, 2008; Khandker, 2014, 2020; Jackson, 2016, 2020). Bununla birlikte, kampanya çalışması

bağlamında, insan istisnacılığının nasıl sarsılacağına dair sorular, bazı hararetli tartışmalara yol açmış ve özellikle iki sorun, etik yükümlülükleri insanın ötesine taşıma girişimlerini çetrefil hâle getirmiştir.

İlk sorun, insan istisnacılığı kavramının kendisiyle ilgilidir. Bu kavram ve türçülük kavramları, daha geniş anlamda, bazen hayvan özgürlüğü ile ırkçılık karşıtı ve feminist hareketler gibi belirli insan gruplarının marjinalleştirilmesine karşı çıkan toplumsal adalet aktivizmi arasında sürtüşmeye neden olmuştur. Aph Ko'nun (2019: 19–38) tanımladığı gibi, farklı aktivizm biçimleri arasındaki gerilimler kısmen, örneğin, fabrika çiftçiliği ve kölelik arasında kaba karşılaştırmaların yapıldığı PETA (yanlışlıkla veganlıkla büyük ölçüde bir tutulur) gibi grupların duyarsız kampanyaları nedeniyle oluşur (ayrıca bkz. Harper, 2010b; Kim, 2011). Ek olarak, Ko ve diğer düşünürler, insan istisnacılığı kavramlarıyla ilgili daha temel sorunlara veya en azından, bu kavramın aktivizm bağlamında yaygın olarak nasıl ele alındığına işaret etmiştir.

İnsanların "istisnai" olduğu ve diğer türlere uygulanan zulmün temelinde bu istisnacılığın yattığı varsayımıyla ilgili en büyük sorun, tarihsel olarak büyük varlık zincirinin alt basamaklarında yer alanların hayvanlardan ibaret olmayışıdır (Jackson, 2016). Irksallaştırma ve hayvanlaştırma süreçleri arasındaki ilişki (Kim, 2015) veya doğanın değersizleştirilmesi ile ataerkil toplumsal ilişkiler arasındaki bağlantılar (Adams, 2000; Wright, 2015), belirli insanların bazı siyasal ve toplumsal haklara erişimden dışlandığı ve hâlâ dışlanıyor olduğu anlamına gelmektedir (ayrıca bkz. ikinci ve altıncı bölüm). Syl Ko (2017), bu nedenle, insan istisnacılığı kavramlarının *insanların* ve hayvanların gördüğü zulüm arasındaki daha karmaşık ilişkilere hassasiyet gösterilerek dikkatli bir şekilde kullanılmadığında bunun insan yaşamlarının her zaman tutarlı bir şekilde hayvanların üzerinde tutulduğu sonucuna varabileceğinin altını çizer. Gerçekten de ırkçılık karşıtı aktivizm ile hayvan aktivizmi arasındaki en büyük gerilim noktalarından biri, medyanın beyaz olmayan insanlara yönelik rutin polis şiddeti veya yapısal ayrımcılık eylemlerinden daha

fazla ilgisini çeken –2015’te bir ganimet avcısı tarafından öldürülmesi tepkilere neden olan aslan Cecil gibi– belirli hayvanların ölümüne verilen tepkinin seviyesinden kaynaklanmaktadır (Ko, 2019: 23).

Cecil gibi hayvanlara gösterilen ilgi, insan istisnacılığına meydan okumaya çalışan aktivizmle ilgili ikinci bir sorunla kesişmektedir: insan ve hayvan yaşamları arasında aşırı basit karşılaştırmalar yapan kampanyalar. Etik değeri insanlarla sınırlamamanın temel taktiklerinden biri, hayvanları nesneleştirilebilecek varlıklar olarak değil, kendi eylemlilikleri olan öznelere olarak görmek olmuştur: Bu taktik genellikle insanlar ve hayvanlar arasındaki benzerlikler vurgulanarak elde edilir (örn. Castricano, 2008; Weil, 2012). Bu bağlamda, antropomorfizmin –veya insan özelliklerinin hayvanlara atfedilmesinin– rolü özellikle rahatsız edici bir konuma sahiptir (Serpell, 2003).

Hayvan öznelliği ile ilgili soruları hayvanların insanlara olan benzerlikleri vurgulanarak ele alma girişimleri (bu, ortak bir acı çekme veya neşeyi deneyimleme kapasitesi yoluyla olabilir), özellikle “karizmatik” hayvanları merkeze alan antropomorfik imgelere dayanmakla eleştirilmektedir (Lorimer, 2007, 2015). Bu tür yaklaşımlar, etik sorumluluğu insanın ötesine genişletmeye çalışabilir, ancak bunu, hayvanlara haklar dayatarak, genellikle insan(cı) öznellik anlayışlarına benzeyen niteliklere (duyarlılık veya acı çekme kapasitesi gibi) sahip yaratıklara değer vererek yaptıkları iddia edilmektedir. Bu açıdan antropomorfik imgelerin kullanımı kendi kendini baltalar ve hatta hakları “belirli ayrıcalıkları olan ötekilere,” yani daha az karizmatik türleri ve diğer insan dışı yaşam biçimlerini görmezden gelerek, insanların kolayca özdeşleşebileceği hayvanlara vererek türler arasındaki hiyerarşileri güçlendirir (Lorimer, 2013:12). Antropomorfizmin, genellikle dünyayı insanmerkezci görme biçimlerini pekiştirdiği ve veganlık siyasetinin karşı çıkmaya çalıştığı insanlarla insan olmayan hayvanlar arasındaki hiyerarşileri devam ettirdiği ileri sürülmüştür.

Bununla birlikte, Parkinson’un (2019) işaret ettiği gibi, antropomorfizm politikası pratikte sıradan eleştirilerin düşündüğün-

den çok daha karmaşıktır. Antropomorfizm bazı bağlamlarda türler arasındaki hiyerarşileri güçlendirebilse de belirli bağlamlarda da bu hiyerarşileri sorgulamak için politik ve etik fırsatlar yaratabilir. Parkinson, bu nedenle, antropomorfizmi kötü bir şey olarak görmek yerine belirli ortamlarda yapabileceği tahrip edici faaliyetler üzerinde düşünmenin önemli olduğunu savunmaktadır.

Böyle bir bağlam, Sea World veya daha spesifik olarak, eğitcisinin ölümünden sonra kötü bir üne kavuşan katil balina Tilikum hakkındaki tartışmaları belgeleyen *Black Fish* (yön. Cowperthwaite, 2013) filmi gibi eğlence parkları hakkındaki eleştirel medya metinleridir. Parkinson, Sea World örneğinde çarpıcı olan şeyin, insan-merkezciliğin ikircikliliğini ortaya koyması olduğunu savunur. Evet, Sea World gibi eğlence parkları balinaları insanlara benzetiyordu ve evet, bu antropomorfizm süreçleri kâr elde etmenin ve sömürücü sosyo-ekonomik ilişkileri sürdürmenin ayrılmaz bir parçasıydı. Ancak antropomorfizm aynı zamanda, siyasal değişim için gereken koşulları da kolaylaştırmıştır: Farklı toplumların balinalara duygusal ve etik bir yatırım yapmasına araç olarak balinaların esaret altında tutulmasının sert bir şekilde eleştirilmesini sağlamıştır ki bu eleştiriler de sonunda eğlence parkları ile ilgili yasal çerçevelerin radikal bir şekilde elden geçirilmesini tetiklemiştir. Başka bir deyişle, Sea World'ün balinaların zekâsına ve karizmasına yaptığı vurgu, nihayetinde insanlar ve deniz yaşamı arasındaki ilişkinin daha geniş bir şekilde yeniden düşünülmesine yol açmıştır.

Parkinson'un antropomorfizmin bereketli ikircikliliğini görmesi, insanlar ve hayvanlar arasındaki benzerlikleri vurgulama eyleminin hem hayvanların insan yararına belirli kullanımlarına itiraz etmede değerli olduğu hem de akademik çalışma ile siyasal pratiğin tarihsel olarak kesiştiği bir alan olarak hizmet ettiği daha köklü aktivist tarihlerine hitap etmektedir. Örneğin, Peter Singer'ın *Animal Liberation* (2015 [1975]) kitabı, hayvanların acı çekmesine ilişkin soruları, insanın hayvanlara karşı sorumluluğunu geliştirmenin temeli olarak merkezileştirmiş ve acıyı hissedebilir oluşun tamamen insani bir nitelik olduğu fikrine meydan okumuştur. Temel argüma-

nının, yani önemli olanın hayvanların acı çekme kapasitesi olduğu fikrinin, o zamandan beri hem hayvan özgürlükçü çerçevelerin ötesine geçmeye çalışanlar (örn. Haraway, 2008) hem de normatif hayvan etiğini daha ileriye götürmeyi amaçlayanlar tarafından yoğun bir şekilde tartışıldığını not etmek önemlidir (örn. Taylor, 2017 ve ekofeminist çalışmalar; daha ayrıntılı bir açıklama için bkz. ikinci ve dördüncü bölüm). Aynı zamanda Singer, tür sınırlarını aşan ortak bir acı çekme kapasitesine yaptığı vurguyla, aktivistlerin etik topluluğu insanın ötesine genişletme girişimlerini haklı çıkaran bir çerçeve sunarak, hayvan aktivisti hareketleri üzerinde yadsınamaz bir etkiye sahip olmuştur. Hareketler açıkça Singer'dan etkilensin veya etkilenmesin onun acıya yaptığı vurgunun mirası, vegan kampanyalarına yayılmıştır; önceki bölümde tartışıldığı gibi, hayvanları acı ve sıkıntı içinde tasvir etme taktiği, PETA veya Viva gibi büyük STK'ların poster kampanyalarından *Earthlings* (yön. Monson, 1995) ve *Cowspiracy* (yön. Anderson ve Kuhn, 2014) gibi filmler de dahil olmak üzere birçok bağlamda kullanılmıştır.

Yine de aktivistlerin insan olmayan hayvanlarla yakınlık duygusu uyandırmak için kullandıkları tek taktik acı çektiklerine odaklanmak değildir. Sevinç, merak ve şefkat gibi genellikle insana özgü olduğu düşünülen duyguları deneyimleyen hayvanların tasvirleri de dahil olmak üzere hayvan öznelliğine yönelik diğer çağrılar, veganlık kampanyası çalışmalarında rutin olarak ön plana çıkarılır. Daha sonra daha derinlemesine tartışılacağı gibi, ünlü *Peaceable Kingdom* filmlerinde (2004 ve 2009, yön. Stein) veya taban hayvan kurtarma merkezlerinin sosyal medya hesaplarında olduğu gibi, karizmatik hayvanlara yapılan çağrılar, eski çiftlik hayvanlarının yaşadığı barınaklara fon toplamak için de sıklıkla kullanılır.²³ Bu tür taktikler eleştirel bir bakışla antropomorfizm olarak okunsa da bazı akademisyenler bu tür metinlerde ortaya çıkan empati ve ilginin değerini özellikle ekofeminizm bağlamında öne sürmeye

23. Örneğin, yaşadığım yerlerden iki bilgilendirici örnek, Brinsley Animal Rescue ve Tribe Animal Sanctuary İskoçya'dır, bkz. brinsleyanimalrescue.org ve tribesantuary.co.uk.

çalışmışlardır (Fraiman, 2012; Probyn-Rapsey, O’Sullivan ve Watt, 2019).

Belki de veganlık pratiğini desteklemek için geliştirilen bakım etiğinin son zamanlardaki en belirgin örneği, Lori Gruen’in kökleri ekofeminizme dayanan ve aynı zamanda insanların –zorunlu olarak– diğer türlerle iç içe geçtiği şeklindeki posthuman argümana dayanan metni *Entangled Empathy*’de (2015) bulunur (bkz. ikinci bölüm). Gruen, muhakeme gücüne dayanan geleneksel etik teorilerinin genellikle insanları davranış değişikliğine yönlendirmede başarısız olduğunu savunur.²⁴ Buna karşılık, Gruen’in bir şempanze olan Emma ile kendi dönüştürücü ilişkisinden yararlanarak etik değişimin pratikte nasıl ortaya çıkabileceğini örneklediği bir teori olan “birbirine dolanmış empati” etiği sunar. Gruen’e göre bu karşılaşmadan elde edilen içgörü, insan olmayan hayvanlarla yakın ilişkilerin “kişinin algısını temelden değiştirebileceği” ve bir yandan insanmerkezcilikten kaçınırken bir yandan da türlerin sınırlarını aşan bir empati oluşturabileceğidir (2015: 75). Gruen daha sonra kalem aldığı bir deneme yazısında şöyle devam eder: “Şempanzelerle bu tür bir ilişkisi olan çok insan yoktur, ancak ama çoğumuz, çok farklı biri olarak iyi yaşamının ne demek olduğunu anlamaya çalışmamıza yardımcı olan kedi, köpek veya kaplumbağa gibi evcil hayvanlarla derin ilişkiler kurmuşuzdur” (2020: 42). Başka bir deyişle Gruen, hayvanlarla ilişkilerin, belirli türlerin ihtiyaçları hakkındaki antropomorfik varsayımların ötesine geçen, empati, ilgi ve insan olmayan yoldaşlarla ilişkileri geliştirme arzusu yaratan yeni anlayış biçimlerine yol açabileceğini öne sürmektedir.

Özetle: Bir dizi etik ve politik çerçeve, hayvanları, üzerinde düşünülmeden kullanılabilecek ve öldürülebilecek daha aşağı varlıklardan ziyade özne olarak anlamanın yollarını sunmuştur, ancak bu yaklaşımlar aynı zamanda sürtüşmelere de sebep olmuştur. Hayvan hakları ve özgürleştirme yaklaşımları (Regan ve Singer’ı izleye-

24. Aktivist bir bakış açısından benzer bir argüman için bkz. Stallwood (2014).

rek) muhakeme yetisine ve insanlar ile hayvanlar arasındaki ortak niteliklere başvurma eğilimindeyken (bkz. Milburn, yakında çıkacak), ekofeminist ve eleştirel medya çalışmaları araştırmaları, hayvan hakları ve özgürlüğüne yönelik faydacı yaklaşımların yeterliliğini sorgulamış, duygu siyasetini ve hatta (eleştirel) antropomorfizmi yeniden önermiştir. Bununla birlikte, Jackson'ın (2020) altını çizdiği gibi, kavramsal temelleri ne olursa olsun, insan istisnacılığına yönelik eleştiriler yüzeysel ve evrenselleştirici şekillerde uygulanmamalıdır. Bunun yerine, insanın hayvanlar üzerindeki hakimiyetine ilişkin tüm argümanların belirli coğrafi, tarihsel ve kurumsal bağlamlarla ilişkili olarak dikkatli bir şekilde konumlandırıldığından emin olmak önemlidir.

Bu bölümün geri kalanında, hayvan özelliği hakkındaki teorik tartışmaların veganlık kampanyası çalışmalarına nasıl hitap ettiğini gösteren üç bağlama odaklanacağım. İlk olarak veganlık kampanyaları alanında çalışan belki de en ünlü STK olan PETA'nın düzenlediği ve özellikle eleştirilen bazı kampanyalarda hayvanların insanlara benzetilme biçimlerini hayvan tarımının iklim değişikliğine katkısı hakkında tartışmaların hâlâ eksik olmasına inceleyeceğim. Ardından, sanal gerçeklik kulaklıkları ve dünyaya belirli bir hayvanın gözünden bakıyormuş gibi çekilen YouTube videoları aracılığıyla izleyicileri olayları hayvanların bakış açısından görmeye davet eden Animal Equality tarafından hazırlanan bir kampanyaya odaklanacağım.²⁵ Bölüm daha sonra çok farklı bir temsil biçimine geçiyor: eski çiftlik hayvan barınaklarında topluluk oluşturmaya ilişkin daha etraflı bir tartışmaya girmeden önce, farklı türlerden oluşan bir ailenin neye benzeyebileceğine dair neşeli ama yine de kararsız bir çalışma olan *Esther the Wonder Pig* hikâyesine.

25. Bir önceki bölümde değinildiği gibi, bu yaklaşımlar, eleştirel sakatlık çalışmaları perspektifinden eleştirilen görsel bir önyargıya sahiptir (sakatlık çalışmalarını eleştirel hayvan çalışmaları ile diyaloga sokan daha üretken bir yaklaşım için bkz. Taylor, 2017).

ACILARI KARŞILAŞTIRMAK

İnsan/hayvan ikiliğini ortadan kaldırmaya yönelik en (kötü) ünlü örneklerden bazıları, insan bedenlerini düzenli ve dramatik bir şekilde hayvan bedenlerinin yerine kullanan bir STK olan PETA'nın çalışmalarında bulunabilir. Kurumun özellikle tartışmalara yol açan kampanyaları arasında, hayvansal ürünlerin kullanımını azaltılmasını teşvik etmek için şişman insanlarla dalga geçen reklam panoları, et kancalarından sarkan yarı çıplak kadın tasvirleri, soykırım görüntülerinin kullanımı ve fabrika çiftçiliği ile kölelik arasındaki yapılan karşılaştırmalar yer almaktadır (Kim, 2011).²⁶ PETA, medyada rutin olarak eleştirilse de taktikleri genellikle amaca giden her yol mubahtır, duruşunu benimseyen sözcüleri tarafından haklı çıkarılıyor. Örneğin, kadınların deneyimlerinin hayvancılıkta da görüldüğüne atıf yapmak adına kadınların yaşadıkları cinsel saldırılarla ilgili ifadelerine odaklanan bir 2016 kampanyası, özellikle Singer'ın acı çekme vurgusunu çağrıştıran bir tarzda savunulmuştu: "Her düzgün insan, kadınların cinsel olarak istismar edilmesinden nefret eder ve bunu kınar, bunun yanında insan olmayan ancak acıya karşı aynı hassasiyete sahip olan öteki dişilerin uğradığı cinsel istismarı da kayıtsızca kabul edemeyiz" (Newkirk, Shapiro'da, 2016).

Bu kampanyalar popüler medyada geniş çapta eleştirilmiştir, ancak PETA'ya yönelik eleştirilerin yalnızca ideolojilerine katılmayanlarla sınırlı olmadığını ve veganlığa sempati duyan akademisyenler tarafından da kınandığını belirtmek önemlidir (örn. Deckha, 2008b; Harper, 2010b; Glasser, 2011; Lehçe, 2016; Pendergrast, 2018). Corey Lee Wrenn, veganlığı teşvik etmek için kullanılan şok taktiklerinin etkinliğini sorgulamak (Wrenn, 2013) ve genç kadınların duygusal çalışmalarına bel bağlayan emek siyaseti de dahil olmak üzere PETA'nın kurumsal politikalarıyla ilgili bir dizi soruna işaret etmiştir (Wrenn, 2015). Laura Wright da benzer şekilde PETA'nın

26. Bazı web siteleri, özellikle sorunlu kampanyaların listelerini derlemiştir, bkz. buzzfeed.com/copyranter/the-12-absolute-worst-peta-ads-of-all-time ve businessinsider.com/peta-shocking-controversial-ads-2011-10.

“amaca giden her yol mübahtır” duruşunu eleştirmiş ve ünlü vegan oyuncu Pamela Anderson’ın iyi bilinen bir kampanya görüntüsünü analiz ederek kurum taktiklerinin kendi kendini baltalayan doğasını açıklamıştır. Görüntüde, Anderson’ın bedeni sanki et parçasıymış gibi işaretlenmiştir (anatomisinin karşılık gelen kısımlarına basılmış “but” ve “göğüs” gibi damgalarla birlikte). Bu kampanyanın vermek istenen mesaj açıktır: Eğer görsele bakanlar bir kadın vücuduna sanki et parçasıymış gibi davranılmasını rahatsız edici veya en azından nahoş buluyorsa, o zaman neden hayvan bedenlerine bu şekilde etikten muaf davranılabiliyor?

Wright’ın (2015: 137) işaret ettiği gibi sorun, kadın bedenlerinin düzenli olarak sorgulanmadan *tüketilmesidir* –elbette gerçek anlamda değil, medya içinde nesnelleştirilmeleri yoluyla. PETA’nın ilanının sunmayı amaçladığı şok, et tüketimini doğallıktan çıkarmak yerine, yalnızca hâlihazırda nesnelleştirilmemiş insan bedenlerini tasvir ederse işe yarayabilir ancak görüntü et tüketimini doğallıktan çıkarmak yerine, Amerika Birleşik Devletleri’nde hangi bedenin cinsel açıdan çekici olduğuna dair var olan, dar görüşlü kavramları beslemektedir (Wright, 2015: 137). Wright’ın iddiaları, Carol Adams’ın, daha önce açıklandığı gibi (bkz. ikinci bölüm), kadınlar ve hayvanlık arasında yapılan ısrarlı benzetmelerin kadınların öznellik ve eylemliliklerinin yok sayılarak nesnelleştirilmelerine izin veren bir söylemi beslediğini savunan kayıp gönderge teorisine dayanmaktadır. Adams’ın *Sexual Politics of Meat* (2000 [1990]) kitabı özel olarak hayvansal ürünlerin pazarlanmasında cinselleştirilmiş imgelerin kullanımına odaklanır ve kitap muhtemel tüketicilerine kirpiklerini kırıştırarak bakan, bikinili domuzlar da dahil olmak üzere çok sayıda –bazen de tuhaf– reklam içermektedir. Kayıp gönderge merceğinden bakıldığında, PETA’nın kampanyası, acı çekme kapasitesi olan hayvanların nesneleştirilmesini ön plana çıkararak buna karşı çıkma girişimlerinde ister istemez başarısız olmaktadır. Cinselleştirilmiş imgelerin bu tür kullanımları çok nesneleştirici olduğu için, Adams (ve Wright), bu kampanyaların hayvan öznelliğini vurgulamaktan ziyade, ka-

dınların öznelliğinin silinmesini yeniden üretme etkisine sahip olduğunu iddia eder. Bu tür kadın imgelerini doğrudan “nesneleş-tirme” olarak etiketlemenin de tartışılan bir argüman olduğunu belirtmek önemlidir (önemli bir eleştiri için bkz. Hamilton, 2019: 24–30), ancak temel nokta aynı kalır: Farklı eşitsizlikler birbirine karıştığı ve kesiştiği için, insanların ve hayvanların gördüğü zulümleri karşılaştırmak sakıncalı olmakla kalmaz, aynı zamanda kendi kendini baltalar.

A. Breeze Harper’ın *Sistah Vegan* (2010b) kitabı, Harper’ın PETA’nın kampanyasındaki ırksal açıdan yüklü görüntülerin kullanımını eleştirdiği açılış sayfalarında benzer argümanlar sunmaktadır. Harper’e göre bu tür görüntülerin kullanımı, “insan olmayan hayvanların sömürülmesi ve işkenceye uğramasının Afrika köleliği, Kuzey Amerika soykırımı ve Yahudi Soykırımı gibi gaddarlıkları yaratan aynı efendi/baskıcı ideolojiden geldiğini” (2010b: xiv) ima eder. Ayrıca PETA’nın bu tip sorunlu karşılaştırmalar yapma konusunda yeni olmadığını altını çizmek gerekir; Claire Jean Kim’in işaret ettiği gibi “ABD hayvan özgürlüğü hareketi, nesiller boyunca, insan olmayan hayvanlara yapılan muameleyi tarif etmenin bir yolu olarak Holokost ve kölelik analogilerini kullanmıştır” (2011: 312). Harper’ın işaret ettiği sorun, insan ve hayvan zulmü arasındaki ilişkiyi konumlanmış, hassas ve tarihsel bağlama oturtulmuş şekillerde anlamaya çalışan araştırmaların aksine, bazı hayvan özgürlüğü hareketleri tarafından yapılan indirgemeci karşılaştırmaların hem kendi amaçlarının altını oyması hem de bu gruplar ile ırkçılık karşıtı hareketler arasındaki gerilimi tırmandırmasıdır. Harper’ın kendi sözleriyle, “Amerika Birleşik Devletleri’nin, Siyah Amerikalıların ırkçı bir sömürgeci bağlamda aşağılayıcı bir şekilde hayvan olarak kategorize edildiği, şiddetli ırkçılığın kirli tarihinin yaraları ve izlerinin ... ulusal düzeyde ele alınması ve uzlaştırılması gerekir,” aksi takdirde, ırksallaştırılmış insanlar ve hayvanlar arasındaki karşılaştırmalar bu baskıcı dinamikleri beslemeye devam edecektir (Harper, 2010b: xiv-xv).

Bununla birlikte, Harper’ın insanların gördüğü zulüm ile hayvanların gördüğü zulüm arasındaki ilişkiyi düşünmeye yönelik

tüm girişimleri reddetmediğini yinelemek önemlidir; farklı ıstırap biçimleri arasındaki kaba karşılaştırmaları eleştirmek, zulümler arasındaki daha karmaşık kesişimlerin varlığını reddetmekle aynı şey değildir. Bunun yerine, Syl Ko'nun altını çizdiği gibi, sorun karşılaştırmaların genellikle "olaylar olduktan sonra ve samimiyetsiz nedenlerle" (2017: 84) örneğin, bu kadar çok insan acı çekerken diğer türlere odaklandığı için hayvan aktivizmine yöneltilen eleştirileri saptırmak veya belirli kampanyalar için medyanın dikkatini çekmek için yapılmasıdır. Aph Ko ayrıca, endüstriyel çiftçilik ile insan ıstırapı arasındaki karşılaştırmaların yalnızca tarihsel olarak belirli baskı biçimleri arasındaki farkları silmekle kalmayıp, aynı zamanda bu baskıların ortak köklerine değinmekte başarısız olduğunu savunmaktadır:

Hayvanlara uygulanan zulmü incelediğimizde, endüstriyel çiftçilik veya türçülük gibi bariz veya yüzeysel belirtiler dışındaki faktörlere bakmamız gerekir. Endüstriyel çiftçilik korkunç başka bir şeyin nedeni değil, sonucudur. ... Siyahların zoolojik ırkçılıkla (insan/hayvan ikiliğine bağlı ırkçılık) deneyimleri, hayvan hakları teorisine bir yük olarak görülmemelidir; hem "hayvan"ın ne anlama geldiğine hem de *Homo sapiens* kategorisinin zoolojik terörizmden kaçmaya sığınak sağlamadığına dair anlayışımızı desteklemek için kullanılmalıdır (2019: 29).

Bu nedenle, yine Ko'nun argümanlarının altını çizdiği şey, hayvanların kötü durumuna dikkat çekmek amacıyla eleştirel olmayan bir şekilde insanların uğradığı zulmü çağrıştıran veganlık etiği yinelemelerinin hem sorunlu hem de etkisiz olduğudur. Aynı zamanda, bu tür taktiklere yönelik eleştiri bolluğu bir umut ışığı sunmakta ve tek konulu siyasete yönelik eleştirilerin veganlık araştırmalarında hâlihazırda önemli bir rol oynadığını göstermektedir. Gerçekten de Veganlık Çalışmalarının bugüne kadar evrildiği şekliyle temel bir özelliği, diğer zulümleri bizzat sürdüren veganlık siyasetine yönelik eleştirisidir. Bununla birlikte, bazı veganlık girişimleri, belki PETA kampanyalarından daha az belirgin gerilimler taşımaktadır ve bu

bölümün geri kalanında, önce “iAnimal”a dönerek, hayvan öznelliğine biraz daha karışık ve daha kararsız çağrılarının dinamikleri üzerinden düşüneceğim.

ACIYI SOMUTLAŞTIRMAK

Animal Equality’nin “iAnimal” film serisi türler arasında basit karşılaştırma yapmanın ötesine geçerek hayvan öznelliğini ön plana çıkarmak için sansasyonel girişim sunar. Sansasyonelliğine ek olarak, iAnimal’ın özellikle incelenmesi gereken aydınlatıcı bir kampanya olmasının iki nedeni vardır: Birincisi, Animal Equality’nin filmleeri, diğer türlerle duygusal özdeşleşmeyi teşvik etmek için hayvan aktivizminde kullanılan sıradan yaklaşımların potansiyellerini ve sınırlamalarını ortaya sürer. Bu metinlere hayvan öznelliği ve empati hakkında daha karmaşık anlayışlar sunan bir dizi teorik çalışma uygulayarak, bu sorunları aydınlatmaya çalışacağım. Bununla birlikte amacım, yalnızca iAnimal’in eleştirel bir analizini yapmak değil, aynı zamanda somutlaştırılmış etiği diğer hayvan hakları ve savunuculuğu çizgilerinden daha radikal olarak çerçeveleyen teorik argümanları da sorunsallaştırmaktır.

Şu anda et için yetiştirilen domuzlara, süt ineklerine ve piliçlere odaklanan, her biri şiddet içinde yetiştirilen hayvanların deneyimlerine pencere açan üç iAnimal filmi mevcuttur. Animal Equality, çevrimiçi bulunabilen kısa filmlerin, izleyicilerin “çiftlik hayvanlarının yaşamlarına benzersiz bir bakış açısı kazanmalarını” sağlayan “360 derecelik sürükleyici bir deneyim” sunduğunu iddia ettiği sanal gerçeklik versiyonlarıyla da turneye çıkmaktadır (Animal Equality, ND). Dolayısıyla bu filmler, en azından yüzeyde, PETA’nın kadınları ete benzeterek hayvansal ürün tüketiminin doğallığını sorgulama girişimine bir antitez gibi görünmektedir. Daha önce açıklandığı gibi, Anderson’ın kampanyası bir yandan insan-merkezci olması (insanların diğer hayvanlara insana benzediği için değer vermeleri gerektiğini öne sürmesi), diğer yandan kadınların

nesneleştirilmesine katkıda bulunması (zoomorfizm' yoluyla) nedeniyle paradoksalıdır. Başka bir deyişle, bu kampanyanın başaramadığı şey, "hayvan" kategorisinin işleyişini sarsmaktır. Buna karşılık, "iAnimal" filmleri, hayvan bedenlerini insana benzetmek yerine izleyicileri *hayvanların* somut deneyimlerini paylaşmaya davet ederek onlara karşı bir duygudaşlık geliştirmeye teşvik etmektedir.

Örneğin Mike Goodman bir çalışmasında *iAnimal: Pig Farms in 360°* e odaklanmıştır (ayrıca bkz. Giraud, 2019: 142-70). Bu film, bir metal kafesin parmaklıklarıyla kısmen gizlenen bir odanın görüntüsüyle başlar ve ardından sahne, aktör Peter Egan'ın seslendirmesiyle bağlama oturtulur: "Neden içerde olduğunu bilmiyorsun ama parmaklıkların arkasındasın. Etrafına baktığında senin gibi sayısız insan görüyorsun, sol taraftaki komşun seni teselli etmeye çalışıyor ve senden teselli bekliyor" (Animal Equality, 2016).²⁷ Dört dakika içinde, "siz" diğer domuzların korku içindeki çığlıkları eşliğinde dar bir tünel boyunca itilirken, film katliam anına doğru ilerledikçe, görüntüler daha rahatsız edici hâle gelir. Bu sahnenin kahreden gürültüsü ve oryantasyon bozukluğu, kamera üçüncü şahıs bakış açısına geçtiğinde aniden sona erer ve boğazları kesilmeden önce sersemletilip tek ayaklarından asılan bir dizi domuzu gösterir. Bakış açısındaki bu değişikliğe rağmen, Egan'ın dış sesi belirli bir domuzla özdeşleşmeyi teşvik eder ve -diğerleri asıldıktan sonra- "sıra sizde" diye belirtir. Son sekansta bakış açısı yine değişerek, seyircinin kendi bedeniymiş

* İnsanlar, nesneler veya tanrılar gibi hayvan olmayan şeylere hayvan özellikleri veya nitelikleri atfedilmesi. Tarih boyunca çeşitli kültürlerde dünyayı ve sakinlerini temsil etmek ve yorumlamak için kullanılmış edebi ve sanatsal bir araçtır. Edebiyatta zoomorfizm, bir aslanın gücüne veya bir ceylanın zarafetine sahip olarak tanımlanan bir kişi gibi karakterleri veya nesneleri hayvan özellikleri açısından tanımlamak için kullanılabilir. Ayrıca sentorlar veya deniz kızları gibi hayvan-insan melezleri yaratmak için de kullanılabilir. Sanatta zoomorfizm, şahin başlı Mısır tanrısı Horus ya da fil başlı Hindu tanrısı Ganeşa gibi tanrıların ve ilahların hayvan özellikleri ya da karakteristikleriyle temsil edilmesinde görülebilir. Sanatçıların fikirleri keşfetmek ve duyguları ifade etmek için hayvan formlarını ve özelliklerini kullandığı modern sanatta da görülebilir. — Ed.N.

27. Bu videonun Amerika versiyonu No Doubt müzik grubunun başçısı Tony Kanal tarafından seslendirilmiştir.

gibi algılamasını istediği çırpınan bedene odaklanır; kesimhane zeminini hayvanların kanını temizlemek için sulanırken, ön ayaklarıyla yavaş yavaş duran bir bisiklet hareketi gibi çırpınan bir bedene.

iAnimal Pigs özellikle rahatsız edici olsa da *iAnimal* filmlerinin tümü belirli hayvanlarla özdeşleşmeyi teşvik etmek için kullanılan benzer estetik ve duygusal nitelikleri paylaşır. Örneğin her film, söz konusu hayvanın yaşadığı kapalı ve çetin ortamı canlandırmak için önemli ölçüde zaman harcar ve (gürültüyle veya kameranın bakış açısını karartarak) bir şaşkınlık ve korku duygusunu yeniden yaratmaya çalışır. Bu filmlerin şiddet içeren doğası, Animal Equality tarafından “çiftlik hayvanlarının yaşamlarının gerçekçi bir deneyimi” olarak konumlandırılmasının yanı sıra (Animal Equality, ND), hem eleştirel hem de ana akım hayvan çalışmaları perspektiflerinden eleştirilen, “şoke ederek öğret” mantığını yansıtıyor gibi görünmekte ancak nihayetinde sürdürülebilir bir değişime destek olmakta başarısız kalmaktadır (örn. Wrenn, 2013; Lorimer, 2015; Ramussen, 2015). Bununla birlikte, filmlerin farklı bir tarafı –bedensel olana odaklanmaları– izleyicinin şoke edici görüntülerle ilişki kurma şekline yeni bir yön katmaktadır. *iAnimal*, hayvanların yaşadıklarını görünür kılarak sempati toplamakla kalmaz, aynı zamanda belirli bir hayvan olmanın nasıl bir *his* olduğunu aktararak daha empatik ilişkilere de vesile olmaya çalışmaktadır. Videolar, perspektif seçimleri ve VR başlıklarını kullanmasıyla yalnızca acı çeken görüntüleri tasvir etmekle kalmaz aynı zamanda bizzat hayvan deneyimini yeniden yaratma iddiasında bulunur. Bedensel düzeyde deneyimlenen ve hayvanlarla girilen somut ilişkilerin etik sorumluluğu soyut hayvan hakları çerçevelerinden daha etkili bir şekilde beslediğini gören teorik çalışmada yankı uyandıran da işte sempatiden empatiye doğru olan bu kayıştır. Dahası, *iAnimal* filmleri, somutlaştırılmış empatiyle ilişkili başlıca pratik engeli ele alıyor gibi görünmektedir: hayvanlara “yakın (dokunma mesafesinde olma)” olma vurgusunu (Greenhough ve Roe, 2011: 62).

Beden etiğine odaklanan önde gelen araştırmacılar topluluğu içinde, “yakınlık” genellikle insanların hayvanların ihtiyaçlarını his-

sedebilmelerinin başlıca yollarından biri olarak kabul edilir: Gruen'in şempanze Emma ile karşılaşmasında olduğu gibi. Ancak Gruen'in işaret ettiği gibi, tehdit altındaki hayvanlara yakın olmak çoğu zaman imkânsızdır. iAnimal filmleri, normalde tüketicilerden uzak mesafelerde bulunan kesim ve üretim alanlarına erişim imkânı vererek (Philo, 1995; Pachirat, 2011; önceki bölüme bakın), somutlaştırılmış empatinin önündeki bu engelleri aşıyor gibi görünmektedir. Mesafe sorununun üstesinden gelmek siyasal olarak da önemlidir zira tarihsel olarak insan olmayan hayvanlara fiziksel yakınlığı etikle ilişkilendirme eylemi, doğrudan belirli türlerle çalışanlar ile onların ihtiyaçlarına ilişkin yalnızca soyut anlayışlara sahip olarak algılananlar arasında uzun süredir devam eden hiyerarşileri beslemiştir (Giraud, 2019: 98-117). Örneğin eleştirel aktivist argümanlar, hayvan fizyolojisi hakkındaki bilimsel uzmanlığa kıyasla güya duygusal ve mantıksız oldukları düşünülerek dirikesimle ilgili tartışmaların dışında tutulmuştur. Bu da dirikesim karşıtı hareketin Viktorya dönemi kökenlerinden günümüze kadar devam eden bir sorundur (Michael ve Birke, 1994; Giraud, 2019: 98-117). Benzer şekilde, avlanma karşıtı kampanyalarla ilgili klişeler, eleştirmenleri genellikle kırsal bölge hakkında bilgisi olmayan cahil şehirli aktivistler olarak tasvir eder (bkz. Cassidy, 2019).²⁸ Bu nedenle, iAnimal girişimi, kısmen, insanların etik kaygılarını gayrimeşru kılmak için hayvanlardan uzak mesafede yaşamının bahane olarak kullanıldığı bir siyasal manzaraya bir yanıt sunabilir.

Bununla birlikte, hayvanlarla bedensel ilişkilerin filmlerde inşa edilme biçimindeki ısrarcı insanmerkezciliğe daha fazla dikkat edilmesi gerekmektedir. Örneğin, iAnimal web sitesinde yer alan bir videoda oyuncu Evanna Lynch, videoları deneyimsel bilgedeki bu boşluğu dolduracak şekilde konumlandırmak için şöyle der: "Seni öldürmek için tasarlanmış bir odada durmanın nasıl bir şey olduğunu bilemezsin" (Animal Equality, ND). Ancak videolardaki dış ses-

²⁸. Cassidy'nin işaret ettiği gibi, kırsal nüfus hakkında benzer klişeler devam etmektedir ancak birbirine zıt olarak tasvir edilen gruplar arasındaki ayrımlar pratikte çok daha karmaşıktır.

ler bu deneyimleri antropomorfik bir bakış aracılığıyla çerçeveler: insan olmayan hayvanların akrabalık ağlarını insan aile yapılarına denk gelecek şekilde çerçeveleyen bir dil kullanarak (annelere ve çocuklara atıfta bulunmak ve davranışları, örneğin “mutlu,” “korkmuş” gibi insan bakış açısıyla anlaşılabilen duygularla ilişkili olarak tanımlayarak). Hayvan savunuculuğunda antropomorfizm kullanımı bir dereceye kadar belki de kaçınılmaz olsa ve Parkinson’un (2019) işaret ettiği gibi bazen üretken sonuçlar verse de iAnimal’ın yaklaşımındaki tehlikeler, Gruen’in nesneleşmiş etiğin dönüştürücü potansiyeline yaptığı vurguyu paylaşan ancak bu etik tarzının pratikte nasıl zuhur ettiğine dair biraz farklı fikirleri olan teorisyenlere başvurularak incelenebilir.

Gruen gibi Vinciane Despret (2016) de hayvanların ihtiyaçlarının hissedilen bir şekilde anlaşılmasının, birbirleriyle etkileşime girenlerin karşılıklı bedensel ipuçlarını yorumlamayı öğrendiği, konumlanmış karşılaşmalar yoluyla ortaya çıktığını savunmaktadır. Bu birlikte öğrenme süreci, insanlara yükümlülüklerini hayvanlara empoze etmeleri için alan yaratabilse de (insanların köpek davranışlarını daha sonraki eğitimi kolaylaştıracak şekilde öğrendiklerinde olduğu gibi), Despret bunun aynı zamanda hayvanların insanlara yükümlülüklerini dayatması için de bir alan açtığını öne sürer (bir köpeğin, ihtiyaçları giderilmediğinde bir şeyi yapmayı reddetmesi gibi; bkz. ayrıca Haraway, 2008). Despret’in argümanlarının merkezinde, hayvanlarla konumlanmış karşılaşmalar, insanların hayvanların ne istediğini *düşünmesinden* ziyade hayvanların eylemliliği tarafından yönlendirilen etik sorumluluklar üretir. Bu argümanları açıklamak için, Despret’in çalışması hem tarihsel vaka incelemelerinden hem de etnografik çalışmalardan elde edilen bir dizi zarif örnekten faydalanır. Bu örnekler, diğer türleri duygusal veya bilişsel olarak insanlardan “aşağı” olarak konumlandıran hayvan eylemliliğine dair indirgemeci kavramları sarsmaya hizmet eder. Bu örneklerden biri, yirminci yüzyılın başlarında Almanya’da toynağıyla doğru sayıda vurarak temel matematiksel toplamaları sayma ve cevaplama konusundaki görünür yeteneği sayesinde ün ka-

zanan “akıllı Hans” adında bir atla ilgilidir (Despret, 2004). Ancak Hans, temel aritmetiğin farkında olduğunu göstermekten ziyade eğitmeninin vücut dilini yorumluyor ve ne zaman saymaya başlayıp ne zaman durması gerektiğini bu şekilde biliyordu.

Hans’ın vakası, deneyi yapanın eylemlerinin sonuçları yanıltıcı şekillerde etkileyen çarpıtıcı bir değişken olduğu hayvan zekâsını değerlendirme girişimlerini etkileyen önyargıları işaret etmek için düzenli olarak kullanılır. Örneğin, Hans ile ilgili Wikipedia sayfası bile, “Akıllı Hans etkisi”nin “psikolojide, bir hayvanın veya insanın herhangi bir sinyal verilmeden kendisinden beklenenleri sezmesine” atıfta bulunmak için kullanılan bir terim olduğu bildirmektedir ve “hayvanların zekâsını test ederken bu etkiyi hesaba katmanın önemini” not eder. Bununla birlikte Despret, Akıllı Hans etkisinin olumsuz ya da sorunlu bir şey olarak bu şekilde çerçevelenmesinin, Hans’ın eğitmeniyle olan ilişkisinin doğasındaki daha radikal potansiyelleri görmezden gelirken zekânın ne olduğuna (sayma yeteneği) dair insanmerkezci bir kavramı da güçlendirdiğini ileri sürer:

Evet, bu çok etkileyici bir vakaydı ama dahası büyüleyici bir soruyu keşfetmek için de harika bir fırsattı. Aslında, at sayı saymıyordu ama daha ilginç bir şey yapabiliyordu: Yalnızca beden dilini okumakla kalmıyor, aynı zamanda insan bedenlerini hareket ettirip etkilenebiliyor, diğer varlıkları hareket ettirip etkiliyor ve sahiplerinin bilgisi olmadan bir şeyler gerçekleştirebiliyordu (2004: 113).

Despret’in bakış açısına göre, hayvanların (sayı sayma gibi) görevleri yerine getirmedeki yetenek(sizlik)lerini zekânın bir yansıması olarak görmenin ötesine geçmek önemlidir çünkü bu tür belirteçler, belirli türlere özgü olabilecek bir dizi başka kapasiteyi gözden kaçırırken, hümanist bilgi için anlaşılır olan davranışlara ayrıcalık tanır. Örneğin, Hans eğitmenini nasıl doğru “okuyabildi” ve daha da önemlisi, kendisiyle etkileşime girenlere, kendilerine öğretildiğini bile fark ettirmeden doğru iletişim kurmayı nasıl öğretebildi? Bu sorular, Despret’in çalışması genelinde daha etraflı bir tartışma-

yı beslemektedir. Birçok örnekte, koyunların “aptal” görülmesi gibi (Despret, 2006) hayvan kapasitesine ilişkin klişeler, insan kapasitesinden kökten farklı ve bazen de bunu aşan hayvan faaliyetlerini ve yeteneklerini fark etme kapasitesini aktif olarak engelleyebilmektedir. Bu yüzden Despret insanmerkezci önyargının üstesinden gelmek için, bir “dikkat politikası” geliştirmenin hayati önem taşıdığını öne sürer (Despret ve Meuret, 2016: 26). Türlerin ortak kurucu ekolojileriyle nasıl bir ilişki içinde olduğuna ilgi göstermek suretiyle Despret, hayvanlardan etkilenmek, onların ihtiyaçlarına yönelik bir duygu geliştirmek ve hayvanların insanlara, belirli türlerin ne olduğu veya neye ihtiyaç duyduğuna dair antroposentrik algıların ötesine geçen kendi farklı yükümlülüklerini dayatmasına izin vermek için bir alan yaratıldığını öne sürmektedir.

iAnimal tarafından teşvik edilen bedensel empati Despret’in argümanları ışığında analiz edilirse, sınırlamaları açıkça görülür: Basitçe söylemek gerekirse bu filmler, insan olmayan hayvanların dünyayı nasıl deneyimlediğine dair insanmerkezci yorumların ötesine geçememektedir. Despret’e göre diğer türlerle empati kurmak, “birinin diğerinin deneyimlerini kendi bedeninde deneyimlemesi değil,” diğer türlerin çevrelerini insanlardan farklı olarak nasıl deneyimlediklerini yavaş yavaş öğrenme sürecidir (2013: 85). iAnimal filmlerinin kaçırdığı husus, kesinlikle insan ve hayvan duyuları arasındaki bu farklılıklardır; ki bu farklılıklar özellikle mezbahalar bağlamında önemlidir çünkü insanlar için zararsız görünebilecek ayrıntılar genellikle diğer hayvanlar için ızdırap vericidir: “Zararsızca yerde duran küçük bir plastik su şişesi, parlak bir yansıma, çite asılı sarı bir ceket, bütün bunlar onların dünyasında yanlış ayrıntılar olarak ortaya çıkar; bir fanın yavaşça dönen kanatları titreşim yaratır, yerdeki gölge derin bir uçurum olur, karanlık bir nokta dipsiz bir çukur gibi görünür” (Despret, 2013: 58). Bu nedenle, Despret’in argümanlarının ışığında, iAnimal’i tam da insanmerkezciliğin ötesinde bir etik geliştirmeyi neredeyse başarakken son engele takılan bir girişim olarak yorumlamak kolay olacaktır.

Bununla birlikte, iAnimal'in biraz farklı yorumlamak da mümkündür. Gruen ve Despret'in sunduğu içgörüler bu tür metinlerin sınırlarını göstermeye yardımcı olurken, videoların belirli yönleri –sırayla– bedensel karışıklıkları ve empatiyi merkezileştiren etik yaklaşımların sınırlarını da vurgulayabilir. Bu bölümü kapatmadan evvel bu sınırlamalardan ikisi üzerinde kısaca duracağım. Birincisi, bedensel karşılaşmalar yoluyla kazanılan empatinin dönüştürücü potansiyelini, özellikle de yapısal değişime yol açma kapasitesini abartmamak önemlidir. Örneğin, Gruen ve Despret'in çalışmaları (ayrıca Haraway gibi Despret'den etkilenmiş düşünürler), bakım ve devam eden etik sorumluluğu teşvik etmede hayvanlarla kurulacak bedensel ilişkilerin rolüne benzer bir vurgu paylaşır. Yine de bu düşünürler, nesneleşmiş karmaşıklıklardan *ne tür* etik sorumlulukların ortaya çıkacağı konusunda çok farklı sonuçlara varmaktadırlar. Temel nesneleşme teorisyenleri arasındaki bu farklı noktaların kesin varlığı, nesneleşmiş etiğin insanlar ve insan olmayan hayvanlar arasında önceden var olan ilişkileri radikal bir şekilde dönüştürme gücü hakkında kesin sonuçlara varılmasını engeller.

“What Motivates Us to Change What We Eat?” başlıklı makalesinde Gruen, birbirine girmiş, bedensel empatinin “bizi daha vicdani etik düşünce ve angajmana yönlteceğini” söyler ve “şu anda diğer hayvanlarla olan ilişkilerimizin büyük bölümünü karakterize eden sömürü veya tamamen araçsallaştırma ilişkileri, kesinlikle değişmesi gereken ilişki türleridir” (2020: 42) diye ekler. Bunun tersi olarak, –Gruen gibi– Despret ve Haraway de nesneleşip birbirine dolanmış ilişkilerin hayvanların ihtiyaçlarına ilişkin yeni farkındalıklara yol açtığını ve bu ihtiyaçlara yanıt vermek için etik yükümlülükler ortaya çıkardığını iddia etseler de bu argümanları hayvan laboratuvarları, mezbahalar ve evcilleştirme uygulamaları gibi bağlamlara uygulamaktadırlar. Hem Despret hem de Haraway'in çalışmaları, insan olmayan hayvanlarla kurulan bedensel bağlantıların laboratuvar ve mezbaha tasarımcılarını bu alanları daha az ızdıraplı olacak şekilde yeniden tasarlamaya nasıl yönlendirdiğini ikna edici

bir şekilde gösterse de bu yeniden şekillendirme, kurumların kendisinin temelden sorgulanmasıyla sonuçlanmaz.

iAnimal'in altını çizdiği nesneleşmiş empatiye dair ikinci zorluk, bu yaklaşımın kazandırdığı içgörülere el konulma ihtimali ile ilgilidir. İkinci bölümde ana hatlarıyla belirtildiği gibi, bilgi ve bakım uygulamalarını şekillendiren hayvan eylemliliğine yapılan vurgu, posthümanist hayvan çalışmalarında önemli bir tema olmuştur. Bu gözlem, hayvanların araçsal ortamlarda bile eylemli olarak bulunduklarını, bu durumun da insanın diğer türler üzerindeki egemenliğine dair anlatıları sarstığı argümanını desteklemiştir. İnekler ihtiyaçlarını mezbahalarda ifade edebiliyor veya fareler laboratuvarlarda direnç gösteriyorsa, bu durum hayvanların pasif araçlar olduğu görüşünün altını oymaktadır. Araçsal alanlar olarak bilinen alanlarda hayvan ihtiyaçlarına dair sorumluluk üstlenme hissini kazanma süreci hayvanların davranışsal tetikleyicilerine ve etolojik gereksinimlerine aktif olarak yanıt vermesi nedeniyle, bu gereksinimlerin antropomorfik izdüşümlerine karşı hayvan hakları gibi soyut çerçevelere göre (belki paradoksal olarak) daha az insanmerkezci olarak nitelendirilmiştir (bkz. Haraway, 2008; Despret, 2013). Bununla birlikte, nesneleşmiş empatinin etik potansiyellerini mikro-sosyolojik düzeyde vurgulayan teori, hayvanların kaynak olarak kullanımına yönelik veganlık etiğinin yaptığı daha temel eleştirilerden kaçınarak bu karşılaşmaların gerçekleştiği daha geniş bağlamla- rı ihmal etme eğilimindedir. Bu nedenle, hayvanların eylemliliğinin kabulünün, dikkati hayvanlarla belirli karşılaşmaların ortaya çıktığı araçsal ortamlardan ve ezber bozan eylemlilik biçimlerinin ortadan kaldırıldığı, şekillendirildiği veya bu ortamlarda insan gereksinimlerine uyacak şekilde sınırlandırıldığı (genellikle şiddetli) süreçlerden başka yere saptırmaması önemlidir.

Önceki bölümde tartışıldığı gibi, *The War Against Animals*'ta (2015) Dinesh Wadiwel, hayvanların davranışlarına ve ihtiyaçlarına ilişkin bir duygu geliştirmenin her zaman hayırsever bir işlevi yerine getirmediğini ayrıntılarıyla anlatır: Hayvan eylemliliğinin ifadesi, hayvan tarımının biyopolitik yönetiminde önemli bir rol oynamak-

tadır. Wadiwel, hayvanların davranışını daha etkili bir şekilde yönetmek, düzenlemek ve gelecekteki aksama olasılığını en aza indirmek için çalışan yeni teknolojilerin tasarımlarında hayvan eylemliliği kavramının dirençli ifadelerinden ilham aldığını ve onlardan öğrendiğini anlatmaktadır (2015: 12-13). Laboratuvar tazılarının tarihsel standartlaştırılması bağlamında Gregory Hollin ile yaptığım kendi araştırmam, köpekleri daha uyumlu deneklere dönüştürmek için hayvanların tek tek direnç ve eylemliliğinden öğrenen benzer araştırmacı modellerini ortaya koymaktadır. Radyasyonun yaşayan bir popülasyon üzerindeki etkilerini test etmek için Manhattan Projesi tarafından finanse edilen ilk büyük ölçekli deneysel beagle köpek kolonisini inceleyerek koloninin ömrü boyunca köpeklerin etolojik ihtiyaçlarına çok dikkat edildiğini, bunun da bu ihtiyaçların kafes tasarımıyla, köpek kulübelerinin zemin kaplamasına ve bakıcıların hayvanlarla ne kadar zaman geçirdiklerine kadar her şeyi kökten bir şekilde yeniden şekillendirmesiyle sonuçlandığını ortaya koyduk (Giraud ve Hollin, 2016). Yine de Wadiwel tarafından tasvir edilen yeni mezbaha tasarımlarında olduğu gibi, burada da hayvan eylemliliğinin dikkatli bir şekilde değerlendirilmesi, sonuçta hırçın beagle davranışlarının değişmesine ve deneyi yapanların ihtiyaçlarıyla uyumlu nitelikler geliştirmesine yaramıştır. Bir düzeyde, nesneleşmiş anlayış ve empati, hayvanların yaşam alanlarını ve gördükleri muameleyi dönüştürmüştür ancak bu değişikliklerin kapsamı, nihayetinde söz konusu kurumların kendisini sorgulamamış ve beagle'ları araçsallaştırmak için insan kapasitelerini güçlendirerek statükoyu desteklemiştir (bu deneylerde kazanılan bilgiler, sonraki deneysel tasarımlarda da kullanılacaktır). Bu süreçler, beagle'ların o anlık stresini hafifletmiş olabilir, ancak aynı zamanda, köpekleri hem kısa hem de uzun vadede denekler olarak daha uyumlu hâle getirmiştir. Bu nedenle hem mezbaha hem de laboratuvar tasarımı, hissedilen anlayış ve empatinin hayvanların refahını nasıl iyileştirebileceğini ve hatta nasıl daha hayvan merkezli inşa edilmiş ortamlara yol açabileceğini göstermektedir ancak bu hayvan yaşamının araçsallaştırılmasını daha temel bir şekilde sorgulayan bir etişe her zaman uygun değildir.

Genel olarak, nesneleşmiş ve iç içe geçmiş empati teorileri, iAnimal gibi metinlerin bazı önemli sınırlamalarına işaret etse de bazen bunun tersi de doğrudur ve filmler, daha kapsamlı bir değişimin itici gücü olarak bu etik biçimine çok fazla umut bağlamanın tehlikelerini vurgulamak için kullanılabilir. Hayvanlarla yaşanan bedensel karmaşıklıklar, bazı bağlamlarda, onların ihtiyaçlarına yönelik etik bir sorumluluk duygusu oluşturabilse de bu karışıklıkların tam tersine sebep oldukları ve alternatif, daha az araçsal ilişkilerin ortaya çıkmasını engelledikleri ortamlara da dikkat etmek önemlidir. İnsan olmayan hayvanların eylemliliğini sınırlayan yapısal faktörleri sorunsallaştırma ihtiyacı, bu bölümde değineceğim son örnekte daha da keskin ve belki de beklenmedik bir şekilde vurgulanmaktadır: *Esther the Wonder Pig* ve eski çiftlik hayvanları için yapılan sığınaklar.

ÇOK TÜRLÜ BİR TOPLULUK YARATMAK

Şimdiye kadar ele alınan örneklerin hepsi ölüme dikkat çekerek farkındalık yaratmayı amaçlamıştır. Bununla birlikte, bu bölümde tartışılan son vaka incelemesinde, çok farklı bir örneğe dönüyorum; bu, yalnızca var olan insan-hayvan ilişkilerini eleştirmekle kalmayan, aynı zamanda onları yeniden işleyen bir örnek: *Esther the Wonder Pig* hikâyesi. Esther, maceraları çeşitli sosyal medya platformlarında (özel Facebook, Instagram, Twitter ve YouTube hesaplarıyla) ve kişisel web sitesinde belgelenen ünlü bir domuz. İnsan arkadaşları Steve Jenkins ve partneri Derek Walter hikâyesini ve günlük aktivitelerini çevrimiçi olarak belgelemeye başladıktan sonra ün kazandı. Esther fenomenini incelerken ortaya çıkan şey, (eleştirel) antropomorfizmin başarabileceği işi vurgulayan ama yine bu taktiğin sınırlamalarıyla yüzleşen diğer bir ikircikli tablodur.

Esther, hayvan refahını teşvik etmek için sosyal medyayı kullanan sosyal medya fenomenlerinin ve kampanya gruplarının aynı zamanda bundan gelir akışı oluşturduğu, gelişmekte olan bir vegan

kültür endüstrisinin parçası olarak konumlandırılabilir (DeMello, 2018). *Babe* (yönetmen Noonan, 1995) gibi kurgusal kültürel öncülere (başrol oyuncusu James Cromwell, film üzerinde çalıştıktan sonra ünlü bir vegan çevre aktivisti olmuştu) yakın duran Esther'in transmedya öyküsünde ortaya çıkan şey, Joy'un *Why We Love Dogs, Eat Pigs, and Wear Cows* (2011) adlı kitabında işaret edilen sınıflandırmalara sığmayan yapıdaki çok türlü bir topluluk anlayışıdır. Esther'in çocuk havuzlarında su sıçrattığı, kapkek yediği ve bir sabah kahvaltısının biraz geç servis edilmesi yüzünden "öfke nöbeti" geçirdiği videoları Jenkins ve Walter için gelir akışı sağlayabilir ancak – bunu yaparken – neden bazı hayvanlara refakatçi muamelesi yapılırken diğerlerinin tüketildiğine dair sorular da ortaya atmaktadır. Bu bağlamda Esther'den gelir elde etme ihtiyacı, karnizmi destekleyen sınıflandırmaları sarsma projesinden ayrılamaz. Dolayısıyla Esther'in hikâyesi, özellikle karizmatik bir hayvandan çıkar sağlayan insanların bir örneği değildir; bu fona ihtiyaç duyulmasının nedeni, Esther'i normalde hayvan çiftliklerine gönderecek ve onu "et" olarak inşa edecek sınırları aşmaktır.

"Domuz eti" üretimi, belirli çevresel ve refah sonuçları olan bir endüstri olarak görülmüştür (Lockwood, 2016b'de dramatize edildiği gibi; ayrıca bkz. Blanchette, 2020; Neubert, 2020). Bu bağlamda Esther, önemsiz ve hatta aptalca olduğu düşünülen sosyal medya içeriklerinin görüldüğünden daha yıkıcı bir rol oynama kapasitesini gösterdiği için dikkat çekmiştir (Jevesejevas, 2018): Bu örnekte de domuzlarla nasıl ilişki kurulacağına dair alternatif bir vizyon sunmaktadır. Mary Trachsel'in (2019) öne sürdüğü gibi, domuzlarla ilgili sıradan medya çerçeveleri temsilleri genelde "endüstriyel domuz hikâyesi" tarafından oluşturulan temsillerdir; Brett Mizelle'in (2011) belirttiği gibi, domuz pastırması gibi yiyeceklere popüler kültürde gösterilen hürmet ile yeniden yazılan bir hikâye. Ancak son yıllarda, çiftlik hayvanı barınaklarının çoğalmasından, Harika Domuz Esther ve Priscilla gibi "ünlü domuzların" sosyal medya varlığından ve Bahamalar'da "Cennet Domuzları" ile yüzdükleri hikâyeler anlatan turistlerden gelen alternatif "domuz hikâyeleri" çoğalmıştır (Trach-

sel, 2019). Yine de “alternatif domuz hikâyeleri” bazı insanmerkezci sınıflandırmaları bozabilse de daha genel bir insanmerkezcilik eleştirisi yapma kapasiteleri sınırlıdır.

Örneğin, Esther’in özel “başlangıç hikâyesi” web sitesinde ve bir dizi YouTube videosunun yanı sıra *Esther the Wonder Pig: Changing the World One Heart at a Time* (2017), *Happily Ever Esther* (2018), kitaplarında ve resimli çocuk kitabı *The Adventures of Esther the Wonder Pig*’de (2018) belgelenmiştir. Jenkins, (şimdi eski) bir arkadaşından 30 kilograma kadar büyüyecek ve yaklaşık olarak evcil bir kedi büyüklüğünde bir “mikro domuz” isteyip istemediğini soran bir Facebook mesajı aldıktan sonra çiftle birlikte yaşamaya başlamıştır (Esther The Wonder Pig, 2019: “About”). Bu anlatının ilk günlerinde bile, Esther’in hikâyesi tür hiyerarşilerini tedirgin etmeye başlamıştır: Örneğin *The Guardian* gazetesinde yayımlanan bir yazıda, Jenkins’in Esther’in eve nasıl düzgün bir şekilde yerleştiğini anlatmasıyla, Joy’un ön plana çıkardığı, köpeklerin sevgi nesneleri olduğu ve domuzların yenilebilir olduğuna dair kategorilere açıkça karşı çıkmıştır: “Köpekler bir şey yapmak için kalktığında onları takip ediyordu ve kısa sürede sürülerinin bir parçası oldu” (Jenkins, 2017). Bununla birlikte bu çoklu ilişki, veteriner kırpılmış kuyruğunu fark edip Esther’in bir mikro domuz değil, dişi bir ticari domuz olduğunu söyleyince tehdit altına girmiştir. Bu noktada, Esther’in asıl sahibi olan “arkadaş” hikâyeden hızlı bir çıkış yapar, ancak Jenkins ve Walter, Esther’e o kadar bağlanmışlardır ki ondan vazgeçmek istemezler ve sonunda evlerini Sonsuza Kadar Mutlu Esther Çiftliği Barınağı’na (*Happily Ever Esther Farm Sanctuary*) dönüştürmüşler.

Esther’in anlatısı, günlük yaşamın temelini oluşturan normatif varsayımları ve kategorileri tedirgin ederek veganlık etiğinin insan-hayvan sınırlarını “queer’lediğini” öne süren ve giderek büyüyen bir araştırma bütünü içinden konuşmaktadır (Stephens Griffin, 2017: 21). Özellikle, Esther’in tasviri, Emilia Quinn’in (2020) görsel ve maddi kültürü kapsamak için geliştirdiği, bununla birlikte vegan kampanyalarını (bir önceki bölüme bakın) sıklıkla karakterize eden

görünürlük ve ifşa vurgusunun, karnizmin daha mizahi bir sorgulanışıyla yer değiştirdiği bir kavram olan “vegan kampı” kavramına yakın durmaktadır. Quinn’in belirttiği gibi, bu kavram açık bir eleştiri tarzı sunmasa da “mizah ve parodinin insanmerkezci bir kültürün insan olmayan hayvanlar üzerindeki görünüşteki zaferini yayma yöntemlerini tanımanın verimli bir yolunu sunar” ve bu hâliyle, “etik farkındalığın yanında verimli bir şekilde var olabilen ütöpik özelemleri, topluluk özdeşleşmesini ve mizahı ortaya çıkaran bakış açısının yeniden yönlendirilmesini” sunar (Quinn, 2020: 915). Örneğin Esther söz konusu olduğunda, onun gösterişli pastalar yediği, süslü elbiseler giydiği ve Jenkins ile Walter’ın hayatlarını mizahi yollarla alt üst ettiği kitsch görüntülerinin daha ciddi bir işlevi vardır. Bu imgeler tıklama, paylaşım ve beğeni toplayabilir ancak aynı zamanda, bu topluluğun rutin olarak reddedildiği endüstriyel tarım zemininde umut edilen bir topluluk duygusunu ifade eder. (Esther’in web sitesinde kötü muameleye maruz kalmış domuzların bir dizi resmini içeren “Karanlık Taraf” başlıklı bölümün de altını çizdiği bir nokta: “Maalesef, tüm domuzlara Esther kadar iyi davranılmıyor veya o kadar şanslı değiller. Erkek ve kız kardeşlerinin çok farklı bir hayatı var.”)

Esther, karnist normları sarsmak için vegan kampının görsel retorliğini benimseyerek, akrabalık mefhumlarının (biyolojik olarak belirlenmiş veya heteronormatif aile kavramlarının ötesine geçen) ne anlama gelebileceğine dair daha geniş bir kavram çağrısında bulunan teorik çalışmalara değiniyor. Örneğin, akrabalıkla ilgili anlayışları yeniden işlemek, Haraway’in kitlesel yok oluş ve çevresel kriz döneminde insanlara daha az odaklanma ve diğer türlerle daha şefkatli ilişkiler kurma çağrısı yapmak için “çocuk değil akraba yapın” sloganını kullanan *Staying with the Trouble* (2016) kitabının merkezinde yer alır. Belki de Haraway’in aklındaki gibi olmasa da Esther’in Facebook hesabında yer alan unutulmaz bir video, çok türlü akrabalık oluşturmaya yönelik bu çabadan bahseder. Videoda, Esther’i bir şilte üzerinde uyurken, Jenkins’in ise dizüstü bilgisayarında bir video izlerken başını yan tarafına dayamış şekilde, onun yanında

yattığını görürüz.²⁹ Jenkins'in üzerinde, daha geleneksel bir hayvan arkadaşı olan köpek Shelby uzanmaktadır (huzurlu bir şekilde uyuklamakla Jenkins'in bacağına yalamak arasında gidip gelir). Hâlimden daha az memnun görünen üçüncü aile üyesi, sağdan giren büyük hindi Cornelius, Jenkins ve Walter'ın kıkırdamaya başlamasıyla kendisini kamera önüne atar ve ne pahasına olursa olsun (diğerlerinin uykusunu bölse bile) şilteye tırmanmaya çalışır. Cornelius'un, Jenkins'i kenara itme ısrarı sonunda Jenkins dizüstü bilgisayarını bırakıp hindiyi sakinleştirmek için kucaklar.

Esther'in hikâyesinde, insan aile birimini insan olmayan hayvanları içerecek şekilde genişletmenin ötesinde, ezber bozan bir şey hissedilir. Esther'i hane halkına dahil etmenin düpedüz zorluğu nedeniyle, onun da parçası olduğu çokturlu topluluk, yalnızca paylaşılan duygusal bağları değil, aynı zamanda akrabalık kurmak için gereken ortak emeği de ortaya koymaktadır. Bu emeği ön plana çıkarma eylemi, Haraway'in akrabalık fikirlerini insanın ötesine genişletme çağrılarını yöneltile eleştiriler ışığında özellikle önemlidir. Haraway'in "çocuk değil akraba yapın" derken kastettiği şey, insan türünün herhangi bir şekilde yeniden üretilmesine odaklanmak yerine, gezegende diğer türlerle birlikte yaşamının karşılıklı yarar sağlayan yollarını yeniden keşfetmenin önemli olduğudur (2016; ayrıca bkz. Clarke ve Haraway, 2018). Bununla birlikte, bu sloganı formüle etme şekli ve özellikle "çocuk yapmayın" kısmı ırksal açıdan sorunlu, Malthusçu aşırı nüfus anlatılarını çağrıştırmakla suçlanmıştır (Lewis, 2017) ve çevreciliğin kan ve toprak milliyetçiliğini desteklemek için rutin olarak kullanıldığı bir bağlamda, ne kadar dikkatli bir şekilde ifade edilirse edilsin bu tür anlatılara başvurmak tehlikelidir (bkz. altıncı bölüm).

Sophie Lewis'in bu temalarla ilgili kendi araştırması (2018, 2019), akraba oluşturmayı bir emek biçimi olarak anlamının önemini yeniden ortaya koyan alternatif bir yaklaşım sunmaktadır. Bu argümanlar yine Esther'in yaşamının bazı yönlerine paralel gelir.

29. 19 Kasım 2017 tarihli bu kısa video için bkz. fb.watch/ioXhHyywtZ

Esther, ev işinin düpedüz iş olduğunun kabul edilmesi için uzun süredir devam eden feminist çağrıları bir dereceye kadar düzgün bir şekilde göstermektedir. Açıkça söylemek gerekirse, yetişkin domuzların boyutu ve şekli, günlük bakım eylemlerinin –banyo yapmak veya beslenmek gibi– abartılı bir biçimde yapılacağı anlamına gelmektedir. Bir videonun işaret ettiği gibi: Yaz aylarında Esther her gün banyo yapar ve bırakın yıkamayı, onu banyoya sokmak bile her zaman kolay bir iş değildir. Başka bir deyişle, bu videolar Esther’le akraba olmak için harcanan emeği göstererek genellikle değersizleştirilen ve gizlenen bakım ve savunuculuk çalışmalarının günlük biçimlerini de vurgulamaktadır (hayvan savunuculuğunun arkasındaki emek hakkında daha fazla bilgi için bkz. Jones, 2014; Coulter, 2016: 97-138).

Yine de Esther, “akraba”nın ne anlama geldiğini genişletmenin zorluklarını biraz farklı bir şekilde de ön plana çıkarmaktadır. Lewis’in bakış açısına göre, akrabalığın ne anlama geldiğini dönüştürmek, düşünce kalıplarını değiştirerek yapılabilecek bir şey değildir, “siyasal olarak üretici(olmayan) adaleti elde etmek için ön koşullar ve olası stratejiler üzerinde çalışmayı” gerektirir (Lewis, 2017: NP). Burada Lewis’in argümanlarını derinlemesine inceleyecek bir kapsamımız olmasa da bu noktada çok önemli olan şey, var olan cinsiyetçi ve ırksallaştırılmış toplumsal ilişkilerin “akraba-yapma” olanaklarını nasıl sık sık kısıtladığını vurgulamasıdır. Akrabanın ne anlama geldiğini ve kimlerin akraba olabileceği düşüncesini dönüştürmek için belirli kısıtlamalara ve eşitsizliklere itiraz edilmesi gerekmektedir. Mucize Domuz Esther’in hayatı, bu sorunları net bir şekilde ortaya koymaktadır; evi, sıradan “akraba” kavramlarını bozabilir ancak hikâyesi aynı zamanda yapısal kısıtlamaların, ayrıcalıklı konumdakilerle akrabalık kurmanın alternatif yollarını nasıl sınırlayabildiğini de göstermektedir.

Örneğin, Esther’i “besi hayvanı”dan çıkarıp “evcil hayvan” olarak yeniden sınıflandırmak, Jenkins ve Walter’ın domuzlara karşı hislerini iç içe geçmiş empati yoluyla değiştirmeleriyle meydana gelmemiştir. Üç yüz kilogramlık bir domuzu evde beslemenin pratik

zorlukları bir yana, bunu yapmak hukuken yasaktır: Bu da sınıflandırıcı sistemlerin her zaman onları yerinde tutan teknolojik altyapılar ve yasal normlar gibi maddi düzenlemelerle nasıl bağlantılı olduğunu göstermektedir (Star, 1991; Bowker ve Star, 2000). Jenkins ve Walter'ın durumunda, Esther'in statüsünü değiştirmenin tek yolu, insanların ve hayvanların birlikte yaşayabileceği bir hayvan barınağı yaratarak insan ürünü çevreye müdahale etmek olmuştur; Esther'in internet fenomeni statüsünü güvence altına alarak elde edebildikleri fon ve kaynakları gerektiren bir görevdir bu. Şimdi bile, Esther'in "besi hayvanı" olarak sınıflandırılmasını önlemek, onu sürekli "yiyecek" olarak yeniden kategorize etmeye yarayan çeşitli sosyo-tek-nik düzenlemeleri savuşturmak için çabalamayı gerektirmektedir. Örneğin, bir tümörü aldırarak için ameliyat olduğunda, Jenkins ve Walter'a, kanser yayılırsa Esther'in diğer yoldaş türler gibi daha fazla tedavi (kemoterapi gibi) alamayacağı bilgisi verilmiştir. Çift, bunun Kanada Gıda Denetleme Kurumu'nun "yiyecek" hayvanlara belirli tıbbi müdahaleler uygulamanın yasa dışı olduğuna hükmetmesinden kaynaklandığını iddia etmiştir (Appia, 2018).

"Yiyecek hayvanlar" ve "evcil hayvanlar" arasındaki ayrımlar keyfi veya en azından kültürlere özel olsa da bu nedenle, belirli türlerin belirli şekillerde kategorize edilmesini sürdüren altyapılar da dönüştürülmedikçe yalnızca zihinleri değiştirmek yeterli olmayacaktır. Bununla birlikte, bu değişiklikleri gerçekleştirmek için gereken kaynaklar, gerekli kaynaklar veya araçlar olmadan dönüşümün pratikte elde edilmesini zorlaştırabilir. Esasında Jonathan Turnbull, Adam Searle ve William Adams'ın (2020) gösterdiği gibi, hayvan barınakları hayatta kalmak için gereken geliri elde etmek amacıyla sosyal medyanın bilinçli kullanımlarına giderek daha fazla güvenmektedir. Bu tür gelir akışlarına duyulan ihtiyaç, hayvanları kaynak olarak gören sistemlerin dışında, çok türlü alternatif toplulukların yaratılmasının antropomorfik internet fenomeni çalışmasıyla kazanılan bir gelire bağlı olduğu paradoksal bir duruma yol açabilir.

Bu da konuyu Esther'in sosyal medyasındaki spesifik öznelik inşasıyla bağlantılı gerilimlere getirmektedir. Esther'in web sitesi

diğer domuzların kötü durumuna dikkat çekse de fenomen statüsünün onun bir birey olarak ne kadar özel olduğunu vurgulamasına bağlı olduğunu inkar etmek zordur. Bu özel oluşun göstergeleri –ona verilen yiyecek, giydiği giysiler ve yaşam düzenlemeleri dahil– yetişkin bir domuzun ihtiyaçlarını yanlış nitelendirmekle de eleştirilebilir ve aynı argüman Esther’in evinde yaşayan diğer hayvanlar için de geçerlidir. Örneğin daha önce bahsi geçen Facebook videosunda hinde Cornelius ailenin dinlenme zamanını bozduğunda, çiftlik hayvanından kıskanç bir çocuğa (veya videonun başlığının hitap ettiği gibi “Bay Kıskanç Pantolon”a) dönüşüverir. Bu çerçeveleme, Cornelius’un bir “besi hayvanı” olarak sınıflandırılışını sarsabilirken, aynı zamanda eylemleri ile bir tür olarak hindilerin belirli nitelikleri (bu tür davranışları sergilemelerini muhtemel kılan) arasındaki ilişkiyi de gizlemektedir. Esther’in ailesi, bu nedenle, antropomorfizmin siyasal kararsızlığından daha genel bir şekilde faydalanmaktadır. Antropomorfik imgelerle kurulan eleştirel ilişkiler, hayvanları kaynak olarak çerçeveleyen sınıflandırmaları sarsmak için kullanılabilir, ancak bu taktikler, hayvanlarla daha az insanmerkezci ilişkiler kurmanın ilerde nasıl görünebileceğini ifade etmekte zorlanmaktadır. Bununla birlikte, daha yaygın olan barınak hareketi, bu karmaşık soruyu yanıtlamak için bazı yollar sunmuştur.

Kuzey Amerika, Farm Sanctuary gibi en iyi bilinen eski çiftlik hayvanı barınaklarından bazılarına ev sahipliği yapıyor olabilir, ancak bu bağlamda bile farklı topluluk oluşturma modelleri ile karakterize edilen sığınaklarda büyük ölçüde heterojenlik vardır (Donaldson ve Kymlicka, 2015). ABD hareketinin karmaşıklığı, diğer ulusal bağlamlardaki barınakları ve hem “evcil” ve hem “besi” hayvanlarını karışık olarak yeniden barındıran kurtarmaları, emekliye ayrılmış hayvanlar için kurulan barınakları ve eski piliçler ve laboratuvar hayvanları için daha geniş yeniden barındırma ağlarını dikkate almaktan uzaktır. Çiftlik hayvanlarına yeni evler bulma yoluyla, sığınaklar, yaşamları normalde radikal bir şekilde kısılacak olan varlıklar için bir topluluk yaratır. Barınaklar genellikle çalışmalarını desteklemek için bağış toplamanın yanı sıra vegan toplum-

sal yardım faaliyetlerinde bulunurlar. Tüm barınaklar insanlar ve hayvanlar arasındaki kaçınılmaz güç asimetrisinden kaynaklanan belirsizlikler içermesine rağmen, çoğu, sakinlerinin türe özgü ihtiyaçlarını merkeze almanın radikal yollarını araştırmaktadır (bkz. Jones, 2014). Barınakların yaklaşımları birbirinden farklılık gösterebilse de eski çiftlik hayvanlarının yanında yaşamının yeni yollarını bulmakla ilgili kararlılıkları, veganlıkla ilgili soruların başka bir yaygın sorunun pratik bir soruşturmasını (bu her zaman olmasa da genellikle “yakaladım seni” anı olarak ifade edilir) da sunmaktadır: Bu tür kategoriler sona erdiğinde eski “besi hayvanlarına” ne olacak? Barınakların bu tür sorulara yanıt verme konusunda umut verici potansiyeller taşıdığı görülmüştür, Kathryn Gillespie'nin öne sürdüğü gibi, “toplumsal ayrımcılığa dayalı çiftçilik modellerini, çiftlik temelli bakım uygulamalarını ve insan bakıcıları ile hayvan sakinleri arasındaki son derece eşitsiz güç ilişkilerini yeniden üretmeyen, emekli çiftlik hayvanları için yaşanabilir alanlar yaratmanın diğer normatif olmayan yollarını keşfetme olasılığı” (2018: 127) sunarlar. Gerçekten de yeni ortaya çıkan araştırmalar, barınakların çok türlü topluluk, bakım ve dayanışma ilkelerini daha büyük kurumların ötesine genişletmenin geçerli bir yolu olarak, yalnızca az sayıda eski çiftlik veya laboratuvar hayvanını önemseyen “mikro barınaklar” gibi girişimleri keşfetmeye başlamıştır (Narayanan ve Gillespie, 2020).

Barınaklar gibi girişimler pratik önemlerine ek olarak, özellikle posthümanizmden kaynaklanan veganlığa yönelik teorik eleştirileri de sorunsallaştırır. Bu eleştiriler, veganlığı, insan ve hayvan yaşamlarının çoğu zaman o kadar iç içe geçmiş olduğunu, onları tamamen ayırmanın ve insan müdahalesinden önceki “saf” duruma geri dönmenin imkânsız olduğunu kabul etmeyi beceremeyen bir karmaşıklık reddi olarak çerçevelemiştir (bkz. üçüncü bölüm). Sığınaklar bu sorunların çoktandır nasıl fark edildiğini ve uygulamada nasıl yanıtlandığını gösteren zengin, çok yönlü bir gelenek sunar. Ek olarak, sığınaklarla ilgili teorik çalışma, türler arasındaki karşılıklı bağımlılıkların veganlık araştırmalarında, bırakın kabul edilmeyi,

nasıl merkezî bir endişe kaynağı olduğunu gösteren örneklerden sadece bir tanesidir.

Sue Donaldson ve Will Kymlicka'nın *Zoopolis*'te (2011: 6) belirttiği gibi, "yaban hayatı" ve müdahale etmeme kavramları, "bize bağımlı hâle gelen, kasıtlı olarak üretilmiş evcil hayvanlar"la yan yana, yeni, sömürücü olmayan yaşam biçimleri geliştirmeye yardımcı olmaz. Bu argümanlar, Donaldson ve Kymlicka'nın insanlarla çok farklı türlerde ilişkileri olan ve bu nedenle farklı etik yükümlülükler getiren hayvanlarla toplumsal ilişkilerin nasıl yeniden düzenlenmesi gerektiğine dair daha geniş kapsamlı araştırmasının yolunu açmaktadır. Benzer şekilde Kendra Coulter'ın (2016) araştırması, hayvanları işçi olarak görmenin hayvanların eylemli olduğunu (bazen posthümanist literatürde olduğu gibi) kabul etmenin ötesine geçerek, bu eylemliliğin hayvanların çalışma koşullarını iyileştirmek için insanlara hangi sorumluluklar yükleyebileceğini sorması gerektiğini vurgular. Bu yazarlar, yalnızca belirli kültürel hayvan sınıflandırmalarının dayattığı sınırlamaları veya bu sınıflandırmaların belirli kurumsal ortamlarda nasıl güçlendirildiğini vurgulamak yerine, dışlayıcı "insan" kavramlarıyla şekillenen büyük bir varlık zincirini çözmenin ardından gelebilecek alternatif toplumsal örgütlenme biçimleri için iddialı vizyonlar sunmaktadır.

SONUÇ

Toplu olarak bu bölümde verilen örnekler, veganlık kampanyasının merkezindeki hayvan öznelliğine yapılan vurgunun, hayvanların belirli kültürel bağlamlarda nasıl sınıflandırıldığına dair daha karmaşık diyaloglar ürettiğini göstermektedir. Bu diyaloglar, bu hayvanlara artık kaynak veya araç muamelesi yapılmadığında, insanlarla bağımlı ilişkileri olan hayvanlarla yaşamının yeni yollarını bulmak için değişmesi gereken altyapıların ve toplumsal ilişkilerin daha geniş bir şekilde sorgulanmasına yol açabilir. Yine de özellikle PETA örneğinin gösterdiği gibi, kampanyalar, bireysel tüketici dav-

ranışındaki değişiklikleri teşvik etmeye odaklanan şoke edici görüntülere veya eleştirel olmayan antropomorfizme dar bir şekilde odaklanıyorsa, sorgulamaların da üstü kapatılabilir. Ayrıca, (insan ve insan olmayan hayvan ıstırapı arasında basit veya samimiyetsiz karşılaştırmalar yapma taktiğinde olduğu gibi) zulümlerin birbirine geçişini göz ardı eden kampanyalar, etik sorumluluğu insanın ötesine taşımakta başarısız olmakla kalmaz, aynı zamanda mevcut toplumsal eşitsizlikleri yeniden üretmeye de hizmet edebilir (Harper, 2010b); Kim, 2011; Ko, S. 2017; Wright, 2018, 2019; Ko, A., 2019). Bu argümanları bir sonraki bölümde detaylandıracağım ancak daha önce, bu bölümde tartışılan kampanyalar ve onları çevreleyen akademik tartışmalar göz önüne alındığında ortaya çıkan son bir endişeyi ortaya çıkarmakta fayda var.

İlk bölümlerde açıklandığı gibi, Wright, Veganlık Çalışmaları için ilk fikirleri formüle ederken, farklı disiplin anlayışlarını bir araya getirme ihtiyacına işaret etmiştir. Bu bölüm, ampirik odaklı sosyolojinin yanı sıra edebi, medya ve kültürel çalışmalardan araçları kullanarak –genellikle dağınık ve çelişkili olan– kültürel metinlerin dikkatli bir şekilde analiz edilmesi gerektiğini vurgulayarak bu argümanları bir dereceye kadar yeniden öne sürmektedir. Bununla birlikte, ileriye dönük olarak, medya çalışmalarının temel ilkelerinden birinin kabul edilmesiyle, izleyicilerin kendilerinin hayvan özelliğine yönelik aracılı çağrılarla nasıl ilişki kurduğuna ve bunları nasıl anlamlandığına daha fazla dikkat edilmesi gerekiyor: Metinlerin belirli bir anlamı iletmek için tasarlanmış olması, izleyicilerin yapacağı yorumun da bu olacağı anlamına gelmez.³⁰

Veganlık kampanyaları ve girişimlerinin izleyicileri tarafından hayvan özelliğinin nasıl anlaşıldığına ilişkin daha fazla disiplinlerarası angajman ihtiyacına dikkat çekerken, aynı zamanda birinci bölümün disiplinlerarası çalışmaya yaklaşım şekliyle ilgili uyarı notunu yinelemek istiyorum. Hayvan çalışmalarında ve daha

30. 7 Aralık 2018 tarihinde Julie Doyle, Mike Goodman ve Nathan Farrell tarafından yönetilen *Vegan Narratives and Storytelling* atölyesindeki tartışmalar sırasında bu noktaya değindiği için Naomi Griffin'e teşekkür etmek istiyorum.

geniş anlamda çevresel beşerî bilimlerde, hayvanları eylemli olarak tasvir etmek ve teorisyenlerin etik taahhütlerini desteklemek için etoloji, zooloji, psikoloji ve yaşam bilimleri gibi alanlardan giderek daha fazla faydalanılmaktadır. Örneğin Haraway, *Staying with the Trouble* (2016: 30) kitabında “en iyi biyolojilerin” türlerin sınırlarını aşındırmaya başladığını savunmaktadır. Daha eleştirel anlatılar da benzer iddialarda bulunur; örneğin, Singer’ın acı çekmeye yaptığı vurgu, etik çerçeveleri insanın ötesine genişletmeye çalışan çalışmaların uzun süredir merkezinde bu duyarlılığı kanıtlamanın yollarını bulmanın olduğu anlamına gelmektedir (örn. Noske, 1997). Edebi, kültürel araştırmalar ve felsefi araştırmalar da benzer şekilde, etik argümanlarını desteklemek için (Despret’in kısmi yakınlıkları ve Gruen’in birbirine dolanmış empati kavramına ilişkin daha eleştirel anlatımında olduğu gibi) düzenli olarak Marc Bekoff gibi etologlardan yararlanmıştır. Bu tür yaklaşımlar verimli olabilse de farklı disiplin bilgilerinin nasıl bir araya getirildiğine dikkat edilmelidir.

Bu bölümün gösterdiği gibi hem akademik hem de aktivist bağlamlarda veganlık etiği ve siyaseti için temel bir taktik, hayvanları genel olarak “aşağı varlıklar” olarak sınıflandırmak ve belirli türleri (“evcil hayvanlar” gibi), diğerlerine karşı belirgin şekilde farklı etik yükümlülükler taşıyan sorunlu kategorilere (“besi hayvanları” gibi) ayırmak olmuştur. Bununla birlikte, sınıflandırmaların tarihsel olumsuzluğunu kabul etmenin yanı sıra, insanın duygusal tepkilerini tarihselleştirmek de önem taşır. Önceki bölümde değinildiği ve bu bölümde detaylandırıldığı gibi, veganlık pratiği hayvanların çektiği acıyı görünür kılmak yahut türler arasında paylaşılan bilişsel yeteneklerin ve duygusal tepkilerin altını çizmek gibi davranış değişikliğini teşvik etmek için neyin gerekli olduğuna dair varsayımlara sahip olabilir. Joy’un hayvanlara verilen psikolojik tepkilerin nasıl değiştirileceğine odaklanması veya Gruen’in nesneleşmiş empati tartışmalarını desteklemek için nörobilime başvurması gibi bu tür varsayımlar genellikle akademik araştırmalarla desteklenmiştir. Gelgelelim bu kaynaklardan yararlanırken dikkatli davranmak önemlidir.

Daha spesifik olarak tipik bir örnek vermek için psikoloji ve nörobilimi ele almak gerekirse; son on yılda ve daha genel bir şekilde sosyal ve kültürel araştırmalardan bazı düşünürler, insan zihninin anlaşılmasını desteklemek için popüler nörobilimden “garip devşirmeler” (Papoulias ve Callard, 2010) yapan etik teorilerle ilişkili tehlikelerin altını çizmiştir (tesir [*affect*] teorisine yönelik yapılan spesifik eleştirilerle birlikte, bkz. Leys, 2017). Bu analizler, bir disiplinden iddiaları desteklemek için başka bir disiplinden çalışmalara başvurunun birçok yönden nasıl sorunlu olabileceğini göstermektedir. Beşerî bilimler ve sosyal bilimlerde popüler bilime yapılan atıflar genellikle bilimsel araştırmaları yanlış sunma (araştırma bir alanı bütün olarak temsil etmediği hâlde öyleymiş gibi ele alma), yalnızca belirli sonuçlara uyan alıntılarının yapıldığı (ve çelişen çalışmaların ayıklandığı) işlevsel bir “seç ve karıştır” yaklaşımı tuzağına düşme veya belirli çalışmaların sorunlu toplumsal ve kültürel bağlamını göz ardı etme riski taşır. Örneğin, hayvan çalışmaları bağlamlarında değinilen en çok gündeme gelen popüler empati açıklamalarından bazıları, belirli insan gruplarını belirli duygusal ve toplumsal ilişkilere girmekten aciz olarak tasvir ettiği için nöro-çeşitlilik aktivistleri tarafından ağır bir şekilde eleştirilen otizm nörobilimi alanında ortaya çıkmıştır (bu sorunun analizi için bkz. Hollin, 2017).

Sosyal bilimsel, tarihsel ve felsefî araştırmalar, davranış ve bilişsel yeteneklerin belirli bilimler bağlamında zaman içinde farklı şekillerde yorumlanma şeklini de ortaya koymuştur. İnsan duygularının, “mutlu” ya da üzgün olmanın ne anlama geldiğinin belirli kültürel normlara ve değerlere son derece siyasal şekillerde sıkı sıkıya bağlı olduğu farklı tarihleri vardır (Ahmed, 2014). Benzer şekilde, bilim felsefesi ve duygu tarihi alanındaki çalışmalar, etolojik araştırmanın kültürel bağlamının hayvan davranışlarının yanlış yorumlanmasına yol açtığı çok sayıda noktanın haritasını çıkarmıştır. Tarihsel olarak, yaşam bilimleri bağlamında, egemenlik hiyerarşilerinden (Haraway, 1988), strese (Ramsden, 2011), intihar eğilimlerine (Ramsden ve Wilson, 2014) ve belirli türlerin evrimsel karmaşıklığına (Khandker, 2020: 169-89) kadar hayvanlarla ilgili çeşitli

iddialar öne sürülmüştür ve bu iddiaların çoğu, hayvan yaşamları ve duygularından çok, araştırmanın kültürel bağlamı hakkında bir şeyler söylemektedir.

Bu nedenle, insan ve hayvan öznelliği veya veganlığa doğru değişimin meydana geldiği bilişsel süreçler hakkında evrensel anlatılar yaratmak yerine, hayvanlara yönelik tutumları yine belirli tarihsel, coğrafi ve kurumsal bağlamlara yerleştirmek gereklidir. Benzer şekilde, toplumsal değişim olasılıkları üzerinde düşünürken, genellemelerden kaçınmak ve bunun yerine, belirli bir bağlamdaki sosyo-teknik ilişkilerin, o bölgede ortaya çıkan insanmerkezciliğin her türlü tezahürünü alt etmek için nasıl değiştirilebileceğini sormak önemlidir. Bir sonraki bölümde tartışmaya devam edeceğim gibi, bu tür bir konumsallık, yalnızca toplumdaki hayvan öznelliğine ilişkin daha karmaşık anlayışları silen maddi koşullarla yüzleşmek açısından değil, aynı zamanda veganlık söyleminde dikkate alınmayan ve -tarihsel olarak- sadece insan olmayan hayvanların değil, aynı zamanda belirli insan gruplarının da tam politik özne statüsünden mahrum bırakıldığını hesaba katmakta başarısız olan insan istisnacılığına dair evrenselleştirici anlatılardan kaçınmak için de önemlidir.

BÖLÜM VI

KESİŞİMSSEL VEGANLIK(LAR)

Tek konulu değil, “birbirine geçmiş” (Wright, 2018, 2019) zulüm biçimleriyle mücadele etmek zor bir görevdir. Bu ve bir sonraki bölümde vurgulandığı gibi, farklı eşitsizlik biçimleri arasındaki ilişkileri çözmenin zorluğu, veganlığın popülerleşmesinin ardından daha da derinleşmiştir. Veganlık kampanyalarında, süreci karmaşıklaştıran ırk, sınıf, cinsiyet, sakatlık ve diğer etmenlerle ilgili eşitsizliklerle ilgilenmeden “vegan olmaya” vurgu yapan basit, dikkat çekici mesajlara ve tek konulu siyasete kaymak çok kolaydır. Veganlığın popüler tasvirleri ve klişeleri, veganlık pratiğinin bireysel saflık politikası olarak gösterilmesiyle genellikle bu tür sorunları artırmaya hizmet eder (pratikte durum böyle olsun ya da olmasın, bkz. üçüncü bölüm).

Bu iki bölüm, veganlığın yeraltından ana akıma geçtiği bağlamlarda iç içe geçmiş baskıları müzakere etmenin zorluğuyla yüzleşmektedir. Bir sonraki bölüm, popüler veganlık(lar)ın kapsayıcı özelliklerinden bazılarını betimlemekte ve son gelişmeleri, veganlığın toplumsal bir hareket olarak statüsünün bitki kökenli kapitalizmin daha bireysenci biçimleri tarafından gölgede bırakıldığı bir “postvegan” duyarlılık olarak nitelendirmektedir. Bu bölüm ise olaylara biraz farklı bir açıdan yaklaşıyor. Burada, aktivistlerin ve bilim adamlarının (ve aslında akademisyen-aktivistlerin) veganlığı tek konulu bir etik moddan ziyade doğrudan örtüşen eşitsizlik biçimleriyle yüzleşmeye çağıran çalışmalarına ilişkin (örn. Harper, 2010a, 2010b; Brueck, 2017, 2019; Ko ve Ko, 2017; Wrenn, 2017a, 2019) son yıllarda vurgulanan popüler veganlıkla ilişkili bir dizi en belirgin ve acil gerilimlere yakın plan yapacağım. Bu düşüncüler, hayvan sömürsünün müttefik baskılarla nasıl kesiştiğine daha fazla dikkat çek-

mekle kalmayıp, farklı toplumsal adalet hareketleriyle bağlantılar kurarak veganlığın kendisini tek konu siyasetinin ötesine geçmeye zorlamıştır.

Bu bölüm bir dizi bağlam ve tartışmaya değinse de asıl amacı, veganlık araştırmalarında tartışılan ve popüler kültürün dikkate değer örneklerinde beliren iki silme biçimini vurgulamaktır. İlk silme türü, veganlığın kendisiyle veya daha spesifik olarak, “beyaz veganlık” olarak bilinen kültürel fenomenle ilişkilendirilir. Bu veganlık pratiği anlayışı, onu yalnızca zamanına, kaynaklarına, bilgi birikimine ve hatta belki de kültürel sermayeye sahip olanların erişebileceği ayrıcalıklı, orta sınıf bir yaşam tarzı politikası olarak kodlamıştır (Polish, 2016; Hamilton, 2019: 168–78). Daha da kötüsü, bu tür veganlık, belirli etik yaşam tarzlarına erişimi zorlaştırabilecek sosyo-ekonomik eşitsizlikleri tanımayan veya önemsizleştiren bir manzarada etkilidir (Harper, 2012). İkinci tür silme biraz daha dağınıktır ve beyaz veganlığı bir bütün olarak veganlıkla birleştirme eylemiyle bağlantılı dışlamalarla ilgilidir (bkz. Greenebaum, 2017, 2018). Son zamanlarda, bazı ortamlarda veganlığın beyazlığına yönelik eleştirilerin performatif olabileceğine, veganlık pratiğinin diğer, “Batılılaşmamış” bitki kökenli gıda geleneklerini ortadan kaldıran bir versiyonunu merkezileştirdiğine dair endişeler ortaya çıkmıştır. Başka bir deyişle, eleştiri bazen tam da eleştirdiği sorunları şiddetlendirebilir. Hem vegan pratiğinin kendisinde hem de ona yönelik eleştirilerde silinmenin nasıl ortaya çıktığını anlamak için, öncelikle kesişimsel veganlığı çevreleyen tartışmaları yeniden gözden geçirmek gerekmektedir.

KESİŞİMSSEL VEGANLIK

İlk iki bölümde tartışıldığı gibi, veganlık araştırmalarındaki en önemli ilk çalışmalardan bazıları, eleştirel hayvan çalışmalarına eleştirel ırk merceğini uygulama çağrılarının ardından ortaya çıkmıştır. En belirgin şekilde, A. Breeze Harper (2010a), hayvansal ürün

tüketimine itiraz etmenin “zulümsüz” olmak anlamına gelmediğini göstermek için veganlık uygulamasını bir vaka çalışması olarak kullanmıştır. Harper’ın yanı sıra, o zamandan bu yana farklı eleştirel sesler de hayvan çalışmalarına ırk ve ırkçılık sorularıyla ilgilenen bir yaklaşım geliştirmenin gerekli olduğunu savunmuş (Kim, 2015; Boisseron, 2018; Jackson, 2020) ve bu tartışma hattı, daha spesifik olarak veganlığı da kapsayacak şekilde genişletilmiştir (Brueck, 2017; Ko ve Ko, 2017; Ko, 2019).

Bununla birlikte, ırksallaştırılmış toplumsal eşitsizlik sorunlarıyla ilgilenen bir veganlık siyaseti, farklı düşünürler tarafından farklı şekillerde anlaşılmış ve tanımlanmıştır. Belki de en iyi bilinen terminoloji, hayvan aktivistlerini ve akademisyenlerin farklı zulümlerin kesiştiği yolu açmaya odaklanmak için tek konulu siyasetin ötesine geçmeye çabalayan Harper gibi bilim adamlarının ilgilendiği bir kavram olan “kesişimsel veganlık”tır. Veganlık Çalışmalarındaki bir başka önemli figür olan Aph Ko (2019), Harper’ın farklı eşitsizlik eksenleri arasındaki ilişkiyi sorgulama taahhüdünü paylaşırken, bunun yerine farklı baskıların sadece kesişmekle kalmayıp aktif olarak birbirlerini inşa etme biçimini de belirtmek için “çok boyutlu zulümler” terimini kullanır. Daha önce de değinildiği gibi, ekofeminist çalışmalar da veganlık ile “iç içe geçmiş zulümler” arasındaki karmaşık ilişkilere dair düşünmüştür (Wright, 2018, 2019). Bu yaklaşımlar arasındaki önemli farklar, bölümün ilerleyen kısımlarında daha derinlemesine incelenecektir. Şimdilik, bu kuramcılarının farklı kavramsal yönelimleri ve çerçeveleri olmasına rağmen ortak noktalarının insan ve hayvan ıstırapı arasında basite indirgeme karşılaştırmasını reddetmek –hayvan aktivizminin belirli kollarının uyguladığı taktikler gibi (bkz. beşinci bölüm)– ve aynı zamanda zulümler arasında bağlantıların var olduğu konusunda ısrar etmek olduğunun altını çizmekte fayda vardır. Bununla birlikte, bu bağlantıların, hayvan çalışmalarında veya aktivist pratikte genellikle olduğundan daha incelikli ve bağlama özgü bir şekilde anlaşılması gerekir.³¹

31. Edge Effects’te Bénédicte Boisseron (2019) tarafından yapılan bir röportaj, hay-

Kesişimsel veganlık hakkındaki tartışmalar, bu ortamda ve özellikle Amerika Birleşik Devletleri'nde gıda ortamlarıyla ilişkili bariz bir biçimde ırksallaştırılmış eşitsizlikler nedeniyle Kuzey Amerika'da ortaya çıkma eğiliminde olmuştur: Bu gıda ortamlarının en önemlisi gıda çölleridir.* Bununla birlikte, kesişimsellikle ilgili tartışmaların etkisi ve önemi öyle büyüktür ki, hem kesişimsel bir Veganlık Çalışmaları hem de CAS yayılımı çağrıları ile Amerikan bağlamının ötesinde çağrışımları vardır (örn. Castricano ve diğerleri, 2016; Nocella ve George, 2019). Bu gelişmeler sayesinde, insanların ve hayvanların gördüğü zulümlerin bir dizi küresel bağlamda birbirine bağlanmasının çeşitli yolları üzerine düşünmek için kesişen çerçeveleri genişleten bir dizi akademisyen ortaya çıkmıştır. Bu nedenle, belirli ülkelerden derlenen içgörülerden evrenselleştirici sonuçlara varmamak önemli olsa da kesişimsel veganlığın gündeme getirdiği meseleler, Kuzey Amerika kökenlerinin ötesine geçmektedir. Harper'ı (2012) özetlemek gerekirse, *tüm yemek mekânları sınıflandırılır ve ırklara ayrılır* ve bu süreçlerin belirli bağlamlarda gerçekleştirilebilecek siyasal ve etik olasılıklar üzerindeki etkilerini düşünmek önemlidir.

İşleri zorlaştıran şey, Patricia Hill Collins'in (2015, 2019) kesişimselliğin daha genel "tanımsal ikilemleri" olarak tanımladığı şeyi tekrar etmek gerekirse, kesişimselliğin ne olduğu ve ne anlama geldiği konusundaki farklı anlayışlardır. Bu, veganlık pratiğine dair özellikle vahim bir sorundur. Kimberlé Crenshaw'ın "kesişimsellik" kavramı, yalnızca tek-konulu çerçevelerle uyum sağlayamayan baskı biçimlerini belirlemek ve bunlarla mücadele etmek için angaje-teorik bir çerçeve geliştirmek adına (1989) Siyah feminizm mirası üzerine inşa edilmiştir (özellikle Bell Hooks ve Audre Lorde'un ça-

van çalışmalarında duyursızca bağlantı kurmanın bazı tehlikelerini daha da ortaya çıkarmaya yardımcı olmaktadır.

* *Food desert*; bakkal, süpermarket veya diğer taze gıda kaynaklarının bulunmaması nedeniyle sağlıklı ve uygun fiyatlı gıdaya erişimin sınırlı olduğu veya hiç olmadığı coğrafi bir alanı ifade etmek için kullanılan bir terimdir. Bu durum, yemek için fast food kültürüne bağımlılıkla sonuçlanmakta ve beslenmeye ilişkin sağlık sorunlarının daha yüksek oranlarda görülmesine yol açmaktadır. — Ed.N.

lışmaları). Crenshaw, 1989 tarihli etkili makalesinde, bir dizi yasal hükme odaklanarak tek konulu yaklaşımlarının sınırlarına eğilmiştir: Örneğin, DeGraffenreid'in General Motors'a karşı davası bağlamında, beş Siyah kadın tarafından dava edilen araba şirketinin hem kadınları hem de Afrikalı-Amerikalı erkekleri çoktan işe aldığını belirttiği savunmasıyla ayrımcı istihdam uygulamalarına karşı kendisini nasıl savunabildiğini göstermiştir. Şirket, baskıları tek başına ele alarak yasal sonuçlardan kaçınmayı başarmıştır. Crenshaw'ın sözleriyle, tek-konulu yaklaşım şu anlama gelir: "Siyah kadınlar, yalnızca deneyimleri iki gruptan herhangi birininkiyle örtüştüğü ölçüde korunur. Deneyimlerinin farklı olduğu yerlerde, Siyah kadınlar, *DeGraffenreid*'deki gibi kesişimsellik tamamen belirsiz sorunlarının hüküm sürdüğü yaklaşımlar olduğu sürece çok az koruma bekleyebilirler" (1989: 143).

Crenshaw'ın ırk ve toplumsal cinsiyet kesiştiğinde ve birbirini karmaşıktırdığında ortaya çıkan belirli baskı biçimlerine odaklanması, bazı akademisyenlerin kesişimselliği, kadınlar ve hayvanlar arasındaki örtüşen veya iç içe geçmiş baskılara dair ekofeminist keşiflere benzer bir ışık altında okumalarına yol açmıştır. Örneğin, bazı düşünürler kesişimsellik ile CAS'ın topyekûn kurtuluş anlayışı veya "tutarlı baskı karşıtı" kavramı arasında yakınlıklar kurmuştur (bkz. Brueck ve McNeill, 2020). Ek olarak, dikkate değer bir çalışmalar bütünü de türlerin ek bir baskı eksenini ve (Wolfe gibi posthümanist düşünürlerle ve Adams gibi ekofeministlere dayanarak) belki de diğerlerini ayakta tutan, alta yatan bir dışlama modu olarak rolü üzerine düşünerek kesişimsel yaklaşımın genişletilebileceğini –veya posthümanistleştirilebileceğini– (Twine, 2010: 13) öne sürmüştür. Bu araştırma bütününe bakış açısından, hayvanlara daha önemsiz varlıklar gibi davranan türler arasındaki ayrımlar, daha sonra belirli insan gruplarına yansıtılan bir etiket oluşturarak diğer baskı biçimlerine katkıda bulunabilir: Belirli insanların daha çok "hayvana benzediği" ve yasal, politik ve etik tanınmayı daha az hak ettikleri şeklindeki sınıflandırma biçimine. Türlerin mantığına karşı çıkmayın, birbirine dolanmış diğer zulümleri ortadan kaldırmaya yönelik

daha geniş çaplı bir projeye katkıda bulunabileceği ileri sürülmüştür (bu argümanların ayrıntıları için bkz. ikinci bölüm).

Harper gibi diğerleri, kesişimselliği daha doğrudan orijinal köklerine yerleştirmiştir. Bu düşünürler, ırkçılık ve türler arasındaki bağlantıları kabul ederken, veganlığı birbiriyle örtüşen baskı biçimlerine doğrudan bir çözüm olarak görmemişler ve belirli eşitsizliklerin hem veganlık aktivizminin hem de tüketici politikalarının uygulanma şeklini nasıl sorunsallaştırabileceğinin daha fazla tanınması için bastırmışlardır. Örneğin, veganlığın kendisi, diğer eşitsizliklerle iç içe geçmişliğini ele almadığı için eleştirilmiştir. Julia Feliz Brueck'in öne sürdüğü gibi:

Renkli topluluklar içinde veganlık, marjinalize edilmiş insanları etkileyen gerçeklerin dokunmadığı, yalnızca ayrıcalıklı beyaz topluluklara yönelik bir hareket olduğu imajına sahip. ... veganlığı yüksek sesle ilan etmenin “kolay” oluşu, insan olmayan yaşamların ezilen insanlardan daha önemli görüldüğü (“Önce insan olmayanlar!”) ve vegan bir yaşam tarzını benimsemeyen kimsenin “umursamıyor” oluşu ile (2017: 11).

O hâlde Brueck'in çalışmasında kesişimsel veganlığın atıfta bulunduğu şey, diğer toplumsal adalet meseleleriyle bağlantılarını sorgulamadan kabul etmeyi reddeden bir veganlıktır. Bunun yerine veganlık, farklı baskı biçimlerine itiraz etmeye yönelik kolektif tepkiler geliştirmek için, çok sayıda marjinalleştirme biçimiyle karşı karşıya kalan insanların sesleriyle açıkça ilişki kurmalıdır.

Burada veganlıkla ilgili olarak ana hatları çizilen kesişimsellik angajmanları birbirinden tamamen ayrı tutulmasa da –ve düşünürler bazen kavramın farklı anlayışlarını aynı anda kullanırlar,– kesişimselliğin temel kullanımlarındaki vurgu farkının altını çizmek yine de önemlidir zira bu bazen kafa karışıklığına veya insanların birbirinin arkasından konuşmasına neden olabilir. Bir yanda vegan ekofeminizmi ve CAS yaklaşımlarını yansıtan ve veganlığı bir dizi başka sorunun ortasında yer alan hayvan tarımı nedeniyle kesişen baskılara bir tepki ve hatta belki de bir çözüm olarak konumlandı-

ran argüman yer almaktadır. Bu açıdan bakıldığında, vegan olma eylemi, gıda dağıtımı ve üretimindeki eşitsizliklerin ele alınmasına ve hayvan sömürüsünün yanı sıra iklim adaletine doğru ilerlemeye yardımcı olabilir. Bu argümanlara bağlı düşünürler için güncel zorluk, insanların genellikle insan ve hayvan sömürüsü arasındaki bağlantıları anlamaması veya görmemesidir. Nitekim aktivistlerin ve akademisyenlerin görevi, daha geniş çaplı bir değişimi harekete geçirmek için gerekli olan veganlığın daha yaygın bir şekilde benimsenmesini teşvik etmek için veganlığın diğer toplumsal meselelerle olan içkin bağlantılarını vurgulamaktır.

Diğer düşünürler de veganlık ile diğer toplumsal adalet meseleleri arasında bağlantılar olabilmesine rağmen (örn. bu tür ilişkiler kurmaya çalışan dördüncü bölümde özetlenen bazı toplumsal hareketler), bu bağlantıların her zaman zorunlu olmadığını savunmuştur. Brueck'in ileri sürdüğü gibi: "Veganlar, veganlığın varsayılan hâliyle insan haklarını desteklediği, yani sadece vegan olmanın insan baskısına veya sömürüsüne katılmayı derhal durdurduğu fikrini reddetmelidir" (2017: 4). Gerçekten de Brueck'in derlenmiş koleksiyonundaki diğer makalelerin gösterdiği gibi, hayvan özgürlüğü taahhütlerinin yerli toplulukların etnosentrik olarak stereotipleştirilmesine (Robinson, 2017) veya kültürlerinin sahiplenilmesine (Ganesan, 2017) yol açtığı durumlarda olduğu gibi, veganlığın belirli tezahürleri de zaman zaman diğer baskı biçimlerine katkıda bulunabilir. Brueck'in benimsediği kesişimsel veganlık biçimi, veganlığın yaygın olarak benimsenmesini tek başına bir değişim motoru olarak görmek yerine, veganlık pratiğinin daha yaygın bir şekilde benimsenmesinin temelinde (gıda) sistemlerinin dönüşümünün yattığının kabul edilmesiyle dikkat çekmektedir. Veya başka bir deyişle, bu çalışmayı bu kadar değerli kılan şey, veganlık pratiğini tamamen ana akıma kaydırmak için sistemsel düzeyde tartışılması gerekenleri saptayarak, farklı toplumsal hareketler arasındaki diyalogun önemini ön plana çıkarmasıdır.

Bölümün geri kalanının amacı, vegan ve hayvan aktivizmini diğer toplumsal adalet meseleleriyle daha aktif bir şekilde bağlantı

kurmaya çağıran çalışmanın değerini ve önemini, bu bağlantıların genellikle ihmal edildiği ve hatta silindiği bir kültürel manzarada yeniden öne çıkararak kesişimsel veganlıkla ilgili konuları detaylandırmaktır. (bkz. Ko, 2019: 19-38). Bu argümanları ileri taşıyan bir dizi popüler kültür örneğine geçmeden önce, kısaca kendi röportaj malzemelerimden bazılarına değineceğim. Bu kitabı yazmaya başladığımda, uğraşmam gereken en önemli konulardan birinin, etik tüketiciliğin genellikle yalnızca birkaç kişi tarafından erişilebilir olduğu bir bağlamda veganlığın popülerleşmesinin elitist sonuçlarıyla ilgili süregelen endişeler olduğunu hissettim (tekrar Shotwell, 2016). Ancak veganlıkla ilgili belgeleri toplama ve kişilerle konuşma sürecinde, bazı varsayımlarımı yeniden çerçevelemem gerektiğini fark ettim ve veganlık ile eşitsizlik arasındaki ilişki hakkındaki kendi düşüncelerimi son derece yetersiz buldum.

KESİŞİMSELLİĞİ GÖZETMEK

Farklı ezme biçimleri arasında bağlantılar olduğunu iddia etmenin yeterli olmadığı, ancak Zakiyyah Iman Jackson'ın ifade ettiği gibi (2020: 10) bu zulümlerin belirli toplumsal ve kültürel koşullar altında nasıl "birbirine örüldüğü"nü anlamının gerektiğine dair artan bir kabul mevcut. Baskıların birbirini nasıl şekillendirdiğine dair dikkatli bir şekilde konumlandırılmış anlayışlar geliştirme ihtiyacı, öyle olduğuna dair genel iddiaların ötesine geçen şekillerde, veganlık hakkındaki tartışmalarda giderek daha merkezî hâle gelmiştir. Syl Ko'nun (2017) belirttiği gibi, insanların ve hayvanların çektiği acılar arasında benzerlikler kuran duyarsız aktivizm (hayvan tarımını köleliğe benzeten kampanyalarda olduğu gibi, tekrar bkz. Harper, 2010b) mantığını sürdürmeyen farklı ezme türleri arasında "doğru" bağlantıların nasıl kurulacağına ilişkin soruların ele alınması kolay değildir. Bu zorluk, "kesişimsel veganlık" teriminin farklı anlayışlarından ve kullanımlarından ortaya çıkan sorunlarla daha da artmakta ve bu meselelerin taşıdığı risk-

ler görüştüğüm insanlar üzerindeki etkilerine döndüğümde daha da netleşmektedir.

En dikkate değer argümanlardan biri, beyaz veya beyaz ayrıcalığına sahip bazı veganların kendi ayrıcalıkların sebep olabileceği suistimal ve kendine mal etme riski yüzünden “kesişimsel veganlık” terimini kullanmaları gerekip gerekmediğine dair yaptığı yorumlardı. Örneğin, görüştüğüm bir akademisyen, insan ve hayvan baskısı arasındaki ilişkiyi karakterize etmek için kesişimsellikten ziyade ekofeminist kelime dağarcığına odaklanma seçimini şöyle açıkladı:

Bence kesişimsellik çok faydalı bir terim ve baskıların nasıl örtüştüğünü ve birbirini ne şekilde etkilediğini ve karşılıklı olarak pekiştirdiğini düşünmek için çok faydalı. ... Ama dediğim gibi, sırf saygımdan dolayı bu terimi kendi işim açısından sahiplenmemeye çalışıyorum (Wendy, 19 yıldır vegan).

Başkaları da kesişimsellik kavramının önemini vurgularken, kavramı veganlık bağlamında kullanmanın hakları olup olmadığı konusunda endişelerini paylaştı. Örneğin başka bir görüşmeci de “teori ve aktivizm bütünü olarak kesişimselliğin son derece önemli ve sadece veganlar için değil, herkes için bir uyanma çağrısı olduğunu” belirterek beyaz, orta sınıf, erkek seslerini hem toplumsal hareketlerde hem de akademide merkeze almaktan kaçınma ihtiyacına işaret etti. Aynı zamanda bu seslerden biri olma kaygısıyla, veganlık etiğini düşünmek için terimin kendisini kullanmaktan ve “Siyah feminizmin dilini benimsemekten rahatsızlık” duyduğunu anlattı (Chris, 14 yıldır vegan).

Bu düşüncelerin arka planında, kesişimselliğin giderek artan ve bazen toplumsal değişim adına ilerici bir amacı da olmayan, heterojen kullanımlarına ilişkin daha geniş bir endişe yatmaktadır (Collins, 2019). Spesifik olarak veganlık söz konusu olduğunda, bazı düşünürler veganlık yanlısı çalışmaları kesişimselliği kötüye kullanmak ve depolitize etmekle suçlamıştır. Örneğin, Corey Lee Wrenn tarafından kurulan *Vegan Feminist Network* için yazılmış bir dene-

mede, Michele Martindill (2015), abolisyonist veganlığı' kesişimsellik dilini kavramın Siyah feminist köklerine hiçbir atıfta bulunmadan sahiplenmekle eleştiren ses getiren bir blog yazısının ardından ortaya çıkan tartışmanın izini sürer. Blog, hayvan özgürlüğü gruplarının Martindill'in ifadesiyle, "tüm yaşamların önemli olduğu şeklindeki beyaz merkezli iddiaya tehlikeli bir şekilde yaklaşan" bir tonda, "tüm zulümler birbirine bağlıdır" ifadesinin bir kısaltması olarak kesişimselliği giderek daha fazla kullandığını savunmuştur. Martindill yazısında şöyle devam eder: "Hayvan hakları hareketinden herhangi biri, kesişimsel veganlığı yalnızca herkes için adalet istemek ve tüm sömürü ve ezme biçimlerine karşı olmak şeklinde tanımladığını iddia ettiğinde, yanlış yönlendirilmiş bir kültürel sahiplenme eylemi altında hareket ediyor demektir." Bu kasıtsız sahiplenme sorunundan kaçınma ihtiyacının farkında olarak, görüştüğüm kişiler belki de ekofeminizm veya CAS'tan alınan -hayvanlarla ilgili olarak kullanmak üzere özel olarak geliştirilmiş- alternatif terminolojinin bu konulara duyarlılık göstermenin bir yolu olabileceğini öne sürmüştür.

Başka bir görüşmeci bu gerilimleri düşünceli bir şekilde çözümlemişti. Kesişimselliğin "onun gibi beyaz, cis bir adamın umarsızca kıkırdayarak etrafa dağıtmaması gereken bir terim" olduğunu belirttikten sonra, kendi önceki eylemlerini eleştiren bir şekilde neden böyle olması gerektiğini açıkladı:

Bu terimi kullanmayı bıraktım çünkü... Son yıllarda bunun Siyah feminizmden çıkan bir şey olduğu hâlde bazıları tarafından, ki ben de bu konuda çok suçluyum, fırsatçı bir şekilde kullanılarak bu bağlamdan çıkarıldığının giderek daha çok kabul edildiğini hissediyorum (Graham, 12 yıldır vegan).

* Abolisyonizm veya abolisyonist veganlık, hayvanların insanlar tarafından kullanılmasına karşı çıkan hayvan hakları temelli bir görüştür. Abolisyonizm, insan ya da insan olmayan tüm hissedebilen varlıkların mülk ya da nesne olarak muamele görme temel hakkına sahip olduğunu savunarak hayvan kullanımının tüm biçimlerini ortadan kaldırmayı amaçlamaktadır. Abolisyonist veganlar, hayvansal ürünlerin üretiminin hayvanlara mülk ya da kaynak olarak muamele edilmesini gerektirdiğini ve hayvansal ürünlerin modern toplumlarda insan sağlığı için gerekli olmadığını vurgulamaktadır. — Ed.N.

Özellikle bu tartışmada ortaya çıkan, ancak görüşülen kişilerin çoğunun ortaklaştığı tema, Graham'ın dediği gibi, kesişimselliğin “eski köye yeni âdet” olmadığı duygusudur. Başka bir deyişle kesişimsellik, “karmaşık” veya “iç içe geçmiş” baskıları tanımlamanın farklı bir yolu değildir (Nibert, 2002; Wright, 2018, 2019) ve bu nedenle, kesişimselliğin özgüllüğünü ve kökenlerini görmezden gelen “topyekûn özgürlük” gibi kavramların yerine kullanılmamalıdır. Aynı zamanda Graham, “kesişimsellik” terimini kullanıp kullanmama konusundaki endişesinin –“haddini bilme” kaygısından dolayı– kesişimsel feminist düşüncenin gündeme getirdiği sorunlardan uzaklaşmaya sebep olması durumunda, bunun başlı başına bir sorun olup olmayacağını da merak ediyordu. Başka bir deyişle, kesişimselliğin kökleri, baskıların bağlantılılığını tanımlayan diğer terimlerle değiştiremeyeceği anlamına gelir, ancak kesişimselliğin yanlış kullanımına direnmek, kullanımından tamamen kaçınmakla aynı şey değildir. Bu argümanın riskleri başka bir görüşmeci tarafından şöyle dile getirilmişti:

Siyah bir insan olarak Siyah kadın tarafından öne sürülen bir terimi kullanıp kendime kesişimsel vegan diyebilsem ve yaptığım işin genel olarak kesişimsel olduğunu bilsem de Beyaz veganların kesişimsel terimini bir hareketi kendine mal edecek ve neredeyse gasp edecek şekilde kullanmasında bir sorun var ve bunu yaparken Siyah ve Kahverengi insanların sesini silip görmezden geliyorlar. ... Bu terimi kullanmak onlara itibar kazandırıyor ancak bu hareketleri kapsayıcı ve kesişimli hâle getirmek için başka hiçbir çalışma yapmıyorlar (Ali, 12 yıldır vegan).

Ali'nin tepkisi kesişimselliğin farklı kullanımlarının ortaya çıkarıldığı zorluklara değindiği için üzerinde durmaya değer; Ali burada kararlı bir şekilde terimi tüm baskıların iç içe geçtiği fikriyle eşanlamlı olarak değil, baskıları görmekle kalmayıp ortadan kaldırmaya çalışan bir veganlık siyaseti geliştirmeye atıfta bulunmak için kullanıyor: veganlığın kendisinin de suç ortağı olduğu eşitsizlikler dahil. Ali, “kesişimsel vegan” teriminin, sırf vegan olduğu için insan

ve hayvanların yaşadığı zulümlerde payının olmadığını hissetmek için kişisel bir kimlik veya “rozet” gibi kullanıldığında sorunlu hâle geldiğini öne sürüyor çünkü: “Bunu lanet bir ırkçı değilmiş gibi hissedenden beyaz bir insanla birlikte düşündüğünüzde ya da her neyse rozet birden büyüyor, büyüyor ve büyüyor ve ‘Ben kesişimsel bir veganım’ kıyafetini giymek istiyor, halbuki aslında kesişimsel veganlık olunan değil, teşvik edilmesi gereken bir şey.” Yine, bu argümanlar, daha sonra aktif bir şekilde ayıklanması gereken birbirine girmiş baskı ilişkilerini tanımlayan bir araçtan ziyade, kesişimselliğin bir kimlik belirteci veya müttefikliği ifade etmek için bireysel bir etiket olarak kullanımının popülerliğine dair daha genel tartışmaların zeminine hitap ediyor (Crenshaw, 2017; terimin genişletilmiş kullanımına ilişkin daha duygudaş bir eleştirel değerlendirme için bkz. Nash [2018]).

Bu tür tartışmalara yanıt veren bir blog gönderisinde, Harper (2018) bizzat veganlık bağlamında kesişimselliğin reddedilip reddedilmeyeceği konusunda aydınlatıcı bir yanıt sunar ve şu soruyu sorar: “Artık ‘kesişimselliği,’ onu ‘modaya uygun’ bir şekilde kullanan ancak aslında kapitalizmi ve beyaz üstüncülüğünün örtülü-sistemik biçimlerini yıkmak istemeyen bir statüko tarafından giderek daha fazla sahiplenildiği için mi kullanmayı bırakıyorum?” Yankılanan bir “hayır” ile bitirirken devam eder:

Amaç, “her şeyin birbirine bağlı” olduğu fikrine takılı kalıp bunu bir oyun hâline getirmek değildir... Kesişimselliği, dünyayı analiz etmek veya bir bulmacaymışçasına eğlenceli bağlantılar kurmak için eğlenceli bir uğraş gibi öğrenemezsiniz. Artık her şeyin neoliberal kapitalizm/neosömürgecilik çarkına bağlı olduğunu öğrendiğinize göre, neoliberal kapitalist çözümlerin dışında bir şey olmak için bir sonraki adımları atmanız gerekiyor... (Harper, 2018)

Bu nedenle, “kesişimselliğin” kullanımına ilişkin bu eleştirel anlatılar, kesişimsel veganlığın belirli siyasal taahhütlerin bir etiketine veya belirtecine indirgenme tehlikesine işaret etmede yardımcı olur.

Buna ek olarak, veganlığın doğası gereği her bağlamda kesişen baskılara bir yanıt sunduğunu varsaymak yerine, bu amacı gerçekleştirmek istiyorsa bir dizi yapısal engeli aşması gereken süregelen bir pratik olarak anlaşılması gerekmektedir.

Bununla birlikte, görüşülen kişilerin tümü bu argümanları doğrudan tekrarlamadı ve devam etmeden önce, biraz farklı noktalara değinen katılımcıların da sözlerine yer vermekte fayda var. İlk görüşmelerden birinde yapısal eşitsizliklerdeki suç ortaklığımı kabul ettiğimi düşündüğüm noktada veganlık ile beyazlık arasındaki ilişkiyi tartışma girişiminde bulunmuştum. Ancak, görüşme yaptığım kişi Benny ile bu soruyu gündeme getirdiğimde, bu örnekte, Birleşik Krallık'ta bir Siyah vegan olarak onun deneyimlerini kenara iterek benim de bazı şeyleri yok saydığımı hissettirdi. Örneğin, veganlığın beyaz, orta sınıf bir uygulama olduğu klişeleri hakkında ne düşündüğüne dair bir soruya yanıt olarak şu uyarıda bulundu. Bu çıkarımın tehlikelerine dair daha uzun bir tartışmaya girmeden evvel “Dikkatli olmalısınız, bu oldukça kesin bir ifade, bu iddiayı kimin sürdürdüğünü, kimin yararına olabileceğini sormalısınız” (Benny, yirmi dört yıldır vegan) diye belirtti. Bu yanıt, veganlığın beyaz ve orta sınıf (Greenebaum, 2018) veya erişilemez (Stephens Griffin, 2017: 87–8) bir şey olarak görülmesi karşısında rahatsız olan ve öfkelenen hatta kendilerine patronluk taslandığını hisseden, eşitsizliklerle karşı karşıya kalmış insanların görüşlerinin yer aldığı diğer araştırmaları da yansıtmaktadır (Stephens Griffin, 2017: 87–8).³²

Elbette, bu tür yanıtları bağlamına dikkatlice oturtmak da önemlidir. Örneğin Benny, ırksallaştırılmış eşitsizliklerle özellik-

32. Stephens Griffin'in röportaj yaptığı kişi, farklı insanların karşı karşıya olduğu eşitsizlikleri ve bunların veganlık pratiğini nasıl aydınlattığını anlamaya çalışan veganlık aktivizminin karşılaştığı ikilemleri ortaya koymada özellikle dikkat çekicidir. Görüşülen kişi Claire, nörolojik bir rahatsızlığı olduğu için günlük hayatını kolaylaştıran bir ilaç almaktadır ancak hayvanlar üzerinde test edilen ilaçları almaktan son derece rahatsızdır. Dikkate değer olan, aktivist gruplara yeniden katılma konusunda temkinli davranmasının sebebi, bu uzlaşmayı yaparken yargılanmaktan korkması değil, tam tersine diğer veganların “kendisine tepeden bakan, mutlak acımanın bir ürünü olarak yaptığı seçimleri çok kolay kabul edeceğinden” endişelenmesidir (2017: 87).

le sorunlu bir ilişkisi olan Birleşik Krallık'ta yaşıyor. Genel olarak kendisini ABD ile aynı sorunları paylaşmıyor olarak tanımlamasına rağmen, bazı akademisyenler imparatorluğun merkezi olması, ancak Kuzey Amerika uluslarıyla aynı şekilde sömürge mirasıyla yüzleşmek zorunda kalmaması nedeniyle Birleşik Krallık'taki ırkçılığın inkar edilmesinin daha kolay olduğuna işaret etmiştir (örn. Bhopal, 2018). Yine de bu ulusal bağlam kritik öneme sahip olsa da Birleşik Krallık'ın kendine özgü dinamiklerinin, gıda siyaseti etrafındaki gerilimlerin biraz farklı şekilde tezahür ettiği anlamına geldiğini kabul etmek gerekir.

Veganlığın kolları hâlâ orta sınıf ve elitist olarak kodlansa da İngiliz sömürgeciliğinin belirli mirasları, Birleşik Krallık'ın en büyük diaspora topluluklarından bazılarının kendine özgü bitki kökenli yemek geleneklerine sahip olduğu anlamına gelmektedir. Örneğin, Leicester gibi şehirlerdeki Güney Asya topluluklarıyla ilişkilendirilen restoran kültürü, burayı Birleşik Krallık'ın vejetaryen başkenti olarak etiketlemiştir; Rastafari 'İtal' mutfağı Afro-Karayip yemek mekânlarında yaygındır ve en eski "ünlü veganlardan" bazıları –en önemlisi Benjamin Zephaniah– ırkçılık karşıtı düşünceleriyle ünlüdür.³³ Bu nedenle, bitki kökenli gıda ve beyazlık arasındaki ilişki, tarihsel olarak Birleşik Krallık'ta diğer ulusal bağlamlardan daha karmaşık olmuştur. Bu ortamda, veganlık pratiğinin beyaz, bireyci bir siyaset biçimi olarak kodlanması, Benny tarafından veganlığın daha radikal köklerinden bir kopuş ve alternatif anlatıları ve deneyimleri (kendisi de dahil) ortadan kaldırma eylemi olarak algılanmıştır.

33. Yazıları İngiliz okullarının ulusal müfredatının bir parçası olan bir şair ve müzisyen Zephaniah, 1990'larda Birleşik Krallık medyasında belki de en ünlü vegandı (aslında, medyada veya gerçek hayatta ilk kez kendinden vegan olarak bahseden birini ilk kez Zephaniah, bir TV programında "Talking Turkeys" isimli şiirini okuduğunda görmüştüm). Zephaniah, *The Little Book of Vegan Poems* (2001) koleksiyonu da dahil olmak üzere veganlığa odaklanan birkaç şiir yazmıştır ve UK Vegan Society'nin elçisidir. 2000'lerin başında, sömürge karşıtı düşünceleri nedeniyle ulusal bir onuru –Britanya İmparatorluğu Nişanı– reddettikten sonra daha çok ünlü olmuştur.

Görüşülen diğer bazı kişiler tarafından da benzer endişeler dile getirilmiştir. Örneğin Karima (yirmi iki yıldır vegan), röportajı boyunca hayvan aktivizminde ırkçılığı kapsamlı bir şekilde tartışmış ve özellikle farklı zulüm biçimleri arasında karşılaştırma yapma sorunu ve “ırk ilişkilerinin tarihinden imgeler alıp bunları farkında olmadan hayvanlara, diğer hayvanlara, diğer türlere uygulamanın tehlikesi ve rencide edeceği insanlar” üzerine fikirlerinden bahsetmiştir: “‘Birine hayvan demenin hakaret olduğunu düşünmüyorum’ diyen kişi siz olsanız bile, bu onun tarihsel olarak bir hakaret olduğu gerçeğini değiştirmez!” Ayrıca, görüşmenin sonunda başka bir yorumu veya düşüncesi olup olmadığını sorduğumda, bu temaları biraz farklı bir bağlamda yeniden ele almıştır: “Hayvan hakları hareketinin çözemediği sorunlardan biri de ırkçılığı ele almaktır. Ben gördüm, görmeye devam ediyorum, ırkçılık hâlâ orada.” Karima, özellikle zulmü yapanların bir şekilde “diğer kültürler” (özellikle Çin) olduğu varsayımı ve bu Ötekileştirme klişelerinin aktivizm içindeki ısrarlı kullanımı ile ilgileniyordu. Karima’nın eleştirel düşünceleri kendi içinde önemlidir, ancak –Benny gibi– onun da taban tabana zıt silme biçimlerine işaret etmesi dikkat çekicidir. Hayvan aktivizmi daha genel olarak sorunlu imgeler kullanma konusunda köklü bir geçmişe sahip olsa da veganlığın beyaz bir orta sınıf hareketi olduğu varsayımından duyulan rahatsızlığı yeniden tanımlayarak, bu konuları veganlık pratiğiyle net bir şekilde birleştirmekten kaçınmanın önemli olduğunu savunuyor: “Bir arkadaşım daha yeni ‘orta sınıftan insanların vegan olması çevrecilik için yeterli bir çözüm değil’ diye yorum yaptı ve ‘benden mi bahsediyor acaba’ diye düşündüm! Ve aslında benim geçmişim öyle değil ve bu durum aslında. ... kültürel bir şey, değil mi?” Karima için kültürel özgüllükle ilgili bu nokta kritik derecede önemliydi çünkü:

Veganlığı sadece belirli ülkeler içinde analiz etmeye çalışıyorsanız tamam... Ama veganlığın ne olduğu, veganlığın tarihi hakkında genel bir açıklamada bulunuyorsanız o hâlde şöyle düşünüyorum: Vejetaryen olma motivasyonum ve vejetaryen yemeğinin fırsatları veya erişilebilirliği benim için sorun değil

çünkü Orta Doğu ve Asya mutfağı çok...sebze ağırlıklıdır, ana yemek mutlaka et olmak zorunda değildir. Bu yüzden veganlığa geçmek aynı şey değildir, zor veya o kadar da zor değildir... Sadece düşünüyorum: belirli bir popülasyondan mı bahsediyorsunuz, çünkü hikâye bundan çok daha büyük!

Sınıflandırılmış ve irksallaştırılmış eşitsizlik sorunlarının, belirli bireylerin deneyimleriyle çeliştiği için bir kenara atılmaması gerektiğinin altını çizmek önemlidir (özellikle hayvan hakları hareketindeki sorunlu simgeleştirme geçmişleri düşünüldüğünde; Brueck, 2017: 100). Aynı zamanda hem Benny hem de Karima'nın tepkileri, veganlığın belirli tekrarlarına yönelik eleştirinin kendi başına dışlamaları teşvik etmemesini sağlama ihtiyacının altını çizmektedir. Bu bölümün geri kalanında, popüler kültürden bir dizi örneğe dönerek, hem diğer toplumsal adalet meseleleriyle kesişmeleri göz ardı eden veganlıkta hem de veganlık eleştirilerinde ortaya çıkan, bu iki tür silme eylemine odaklanacağım.

IRK-SONRASI GIDA ETİĞİ VE BEYAZ VEGANLIK

Bu görüşmelerin ortaya koyduğu gibi, erişilebilirlik, fizibilite ve onunla ilişkili normlar açısından ulusal bağlamlar arasında önemli farklılıklar gösteren yaşanmış veganlık deneyimi ile ve kimin "tipik bir vegan" olduğuna dair evrenselleştirici anlatılar yaratan veya ırklı klişeleri sürdüren dolayimli vegan tasvirleri arasında ayırım yapmak önemlidir. Bireylerin veganlık pratiğiyle kişisel angajmanlarıyla örtüşme bile veganlığın neden sorunlu bir statüye ulaştığına dair daha net bir anlayış geliştirmek için şimdi bu dolayımci anlatılara odaklanıyorum.

Veganlığın neden sınıfçılık, beyazlık ve soylulaştırma ile ilişkilendirildiğini gösteren herhangi bir yeni fenomen varsa, bu, hem veganlık araştırmalarında hem de daha genel anlamda blog dünyasında sansüre maruz kalan bir girişim olan kötü şöhretli blog ve yemek

tarifi kitabı serisi *T*** Kitchen*'dır (TK) (Harper, 2014; Wrenn, 2014; Wright, 2015: 150; Priestley, Lingo ve Royal, 2016).³⁴ TK; ucuz, erişilebilir malzemeler kullanarak ve geniş, açık saçık bir dil eşliğinde tarifler yayımlayan bir blog olarak ortaya çıkmıştır. Web sitesinin sloganı “sikinizdeymiş gibi yiyn” idi ve web sitesi gezinme araçlarına “eski boklar” (örn. “önceki tarifler” demek yerine) gibi etiketler verilmişti. Tariflerin kendileri de benzer bir tona sahipti, örneğin bir kavrulmuş domates çorbası tarifinin başında şöyle bir özet yer alıyordu:

BU GRİP DÖNEMİ TAŞAK GEÇMİYOR VE SEN DE GEÇME-MELİSİN, bu yüzden büyük bir kâse kavrulmuş domates çorba-mıza ihtiyacın var çünkü konserve çorba kaşık dolusu sodyum-dan başka bir şey değil.

Sitenin sadece argo veya küfür kullanması değil, sitenin ve kitapların belirli cümle yapıları, terminolojisi ve dilbilimsel özelliklerinin Afro-Amerikan Yöresel İngilizcesinin (AAVE) özelliklerine karşılık gelmesi, okuyucuları yazarların kim olabileceğine dair belirli bir istikamete yönlendiriyordu (Priestly, Lingo ve Royal, 2016). Bu izlenim, kitabın “Sikindeymiş gibi ye” sloganının bulunduğu kanvas bir çanta tutarken kaykay yapan Afrikalı-Amerikalı bir adamın gövdesini içeren açılış sayfalarıyla daha da güçlenmişti. Tariflere duvar yazıları, çatlak kaldırımlar ve hatta bir elektrik direğine bağlanmış ayakkabılar gibi daha yoksul kentsel alanlarla ilişkilendirilen jenerik görüntüler eşlik ediyordu.

Başlangıçta, TK fenomeni, sağlıklı beslenmeyi erişilebilir kılmanın kaygısız bir yolu olarak olumlu değerlendirilmişti. Örneğin, *Vegan Soul Kitchen* (2009) adlı yemek tarifi kitabının yazarı Bryant Terry, başlangıçta web sitesinde gezinirken, TK'nin nasıl –en azından yüzeysel olarak– kendi görüşleriyle aynı çizgideymiş gibi görünüşünü şöyle anlatmaktadır:

34. Priestly vd. (2016: 351), Laur M. Jackson, Maya K. Francis ve Akeya Dickson'ın yanı sıra Bryant Terry ve A. Breeze Harper gibi blog yazarlarından bazı önemli eleştirileri bir araya getirir: Çalışmaları bu bölümün ana gövdesinde daha derinlemesine tartışılmaktadır.

İnsanları daha sağlıklı beslenmeye teşvik etmek (ve gıda adaletsizliğinden en çok etkilenen topluluklarda uygun fiyatlı taze gıdalara daha fazla erişim sağlamak) için çalışan bir Afrikalı-Amerikalı aktivist ve yazar olarak, pop kültürünün ve çevrimiçi medyanın insanların yiyeceklerle ilgili tutumları, alışkanlıkları ve politikalarını değiştirmedeki önemli rolü hakkında uzun zamandır düşünüyorum (Terry, 2014).

Bununla birlikte Terry, zaman geçtikçe blogdan nasıl giderek daha fazla rahatsız olmaya başladığını, mizahını ve klişelerin kullanımını giderek daha sorunlu bulduğunu da anlatır. Bu rahatsızlık, yemek blogu *Epicurious*, TK'nin yoksul, işçi sınıfından beyaz olmayan insanlar olmaktan çok uzak olduğunu, Matt Holloway ve Michelle Davis adlı iki orta sınıf beyaz insan tarafından yazıldığını ortaya çıkardıktan sonra daha derin bir şeye dönüşmüştür (Priestley, Lingo ve Royal, 2016). Bu ifşa, sitenin adı düşünüldüğünde özellikle sorunlu hâle geliyordu; Harper'ın açıkladığı gibi,

Oscar Grant, Trayvon Martin ve Michael Brown cinayetlerinin ışığında, “haydut” (*thug*) terimi ABD'deki binlerce Siyah için tektikleyici olabilir. Lütfen anlayın, bu, “haydut” teriminin “Siyah olmasına rağmen sokakta dolaştığı için önleyici saldırıyı hak eden tehditkâr bir Siyah erkek” anlamına gelecek şekilde ırksallaştırıldığı bir ABD bağlamındadır. “Haydut” sözcüğünün toplumsal/ırksal anlamındaki bu değişiklik, büyük bir önemle son on yılda gerçekleşmiştir. Birçok insan “haydut”un Siyah bir erkeğe Zenci demenin politik doğrucu bir yolu olduğunu öne sürmüştür (Harper, 2018).

TK'nin dil kullanımı, yazarların kimliklerinin ifşası sonrası, ırksal olarak değişen stereotipleri tersyüz eden kinayeci bir mizah olarak yorumlanmaktan çıkıp, ırkçı klişeleri aktif olarak yeniden üreten bir şeye dönüşmüştür.

Alexis Priestley, Sarah K. Lingo ve Peter Royal (2016), *Critical Perspectives on Veganism*'deki bölümlerinde, dilin daha ayrıntılı ola-

rak kullanımına odaklanarak, uzun bir TK eleştirisine girişmişlerdir. Yazarlar, Harper'ı temel alarak blogla kesişimsel vegan bir bakış açısıyla haşır neşir olma ihtiyacının altını çizirken, aynı zamanda erişilebilirliğe verdiği önemle ilgili sorunları da vurgulamaktadırlar. Priestly vd. işaret ettiği üzere kitap ve blog, "normal" malzemelerle hızlı, kolay tarifleri teşvik ederek veganlığı finansal ve teknik olarak erişilebilir hâle getirmenin bir yolunu sunuyor gibi görünmektedir. Gelgelelim bu erişilebilirlik vaadi, TK'nin, yazarların tanımladığı gibi, normal fıstık ezmesinden "daha az bokla" dolu olabilecek, ancak çoğu zaman bütçesi yetersiz olanlar tarafından erişilemeyen "ilave içerik içermeyen fındık ezmesi" gibi malzemeler kullanmasıyla defalarca baltalanmaktadır (Priestley, Lingo ve Royal, 2016: 356). Tariflerin vaatlerini yerine getirmedeki bu başarısızlığı önemlidir çünkü TK'da kullanılan malzemelerin –ve hatta şakaların– çoğu, açıklanan "sağlıklı" bileşenlerin birçoğunun pahalı veya erişiminin zor olduğunu kabul etmeden, belirli yeme biçimlerini sağlıklı olarak tanımlamaktadır. Harper'ın (2012) "ırk-sonrası" alternatif yiyecek manzaralarının tanımlayıcı özelliği olarak tanımladığı, sağlıklı gıdaya erişimi şekillendiren eşitsizliklerin silinmesi tam olarak böyle bir şeydir; ırk, sınıf ve diğer eşitsizliklerin önemli olmadığı ve beslenme biçimi seçimlerinin sadece bireye bağlı olduğu duygusu aracılığıyla.

Bununla birlikte, Terry'nin TK'nin kendisini sert bir şekilde eleştirmesine rağmen, kendi sunduğu makbul beyaz veganlık ile geniş anlamda veganlık arasında ayırım yapmaya dikkat ettiğini ve "Buradaki en kötü suç yanlış temsildir" (Priestly vd. bölüm başlığı olarak ödünç aldığı bir ifade) iddiasında olduğunu belirtmek önemlidir. Terry bununla ne demek istediğini şu şekilde detaylandırmıştır: "Afrikan-Amerikan mutfak, yağlı domuz etli yemekler ve tereyağlı ağır yiyeceklere dayalı damgalama ve klişeden mustarip olabilir, ancak gerçekte bu tür et ağırlıklı bir kendini şımartış, gıda sistemimizin sanayileşmesi öncesinde ırk ayrımcılığının baskısı altında mücadele eden milyonlar için nadir bir seçenektir." Yani Terry için, TK ile ilgili sorun basitçe suistimal ve ırkçı klişeleştirme değil, mizahını beyaz olmayan insanları dışlayan alternatif bir yemek

manzarası kavramlarına dayandırıyor oluşudur. Terry'nin ifadesiyle, bu ifşa, TK'nin mizahı ve "Gösterilen bilinçli olarak ilerici yemekler ile temsil edilen kaba, cahil haydut arasında çizilen karşıtlık"a sırtını dayamasıyla ilgili köklü sorunu vurgulamaktadır. Ona göre:

Bu şaka yalnızca, bahsedilen haydut, haberlerde ve popüler medyada distopik bir blokta, çeşitli burger stantlarının, kurşun geçirmez paket servis noktalarının veya bodega tabelalarının renkli parıltısı altında uyuşturucu satarken tasvir edilen türden kirli, Siyah bir insansa komiktir. Görsel şaka, "Bu tür insanlar" diyor ve sizi korkutuyor. ... roka mı yoksa temphe mi hazırlıyorsunuz? Ne kadar saçma ne kadar şaşırtıcı ne kadar da komik (Terry, 2014)!

Bu tartışmalar, beyaz veganlığın sebep olduğu sembolik şiddete işaret ederken, aynı zamanda, Benny ve Karima'nın röportajlarında dile getirilen endişelerle yankılanan TK gibi metin eleştirilerinin yanlışlıkla bu silmeleri sürdürmemesini sağlamanın önemini de göstermektedir.

TK etrafındaki çok sayıda tartışma nedeniyle, onu sorunlu bir istisna olarak görmek kolay olacaktır ancak bu sonuca direnmek ve dışlamaların kendini veganlık söyleminde ve pratiğinde daha etraflı bir şekilde gösterebileceği karmaşık yolları kabul etmek hayati önem taşımaktadır. TK, önceki bölümde açıklandığı gibi, beyaz veganlığın bariz korkunç bir örneği olarak gösterilmiş olsa da diğer popüler veganlık örnekleri, zulümler arasındaki bağlantıları ihmal ederek değil, samimiyetsiz şekillerde kurarak sorunlara sebep olur. Bu tür bir karşılaştırma yapmanın yarattığı sorunların anlaşılmasını derinleştirmek için daha yakın tarihli bir PETA kampanyasına geri dönmek aydınlatıcı olacaktır.

Şubat 2020'de PETA, Super Bowl sırasında canlı yayından "yasaklandığını" iddia ettikleri bir kampanya reklamı yayınladı. Reklamda "Saygı her canlının hakkıdır" ve "#endspeciesism" sloganlarına geçmeden önce ciddi ifadelerle yerde diz çökerken Amerikan ulusal marşı Star-Spangled Banner'ı mırıldanan bir dizi animasyon

orman hayvanı yer alıyordu. Söz konusu hayvanat bahçesi tahmin edilebileceğinden daha genişti; ayılar ve arıların yanı sıra yılanlar, balıklar ve tabii ki kel kartal (Amerika sembolü) gibi hayvanları da içeriyordu. Aslında dizleri olmayan hayvanları kampanyaya dahil etmek, Joy'un (2011; önceki bölüme bakın) işaret ettiği türden türcü ayrımlara çomak sokmak amaçlanmış olabilse de bu amansız görüntü dizisi, *Take a Knee*'nin* asıl anlamının bir parodisini yapıyormuş gibi görünen semiotik bir abartma da içeriyordu.

Super Bowl™ sırasında yayımlanması planlanan reklamın diz çökme eyleminin yanına yerleştirilmesi, *Black Lives Matter* hareketini desteklemek için 2016'dan itibaren Amerikan Ulusal Futbol Ligi'ne yayılan bir dizi sembolik protesto eylemiyle doğrudan ilgiliydi. PETA, çalışmalarının "öldürülen ve yemek için büyütülen hayvanların istismarı gibi çok ciddi bir konuya yumuşak bir yaklaşım" (PETA, 2020) sunduğunu ifade ederken, reklamın protestoları başlatan Colin Kaepernick gibi figürlere bir "saygı" göstergesi olduğunu öne sürmüştü. Gelgelelim önceki bölümde vurgulandığı gibi, bazı yorumcular, bu tür görüntülerin bazı insanlara diğerlerinden daha az hakka sahipmiş gibi davranan kültürel söylemlerin parametreleri dahilinde çalıştığı için yalnızca samimiyetsiz olmakla kalmayıp başarısızlığa mahkûm olduğuna da dikkat çekmişlerdir (Kim, 2011). Bu bağlamda, bu tür taktikler insan/hayvan ayrımlarını bozmak yerine, önceden var olan eşitsizliklerin inşasını sürdürmektedir. Burada ek olarak, beklenmedik türlerin diz çökmesi, PETA'nın kampanyayı "yumuşak" olarak tanımlamasıyla birleşince, imgeyi postmodern ironi içine çerçeveler, öyle ki imgeyi eleştirmek imkânsız hâle gelir

* Diz çökmek, 2016 yılında Amerikan Ulusal Futbol Ligi'nde gündeme gelen politik bir protesto eylemi olup ABD'de beyaz olmayan insanlara yönelik ırk ayrımcılığı ve polis şiddeti konusunda farkındalık yaratmanın bir yolu olarak, bir spor müsabakasından önce ABD milli marşının çalınması sırasında diz çökmeyi ifade etmektedir. Protesto, oyuncu Colin Kaepernick tarafından başlatıldı ve o zamandan beri sporcular ve toplumun muhtelif kesimlerinden insanlar tarafından sosyal ve politik meselelere dikkat çekmek amacıyla uygulanmaktadır. — Ed.N.

** ABD'de her yıl düzenlenen Amerikan Ulusal Futbol Ligi'nin şampiyonluk maçı. — Ed.N.

(kasıtlı olarak saldırgan metinlerin eleştirisini saptırmak için rutin olarak kullanılan bu taktik, şakadan zarar görenleri şakayı anlamamış olarak konumlandırır, bkz. yedinci bölüm).

Beşinci bölümde özetlendiği gibi, PETA'nın insanlar ve hayvanlar arasında böyle hasar verici bağlantılar kurması yeni değildir (Harper, 2010b), ancak bu taktiklerin sonuçları, kurumsal ırkçılığın yarattığı kendina has şiddetle ilgili soruları depolitize etmek için kasıtlı olarak #alllivesmatter gibi sloganlar kullanan beyaz üstünlükçü grupların paralel sahiplenme biçimleri nedeniyle son on yılda artan bir önem kazanmıştır. Hayvanları savunan gruplar tarafından benzer sloganların kullanılması ırkçı söylemi güçlendirmeyi amaçlamasa ve tüm yaşamın içsel değerine atıfta bulunur gibi görünse de bu duygu toplumun "ırk-sonrası" bir döneme girdiği fikrini pekiştirmektedir.

Irk-sonrası kavramı, "ırksal ayrımcılık ve dezavantajlı mirasın zaman içinde azaldığını ve bugün böyle bir ayrımcılığın anormal karşılanarak bireysel olarak ifade edildiği" bir noktaya ulaştığı konusunda ısrarcı olan toplumdaki egemen söylemi ifade etmektedir: "Yapısal veya toplumsal olarak yaptırımı yoktur" (Goldberg, 2015: 2). Postfeminizm gibi benzer kültürel fenomenlerde olduğu gibi (Gill, 2007, 2017; bir sonraki bölüme bakın), ırk-sonrası söylem, ırkçılık karşıtı çalışmaları artık gereksiz görür çünkü toplum en azından teknik anlamda eşitliğe çoktan kavuşmuştur. Bu tür bakış açıları, ırkçılığın (ya da aslında kadın düşmanlığının, sınıfçılığın ve homofobinin) var olduğunu kesinlikle reddetmez, ancak ırkçılığı, derin bir toplumsal değişim gerektiren yapısal veya kurumsal bir şey olarak görmek yerine, bireysel "çürük elmalara" atfeder. "Irkçılık karşıtı söylemleri ırksal ayrıcalığın ve damgalamanın renk körü inkârına bağlayan" politika girişimlerinin geçmişi 1940'lara kadar gitse de (Mukherjee, 2016: 49; ayrıca bkz. Crenshaw, 1997), çağdaş ırk-sonrası söylem daha çok Obama dönemiyle ilişkilendirilir. Roopali Mukherjee'nin öne sürdüğü gibi, Siyah bir başkanın varlığı, ırkın artık önemli olmadığını göstermek için "Kendilerini makbul neoliberal özneler olarak şekillendirebilen herhangi bir ırktan birinin, ırkı yüzünden ödeyeceği bedellerin herhangi bir izini inkâr etmesine ya-

rayan belirli bir ırksal farklılıklar yelpazesini net bir şekilde kabul ederek renk körlüğü ezberini yeniden tasavvur eder” (Mukherjee, 2016: 50) Başka bir deyişle, bu ırk-sonrası kavramı, farklı eşitsizlik biçimlerinin toplumsal olmaktan çok bireysel sorunlar olarak yeniden çerçevelendirildiği daha geniş bir gelişmeler kümesiyle ilgilidir. David Theo Goldberg’ın ırkın neoliberalleşmesini tarif ederken bahsettiği bu gelişmeler dizisidir (Goldberg, 2009).

İrk-sonrası kavramı, sadece Birleşik Krallık’ta ortaya atılan paralel argümanlarla (örn. Bhopal, 2018) değil, aynı zamanda özellikle çevrimiçi olarak dolaşıma girdikçe bu fenomenlere sağlanan ulusötesi görünürlükle kanıtlandığı gibi hem Amerika Birleşik Devletleri içinde hem de dışında güncel veganlık etrafındaki gerilimleri anlamlandırmak için kritik derecede önemli bir kavramdır. Örneğin Harper, *Sistah Vegan Project* web sitesini açıkça “bir eleştirel ırk feministinin ‘ırk-sonrası’ etik gıda manzarası ve ötesine yaptığı yolculuk” olarak tanımlamaktadır. Harper’ın buradaki eleştirileri, veganlık savunuculuğu bağlamında, ırk, sınıf, cinsiyet ve diğer eşitsizliklerin alakasız olduğu düşüncelerinin bazen hayvan savunuculuğu işini halletmek için bu endişeleri bir kenara bırakmayı haklı çıkarmak için kullanıldığını ima etmektedir (örn. Harper, 2010a, 2012). Aph Ko (2017a), ana akım medyada beyazların egemen olduğu vegan tasvirleriyle mücadele etmenin bir yolu olarak etkili Siyah veganlardan oluşan bir listenin küratörlüğünü yaptığı #BlackVegansRock’a verilen yanıtları ayrıntılarıyla anlatan bir makalesinde, bu söylemlerin pratikte nasıl işlediğine dair aydınlatıcı bir örnek sunar. Liste, Vegan Society’nin sosyal medya hesaplarında yayınlandığında, çok sayıda eleştirel yorum almıştır ve bu, ırk-sonrası söylem ile veganlığın nasıl bir araya gelebileceği açısından aydınlatıcı olmuştur. Bu tepkiler, Ko’yu karşı-ırkçılıkla suçlamaktan ırkın önemli olması gerektiğine, vegan sosyal yardımın diğer ayrımcılık biçimlerini gündeme getirerek suyu bulanık hâle getirilmemesi gerektiğine, gerçekten önemli olanın sessiz olana, yani hayvanlara odaklanmak olduğunu ve bu yüzden sloganın #AllVegansRock olması gerektiğini söyleyenleri içermektedir (bkz. Ko, 2017a: 13–19).

Ancak Ko'nun makalesi, veganlığa yöneltilen sıradan eleştirilerde doğabilecek tehlikelere de işaret etmektedir. Ko'nun listeyi yayınlamasının nedeni, veganlıkla ilgili baskın söylemlerin beyazlığı merkeze koymasının, tüm veganların beyaz olduğunu söylemekle aynı şey olmamasıydı. Ko'nun belirttiği gibi, “Beyaz olmayan veganlar [zaten] oradaydı, ancak küresel savunuculuk hareketinde hak ettikleri görünürlüğü ve desteği almalarını sağlayacak ciddi bir altyapı yoktu” (Ko, 2017a: 14). Başka bir deyişle Ko'nun girişimi, çağdaş bağlamlarda genellikle beyaz ve heteroseksüel veganların “ünlülük” kültüründen oluşan vegan etiğini doğru ürünleri satın almaya yönelik bir yaşam tarzı olarak destekleyen veganlığın ana akım tasvirlerinde beyaz olmayan veganların marjinalleştirilmesine karşı koymak için tasarlanmıştı (Harper, 2012; Doyle, 2016). Bu algılar, elbette, TK gibi fenomenler tarafından yayılan dışlayıcı anlatılar veya PETA kampanyalarındaki samimiyetsiz karşılaştırmalar bağlamında olmaktadır.

Bununla birlikte, bu tür dışlamalar yalnızca popüler veganlık söyleminde yer almaz, aynı zamanda tipik bir veganın kim olduğuna dair klişeleri sürdürmeye devam eden veganlık eleştirileriyle de güçlendirilebilmektedir. Bu çok farklı silme biçiminin önemini kavramak için, 2020'nin başlarında öne çıkan başka bir olaya verilen tepkileri düşünmekte fayda var: Joaquin Phoenix'in En İyi Erkek Oyuncu Akademi Ödülü için yaptığı konuşmaya.

Phoenix'in “ister cinsiyet eşitsizliğinden ister ırkçılıktan, queer haklarından, yerli haklarından veya hayvan haklarından bahsediyor olalım, aslında hep adaletsizliğe karşı mücadeleden bahsediyoruz. Bir ulusun, bir halkın, bir ırkın, bir cinsiyetin, bir türün diğerine hükmetme, onu kullanma ve kontrol etme hakkına sahip olduğu inancına karşı mücadeleden bahsediyoruz” dediği konuşması, farklı toplumsal adalet sorunları arasında bağlantılar kurarak tartışmayı körüklemiştir. Bu konuşma, farklı acı biçimleri arasındaki ayrımları düzleştirdiği için dikkat çeken eleştiriler almıştır. Örneğin, İngiliz *The Independent*'da gazeteci Harriet Hall tarafından yazılan ses getirmiş bir makale, Phoenix'in farklı toplumsal adalet meselelerini birbirine bağlama girişimleri “Phoenix'in hâlihazırda ürkütücü olan

erkek ayrıcalığını vurgulayan ... zorlayıcı bir yan yanalık” olarak tanımlanmıştır (Hall, 2020). Bununla birlikte, Hall’un eleştirisinin kendisi, tüm bağlantı kurma girişimlerini “kötü” bağlantı kurmaya (PETA’nın yaptığı gibi) bağlama fikrinden duyduğu rahatsızlığı dile getiren yazar ve araştırmacı Christopher Sebastian tarafından, bunun daha hassas ve karmaşık bağlantı kurma konusunda köklü bir geçmişe sahip olan tanınmış, ırkçılık karşıtı, queer ve feminist aktivistlerin mevcut çalışmalarını bir kenara ittiği savunularak (ayrıca bkz. Ko, S. 2017) kınanmıştır. Sebastian, Hall’un argümanlarının Phoenix’e attığı aynı retorik “beyaz kurtarıcı” hamlesini yaptığını öne sürmüştür: Sebastian’ın “en iyi ihtimalle samimiyetsiz bir duyar kasma ve en kötü ihtimalle zulmü bilerek silah olarak kullanma” olarak tanımladığı şekilde başkalarını dışlamak için belirli ayrımcılık biçimlerinden yararlanma (Sebastian, 2020).

Bu argümanlar, Sebastian’ın web sitesinde yayımlanan bir dizi makalede dile getirdiği uzun süreli bir endişeler setinin parçasıdır. Örneğin, başka bir düşünce yazısı –“If Veganism is Racist and Classist, Bad News for Nonveganism” (2018)– veganlığın gıda çölleri gibi sorunlarla baş edememesine dair önemli eleştirilere odaklanmaktadır. Bu eleştiriler hayati önemde olsa da Sebastian, “kendileri bir gıda çölünde yaşamayan” veya “insan ve hayvan sömürsüne katılımlarını sınırlamayı engelleyecek türden bir ekonomik zorluk yaşamayan” kişiler tarafından dile getirildiğinde tehlikeli hâle geldiklerini öne sürmektedir. Ona göre var olan eşitsizliklerin, onlardan etkilenmeyenler tarafından çevre ve hayvan etliğini göz ardı etmek için kullanılmaması gerekmektedir.

Gelgelelim Sebastian “zulmün silah hâline getirilmesi”ni eleştirse de veganlığı eleştiriden muaf bırakmaz ve çalışması aynı zamanda, veganlığı bir meydan okuma hâline getirebilecek koşullarla karşı karşıya kalan belirli toplulukları utandıran “tek-konulu veganlara” yönelik bir dizi keskin eleştiri de getirmektedir.³⁵ Üstelik

35. Örneğin Sebastian’ın web sitesindeki Sıkça Sorulan Sorular bölümünde bu gerilimlerden bahsedilmiştir.

Sebastian, hem dışlayıcı veganlık biçimlerine hem de bu dışlamaları devam ettiren eleştirilere karşı eleştirel bir duruş benimsemeye yalnız değildir; çalışmalarıyla, her iki silme biçimini de hedefleyen daha genel bir karşı söylemin parçasıdır. Örneğin, Mi'kmaq araştırmacısı Margaret Robinson (2017), hayvan aktivizminde karşılaştığı Yerli halklara yönelik sorunlu tutumları ön plana çıkarırken, “Aborjinlerle et yemek üzerinden bağ kurmak” için “veganlara beyaz emperyalizmi yansıtan”ların tepeden bakan ve özcü varsayımlarını da eleştirmiştir (2013: 190). Brueck, aynı şekilde, diğer baskı biçimlerine katkıda bulunan veya onları görmezden gelen veganlık pratiğini eleştirmek önemli olsa da beyaz veganlığın bütün olarak veganlıkla özdeşleştirilmesinin kendine özgü silinmeler taşıdığı yineler:

Kesişimsellik yanlısı ve zulüm karşıtı olmak türçülükle mücadeleye engel değildir. Marjinalleştirilmiş insanlar şu anda erişim, akıl sağlığı veya diğer sorunlar nedeniyle tamamen vegan olamasalar bile, marjinalize edilmiş insanlarla dayanışmanızı veganlığı reddetmek için kullanmayın. Hangi türden olursa olsun toplumsal adalet taahhüdünüz, başkalarının bireysel veya toplumsal koşullarına bağlı olmamalıdır (2017: 22).

Brueck'in argümanları, Ko'nun #BlackVegansRock girişimi ve Harper'ın *Sistah Vegan*'ı (2010b) tarafından yapılan müdahaleleri yansıtmaktadır: ırk-sonrası yemek kültürlerini eleştiren, aynı zamanda veganlığın beyaz ve orta sınıf olarak ana akım tasvirleri tarafından marjinalize edilen beyaz olmayan insanların veganlıkla ilişki kurması için bir platform sağlayan çalışmalarını.³⁶ Harper'ın müteakip araştırması (örn. 2012), veganlık pratiğinin ve temsili-nin karmaşıklığını, yani veganlık pratiğinin karmaşıklığı ve gıda

36. Harper'ın *Sistah Vegan* (2010b: XIV) kitabının açılış sayfaları, yalnızca PETA'nın kölelik ve endüstriyel çiftçilik arasında yaptığı duyarsız karşılaştırmalarını eleştirmekle kalmaz, aynı zamanda aktivist Alka Chandna'nın beyaz olmayan hayvan aktivistlerinin çalışmalarının “[tüm] hayvan aktivistlerini beyaz ırkçılar olarak resmetme” sürecinde genellikle marjinalleştirildiği ve reddedildiği yönündeki endişesinin de yansıttığı gibi, bu kampanyaya verilen tepkide meydana gelen silmelere de işaret eder.

sistemlerinin sınıflandırılmış ve ırksallaştırılmış eşitsizliklerle iç içe geçtiğini kabul etme ihtiyacının temsili ve bunun, hayvansal ürünlerin ortadan kaldırılmasının yaygın olduğu Batılılaşmamış etik, kültürel ve dinsel geleneklerin göz ardı edilmesinden kaynaklanan silmeleri kabul ederken, etik pratiği nasıl sınırlayabileceğini vurgulamaya devam etmiştir. Küresel veganlığın etrafındaki çelişkili anlatılara dönerken, veganlığın dışlamalarını ve bunu yapmanın zorluklarını aynı anda ele alma ihtiyacı ön plana çıkarılabilir.

KÜRESEL VEGANLIK(LAR)

Çağdaş veganlıkla ilişkilendirilen en büyük gerilim kaynaklarından biri, Küresel Kuzey ve sanayileşmiş, şehirli Güney gibi çevrelerde popüler hâle gelen veganlık siyaseti tarzları ile Çoğunluk Dünyasında ortaya çıkanlar arasındaki ilişkiye dayanmaktadır. Bu bölümde açıklanan silme biçimlerine benzer farklı argümanlar ortaya çıkmıştır. Örneğin veganlık, kendisini hayvansal ürünleri ortadan kaldırmaya çalışan ilk kültürel hareket türü olarak konumlandırmakla suçlanmıştır. Bu anlatı, uzun süredir hayvansal ürünlerden uzak durmayı teşvik eden diğer yemek geleneklerinin göz ardı edilmesine katkıda bulunduğu için eleştirilmişti. Bir dizi popüler yorum, örneğin Donald Watson'ın veganlığın "kurucusu" olarak konumlandırılmasının, hayvansal ürünlerin dinsel ve kültürel nedenlerle tüketilmediği Rastafaryanizm,^{*} Hinduizm, Jainizm

* 1930'larda Jamaika'da ortaya çıkan dini ve kültürel bir hareket. Etiyopya'nın eski İmparatoru Haile Selassie'nin İsa Mesih'in reenkarnasyonu ve dünyayı yeni bir özgürlük ve eşitlik çağına götürecek ilahi bir figür olduğu inancına dayanmaktadır. Rastafaryanizm ayrıca doğayla uyum içinde yaşamının, materyalizmi ve tüketimciliği reddetmenin ve basit ve doğal bir yaşam tarzını benimsemenin önemini vurgular. Rastafaryanizm genellikle reggae müziğiyle, özellikle de Bob Marley ve hareketi uluslararası alanda popüler hâle getiren diğer Jamaikalı sanatçıların müziğiyle ilişkilendirilir. Rastafaryanlar genellikle inançlarına bağlılıklarının bir sembolü olarak gördükleri saçlarını dreadlock şeklinde örerler. — Ed.N.

ve Budizm (örn. Shah, 2018) gibi diğer bağlamları silme riski taşıdığını iddia etmektedir.

Bununla birlikte, dışlanma sorununu gidermek, özellikle yaşam tarzı etiğiyle ilgili ırk-sonrası söylemlerin sebep olduğu sorunlar nedeniyle dikkat gerektiren bir şeydir. Bazı yorumlar, veganlıkla ilgili bir Anglo-Avrupa anlatısını merkezden uzaklaştırmak için, onun çağdaş “Batılılaşmış” tekrarından önce gelen ve hâlâ devam eden veganlık pratiklerinin varlığını kabul etmesi gerektiğini öne sürmektedir. Ancak önemli olan bu hikâyelerin *nasıl* anlatıldığıdır. Özellikle iki tehlike ortaya çıkmaktadır: Birincisi, kapsayıcı olması için tasarlanmış ve beyaz, Batılılaştırılmış bitki kökenli yaşam tarzı siyasetlerini merkezden uzaklaştıran iyi niyetli anlatılar yaratma ama Vegan Society’nin ima ettiği şekilde “veganlık”tan anlaşılan şeyin prototipleri olarak bir dizi beslenme biçimi ve kültürel uygulamayı homojenleştirerek istemeden tersini başarma tehlikesi vardır. İkincisi, küresel veganlık hakkındaki tartışmaları, gıda kültürü hakkında anlatıların hâkim olduğu ve bitki kökenli gıdaların bir dizi küresel bağlamdaki varlığını vurgulama eyleminin bazen veganlığı beyazlık ve kültürel duyarsızlık eleştirilerine karşı *savunmak* için kullanıldığı bir popüler kültür manzarasına yerleştirmek önemlidir. Nitekim, genellikle merkezileştirilmiş öyküler ve temsillerden çok farklı kökenlere sahip olan veganlık tarihlerini ve kültürel bağlamları kesip atmayı reddeden daha çoğulcu, geniş kapsamlı veganlık kavramları geliştirmek hayati önem taşıırken, bu anlatıları dikkatlice konumlandırmak da önem taşımaktadır.

Örneğin, bu kitabı araştırmak için makaleleri, blogları ve popüler yorumları okurken, eleştirel anlatılarda yinelenen bir tema ortaya çıktı. Pek çok metin, vegan gıdanın Avrupa dışındaki bağlamlarda, “vegan” teriminin ortaya çıkmasından önce uzun süredir var olduğuna işaret ederek, Birleşik Krallık Vegan Society’yi merkezileştiren bir kültüre özgü veganlık anlayışının ötesine geçmeye çalışmıştı. Hinduizm ve Budizm’e yapılan genel atıflar gibi humus ve falafel’den tempeh, tofu ve sahte ördek yemeğine kadar vegan temel gıdaların kökeninin “Batılı olmayan” yerlerden olduğuna işaret eden

yorumlar da olağandı. Gerçekten de Cole'un (2014: 205) işaret ettiği gibi, Vegan Society kurucu belgeleri, bitki kökenli beslenme fikrinin kendilerinden, hatta vejetaryenliğin on dokuzuncu yüzyılda resmî olarak ortaya çıkışından kaynaklanmadığını kabul etmiştir.

Bir yandan, bu daha köklü tarihlerin izini sürmek, hayvanlara kaynak muamelesi yapmayı reddetme ahlakının Kuzey Amerika ve Batı Avrupa uygulamalarıyla başlayıp bitmediğini kabul etmek açısından önemlidir (Harper, 2012 ile uyumlu olarak). Başka bir deyişle, belirli dinsel ve kültürel bağlamlarda hayvansal ürünlerden uzak durmanın çağdaş “veganlık” ile tam olarak örtüşmediğini kabul etmek değerlidir (örn. Avieli ve Markowitz, 2018; Barstow, 2017; Valpey, 2020). Öte yandan, veganlık hakkında daha kapsamlı anlatılar veganlık pratiğinin “Batılılaşmış” tarihlerini sorunsallaştırmanın yanı sıra, veganlık pratiği eleştirilerini de sorgulamaktadır. Daha önce açıklandığı gibi, veganlığa yönelik eleştiriler genellikle belirli, çoğu zaman ekonomik olarak ayrıcalıklı bağlamlar içindeki konumlarını kabul etmeyen evrenselleştirici etik biçimleri karşısında ihtiyatla temellendirilmiştir. Bu eleştirilerle ilgili tehlikeli olan şey ise, veganlığın ne olduğu ve ne anlama geldiğine dair yekpare anlayışları sürdüren ayrıcalıklı, “Batılı” bir fenomen olarak veganlığın bir türünü merkezileştirme riskidir. Aslında, “bitki kökenli kapitalizm”in mevcut tezahürünün (bkz. yedinci bölüm) bir şekilde Kuzey Amerika ve Batı Avrupa bağlamlarıyla sınırlı bir olgu olduğunu ileri sürmek bile tehlikelidir. Örneğin Güney Kore’de, Budist tapınağı mutfağını metalaştırma etrafında ortaya çıkmış, gelişen bir endüstri mevcuttur. Seul restoranı Balwoo Gongyang bir Michelin yıldızına sahiptir ama aynı zamanda Sanchon’da yemek yiyenlere dağıtılan yayınların da belirttiği gibi restoran sahibi (eski bir Budist keşiş) işletme alanında yazdığı doktora tezinde tapınak yemeklerinin nasıl ticarileştirileceğini araştırmıştır.

Bu nedenle, veganlık pratiğini hem desteklemek hem de eleştirebilmek için dile getirilen veganlıkla ilgili normatif anlatıları karmaşılaştırmak ve merkezsizleştirmek adına, hayvanların insan ya-

rarına kullanımının ortadan kaldırıldığı farklı bağlamlar arasındaki sürekliliklerin ve yakınlıkların izini sürmek gerekir. Aynı zamanda, veganlık yanlısı bakış açılarının, veganlığın bir küresel fenomen olarak homojen, kapsayıcı bir anlatı olduğu varsayımına direnmesi de önemlidir. Farklı küresel bağlamlardan beslenme, yaşam tarzı veya dinsel uygulamalar birbiriyle yüzeysel benzerlikler taşıyabilir ancak bunların aynı anlamlara veya imalara sahip olmaları gerekmez zira tamamen farklı dinsel veya etik bağlılıklar ve bazı durumlarda sosyo-ekonomik zorunluluklar tarafından şekillendirilirler. Örneğin, Budizm ve bitki kökenli gıda hakkındaki araştırmalar, bu ideallerin genellikle teori ve pratik arasında farklılıklar yaratan kültürel gerçeklerle çeliştiğine işaret etmiştir (Barstow, 2017); bu analiz, Budizm'in bazen veganlıkla ilgili yapılan "Batılı" veya ayrıcalıklı olduğuna dair eleştirilere doğrudan bir karşı nokta olarak kullanıma meydan okumaktadır.

Küresel veganlık hakkında iddialarda bulunan anlatıları okurken benim verdiğim ilk çelişkili tepkinin kaynağında kendi kişisel deneyimlerim vardı. Babam Lübnanlı ve Orta Doğu'da büyümüş. En sevdiğim anılarımdan bazıları arasında, babamın kendi geçmişinden gelen yiyeceklerin "kazara" vegan olduğunu fark etme heyecanı ve bizim patlıcan kabuklarını babagannuş gibi yemekler için kömürleştirirken mutfağı altüst etmemiz (özellikle patlıcanı delmeyi unuttuğunda patlıcanın pişerken patlaması) var. Bu deneyimler, bitki temelli mutfağın yeni bir fenomen olmadığının altını çizse de babam ve benim bu yiyeceklerle ilgili çağrışımlarımız birbirinden biraz farklıdır. Örneğin, ona göre babagannuş, belirli bir etik çağrışımı olmayan günlük bir temel gıda iken, benim açımdan, kökleri belirli bir gıda politikasına dayanan özel bir vejetaryen menü seçeneği olmuştur. Başka bir deyişle, belirli yiyecekleri küresel bir veganlık anlatısının parçası olarak konumlandırmak kolay değildir. Gerçekten de bitki kökenli olan tüm yemeklerin veganlıkla birleştirilmesi yalnızca yanlış bir temsil olmakla kalmaz, istemeden de olsa ırk-sonrası yiyecek anlayışlarına katkıda bulunabilir. Bu tür anlatılar, veganlık pratiğinin evrenselliğini ön plana çıkarmak için bu yiyeceklerin ar-

dındaki çok farklı bağlam ve anlamları göz ardı ederken farklı küresel bağlamlarda vegan gıda maddelerine işaret edebilir.

Belirli etnik kökenler veya dinler ile veganlık arasında içkin bağlantılar olduğu sonucuna varan anlatılarda daha ince gerilimler bulunabilir: Bu hamle veganlığın kökleri hakkındaki Batılılaştırılmış anlatıları merkezden kaydırmayı amaçlıyor olsa bile. Örneğin, Rama Ganesan'ın *Veganism in an Oppressive World*'de yer alan makalesi, Hinduizm ile veganlık arasında içsel bir bağlantı olduğu sonucuna varan yoga sever veganlarla konuşurken yaşadığı hayal kırıklığını ifade eder. Bunun yalnızca Hindu insan-hayvan ilişkileri yorumlarına yanlış bir müdahale değil, aynı zamanda bir çelişki olduğuna dikkat çeker: "Hindistan'daki sığır eti yasağı, milliyetçi bir hükümet tarafından uygulanan bir baskı biçimidir ve vejetaryenlik, üst sınıf saflığını temsil eder –ki bu aslında kesişimsel vegan savunuculuğuyla doğrudan çelişir" (2017: 66). Gerçekten de diğer araştırmalar vejetaryenliğin yalnızca Hindu milliyetçiliğini ve buna eşlik eden İslamofobi'yi destekleyen saflık anlatılarındaki rolüne işaret etmekle kalmaz, aynı zamanda Hint kast sisteminde kurucu bir rol oynadığını da ileri sürer (Ambedkar'i takiben, 2020).³⁷ Bu nedenle, Hindistan bağlamında farklı zulüm biçimlerinin nasıl birbirine geçtiğinin karmaşık bir mesele olduğunu kabul etmek önemlidir. Örneğin, Yamini Narayanan'ın inek koruma politikalarına yönelik eleştirel değerlendirmesi şöyledir: "Hint hayvan savunuculuğu hareketinin hayvanları anlamlı bir şekilde savunmak için, inek korumacılığının doğasında var olan mezhepçilik, kastçılık ve türçülük üzerine net bir şekilde düşünmesi gerekir, yoksa bilinçli ve/ya düşüncesizce baskıcı söylemleri sürdürmede suç ortağı olacaktır" (2018: 349). Bu argüman, hayvan aktivistlerine amaçlarını popülerleştirmenin bir yolu olarak inek korumacılığı kullanmaya taktiksel olarak direnmeleri için yapılmış bir uyarıdır. Aynı zamanda Narayanan, tüm hayvanlar için daha riskli bir kampanya yürütme yaklaşımını benimseyen bir

37. Bu endişeler, yoksulluğun sonucu olan bitki kökenli beslenme biçimini veganlıkla bir tutan anlatılarla ilgili olarak sonuç bölümünde yeniden ele alınmaktadır.

hayvan savunuculuğunun hem inek istisnacılığının hem de ideolojinin karıştığı hiyerarşilerin çözülmesinde daha üretken bir rol oynayabileceğini öne sürmektedir.

Yine, epey karmaşık olan tartışmaların hakkını burada vermek zordur ancak Narayanan'ın ortaya koyduğu tartışmalar, farklı silme biçimlerini verimli bir şekilde vurgular ve sorunsallaştırır: Çalışmasının altını çizdiği gibi, hayvansal ürün tüketmekten kaçınmak “Batılı” bir fenomen olmasa da bu, belirli bağlamlarda geliştirilmiş birbirine dolanmış baskılar hakkındaki anlatıları doğrudan aktarmanın ve bunları başka ortamlara uygulamanın mümkün olduğu anlamına gelmez (ayrıca bkz. Narayanan, 2017). Başka bir deyişle, *veganlık*la ilgili anlatıları konumlandırmak için bağlama ve tarihe dikkatli bir şekilde eğilmek gerekir, ancak aynı konum, insanlar ve hayvanların gördüğü ortak *zulümlerin* kendisini nasıl dışa vurduğunu analiz ederken ve bu konuda iddialarda bulunurken de aynı derecede önemlidir.

Wright'ın *The Vegan Studies Project*'i iç içe geçmiş zulümlerle ilgili anlatıları konumlandırmanın önemini ve karmaşıklığını ön plana çıkarmaya yardımcı olur.

Wright kitabın başında, Amerika Birleşik Devletleri'nde veganlığa yapışmış damganın yalnızca onun normatif olmayan statüsünden kaynaklanmadığını, aynı zamanda “Amerikan olmayan” olarak algılanan beslenme biçimlerini damgalayan teröre karşı savaştan çıkan belirli söylemlerin ürünü olduğunu iddia etmektedir. Wright'ın sözleriyle: “Amerika Birleşik Devletleri'nde normatif olmayan bir beslenme tercihi olarak veganlık, giderek otoriterleşen bir rejimle çelişen bir ideoloji olarak temsil ediliyordu. ... protesto, muhalefet, Müslüman beslenme kuralları ve terörizmle ilişkilendirildi ve gizlice kontrol edilmesi gerekti” (2015: 41). Daha önce tartışıldığı gibi, Wright'ın çalışması, vegan kimliğinin ABD kültüründe inşa edildiği konumlanmış yolları ayırt etmek açısından önemlidir. Gelgelelim bu iç içe geçmiş zulümler çerçevesinde kurulan belirli bağlantılar dizisi hakkında bir şey, bu satırları ilk okuduğumda beni rahatsız etmişti.

Cevabım başlangıçta içgüdüsel idi. Aile geçmişimin Müslüman olmasına ve Birleşik Krallık vatandaşı olmayan ve belirli şekillerde ırksallaştırılmış akrabalarım olmasına rağmen ben dindar değilim ve beyaz olarak görülüyorum. Çocukluk hatıralarım, güvenli alanlardan –özellikle havaalanlarından– aile üyelerine nazaran çok daha sorunsuz geçebildiğim için ayrıcalıklı olduğumu fark ettiğim anlarla dolu (ve diğer birçok durumda bu ayrıcalığa dikkat etmediğime hiç şüphe yok). Bu kişisel deneyimlerim, aile ve arkadaşlarımla her gün katlandığı acımasız ırkçılık ve İslamofobi ile taban tabana zıt; bu nedenle vegan olmakla ilgili kendi dışlanma deneyimlerimin bu yapısal ayrımcılık biçimlerine benzediğine dair herhangi bir çıkarım, beni otomatik olarak ürkütür. Dahası, Shazia Juna'nın işaret ettiği gibi, İslam ve veganlık arasında net bir bağlantı yoktur; Müslüman beslenme uygulamalarıyla ilişkilendirilmekten çok uzak olan Juna, bunun yerine İslam arka planı ve veganlık arasında yaşadığı kendi müzakeresinde “kişisel etik seçimler ve sosyo-kültürel normlar” (2017: 59) –aile üyelerinin direnişi dahil– arasındaki gerilimlerle uğraşmak zorunda olduğunu ayrıntılarıyla anlatır. Bununla birlikte, bu sürtüşmeleri ilk baştaki ani tepkimin ötesine geçen bir şekilde anlamlandırmaya çalışmak önemlidir. Birincisi, benim deneyimlerim İngiltere merkezli ve Wright'ın betimlediği söylemlere, özellikle kıyı bölgelerinin ve bazı büyük şehirlerin ötesinde, normatif sayılmayan yaşam tarzlarına yönelik düşmanlığın daha belirgin olduğu Amerika Birleşik Devletleri'ne dair. Dahası, Wright, “hayvan” teriminin hem hayvanlara yönelik süregelen şiddeti haklı çıkarmak için kullanıldığı hem de daha sonra belirli insan gruplarını etik değerlendirmeden dışlama aracı olarak kullanılabilecek bir etikete hizmet ettiği belirli bir söylemin izini sürmektedir (Wright, 2018). Ancak bu tartışmalar karmaşıktır. Veganlık karşıtı ve milliyetçi söylemler arasındaki bağlantılar –süt sembolizmi veya aşağılayıcı “soyboy” lakabının beyaz üstünlükçü gruplarca kullanılması gibi– yaygın olsa da (Gambert ve Linné, 2018b; bkz. üçüncü bölüm) diğer aşırı sağ söylemler, bazen hayvan yanlısı bir duruşa dönüşen çok farklı bağlantılar kurar. Örneğin, Helal (ve Koşer) etin eleştirisi, Birleşik Krallık'taki aşırı sağcı

siyasal örgütler tarafından dinsel ve etnik azınlıkları karalamak için sıklıkla kullanılır (Clark ve diğerleri, 2008); hatta belirli bir grubun hayvan hakları sicilinin sadece kinayeli ırkçılık ve antisemitizm olup olmadığını söylemenin en kolay yollarından biri, belirli kesim yöntemlerinin eleştirisine takılıp kalmış olmalarıdır.

Arada sırada yapıldığı gibi, belirli hayvan kesim biçimlerine yönelik ırkçı eleştirileri veganlıkla bir araya getirmemek önemlidir zira bu aşırı sağcı söylemler genellikle çok özel beslenme uygulamalarına (yani, belirli ulusal bağlamlarda dinsel veya etnik azınlıklarla ilişkili olanlara) odaklanan hayvan hakları dilini sahiplenerek kullanır. Buna karşılık, baskıcı olabilen ancak belirli milliyetçi normlara uyan insan-hayvan ilişkileri yüceltilir (Narayanan'ın Hint bağlamında Hindu milliyetçiliği üzerine çalışmasına paralel şekilde). Yine de üzerinde düşünülmesi gereken şey, Sağın hayvan yanlısı söylemi benimseyişinin, veganlığın her zaman iç içe geçmiş zulümlere bir yanıt –ve bu baskılardan çıkış yolu– olduğu varsayımlarını sorun-sallaştırıp sorunsallaştırmadığıdır. Pek çok durumda, hayvanlara ve belirli insan gruplarına yönelik baskı, milliyetçi devlet inşası projelerinde hizalanır: Jair Bolsonaro'nun Brezilya'da Yerlileri ve çevreyi korunma kanunlarını kaldırmasıyla örneklediği gibi (Gillespie ve Narayanan, 2020). Diğer durumlarda, hayvan yanlısı retorik, farklı toplumsal adalet konularının birbiriyle çelişmesine sebep olma riskini taşır. Örneğin Esther Alloun, “uygar” ve “barbar” olarak kabul edilenler arasında ayrım yaparak, bazen yerleşimci-sömürgeci projeleri desteklemek için hayvanlara duyulan ilginin kullanıldığını “vegan aklama” (*veganwashing*) örneklerine işaret eder ve hem Filistinli hem de İsraili aktivistlerin bu gerilimleri müzakere etmek ve aşmak için başvurdukları karmaşık yolları gösterir (Alloun, 2020; ayrıca bkz. Alloun, 2018). Başka bir deyişle, farklı baskıların yapılandırılma biçimleri ulusal bağlamlar ile ulusötesi bağlamlar arasında önemli ölçüde farklılık gösterebilir. Buna bağlı olarak, birbirine dolanmış zulüm biçimlerini çözüme araçları kökten farklı olabilir ve belirli tarihlere, sosyal bağlamlara ve kurumsal düzenlemelere dikkat edilmesini gerektirebilir (Cudworth, 2014'ü yansıtarak).

SONUÇ

Bu bölümde, “beyaz veganlık” ile ilgili sorunlara örnek veren bir dizi metni bir araya getirerek ve daha köklü tarihleri sahip bitki kökenli gıda kültürlerini kötüye kullanmadan veya kesip atmadan veganlık pratiği hakkında küresel anlatılar yaratmanın ne kadar sorunlu olabileceği açıklanarak, farklı silme biçimleri vurgulanmıştır. Görüşülen kişiler tarafından tartışılan konularda ve popüler kültürden örneklerde ortaya çıktığı gibi, beyaz veganlıkla ilgili iyi belgelenmiş sorunları ön plana çıkarmanın yanı sıra, insanların ezilmesi ile insan olmayan hayvanların ezilmesi arasındaki ilişkiyle ilgilenen bir veganlığın karşı söylemini merkezileştirmeye çalıştım. Bu düşünürler, vegan yaşam tarzı siyasetinin, aktivizminin ve medya kültürünün belirli tekrarlarını katı bir şekilde eleştirirken, veganlık pratiğine yönelik aşırı genel eleştirinin, zulüm karşıtı amaçların altını oyarak kendi hedeflerini silmeyi destekleyebileceğini gösterdi. Bölümde odaklandığım akademik-aktivist müdahalelerin de altını çizdiği şey, veganlık yanlısı ya da karşıtı argümanları meşrulaştırmak için “küresel” yahut “kültürel farklılığa” dair retorik oyunlara –ve bu genelleştirilmiş etiketlere bağlı tüm etnosentrik kabullere– başvurmaktan kaçınmanın önemidir. Gerçekten de farklı Avrupa bağlamlarında (Aavik, 2019a, 2019b) veya aynı Kuzey Amerika bağlamlarında (Harper, 2010b, 2012; Robinson, 2013) bile veganlık uygulaması ve deneyimi homojen olmaktan uzaktır: Bu husus görüşülen kişiler tarafından da bir kez daha vurgulanmıştır.

Bu tartışmaların ortaya attığı özellikle zor bir soru da hayvanların Öteki konumunu sürdüren bir göreliliğe düşmeden daha konumlanmış bir veganlık anlayışını dile getirmenin mümkün olup olmadığıdır. Bu bölümde tartışıldığı gibi, bu soruyu ele almaya yardımcı olan kaynaklar, zulmü çok boyutlu bir şey olarak kabul ederek bu ilişkilerin izini sürmeye çalışmakla kalmayıp, Harper’ın (2018) deyimiyle onları parçalamaya da çabalayan, hâlihazırda farklı eşitsizlik biçimlerinin bağlantı noktasında çalışan düşünürlerin çalışmalarında bulunabilir (Ko, 2019). Üstelik bu bö-

lüm boyunca fikirlerinden faydalanan düşünürler, kesişen ve çok boyutlu zulümleri merkeze almış olsalar da bunu insanmerkezci hiyerarşileri güçlendirmeden veya hayvanları değerlendirme dışı bırakmadan yapmıştır.

Zulümler arasındaki ilişkileri, bu ilişkileri homojenleştirmeden keşfetmenin zorlu çizgisini aşmış en umut verici çalışmalardan bazıları, çağdaş kültür kuramı ile daha halka dönük teorik çalışma arasındaki diyaloglarda bulunabilir: Aph Ko'nun Zakiyyah Iman Jackson ve Claire Jean Kim'in çalışmalarıyla girdiği diyaloglarda olduğu gibi. Jackson, ırkçılık ve türçülük arasındaki ilişkiyi anlamının amiyane bir yolunun, "hayvan" kavramının tarihsel olarak beyaz olmayan insanları haklarından mahrum etmek için kullanılan dışlayıcı bir etiket olması olduğunu savunmaktadır (Veganlık Çalışmalarındaki önemli metinler ve hayvan çalışmaları dizileri, özellikle posthümanist yaklaşımlar tarafından da bazen paylaşılan bir bakış açısı; bkz. ikinci bölüm). Jackson'a göre bu analizde gözden kaçan şey, hayvanlık ve ırk kavramlarının en başından beri birbirini nasıl şekillendirdiğidir: hem "tür" hem de "insan"a ilişkin çağdaş anlayışların kökenleri, Avrupa Aydınlanmacı dönemi sırasında güç toplayan sömürgeci yayılma projelerine dayanmaktadır (Jackson, 2020: 3; ayrıca bkz. Jackson, 2015, 2016; Kim, 2015) .

Ko için, insanların yaşadığı zulüm ve hayvanların yaşadığı zulüm arasındaki ilişkinin teorik açıdan yeniden düşünülmesi ile gelen içgörülerin aktivizm üzerinde önemli bir etkisi vardır. Şu anda, kesişimsel veganlık anlatılarının (özellikle Siyah feminizmdeki asıl bağlamlarının ötesinde) daha etraflı bir şekilde ele alınmasının, insanların üzerinde düşünmesi gereken başka bir baskı eksenini olarak "türçülüğü" ekleme riskini taşıdığını savunuyor: hâlihazırda toplumsal adalete ulaşmak için mücadele edenlerin yükünü artırmaya hizmet edebilecek bir risktir bu (Ko, 2019: 26). Bu nedenle Ko, beyaz olmayan insanları vegan olmaya teşvik etmeye çalışan veganlık aktivizmine karşı temkinlidir. Bunun yerine, hayvanlık eleştirisini ırkçılık karşıtı aktivizmin bir parçası olarak konumlandırırken, aynı zamanda hayvan ve veganlık aktivizminin ırk ve ırkçılığın ortaya

koyduğu sorularla daha anlamlı bir şekilde ilgilenme ihtiyacına işaret ederek zulüm konusuna “çok boyutlu” bir perspektiften bakma gereğini vurgular.

Yakın tarihli akademik ve aktivist müdahalelerin ortaya çıkardığı zorluklara yanıt vermek karmaşık bir görev gibi görünmektedir ve bu bölüm boyunca çeşitli noktalarda tartıştığım gibi, zulümler arasındaki ilişkileri tanıyan bir siyaseti yürürlüğe koyma arzusu bile, özellikle ayrıcalıklı bir yerden geliyorsanız, istemeden tersine sebep olabilmektedir. Birleşik Krallık’ta yaşayan ve beyaz olarak kabul edilen bir kadın olarak kendi bakış açımı kesinlikle bu sorundan muaf tutmuyorum. Bu bölüm Polish’in (2016) izinden giderek, zulümler arasındaki ilişkileri asıl meselesi yapan ve çağdaş veganlığa karşı hayati eleştirilerde bulunarak aynı zamanda ileriye giden yolları gösteren bir veganlık pratiğini benimseyenlerin sesini merkezileştirmeye çalışmıştır. İkinci dalga feminizm ile 1970’ler ve 1980’ler boyunca Siyah kadınların yaptığı ve kesişimsel feminizmi doğuran müdahaleler arasındaki benzer dinamikleri incelemek suretiyle, veganlığın bu tür yapıcı eleştirileriyle nasıl ele alınacağına dair bazı bilgilendirici dersler çıkarılabilir. Teorik çalışma, feminist anlatıların karmaşıklıklarına odaklanmanın, beyaz feminizmin sürekli eleştirilmesinin feminizmin reddedilmesine yol açtığını öne sürdüğü iddia edilerek sıkça yanlış temsil edilen (Hemmings, 2005; Wiegman, 2012) ikinci dalga feminizm hakkında anlatılan hikâyeleri açmak için hayati önem taşıdığını savunmuştur. Bu düşünürler, ikinci dalga feminizmin toptan bir savunmasına girişmekten ziyade onu tamamen beyaz feminizmle birleştirmenin, Siyah feminist düşüncüyü feminizmi aktif olarak sorunsallaştıran ve ona katkıda bulunan bir şey olmaktan ziyade yalnızca eleştiren bir şey olarak gösterdiğini ve Siyah feminist düşüncenin rolünü dışladığını savunur.

Aynı şekilde veganlık hakkında hikâyeler anlatırken, anlatılabilecek ve anlatılması gereken çok sayıda hikâye olduğunu anlamak çok önemlidir. Veganlık pratiğinin kabaca reddiyesi, –sistemik eşitsizliklere, belirli aktivizm biçimleriyle ilgili sorunlara ve hatta akademik bir alan olarak hayvan çalışmaları içindeki gerilimlere dikkat

çekmiş olan- yapıcı eleştirileri genellikle veganlığın insan-hayvan ilişkilerini yeniden düşünmesine katkıda bulunmaktan çok, salt eleştiri olarak çerçeveler. Bu tehlikeli bir anlatıdır. Aktivizm ve eleştirel sosyal teorilerle (eleştirel ırk teorisi, Siyah feminizm, sakatlığın sosyal modeli ve queer çalışmaları dahil) ilişki kurmanın gücü, bu tür yaklaşımların, belirli toplumsal düzenlemelerin ırkçı, sınıfçı ve mutlakiyetçi eşitsizliklerle iç içe geçtiğini fark edemeyen veganlık pratiği kollarının sömürgelelikten nasıl kurtarılacağına dair maddi sorularla yüzleşmek için önemli bir alan sunmasıdır. Veganlık pratiğine dair yapıcı eleştiriye veganlığı tamamen reddetmek için kullanmanın riski, böyle bir reddedişin bu çalışma grubunun ortaya çıkardığı acil, somut ve karmaşık soruları istemeden bir kenara atabilmesi ve bu hayati müdahalelere nasıl yanıt verileceği göreviyle boğuşmak yerine bundan kaçınmaktır.

BÖLÜM VII

POSTVEGAN? BİTKİ KÖKENLİ KAPİTALİZMİN YÜKSELİŞİ

Bu kitap, veganlıkla ilgili önemli, filizlenmekte olan bir araştırma alanının, onun süregelen popüleritesinin ardından ortaya çıkan gerilimlere odaklandığını öne sürerek başlamıştı. Daha önce tartışıldığı gibi, veganlığın yaygınlaşması birçok kişi tarafından kutlanmaya değer görülse de popülerlik beraberine bazı zorluklar da getirmektedir. Veganlığın ne olduğuna dair daha etraflı bir kültürel farkındalık, veganlığın moda-ya uygunluğu (en azından belirli bağlamlarda) ve vegan gıdaya artan erişilebilirliğin yanı sıra vegan topluluklarının gelişen internet kültürü ve vegan destek ağları gibi bazı gelişmeler veganlığı sürdürmeyi kolaylaştırmıştır. Bununla birlikte, bu gelişmelere, veganlığın salt bir beslenme biçiminden daha fazlası olma potansiyelini zorlayan ticarileştirmesi de eşlik etmiştir. Örneğin, -insan-hayvan ilişkilerini yemeğin ötesinde yeniden düşünen ve diğer baskı karşıtı hareketlerle ilişki kurmaya çalışan- aktivist-vegan etiğinin yerini “türler arası toplumsal adaletle ilgili eylemlerden bağımsız ve kopuk ... bir yaşam tarzı veganlığı”nın alıp almadığına dair sorular ortaya çıkmaktadır (White, 2018). Başka bir deyişle, belirli insanların diğer varlıklarla nasıl ilişki kurduğuna dair daha temel bir yeniden tahayyül sunmak yerine, veganlık pratiğinin belirli yönlerinin popülerleşmesi, siyasal vurguyu tekrar gıdaya getirmiştir.

Bu bölüm, popüler veganlıklar ile daha radikal bir gelenekten kaynaklanan tabandan gelen veganlık uygulamaları arasında ortaya çıkmaya başlayan dağınık ayrımlara odaklanarak veganlığın (kısmen) ana akıma geçmesinin ardından ortaya çıkan bazı önemli gerilimleri tespit etmektedir. Veya farklı bir ifadeyle, insan-hayvan ilişkilerini çeşitli bağlamlarda ve daha kapsamlı bir “iç içe geçmiş” ve

“çok boyutlu” zulümler analizinin bir parçası olarak sorgulamakla ilgilenen bir veganlık (Wright, 2018, 2019; Ko, 2019) ve yemek etrafında temellenen ve benim “bitki kökenli kapitalizm” olarak adlandırdığım veganlık arasındaki farkları. “Bitki kökenli kapitalizm” etiketinin kendisi, “uzun süredir” vegan olanların (en az on yıl) veganlığın son zamanlarda popülerleşmesi hakkında ne düşündüğünü ve hissettiğini araştıran daha kapsamlı araştırmamda gördüğüm kişilerden ilhamla ortaya çıkmıştı.

Bu röportajlarda yinelenen bir tema, insanların yalnızca gıdaya atıfta bulunan apolitikleştirici bir terim olarak gördüğü ve bu nedenle veganlığın popülaritesi etrafındaki daha genel zorlukların simgesi olan “bitki kökenli” sıfatına yönelik yapılan eleştirilerdi. “Bitki kökenli” ifadesi özünde sorunlu olarak algılanmasa da görüşülen kişiler, restoran menüleri ve gıda pazarlaması gibi bağlamlarda ve daha geniş anlamda popüler kültürde bu etiketin düzenli olarak veganlık yerine veya bazen onunla bir arada kullanılması hususunda temkinliydi. Özellikle de gıdaları bitki kökenli olarak etiketlemenin, belirli ürünleri daha köklü veganlık tarihlerinden ayırma girişimi anlamına gelmesinden endişe duyuyorlardı; hatta bunun, gıda üreticilerinin veganlığın etik çağrışımlarıyla uğraşmadan büyüyen pazarlardan yararlanmak için kasıtlı olarak yaptıkları bir eylem olduğunu düşünüyorlardı.

2020'nin başlarındaki olaylar, Birleşik Krallık'taki olaylı bir iş mahkemesinin, bir işverenin, hayvan araştırmalarıyla ilgili şirketlerdeki emeklilik yatırımlarıyla ilgili endişelerini dile getiren çalışanlarından birini “etik vegan” olduğu için görevden alarak ona karşı ayrımcılık yaptığına karar vermesiyle, bu gelişmelerin etkilerini benim yaşadığım yere de taşımış oldu (Kay, 2020). Yargıç, etik veganlığı 2010 Eşitlik Yasası kapsamında korunan bir özellik olarak kabul etti ve bu, bir yere kadar veganlar için önemli bir yasal gelişme gibi görünüyordu. Gelgelelim Kate Stewart ve Matthew Cole'un (2020) işaret ettiği gibi asıl tehlike, “etik” ön ekinin veganlığın tarihsel olarak ayrılmaz bir parçası olan değerleri, yalnızca belirli bir veganlık uygulamasıyla ilgili aşırı bir görüş olarak yeniden çerçeve-

lendirilmesidir. Yazarlar, bitki temelli gıdalardaki patlamayı çokuluslu gıda şirketleri için yeni bir “yeşil hücum” olarak nitelendirerek şu uyarıda bulunurlar: “Sık sık ‘vegan’ olarak tanımlanan, hayvansal içerik içermeyen ürünlerin sayısındaki (ve popüleritesindeki) bu büyük artış, bu kelimeyi icat eden hareketin etiğini yansıtacak diye bir kural yoktur” (Stewart ve Cole, 2020). Bu tür toplumsal ve yasal gelişmeler ışığında “bitki temelli” gibi terimler daha derin anlamlar kazanmakta ve bir yanda veganlığın daha yaygın hâle gelmesi arzusu ile diğer yanda bu anaakımlaşmanın gerçekleşme biçiminin, veganlık pratiğini etik öneminden kopararak hayvansal ürünleri ortadan kaldırmanın anlam ve çağrışımlarını zararlı bir şekilde daralttığı endişesi arasındaki gerilimi özetlemektedir. Bu argümanlar hızla gelişmektedir ve bazı düşünürler kapsayıcılığı ve netliği en üst düzeye çıkarmak amacıyla “vegan”ın anlamının bir beslenme biçimi uygulaması olarak basit bir tanıma indirgenmesi gerektiğini tartışmışlardır (Dutkiewicz ve Dickstein, 2021). Yine de bu tür müdahaleler değerli ve düşündürücü olsa da veganlığın şu anda üstlendiği toplumsal ve kültürel olanaklar, “etik”ten kopmanın potansiyel risklerini de göstermektedir.

Bu bölüm, popüler veganlık kültürünün (sosyal medya, bloglar, yemek tarifleri kitapları, pazarlama materyalleri, tarım raporları ve vegan yanlısı kampanyalar dahil olmak üzere) arka planını oluşturan bir dizi örneğin yanı sıra, görüştüğüm kişilerden aldığım içgörülerden yararlanarak, bitki kökenli kapitalizmin yeni “yeşil hücumu”nu (Stewart ve Cole, 2020) çevreleyen gerilimlerden bazılarını açığa çıkarmaktadır. Bir önceki bölümde benimsenen ve ırk-sonrası alternatif gıda ortamlarının tehlikelerini sorgulayan eleştirel bir ırk çalışmaları perspektifinden araştırmaları merkeze almaya ve onlardan feyz almaya çalışan yaklaşımı temel alan bu bölüm, postfeminist medya söylemini eleştiren tamamlayıcı çalışmalarla ilgilenmektedir. Bu feminist araştırma bütününe karşı popüler veganlıkta ki gelişmeleri okuyarak, popüler veganlık kültürü içinde “postvegan” bir duyarlılık olarak düşünülebilecek şeyi oluşturan, yapısal değişim yerine bireysel (tüketici odaklı) eyleme vurgu yapan bir duyarlılığı

ortaya çıkaran birkaç tema belirleyeceğim. Bununla birlikte, postveganlığı karakterize eden gelişmeler, postfeminizmden belki de daha belirsizdir (ki bu, daha sonra daha derinlemesine özetleyeceğim, kendisi oldukça karmaşık bir kültürel fenomendir) ve aynı zamanda postveganlığın tamamen apolitik olarak doğrudan okunmasını zorlaştıran umut verici potansiyeller de taşımaktadır.

POSTFEMİNİST ELEŞTİRİDEN ÖĞRENMEK

Daha önce de değinildiği gibi, veganlık, popülerleşmesiyle ilgili sorunları müzakere etmek zorunda kalan tek toplumsal veya siyasal hareket değildir. Çağdaş siyasal manzarada, başta bazı çevre aktivizmi kolları olmak üzere, bir dizi başka toplumsal hareket de giderek artan popülerliğinin yol açabileceği potansiyeller ve tuzaklar hakkında endişe duymuştur (Doherty, De Moor ve Hayes, 2018). Bununla birlikte, anaakımlaştırılmasıyla bağlantılı gerilimleri müzakere etmek zorunda kalan belki de en önde gelen hareket feminizmdir. Bu paralellikler, yıkıcı siyaset tarzları popüler hâle geldiğinde ortaya çıkabilecek gerilimlere hitap eden feminist medya ve kültürel çalışmalar içindeki araçların ve tartışmaların bir taslağını sunmanın yararlı olduğu anlamına gelmektedir.

Sarah Banet-Weiser, popüler feminizmleri üç boyutlu olarak nitelendirir. İlk olarak ifade ettiği gibi, “feminizm, bloglar, Instagram ve Twitter gibi dijital alanlar ve yayıncılık gibi popüler ve ticari medyada dolaşan söylem ve pratiklerde tezahür ediyor. Dolayısıyla bu söylemler, akademik çevrelerle veya niş gruplarla sınırlı olmayan bir erişilebilirliğe sahiptir” (2018: 1). Banet-Weiser ayrıca, popüler feminizmin daha genel bir anlam taşıdığını çünkü *popüler* kavramının “aynı fikirde olan kişi ve gruplar tarafından beğenilme veya hayran olunma durumunu” (1) ifade ettiğini de ekler. Kültür kuramcısı Stuart Hall’un iddia ettiği gibi, erişilebilirlik ve popülerlik ile nitelendirilmesinin yanı sıra “popüler” kavramı, bir mücadele alanı, rakip tarafların iktidar için savaştığı bir alandır. Bu, şu anda popüler

kültürde dolaşan birçok farklı feminizm olduğu ve bu feminizmlerden bazılarının diğerlerinden daha görünür olduğu anlamına gelir (Banet-Weiser, 2018: 1). Popüler kültürde dolaşımda olan bazı feminizmler ilerleme potansiyeline sahip olabilir; örneğin Twitter ve Instagram gibi dijital medya platformları Siyah, kesişimsel ve trans kapsayıcı feminizmlerin daha geniş kitlelere yayılmasında önemli bir rol oynamıştır (Jackson, Bailey ve Foucault Welles, 2018, 2020). Popüler feminizmlerin diğer yinelenmeleri, beyaz, orta sınıf, cis kadınları merkeze alırken diğer deneyimleri silme konusunda daha tehlikelidir (Phipps, 2020).

Örneğin, akademik bağlamlarda eleştirilen, feminizmin en belirgin, bireyseli ifadelerinden bazıları, “postfeminizm” etiketi altında gruplandırılmış olanlardır (bkz. Gill, 2007, 2017). Bu terim, odağı müşterek eylem ve yapısal değişimden uzaklaştıran, bunun yerine güçlendirmeyi tamamen kadınların bireysel seçim yapma özgürlüğü ile ilgili olarak ele alan medyatik güçlendirme tasvirlerine atıfta bulunmak için kullanılmaktadır. Bu bağlamda güçlendirme, daha önce patriarkal toplumsal ilişkileri veya toplumsal cinsiyet klişelerini pekiştirdiği düşünülen, yüksek topuklar, süper modellik, direk dansı, plastik cerrahi gibi uygulamaların, bireyler adına güçlendirici eylemler olarak yeniden benimsendiği bir tüketim aracılığıyla ifade edilir. Bu değişimlerin politikaları karmaşık olsa da ve toplumsal normlarla genellikle sanıldığından daha karmaşık bir ilişki içinde olabilse de (Holliday ve Sanchez Taylor, 2006), bireysel güçlendirme ifadelerini kimin sahiplenebileceği ve bireyin seçme özgürlüğüne değer biçilmesinin yapısal baskıları eleştirmeyi zorlaştıran zorlaştırmadığı hakkında önemli sorular sorulmuştur.

Son yıllarda, genel olarak hayvan hakları kampanyalarının bilinen örnekleri ve özel olarak veganlık kampanyaları postfeminist metinler olarak okunmuştur (Fegitz ve Pirani, 2018). PETA'nın bazı aktivizmlerinde postfeminist medya kültürünün arketipsel bir örneğinin bulunması, önceki bölümlerde tartışılan konuların ışığında şaşırtıcı olmayabilir. Örneğin, PETA'nın önde gelen “marul hanımlar” (*lettuce ladies*) kampanyası, gönüllüleri kamusal alanlarda

veganlığı teşvik etmek için salata yapraklarından yapılmış bikiniler giymeye teşvik etmektedir. Bu gönüllülerin web sayfası, onların nasıl “güçlendirmeyi nesneleştirdiklerini” şöyle açıklamaktadır: “Marul Hanımlar, hayvanları korumak, insanların sağlığını iyileştirmek ve iklim değişikliğiyle mücadeleye yardımcı olarak için bakışları üzerlerinde topluyor.” Ek olarak, “arabalardan çizburgerlere kadar her şeyi satmak için yarı çıplak modeller kullanan bir toplumda, bedenlerini siyasal veya duygusal bir ifade olarak adalet ve merhamet çağrısı yapmak için kullanan Marul Hanımlarımız, oh dedirten bir yeniliktir” ifadesine yer vermektedir (PETA, 2020b). Corey Lee Wrenn, bu tür anlatıların ışığında, postfeminizm ve “seçim feminizmi”nin yükselişinin, kadınların hayvan aktivizmi içindeki duygusal ve duygulanımsal emeğinin süregelen sömürsünü ele almayı aktif olarak zorlaştırdığını iddia etmektedir (Wrenn, 2015; Wrenn, 2016: 94-5). Örneğin, PETA’nın marul hanımlara dair yaptığı tanımlama, kimin para kazanmak için bu işi yapan diğer kadınlara atfedilen damgayı taşımasına gerek kalmadan belirli seçimler (burada veganlığı teşvik etmek için belirli, heteronormatif bir cinsellik inşası kullanma seçimi) yapabileceğine dair karmaşık siyaseti saptırmak için bireysel seçim yoluyla bir güçlendirme anlatısını akla getirmektedir.³⁸ Veya, aslında, “marul hanımlar” gibi girişimlerin toplumsal normları nasıl sürdürdüğünü düşünmediği, yani zaten en başta yalnızca “doğru” vücut tipine sahip olanların bir marul hanımı olmayı umabileceği anlamına gelmektedir (Wright, 2015: 137).

“Marul hanımlar” kampanyasının açıkladığı gibi, postfeminizmin merkezindeki bireysel güçlendirme anlayışları iki nedenden dolayı tehlikelidir: İlk olarak, güçlendirmenin bireysel düzeyde uygulanabilecek bir şey olduğu fikri, zulümler arasındaki bağlantıları göz ardı eder. Örneğin, postfeminizm hakkında çok sayıda eleştirel araştırma, herkesin geleneksel toplumsal “başarı” belirteçlerine ulaşmak için gereken sosyo-ekonomik kaynaklara sahip olmadı-

³⁸. Seks işçiliğini, iş olarak görmek lehine derinlemesine bir tartışma için bkz. Smith ve Mac (2018).

ğını ve bu fırsat eksikliğinin cinsiyetin yanı sıra ırk, sınıf ve cinsel eşitsizliklerle de her zaman iç içe geçtiğini göstermiştir (bkz. Littler, 2017). A. Breeze Harper'ın (2012) veganlığın bu tür seçeneklere erişmek için üstesinden gelinmesi gereken yapısal kısıtlamaları göz ardı ederek etik açıdan güçlendirici bir kişisel tercihe indirgendiği postfeminizmin dinamikleri bu yüzden, bireye benzer bir vurgu yapan (bkz. önceki bölüm) ırk-sonrası yemek manzaralarına yönelik eleştirisiyle diyalog hâlinindedir.

Postfeminizme yöneltilen ikinci eleştiri, belki de bu medya kültürü biçimine daha özgüdür ve bireyci güçlendirme anlatılarının dolayımınma biçimiyle ilişkilidir. Angela McRobbie (2004, 2009), postfeminizm dinamiklerini, feminizm ve anti-feminizmin “çifte iç içe geçmesi” olarak çerçeveler; burada birincisi, ikincisi tarafından sürekli olarak baltalanmaktadır. Postfeminist medya kültüründe, eşitlik, özgürleşme ve güçlendirme gibi feminist değerler, anti-feminist temalar tarafından alt edilmek üzere (ayrıca bkz. Gill, 2007, 2017) tekrar tekrar kullanılmaktadır. Bazen bu alt oymalar, toplumsal cinsiyet klişeleri, nesneleştirme veya ironik cinsiyetçilikle pompalanan “bağımsız kadınlar” anlatıları gibi, açıkça anti-feminist içerik biçimini almaktadır. Bu eğilimler, *Sex and the City* (1998–2004), *Ally McBeal* (1997–2002) veya *Bridget Jones's Diary* (2001, 2004, 2016) film serisi (bkz. Kim, 2001; McRobbie, 2004, 2009; Tasker ve Negra, 2005) gibi medya kültürünün bu türü hakkında erken dönemde odaklanılan bazı “klasik” postfeminist metinlerde belirgindir. PETA'nın marul hanımları da aynı şekilde bu listeye kolayca eklenebilir.

Bununla birlikte, bu kampanyaları (veya genel olarak PETA'yı) veganlık yanlısı veya karşıtı anlatıları desteklemek için sivriltmemek önemlidir. Kampanya, postfeminist medya kültürünün doğrudan bir örneği olsa da diğer popüler veganlık metinleri kendi içlerinde postfeminist değil, daha ziyade Gill'in (2007) “postfeminist duyarlılık” olarak tanımladığı şeyle daha incelikli yapısal benzerlikler taşımaktadır. Postfeminist medya kültürü hakkında öne sürülen temel argümanlardan biri, kolektif değişimin yerini bi-

reysel güçlendirme anlatılarının aldığı (Mendes, 2012) feminizmin medyadaki tasvirlerindeki daha kapsamlı bir değişimi yansıttığıdır (Mendes, 2012). Bu görüntünün bu kadar tehlikeli olmasının nedeni, yapısal değişimi başlatmak için gerekli olan kolektif eylemin sadece marjinalleştirilmesi değil, aynı zamanda damgalanmasıdır; toplumsal cinsiyet eşitliğine dair genelleştirilmiş nosyonlar ön plana çıkarılabilse de bu eşitliğe fiilen ulaşmanın araçları ve aslında “feminizm” kavramının kendisi, “korkulur, nefret edilir ve şiddetle reddedilmektedir” (Gill, 2007: 161). Bu gerilimlerin sebebi, postfeminizmin toplum yerine bireye yaptığı vurgunun, bazen yapısal değişime odaklanan feminizmin, bireysel özgürlüğü kısıtladığı bu yüzden de baskıcı olduğu şeklinde tasvir edilmesidir. Bununla birlikte, Jo Littler’ın (2017) öne sürdüğü gibi, yapısal değişim pahasına bireyin kendi kaderini tayin hakkını ve eylemliliğini vurgulamak, hâlihazırda belirli kültürel veya ekonomik kaynaklara *sahip olanlar* için faydalı olabilirken, bu politika, bu toplumsal oluşumlara karşı çıkma alanını kapatarak, onlardan yoksun olanların marjinalleştirilmesine hizmet eder. Postfeminizm, bu bakış açısından, pek çok kişi için eşitliğe ulaşma koşullarını erişilmez kılan toplumsal ilişkileri normalleştirirken, güçlendirmiş gibi görünen bir medya kültürüdür.

Bu bölümün geri kalanında, postfeminizmin çifte karmaşası ile veganlığın popülerleşmesindeki kilit gelişmeler arasında paralellikler kurulabileceğini savunuyorum. Veganlıkla ilişkilendirilen bazı metinler bizzat postfeminist olabilirken (“marul hanımlar” veya *Skinny Bitch* vegan beslenme biçimi kitapları, daha sonra daha ayrıntılı olarak anlatılacaktır) burada daha çok ilgilendiğim şey, postfeminizm ile bir dizi popüler vegan akım arasındaki yapısal paralelliklerdir. Postveganlık, kesinlikle postfeminizm ile aynı şekilde kültürel olarak baskın olmasa da (Gill, 2017), bireysel seçime ve raket siyaset eğilimlerin birbirine karışmasına yapılan vurgu yine de mevcuttur. En belirgin gerilim kaynağı, vegan yiyeceklerin kendisi ile ilgilidir. Bu nedenle, gıda politikalarıyla ilgili en son tartışmalara dönmek, bu bölümde postveganlık olarak bahsettiğim şeyin ana hatlarını çizmek adına bir başlangıç noktası olarak yararlıdır.

SADECE BİR BESLENME BİÇİMİ Mİ?

Çağdaş veganlıkla ilişkilendirilen en büyük kararsızlık kaynaklarından biri, vegan olarak yaşamının zor olmasından, vegan yiyeceklerin kolayca bulunabilir hâle gelmesine geçiştir. Gerçekten de veganlıkla ilgili olarak son üç yılda yaşadıkları en büyük değişiklik sorulduğunda, görüşme yaptığım kişilerin çoğu “yiyecek” veya daha spesifik olarak, artık yiyeceklerin yaygın olarak bulunabilmesi, yanıtını verdi. Görüşülen kişiler genellikle şaka yollu, cips ve yer fıstığına bel bağlamadan (Chris, 14 yıldır vegan) tren yolculuğuna çıkabilmekten veya kendi soya sütünü ve vegan margarinini yanına almak zorunda olmadan arkadaşlarıyla yemeğe gidebilmekten (Ali, 12 yıldır vegan) bahsederken memnun görünüyordu. Bu düşünce hattını belki de en iyi şekilde ifade eden Ginny (14 yıldır vegan) şunları söyledi:

Birkaç yıl öncesine kıyasla inanılmaz. ... vegan yiyecekler ve yiyecek satış noktalarında veganlık anlayışı o kadar iyi bilinir ve popüler hâle geldi ki, neredeyse şımarmaya başladım! Neden şu anda vegan çikolatalı bir ekler yok diyecek hâldeyim resmen! [Gülüyor]

Bu değişimler genellikle sadece gıda bulunabilirliği açısından değil, pazarlama açısından da dile getirilmiştir; örneğin, Saskia (25 yıldır vegan), kendisiyle alakalı olmadığı için başlangıçta pek çok pazarlamayı “engelleyebildiğini,” ancak şimdilerde etrafta reklamı yapılan vegan markaların “üzerine üzerine geldiğini” anlattı.

Bu düşüncelerin gösterdiği gibi, ürün bulunabilirliği genellikle olumlu ifadelerle tartışılsa da aynı zamanda, erişilebilirliğin diğer yüzünün vegan olmanın ne anlama geldiğinin apolitikleştirilmesinden endişe duyan bireylerde hafif bir kararsızlık duygusu da mevcuttu. Görüşülen bazı kişiler için, veganlığın ticarileştirilmesi onu yalnızca diğer toplumsal meselelerden değil, hayvan etiğinden bile koparma riski taşıyordu. Bir yemek yeme biçiminden daha fazlası olan veganlığın aksine, dar bir bakışla vegan gıdaya odaklanmanın

sonuçları, tartışmalar boyunca ön plana çıktı. Görüşülen kişiler, bir zamanlar veganlığı sürdürmek için önemli olan (bkz. üçüncü bölüm) vegan gıdayı daha erişilebilir hâle getirmenin önemine uzun süredir yapılan vurgunun, paradoksal bir şekilde, veganlık etiğine ilişkin daha kapsamlı anlayışları gerçekleştirmenin önünde bir engel hâline gelmesiyle ilgili endişelerini dile getirdi.

Görüşülen birçok kişi, vegan fuarları ve festivaller gibi veganlık politikalarının tanıtımının yapıldığı kilit alanların değişime uğradığına dair endişelerini dile getirdi ve bir zamanlar farklı hayvan sömürü biçimlerine dikkat çeken ve topluluk oluşturmayı destekleyen radikal alanların, yemeğe daha bireysel bir vurgu yapar hâle geldiğini iddia etti:

Yani, bir yandan bu vegan fuarlarının devam ettiğini ve on binlerce insanı çeken gerçekten büyük fuarları görmek gerçekten güzel, iyi hoş ama hepsi yemekle ilgili! Çok az aktivist grup var, çok az etik var, artık her şey “benimle” ilgili —ve ne yiyebileceğimle (Sol, 43 yıldır vegan)!

Diğerleri menülerinde yeni vegan opsiyonları olan zincir restoranlara gitmekle ilgili sorunlarını şu şekilde ifade etti: “Klasik vegan kafanızın duvarında ... yerel çevre grubunuzun posterleri, ALF çıkartmaları, avcılık karşıtı çıkartmalar falan vardır ... yani ‘benim paramı neye harcadığımla ilgili’ olmaktan çok daha fazla bir şeyin kültürel göstergeleri” (Graham, 12 yıldır vegan). Ali, son yıllarda yapısal değişimi teşvik etmek yerine tüketici seçeneklerini genişletmek için liberal-bireyci bir yönün dayatılmasından rahatsızlık duyarak bu endişeleri yineledi:

Şimdi her şey vegan yapılar kurmaya odaklanmak ve mümkün olduğu kadar çok insanı vegan olmaya çekmeye çalışmak yerine daha çok erişilebilirlik ve ... veganlık modasıyla ilgili oldu çıktı. Odak noktamızı bireylerden uzaklaştırmamız ve hâlâ tüm bu çiftlikleri işleten ve yarın herkes vegan olduğunda da bu sefer sadece vegan ürün üretecek olan şirketlere getirmemiz gerekiyor.

Bu düşüncelerle ilgili olarak iki şey üzerinde özellikle durulmaya değer. Birincisi, mevcut sistemlerin kısıtlamaları dahilinde, sistemleri temelden dönüştürmeden bireysel seçimi maksimize eden bu süreçten dolayı (görüşüğüm kişilerin neredeyse tamamı tarafından tekrarlanan bir nokta) insanların vegan gıdanın yaygın olarak bulunabilirliği ile veganlık pratiğinin depolitizasyonu arasında aktif olarak bağlantılar kurma şeklidir. Bu nedenle, kişinin canı ne isterse onu yeme seçiminin, belirli yiyecekleri üreten sistemlerin –insan bir yana– diğer hayvan baskı biçimleriyle nasıl iç içe geçtiğini düşünmeyi bir kenara atma pahasına yapıldığını düşünüyordu. Dikkate değer ikinci nokta, veganlığın metalaşmasıyla ilgiliydi. Bitki kökenli kapitalizmin yükselişinin öncelikle yeni vegan pazarların potansiyelini gören şirketlerin eylemlerine bağlı olduğu iddiasını öne sürmek kolay olurdu. Bununla birlikte, bu gelişmelerden bazılarına, gıda politikalarını merkezileştirme eğiliminde olan veganlık savunuculuğu hareketinin belirli kollarının yardımcı olup olmadığına dair soruların da sorulması gerekmektedir (Ko tarafından öne sürüldüğü gibi, 2019: 8-9). Veganlığın erişilemezliği ve maliyetine ilişkin algılar genellikle bir insanın vegan olmasının önündeki en önemli engellerden biri olarak görülür. Halbuki bilinçlendirme kampanyalarında gıdanın –ve özellikle beslenme biçimi seçiminin– kurumsal stratejilerle iç içe girecek şekillerde merkezileştirilmesi sonucu da gerilimler ortaya çıkabilir.

KURUMSAL VEGANLIK(LAR)

Görüşüğüm kişilerin öne sürdüğü gibi, “postvegan”lığın ana yönlerinden biri, vegan ürünlerin çoğalması nedeniyle ortaya çıkan siyasal değişimlerle ilgilidir. Eskiden protestoların hedefi olan (bkz. dördüncü bölüm) fast food şirketleri artık vegan ürünleri stokluyor: Birleşik Krallık’ta Quorn “tavuğu” servis eden KF-C’den Burger King’in Impossible Whopper’ına ve McAlloo Tikki burgerlerine (Hindistan’da uzun süredir Hindu pazarlarına uy-

gun hâle getirilmiş, ancak yalnızca 2018'den itibaren diğer yerlerde kullanıma sunulmuştur). Gerçekten de vegan yaşam tarzı web sitesi Live Kindly, dünya çapında McDonald's tarafından temin edilebilecek on iki vegan ürünün bir listesini içerir.³⁹ Bu gelişmeler ve özellikle bu tür listeler, veganlığın artan popülaritesi etrafında yoğunlaşan gerilimleri de netleştirmektedir. Harper'ın "zulümsüz" (2010a) etiketine yönelik eleştirisini yineleyerek, bu tür ürünleri "daha merhametli" seçenekler olarak çerçevelemek, McDonald's gibi şirketlerle ilgili (istihdam ve çevre politikalarının yanı sıra bunların hayvansal ürünlerde devam eden etkileriyle ilgili) diğer toplumsal ve politik gerilimleri göz ardı etmektedir. Bu ürünler hayvansal bileşenler içermese de terimin daha geniş anlamıyla vegan değildir.

Vegan ürünler servis eden çokuluslu fast food restoranları dalgası, veganlığın "sadece bir beslenme biçimi" veya kişisel yemek seçimi hâline gelmesiyle ilgili gerilimlerin aydınlatılmasına yardımcı olur. George Ritzer'in (2013) etkileyici McDonaldlaştırma teorisinde öne sürdüğü gibi, McDonald's kârı maksimize etmek için verimliliğe, hesaplanabilirliğe, rasyonelliğe ve kontrole önem verir. Kaynakların mümkün olduğunca verimli kullanılmasını, mümkün olduğunca az paraya mal olmasını ve dolayısıyla kârın maksimize edilebilmesini sağlamak için ürünlerden işçi hareketlerine ve tüketici davranışına kadar her şey dikkatle izlenmeli ve düzenlenmelidir. Susan Leigh Star'ın (1991) işaret ettiği gibi, bu tür bir verimliliğin ciddi bedelleri vardır. İlk olarak, McDonald's'ın ölçeği ve büyüklüğü, bir dizi başka endüstrinin norm ve standartlarını etkileme gücüne sahip olduğu anlamına gelir: çiftçilikten (fiyatları belirleyerek ve çiftçileri maliyetleri düşürmeye teşvik ederek hayvan refahı standartlarının belirlenmesinde genellikle yüksek düzeyde etkiye sahip olduğu yer), yemek endüstrisine (iş akışını rasyonelleştirmek için kasıtlı olarak mutfak düzenlemesinin asgari ücret ve vasıfsız işçi kullanımını haklı çıkarmak için kullanıldığı yer). Gerçekten de

39. Bu listelerden biri şurada bulunabilir: livekindly.co/vegan-mcdonalds.

McLibel davası sırasında (bkz. dördüncü bölüm), şirketin bir bütün olarak restoran endüstrisindeki ücretleri düşürdüğüne ve dünyanın en büyük sığır eti alıcısı olarak çiftçilik üzerindeki orantısız etkisinden dolayı hayvanlara eziyet etmekten sorumlu olduğuna karar verilmiştir (ayrıca bkz. Giraud, 2019: 21-45). İkinci olarak, Star (1991: 40-1), bu norm ve standartların tersine çevrilmesinin zor olmakla kalmayıp (içerdiği geniş ölçek ve nicelikler nedeniyle) aynı zamanda neoliberal kapitalizmin iyice yıpranmış “alternatifi yoktur” mantığını tekrarlayarak “her zamanki hâliyle” doğallaştırıldığına işaret eder (krş. Fisher, 2009).

Popüler veganlık(lar)daki çağdaş gelişmeler açısından önemleri nedeniyle McDondaldlaştırmaya yönelik daha önceki eleştiriler üzerinde durmaya değerdir. Star, fast food şirketlerinin şekillendirdiği altyapı normlarını ifşa edebilecek faktörleri açıklarken, dışlayıcı standartların nasıl genellikle ancak bu normlara “uymayan”ların ihtiyaçlarıyla çatıştığında ortaya çıktığını şöyle anlatır:

McDonald's sıradan, herkes için ve her yerde bulunan bir restoran zinciriymiş gibi görünür. Tabii eğer vejetaryen değilseniz veya tuzsuz beslenme alışkanlığınız yoksa, koşer yemekler yemiyorsanız, organik yiyecekler yemek gibi bir derdiniz yoksa, divertiküloz (çöreklerdeki susam tohumları sindiriminiz için tehlikeli olabilir) rahatsızlığınız yoksa, evden çıkmaya bir engeliniz yoksa, dışarıda yemek yiyemeyecek kadar yoksul değilseniz veya soğana alerjiniz yoksa (1991: 36).

Önceki araştırmamda (Giraud, 2018, 2019), tabandan gelen veganlık kampanya çalışması bağlamında ortaya çıkan McDonald's karşıtı aktivizmin, McDonald's ile ilişkili normları sarsmada önemli bir rol oynadığını tartışmıştım. Güncel olayların gösterdiği şey, bu tür potansiyellerin kesin olmadığıdır. Star'ın çalışmasının bu kadar ileri görüşlü olmasının (birçok) nedeninden biri, mevcut normlara ve standartlara direnç gösteren uygulamaların, desteklemeye değer yeni pazarlama nişlerine dönüşmeleri hâlinde eleştirdikleri sistemlerce ele geçirilebilecekleri argümanıdır.

Görüştüğüm kişilerden bazıları bu gelişmeler üzerine düşündü. Örneğin, Dani (13 yıldır vegan) şunları söyledi: “Soya sütünün ilk kez yerel süpermarketime geldiği zamanı hatırlıyorum. Bayağı şaşırmıştım, soya sütü mü, burada mı? Gidip özel bir dükkânda aramamıza gerek kalmamıştı artık!” Sözlerine şöyle devam etti: “O zamandan beri, vegan etiketli, veganlara pazarlanan özel ürünler üzerimize boca ediliyor, peynirden süte vegan olmayan pek çok ürün taklit edilmeye çalışılıyor ve şimdi bir bakıyorsunuz markette vegan süt olarak satılan yirmi çeşit ürün var.” Dani, bu kaymaya eşlik eden dikkate değer değişikliklerden birinin, “kazara vegan” teriminin anlamının değişmesi olduğunu öne sürüyordu. Başlangıçta bu etiket, kampanya grupları tarafından vegan olan ve kolayca erişilebilir ürünleri listeleterek veganlığa geçişe yardımcı olmak için kullanılıyordu. Şimdi, etiketin hâlâ fazla yankı uyandırdığına dikkat çekiyor, çünkü “vegan olan pek çok ürün vegan olarak etiketleniyor, asıl garip olan vegan ürünlerin kazara etiketlenmemesi!” Bu tür düşünceler, veganlığın marjinal bir şeyden bir satış noktasına dönüştüğü son on beş yıldaki dramatik değişikliklere işaret ettiği için önemlidir. Örneğin, 2007’de Birleşik Krallık’taki büyük süpermarket zinciri Sainsbury’s vegan etiketlemesini kaldırmaya başlamış, bu durum çevrimiçi vegan topluluklarının çok fazla eleştirisine yol açınca sonunda etiketlerin eski durumuna getirilmesiyle sonuçlanmıştır.⁴⁰ Bunun, veganların *yeni* ürünler talep etmesi değil, hâlihazırda vegan olan ürünler için vegan etiketini koruma meselesi olduğu belirtilmelidir. Veganlığın gıdaları bu şekilde etiketlemeye değmeyecek kadar yetersiz bir Pazar oluşturduğu fikri, süpermarketin 2019’da hazırladığı “Future of Food” başlıklı bir rapor gibi daha yakın tarihli faaliyetleriyle taban tabana zıttır. Belge bir senaryo ile başlar:

40. 2000’lerin başındaki birçok çevrimiçi vegan topluluğu artık feshedilmiş olsa da bu tartışmaların iyi bir örneği vBulletin forumlarında bulunabilir, bkz. veganforum.com/forums/showthread.php?13288-Sainsbury-s-is-dropping-vegan-labelling. Ayrıca Vegan People (2004 ile 2007 yılları arasında moderasyon ekibinde yer aldığım bir topluluk), *Veganism, and UK Vegans* (bkz. ukvegans.livejournal.com/131483.html) gibi dergilerin vegan topluluklarında da hararetli tartışmalar gerçekleşmiştir.

Julia, eko-sağlık alanında eğitim gördüğü Londra'daki üniversiteden ailesinin yanına yeni dönmüştür. Yarın annesinin 60. doğum günüdür ve Julia tüm ailesi için yemek pişirmeyi planlamaktadır. Yemek planlayıcı uygulamasını açar ve kız kardeşinin gluten intoleransını, erkek kardeşinin İtalyan yemeği sevgisini ve büyükanne ve büyükbabasının yaşlanma nedeni bunama ve beyin fonksiyon kaybını önlemek için tasarlanmış MIND beslenme biçimi hesaba katarak tarif porsiyonunu yedi kişilik olarak güncellemesini ister. Babasına tamamen vegan pişirilen yemeğin günlük önerilen beslenme tavsiyelerini aştığını gösterdiği düşüncesiyle neşeyle gülümser. Babası gizlice biftek yemeyi tercih ederdi ama o, tüm ailenin daha esnek bir beslenme biçimini izlemesi konusunda kararlıdır (2019: 5).

Bu senaryo, süpermarketin “sağlık kaygıları ve çevresel kararlılıkla yönlendirilen, ekolojik olarak bilinçli yeni bir neslin yükselişiyle birlikte, vejetaryenler (veganlar dahil) 2025'te İngiliz halkının dörtte birini, esnek beslenenler ise Birleşik Krallık'taki tüm tüketicilerin yarısından biraz daha azını oluşturacak gibi görünüyor” (2019: 6) şeklindeki başlık cümlesine güzel bir hazırlık oluşturmaktadır. Bu gelişmelerden önce süpermarket, Veganuary ile aynı zamana denk gelecek şekilde yeni bitki kökenli gıda çeşitleri ve aynı yıl İngiltere'nin ilk “bitki kökenli kasabı”nı piyasaya sürmüştü (Mannering, 2019).

Sainsbury'nin açıklamalarında postfeminizm hakkındaki anlatılarla paralellik gösteren çok şey mevcuttur: Esnek beslenmeye yapılan vurgu, çevrecilik ve sağlığa odaklanma ve hayvan etiğine atıfta bulunmama, “Future of Food” raporunun açılış senaryosunun birkaç önemli özelliğini işaret etmektedir. Bu söylemler kısaca daha derinlemesine incelenecektir (postvegan yemek kültürlerinin temel özellikleri olarak anlaşılmalı gerektğini savunacağım) ancak bunu yapmadan evvel, bu raporun da ortaya koyduğu gibi, veganlığın geçerli bir pazar olarak ortaya çıkmasının daha karmaşık bazı getirileri üzerinde biraz daha durmak istiyorum. Star'ın (1991) argümanlarından yararlanacak olursak, “Future of Food” raporu gibi

belgelerin işaret ettiği şey, veganlığın –açıkça ifade edilirse– artık işbirliği yapmaya değecek kadar büyük bir pazar hâline geldiği düşüncesidir. Vegan bir bakış açısıyla, uygulamadaki gözle görülür büyüme olumlu olarak okunabilirken, ele geçirilme kısmı belki bu kadar olumlu karşılanmayabilir. Bununla birlikte, veganlığın büyümesi ile ticarileşmesi arasındaki ilişkinin anlamlı bir şekilde çözülüp çözülmediğini tespit etmek hâlâ zordur.

Popülerleştirme ve ele geçirilme süreçleri etrafındaki meseleleri yorumlamak zordur ve belki de postfeminizmi karakterize eden mantıktan bir kopuşu veya en azından karmaşıklığı işaret eder. Özellikle tüketim yoluyla bireysel eylemliliği vurgulayan, gıda yoluyla güçlenme anlatıları gibi çağdaş gıda kültürleri ve markalaşma giderek daha postfeminist bakış açılarıyla anlaşılırken, (O'Neill, 2020) vegan gıdanın ticari erişilebilirliği, bireyselleştirilmiş tüketici odaklı uygulamaya doğru doğrudan bir ilerleyişten daha karmaşıktır. Bir yandan, veganlığın şirketleşmesi, daha önce belirli toplumsal normların dışında olan ve dolayısıyla Star'ın dediklerine paralel olarak onları doğallıktan çıkarabilen bir beslenme biçiminden, mevcut gıda altyapılarına sorunsuz bir şekilde dahil edilen bir beslenme biçimine geçişe işaret etmektedir. Öte yandan, bu gelişmeler demokratikleştirici potansiyelleri nedeniyle salt eleştirel bir şekilde de okunamaz.

Örneğin, belirli fast food şirketlerinin ve süpermarketlerin etik uygulamalarına karşı uzun süredir kampanya yürüten aktivistler bile şunları belirtmiştir:

Tesco marketlerin çok etik olmadığını söylemek çok kolay, değil mi? Etik olmayabilirler ama yarı fiyatına yiyecek satıyorlar... Greggs'ten bir sosisli rulo veya [yer adı kaldırılmıştır] vegan pazarına gidip £2'e bir sosisli rulo satın alabilirsiniz; ama bütçeniz kısıtlıysa, etik bir vegan gıdalar dükkanına gidip iki katı ödemek yerine, Greggs'e gidip kendiniz ve aileniz için tanesi £1'e sosisli rulo satın almanız daha iyidir. Etik tüketici bakış açısıyla bu durumla nasıl başa çıkacağınızı tam olarak bilmiyorum çünkü etik bir küçük esnaf olmak pahalıdır (Scotty, 34 yıldır vegan).

Scotty'nin düşüncelerini yansıtan bu sorunlar, görüştüğüm tüm kişiler açısından büyük ikilemlere neden oluyordu. Daha önce de değindiğim gibi, konuştuğum pek çok kişi özellikle fast food şirketlerinin veganlığı ele geçirmesi konusunda temkinliydi. Yine de Scotty'nin dediği gibi, insanlar özellikle sınıfsal bir bakış açısıyla, gıdanın yaygınlaşmasının demokratikleştirici potansiyellerini de fark etmişlerdi. Sol, daha önce alıntılandığı gibi çağdaş veganlığın gıda odaklılığını ağır bir şekilde eleştirmesine rağmen, bir yandan da vegan yiyecekleri sıfırdan pişirebilme ayrıcalığının yeni ürünlerin ve fast foodun kendisi için daha önemsiz olduğu anlamına geldiğini fark etmiş ve başkalarının veganlık pratiğinde ihtiyaç duyabileceği şeyleri eleştirmekten çekinmişti. Diğerleri de benzer şekilde, bunun sadece bir erişilebilirlik meselesi olmadığını, aynı zamanda –en azından kısmen– vegan gıdanın daha yaygın erişilebilirliğiyle telafi edilebilecek zaman ve kaynak meselesi olduğunu da vurguladı.

Tüm bu düşüncelerde açıkça görünen, vegan ürünler satan fast food şirketlerini basitçe övmekten veya yermekten daha ince-likli bir şeydir; bitki kökenli tüketiciliğin, eşitsizliklerle dolu mevcut gıda sistemlerinin kısıtlamaları içinde insanlara belirli gıda etiği biçimleriyle haşır neşir olmaları için yollar sunduğu kabul edilmektedir. Aynı zamanda görüşülen kişiler arasında, yeni yeni keşfettikleri vegan gıda erişilebilirliğini eleştirmeden kutlamanın, bu erişilebilirliğin gıda üretimiyle bağlantılı eşitsizlikleri nasıl devam ettirebileceğiyle meşgul olmaması durumunda tehlikeli olacağı hissi sürmüştür. Bu anlatılar, diğer eşitsizlik biçimlerini tanımaya kendini adanmış bir aktivist-vegan siyasetinin temel ikilemlerinden birini yansıtmaktadır (White, 2018). Uzun süredir aktivist olan veganlar çağdaş veganlığı eleştirdiğinde bu davranışları elitist ve dışlayıcı olarak çerçevelenip, pürist ve aktivist kimlik siyaseti olarak yorumlanmaktadır. Tersine, kurumsal veganlık eleştirilmeden kutlanması, bu gıda sistemlerindeki diğer yapısal sorunları silebilir. Bu gerilimlerin en belirgin olduğu ana bağlamlardan biri, veganlık siyasetinin yeşil tüketicilik ve yeşil aklamayı (*greenwashing*) çevreleyen ve uzun süredir devam eden gerilimlerle kesiştiği bağlamlardır.

YEŞİL AKLAMA VE YEŞİL PRİM

Bu bölüm, popüler veganlıklara yaklaşmak için değerli bir çerçeve olarak postfeminizme odaklanmış olsa da tüketim sosyolojisi gibi alanlardan, özellikle yeşil aklama olgusuna odaklanan araştırmalardan başka yararlı kavramlar çıkarılabilir. Bu terim, “insanları bir kuruluştun çevresel performansı, uygulamaları veya ürünleri hakkında aşırı olumlu inançlar benimsemeye yönlendiren bir dizi iletişimi kapsar” (Lyon ve Montgomery, 2015: 225). Bitki kökenli kapitalizm, birçok yönden yeşil aklamının bir örneğidir; bazı ürünler, gıdayı bir şekilde doğal ve gezegen için iyi (aynı zamanda tüketenler için sağlıklı) olarak tanıtmak için doğrudan “bitkiler” ile ilişkili çağrışımları kullanır.

Bu konuların çağdaş gıda ortamlarında çözülmesini zorlaştıran şey, bu özel “vegan aklama” biçiminin (Alloun, 2020) yalnızca çevre dostu olmaya yönelik genel çağrılarla değil, aynı zamanda bir aktivist uygulama olarak veganlığın daha radikal ifadelerine işaret ederek ivme kazanmasıdır; bu durum, bitkisel sütlerin çerçevelenmesinde normdan ciddi bir kopuş olarak açıkça görülmektedir. (bkz. birinci bölümde ele alınan Clay ve diğerleri, 2020).⁴¹ Nathan Clay ve ark. bu gelişmeleri, daha politize gıda seçimleri estetiğinin, istihdam politikaları veya çevre ve hayvan etiği açısından radikal olmaktan uzak gıdaların markalaşmasına dahil edildiği bir ele geçirme örneği olarak çerçevelemektedir. Bu bağlamlarda, “bitki kökenli” terimi, pratikte veganlık etiğinin arkasındaki siyaset yerinden edilse bile, radikal çağrışımlarını korumaktadır. Yine de veganlık göstergelerinin korunması ancak etiğin yerinden edilmesi, bitki kökenli pazarların büyümesindeki bileşenlerden biri olsa da bu süreçler yüzeyle göründüklerinden daha karmaşık ve değişkendir.

41. Burada, Alloun’un “vegan aklama” terimini kullanmasına rağmen, bu kavramı doğrudan kullanmak yerine eleştirel bir şekilde sorguladığını ve bu şekilde vegan aktivistlerin veganlığın diğer etik sorunları gizlemek için konuşturulmasına genellikle direndiklerini gösterdiğini belirtmek önemlidir.

Görüştüğüm kişilerin çoğu, veganlığın popülerleşmesinin ana itici gücü olarak çevre politikasını görüyordu. Saskia (25 yıldır vegan) “yeni iklim hareketleri”ni hayvan etiği ve çevrecilik arasında daha uzun süreli bağlantı kurmanın bir habercisi olarak görürken, Len (12 yıldır vegan) hislerini “iklim değişikliği ve iklim tehlikesi ile ilgili olan şey şu: Çok hızlı ilerleyip çok kritik bir noktaya geliyorlar ... öyle ki aslında iklim değişikliği mesajı, gerçekten en güçlü mesaj hâline geliyor” şeklinde ifade ediyor. Bazıları, veganlık ile çevrecilik arasında kurulan bu bağlantıların, Vegan Society’in ilk yayınlarında zaten mevcut olan, ancak veganlığın bugün ne anlama geldiğine dair popüler kavramlarda genellikle yer almayan endişelere dikkat çektiğini hissettiklerini belirtti: “Elbette iklim değişikliğinin dili yoktu -ama hâlâ bahsettiğimiz diğer birçok şey ... toprak erozyonu ve tatlı su israfı, bitkisel gıdaların hayvan yemi için çarçur edilmesi, tüm bu tür şeyler... Bunların hepsi o zamanlar da vegan hareketi içindeydi” (Chris, 14 yıldır vegan).

Gelgelelim, içinde bulunduğumuz an, veganlık ve çevre aktivizmi ifadelerinin daha politize biçimlerde bir araya geldiği bir an olsa da aynı zamanda her iki hareketin de radikal politikalarını metalaştırma girişimlerine çekildiği bir andır ve bu gelişmelerin anlamı ve sonuçları hâlâ gözler önüne serilmektedir. (Genellikle karşıt) sosyo-ekonomik ve politik gelişmelerin bu şekilde bir araya gelmesi, birden fazla rota ve çekişme alanının ortaya çıkmasına neden olmuştur. Örneğin yeşil veya vegan aklamının kendisi karmaşık bir süreçtir zira bu yalnızca çevreye duyarlı yeni tüketicileri (yeniden) yakalamak için üretim hatlarına ek ürünler ekleyen fast food şirketlerinden ibaret değildir, aynı zamanda daha yüksek fiyatları haklı çıkarmak için (genellikle “yeşil prim” olarak tanımlanır) ucuz malzemelerin sağlıklı, çevre dostu alternatifler olarak markalanabilecek ürünlere dönüştürüldüğü biraz farklı bir trendle de bağlantılıdır.

Karnabahar bifteği fenomeni belki de bu meselenin en iyi örneğidir ve vegan gıdanın karşılaştırmalı maliyeti hakkında ana akım medya söyleminde dönen tartışmalar için bir paratoner sunar. Örneğin sosyal medyada £2,50’e plastik kutu içinde karnabahar dilimi

satarken bütün bir karnabaharı £1'e satan lüks süpermarket Marks and Spencer'la alay edilmiştir (bu hikâye daha sonra yazılı basın tarafından alındı ve bu da şirketin ürünü geri çekmesiyle sonuçlandı: Cloake, 2018).

İngiliz bar zincirlerinden Young's, bir porsiyon karnabahar bifteğini £14'e satınca benzer eleştirilere maruz kalmıştır. Bu ifşayla ilgili yapılan bir yorum, "Hangi şekilde dilimlerseniz dilimleyin, £1'den daha ucuza mâl olan bir malzemeden yapılan yemek için £14 istemek yağmacılıktır" (Naylor, 2019) demişti.

Nitekim, genellikle bu tür yaklaşımların yalnızca bir markalaşma çalışması olduğunu düşünen tüketiciler tarafında yeşil aklamaya yönelik daha etraflı şüpheleri tekrarlayarak (Lyon ve Montgomery, 2015), vegan ürünler için prim talep etme girişimleri, geniş çaplı medya kültürünün gözünden kaçmamıştır. Görüşülen kişiler de benzer şekilde bu trendler hakkında eleştirel düşünüyordu: "Vegan ürünler genellikle daha pahalıdır, bu nedenle fırsatçı bir bakış açılarından bunun işletmeler için çekici olduğunu görebilirsiniz çünkü 'işte daha yüksek fiyata satabileceğimiz bir ürün' diye düşünürler" (Thomas, 14 yıldır vegan); "yeşil tüketim yeni bir şey değil ve şirketler uzun süredir insanlara bir şeyler satmak için çok belirsiz yeşil politikalar kullanıyor ve [vegan tüketicilik] bu tür bir alana çok iyi uyum sağlıyor" (Graham, 12 yıldır vegan). Ek olarak, görüşülen kişiler vegan tüketimini şekillendiren başka sistemik sorunları da dile getirdi:

Çevresel ve etik güdülere sahip insanlar bunun için daha fazla para ödemeye ve bu tür bir markalaşmaya sadık kalmaya isteklidir... Demek istediğim, vegan yiyecekler –tahıllar ve gevrekler vb.– et ve süt ürünlerinden çok daha uygun fiyatlı olmalı ve bildiğimiz gibi, durum böyle değil, yüksek seviyede prim söz konusu (Will, 10 yıldır vegan)!

Will'in iddia ettiği gibi, gıda bağlamında "yeşil prim," basitçe etik tüketiciliğin yeni pazarlarından kâr elde etme girişiminden daha karmaşıktır. Bunun yanı sıra, "yeşil prim," endüstriyel gıda üretiminin

hayvansal ürünlerin karşılaştırmalı ucuzluğuyla sonuçlanan belirli yönlerinin tarihsel açıdan kökleşmesiyle de ilgilidir ve bundan kaynaklanmaktadır.

Üstelik “yeşil prim”den bahsetmek, oldukça bağlama özgüdür; “et” ve “vegan” ürünlerin fiyatlandırılması her yerde aynı olmayıp belirli kültürel değerler ve çağrışımlarla bağlantılıdır. Aslında, yelpazenin diğer ucunda, görüşme yaptığım kişilerin çoğu, sıfırdan yemek yapmayı öğrendikten sonra vegan yiyecekleri diğer yemek yeme yollarından çok daha ucuz bulduklarını anlattılar; özellikle de hazır yiyeceklerin, markalı ürünlerin ya da etin yemeğin ana ögesi olduğundan, daha pahalı alternatiflerle ikame edilmesi gerektiğine dair Anglosentrik* anlayışın ötesine geçtiklerinde (Karima, 22 yıldır vegan; bkz. altıncı bölüm).

Bu açıdan asıl mesele, son gelişmelerin ve özellikle özel et alternatiflerine odaklanmanın veganlığı birçok insan için daha önce olduğundan daha pahalı ve erişilemez hâle getirmiş olmasıydı. Veganlıkla ilgili farkındalık, harcanabilir geliri daha yüksek olanlar için uygun bir seçenek olarak algılanmasına giderek daha fazla yol açmış olsa bile, daha geniş anlamda demokratikleşmesi önde gelen bitki kökenli ürünlerin pahasına baltalanıyordu.

İşte bu yüzden, günümüzde veganlığa iliştilmiş anlamlar hakkında genellemeler yapmaktan kaçınmak ve bunun yerine belirli tüketim söylemlerinin belirli kurumsal bağlamlara nasıl yerleştirilerek yürürlüğe girdiğini keşfetmek önemlidir (yine Cudworth, 2014). Örneğin, bu sorulara popüler veganlık söylemiyle bağlantılı olarak yaklaşmanın bir yolu da “bitki kökenli” gibi terimlerin bağlamlar arasında gezinirken hangi anlamlarla yüklendiğini ve bu terimlerin nasıl bazı anlamlar üstlenirken diğerlerinden uzaklaştıklarını sorgulamaktır.

* *Anglo-centric*; İngiliz dilini, İngiliz kültürünü veya İngiltere’nin çıkarlarını ve değerlerini merkeze koyan veya diğer kültürleri, dilleri veya milletleri değerlendirmek veya anlamak için standart olarak gören bir bakış açısını, tutumları veya eğilimleri ifade eder. — Ed.N.

ETİK BİR YERİNDEN EDİLME?

Örneğin, bitkisel “süt”ler ve diğer yeşil veya vegan aklanmış ürünlerle ilgili olarak ortaya çıkan yer değiştirme biçimlerini, veganlık pratiğinin estetik tarafının korunup daha radikal veganlık siyaset biçimlerinin doğrudan bir kenara atılması olarak görmek kolay olacaktır. Bu sürecin özellikle belirgin hâle geldiği bir alan, punk estetiği bağlamındadır. Veganlık tarihsel olarak (özellikle Kuzey Amerika’daki) *straightedge* (sigara/alkol kullanılmayan) alt kültürler ve İngiltere’deki anarko-punk kültür bağlamında önemli bir rol oynamıştır ve bu da veganlığın belirli biçimleri etrafındaki maddi kültürün, tüketim karşıtı, kendin-yap ahlakına ve estetiğe bağlı kalmasıyla sonuçlanmıştır (Clark, 2004; Haenfler, 2004; Giraud, 2013a). Bu bağlantılar, 1990’ların sonlarında ve 2000’lerin başlarında Tanya Barnard ve Sarah Kramer’in *How It All Vegan* (1999) ve *Garden of Vegan* (2002) veya Isa Chandra Moskowitz’in *Vegan with a Vengeance* (2005) ve onun devamı olarak Terry Hope Romero ile birlikte yazılan *Veganomicon* (2007) gibi, yazarlarının genellikle ağır dövme olduğu veya retro ya da punk kıyafetleri giydiği (bu metinlerin daha derinlemesine analizi için bkz. Inness, 2006 ve Carey, 2016) daha profesyonel yemek kitaplarının alt kültür bağlantılarını sürdürmesi sayesinde veganlığın geçerli bir tüketici pazarı olarak ortaya çıkmasıyla devam etmiştir.

Daha da önemlisi, bu kitaplar vegan bir topluluk inşa etme amacına bağlıydı. Örneğin, insanların tarifleri denediği “vegan-testkitchen” topluluğu ve daha sonra büyük, canlı bir web sitesi ve forum olan Post Punk Kitchen dahil olmak üzere Moskowitz’in çalışmaları erken dönem vegan sosyal medyayı beslemiştir. Bilhassa forum salt yemekten ibaret kalmamış, siyaset ve toplumsal konulara odaklanan bölümleriyle, T*** Kitchen gibi önceki bölümde tartışılan türden fenomenlerin ortaya çıkışını sıklıkla eleştirmiştir. Veganlığın diğer toplumsal adalet hareketleriyle bağ kurma potansiyeli de Moskowitz’in yemek kitaplarında incelenmiştir. Örneğin *Vegan with a Vengeance* kolektifi, anarko-feminist yemeklerin önemini ayrıştırı-

landıran sayfalar içermiş, insanları yoksulluk karşıtı gıda aktivisti grubu Food Not Bombs'a katılmaya teşvik etmiş (bkz. dördüncü bölüm) ve ucuz malzemeler bulmak veya ikinci el mağazalardan düşük fiyatlı mutfak ekipmanı satın almak için taktikler önermiştir.

Bununla birlikte, bu veganlık kolunun punk estetiği muhafaza edilmiş olsa bile, bu, daha politize bağlantı kurma biçimleri son yıllarda zayıflamış görünmektedir. Örneğin, bir röportaj sırasında Ginny (14 yıldır vegan), zaman zaman vegan karşı kültürüyle ilişkilendirilen estetiğin belirli ortamlarda benimsendiğini ve veganlığın kendisinin yerinden edildiğini öne sürerek, son yıllarda meydana gelenleri şu şekilde açıkladı:

Veganlığın etrafında bir nevi havalı bir durum varmış gibi geliyor bana! Tam olarak nasıl anlatacağımı bilemiyorum, ama mesele veganmış gibi görünen bir kafeye gidip öyle olmadığını görünce çok sinirleniyorum [gülüyor]! Yulaf sütü servis eden havalı kafeler, bilirsiniz, yulaf sütü alabilirim ama soya sütü yoktur, neden çünkü havalı değil! Ancak, havalı bir estetiğe sahip olan ama bu estetiği daha sonra başka alanlara devşirilip sulandırıldıkça sulandırılan ve yeniden üretilen bir sürü hareket, bir sürü alt kültür hareketi için de aynı şey geçerli.

Yine de Ginny'nin söylediği ve diğer bazı görüşmecilerin tekrarladığı gibi, bu gelişmeleri veganlık etiğinin açık bir şekilde yerinden edilmesi olarak görmek fazlasıyla basit kaçır. Popüler feminizmleri oluşturan birden çok feminizm yinelemesi gibi (Banet-Weiser, 2018), popüler veganlığın da farklı kolları vardır. Ek olarak, karşı kültür alanlarının ve hayvan aktivizminin hâlâ var olduğunu ve bazı durumlarda artan bir görünürlük kazandığını kabul etmek önemlidir (bkz. dördüncü bölüm). Ernesto Laclau'nun (2005) terminolojisinden yararlanacak olursak, belki de bir etik yerinden edilme ve depolitizasyon sürecini işaretlemek yerine "bitki kökenli" gibi terimleri, farklı siyasal projelere bağlı olanlar tarafından kendilerine atfedilen, birbiriyle rekabet eden ve genellikle temelde karşıt anlamlara sahip "boş göstergeler" olarak değerlendirmek daha verimli ola-

bilir. Bununla birlikte, anlam tartışmalarına katılanların, genellikle bu mücadelelere işlerine yarayacak eşit miktarda kaynağa sahip olmadığını da kabul etmek gerekir. Hâlihazırda medya erişimine ve finansal kaynaklara sahip olanların, anlamlarını egemen hâle getirebilecek daha fazla imkânı vardır. Bu, veganlıkla bağlantılı olarak popülerlik kazanan başka bir terim olan fleksitarizm ile ilgili de öne çıkan bir durumdur.

ESNEK VEGANLIK

Flexitarian (esnekçilik) teriminin popülerliği 21. yüzyılın ilk yirmi yılı boyunca artmıştır. Terim, 2004 yılında American Dialect Society tarafından yılın “en yararlı” kelimesi ödülünü almasına rağmen (Flail, 2011), 2014 yılına kadar *Oxford English Dictionary*’ye dahil edilmemiştir (BBC, 2020). O zamandan beri, *flexitarian* kullanımı hızla artmış ve son iki yılda gıda endüstrisi kurumları ve pazarlamacılar tarafından defalarca büyük bir trend olarak anılmıştır. Sainsbury’nin daha önce bahsedilen “Future of Food” raporunun da belirttiği gibi, bu gelişmeler tekrar tekrar veganlıkla ilişkilendirilmiştir (ki veganlık terimi yine sıklıkla “bitki kökenli” teriminin yerine kullanılır).

Vegan ürünlerin yeni yeni erişilebilir hâle gelmesine eşlik eden potansiyelleri ve gerilimleri yansıtan esnekçiliğin yükselişi, bazen demokratikleştirici bir şey olarak olumlu görülür. İnsanları ocak ayı boyunca veganlığı denemeye teşvik eden Veganuary gibi veganlık yanlısı girişimler son yıllarda rekor sayıda aboneye sahip olmuştur ve 2020’de yalnızca Birleşik Krallık’ta 400.000 kişi programa kaydolmuştur (Peat, 2020). Etsiz Pazartesi gibi bir diğer son derece başarılı, ekolojik düşünce sahibi girişim, açık bir şekilde veganlığa daha az, çevresel amaçlar için hayvansal ürünleri kesme mantığına ise daha çok odaklanmıştır. Bu gelişmelerin ortak yanı, “aktivist veganlığın” (White, 2018) safçılığının ötesine geçerek bunun yerine et ürünlerini azaltma, bitki kökenli ürünleri deneme

ve bireysel ihtiyaçlara ve koşullara göre tüketicici seçimleri yapma vurgusudur.

Bununla birlikte, yine bu anlatılarda veganlık ve esnekçiliğın birbiriyle ilişkilendirilme biçimine daha yakından bakıldığında, iki gıda etiğı tarzının genellikle birbiriyle karşı karşıya geldiğı kararsız bir tablo ortaya çıkmaktadır. Örneğın, “Vegan vs. Flexitarian” başlıklı bir BBC makalesi şöyle demektedir: “Vegan beslenme şekli görünüşe göre çok kısıtlayıcı olabileceğinden, az miktarda hayvansal ürün içeren çeşitli bir beslenme biçimi daha gerçekçi ve daha fazla insan için ulaşılabilir olabilir; beslenme biçimi değışiklikleri de ancak kitlesel olarak yapıldığında bir etkiye sahip olabilir.” Makale “görünüşe göre,” uyarısını içermesine rağmen genel çerçevesi hem sosyal bilim araştırmaları hem de ana akım medya anlatılarında dolaşan münzevi, kısıtlayıcı bir yaşam biçimi olarak uzun süredir devam eden veganlık klişelerine kaymaktadır (Cole, 2008; Cole ve Morgan, 2011).

BBC, esnekçiliğı hayvansal ürünleri tamamen ortadan kaldırmanın daha mantıklı ve ılımlı bir alternatifi olarak çerçevelemede yalnız değıldir. Carol Morris’in Etsiz Pazartesi (*Meat Free Mondays-MFM*) medya tasvirleri üzerine yaptığı araştırma, bu tür tasvirlerin nasıl –postfeminist medya kültürünün eğilimlerini yansıtan bir biçimde– odağı kurumsal ve yapısal değışimden seçim anlatılarına kaydıran daha genel bir medya söyleminin parçası olduğunun haritasını çıkarmaktadır. Morris, Birleşik Krallık yazılı medyasında MFM’nin temsillerini incelemiş ve olumlu haberlerin olumsuz olanlardan ağır basmasına rağmen, bu makalelerin siyasal ve etik çerçevelerinin bir şekilde sessizleştirildiğini ve üç temel mesaja odaklandığını görmüştür: “MFM sağılığınıız için iyidir; kampanyanın mesajı ılımlı, mantıklı ve ulaşılabilir; MFM çevre için iyidir” (Morris, 2018: 439-40). Etsiz Pazartesi günleri hakkındaki bu tartışmalarda *eksik olan şey* dikkate değırdir; Morris’in incelediğı 125 makaleden sadece 1’inde hayvanlardan bahsedilmektedir ve hareketin yapısal veya kurumsal değışimle olan bağıntıları nadiren gösterilmektedir. Kaitlyn Mendes’in (2012) feminist aktivizmin medya tasvirlerine ilişkin analizini yansıtan, bireysel seçime dayalı

güçlendirme anlatıları, daha geniş kapsamlı kurumsal düzenlemele-
rin sorgulanması pahasına bu noktaya gelmiştir.

Yine de medya tarafından hayvansal ürünleri azaltmanın, tamamen bırakmaya tercih edilir olduğu sürekli anlatılsa da di-
ğer zamanlarda bu uygulamalar arasında *birleştirmeler* yapılmış-
tır. Yine, “Future of Food” gibi raporlar bu kaymaları (bağlayıcı
veganlık, kişisel seçim, hayvansal ürün azaltma, sağlık ve esnek-
liği aynı senaryolarda bir arada) göstermektedir, ancak bu ilişkiler
gıda pazarlamasının ötesindeki anlatılara da işlenmiştir. Örneğin,
gıda ve gezegen sağlığıyla ilgili dönüm noktası niteliğindeki 2019
EAT-Lancet raporu, insan ve gezegen sağlığını korurken aynı za-
manda 10 milyar insanı beslemek için açıkça “büyük ölçüde bitki
kökenli, ancak isteğe bağlı olarak az miktarda balık, et ve süt ürün-
leri içerebilen esnek bir beslenme biçimi” çağrısında bulunmakta-
dır (EAT-Lancet Comission, 2019: 11). Esnek beslenme anlatılarının-
da, esnek gıda uygulamasını veganlık pratiğinin daha radikal etik
ve çevresel kökenlerinin kısıtlamalarına bağlı kalmaksızın, bu ya-
şam biçimlerinin (görünen) bir parçası olarak konumlandırmaya
hizmet eden şeyin, hayvansal ürünleri azaltma ve ortadan kaldır-
ma eylemleri arasındaki bu eşzamanlı bulanıklaştırma ve uzaklaş-
tırma olduğunu öne sürüyorum.

Üçüncü ve dördüncü bölümlerde tartışıldığı gibi, veganlık
ile esnekçiliği birbirine bağlayan bu yeni söylemlerle ilgili endi-
şeler, genellikle bir tür saflık politikası veya sınır polisliği olarak
yorumlanmaktadır. Örneğin, saflık politikası iddiaları genellikle
hem vegan bireylere hem de veganlığın ne anlama geldiğine dair
net tanımlara sahip aktivist gruplara yöneliktir. Bu eleştirilerin
tamamen temelsiz olmadığını kabul etmek önemli olsa da belirli
yaşam tarzı politikaları biçimleri bazen belirli aktivist toplulukla-
rın, içindekiler ve dışarıdakiler arasında ayırım yapmak için kimlik
belirteçleri olarak işlev görür (dördüncü bölümde özetlendiği gibi).
“Öfkeli vegan,” “vegan polisi” veya “vaaz veren vegan” gibi kinaye-
ler, önemli etik kaygıları çığırından çıkmış olarak değersizleştir-
mek için retorik taktikler olarak sıklıkla kullanılır (bkz. Stephens

Griffin, 2017). Dolayısıyla yine, postfeminist medya kültürüne yöneltlen eleştirilerle paralellikler kurulabilir; bu eleştiriler aynı şekilde, “kızgın feminist” figürünün toplumsal değişim çağrılarını baltalamak için nasıl düzenli olarak kullanıldığını göstermiştir (McRobbie, 2009).

Postfeminist medya kültürüyle ilgili diğer eleştirel çabalar esneklik söyleminin yapısal dönüşüm pahasına bireysel güçlendirmeyi nasıl vurguladığına dair de bir fikir sunmaktadır. Daha önce belirtildiği gibi, neoliberalizm, postfeminizm ile sıkı bir şekilde ilişkilidir. Postfeminist medya kültürü, bireyciliğe ve tüketici tercihinde kendini gösteren güçlendirmeye yaptığı vurgu nedeniyle genellikle feminizmin spesifik, neoliberal bir eklenmesi olarak görülür. Postfeminizmin feminizmin neoliberal bir versiyonu olarak görülmesine sebep olan bir başka özelliği de esnekliğe yaptığı vurgudur (Gregg, 2008), burada çağdaş kadınlar, sıklıkla bu ihtiyaçlarla birlikte anılan ve birbiriyle çakışan şartları karşılayabilecek kadar esnek oldukları sürece “her şeye” –işe, aileye ve güçlendirmeye– muktedir olarak tasvir edilmektedir (bkz. Littler, 2017: 179-211). Kendini esnek, dayanıklı bir özne olarak şekillendirme vurgusu, gig ekonomisinin* daha etraflı analizlerinin merkezinde yer almaktadır (Bull ve Allen, 2018; Gill ve Orgad, 2018). Feminist akademisyenler, bu fenomenin bakım işinden çocuk bakmanın yanı sıra evden idare edilen işler kur-

* Gig ekonomisi, kalıcı işlerin aksine kısa vadeli sözleşmelerin veya serbest çalışmanın yaygınlığı ile karakterize edilen bir işgücü piyasasını ifade eder. Gig ekonomisinde, bireyler genellikle bağımsız yükleniciler veya serbest çalışanlar olarak görev yapar ve hizmetlerini bulmak ve sunmak için genellikle araç çağırma, teslimat ve çevrimiçi pazar yerleri gibi teknoloji platformlarını kullanır. Bu platformlar iş için arz ve talebin eşleşmesini kolaylaştırmakta ve işin ne zaman, nerede ve nasıl yapılacağı konusunda daha fazla esneklik sağlamaktadır. Gig ekonomisi hızla büyümektedir ve teknoloji ve iletişimdeki ilerlemelerin yanı sıra tüketici davranışlarındaki ve çalışanların tercihlerindeki değişiklikler sayesinde mümkün olmuştur. Bununla birlikte, birçok taşeron işçisi çalışan olarak sınıflandırılmadığından ve geleneksel çalışanlarla aynı haklara ve korumalara sahip olmadığından, iş güvenliği, sosyal haklar ve çalışanların korunmasına ilişkin soruları da beraberinde getirmektedir. — Ed.N.

maya kadar (Littler'ın "Mumpreneurizm"' dediği şey) sıklıkla göz ardı edilen bağlamlarda nasıl ortaya çıktığını incelemiştir.

Veganlık siyaseti ve etiği ile ilgili olarak esnekliğin önemi, bitki kökenli kapitalizmin yerleşik bir örneğini düşündüğümüzde daha net bir şekilde vurgulanabilir: Burger King'in 2020'deki Vegan Ocak (Veganuary) ile aynı zamana denk gelecek şekilde bitki kökenli bir burger olan Rebel Whopper'ı (İsyankâr Whopper) piyasaya sürmesi örneği. Burgerin reklamlarında "vejetaryen kasap" sloganıyla damgalanmış bir logo, "%100 Whopper %0 Sığır Eti" yazan başka bir logo ve büyük, yeşil yazı tipinde tekrar tekrar "isyan" kelimesinin yer aldığı bir fon yer alıyordu. Reklamın "bitki kökenli" terimini kullanması, bazı "veganlık" çağrışımlarını –metalaştırmaya uygun olanları– taşıırken bazılarını da reddetmeyi amaçlamış görünüyordu. Örneğin, ürünün adı ve markası, daha önceki veganlık anlayışlarının ayrılmaz bir parçası olan ve çevreci aktivizm tarafından yapılan yapısal eleştiri olmadan hem veganlığın alternatif punk estetiğini hem de yeni iklim hareketleriyle ilişkili gençlik isyanını çağırıyordu. Nitekim, Burger King o yıl daha sonra yanıltıcı reklam yapmaktan suçlu bulundu (BBC, 2020). İsyankâr Whopper, yalnızca veganlar için değil (yumurta bazlı mayonez içerdiğinden dolayı), etle aynı ızgarada pişirildiği için nihayetinde aynı zamanda birçok vejetaryen için de uygun değildi. Şirketin, bitki kökenli, esnekçilik ve veganlık arasındaki kültürel kaymadan kasıtlı olarak yararlanarak ve ürün etik veganlar için uygun olmadığı hâlde "sığır eti içermediğinden" ve hedef kitlesi esnek beslenenler olduğundan yanıltıcı sayılmaya çağını iddia ederek markasını savunması özellikle dikkate değerdi.

İsyankâr Whopper olayı uç bir örnek olsa bile bitki kökenli kapitalizmin dinamikleri hakkında önemli bir şeye ışık tutmaktadır. Her ne kadar hepçil beslenme biçimleri için esnek bir seçenek olarak

* *Mumpreneurism*, girişimci olan ve genellikle kendi işlerini yürütürken aile sorumluluklarını da dengeleyen anneleri tanımlamak için kullanılan bir terimdir. Bu terim "anne (*mum*)" ve "girişimci (*entrepreneur*)" kelimelerinin birleşiminden oluşur ve annelerin iş sahibi olurken karşılaştıkları zorlukları ve başarıları vurgulamak için kullanılır. — Ed.N.

bitki kökenli gıdaları tercih etmek kolay olsa da veganlığın önceki anlamlarıyla ilişkili etik taahhütleri dahil etmek o kadar kolay değildir. Pratik anlamda, Star'ın (1991) vurguladığı gibi, mutfak teknolojileri ancak her şey standardize edildiğinde sorunsuz ve verimli hâle gelebilir. Radikal olarak farklı yemek hazırlama biçimlerine (örn. vegan mayonez) veya farklı hazırlama yöntemlerine (vejetaryen yiyecekler için ayrı bir pişirme alanı) olan ihtiyaç karşılanamıyorsa, bu değişiklikleri gerektiren veganlığın daha az “esnek” tanımlarının etik vaatleri de karşılanamaz. Tüm tercihlere hitap ettiğini iddia eden büyük ölçekli fast food altyapılarının vadettiği “esnekliğin cazibesine” (Star, 1991: 37) rağmen, daha esnek olmaya, kurumsal ihtiyaçlara isyan etmek yerine uymaya çağrılan genellikle sistemin kendisi değil, bireylerdir. O hâlde, postvegan esneklik kavramları, belirli sosyo-teknik düzenlemelerle ilgili normlar, standartlar ve etik sorular üzerine eleştirel düşünmeyi engelleyerek veganlığın yeşil kapitalizme dahil edilmesini aktif olarak mümkün kılmaktadır.

Velhasıl bu bölümde tartışılan tüm vakalarda olduğu gibi, esnekçilik bile daha umutlu veya en azından ikircikli bir siyasetin tohumlarını taşımaktadır. Örneğin, görüştüğüm kişilerden biri, EAT-Lancet'e bir yanıt olarak Birleşik Krallık Gıda, Çiftçilik ve Kırsal Bölge Komisyonu'nun “The Future of the Land” (RSA, 2019) adlı raporu gibi diğer kurumsal bağlamlarda esnek anlatıların nasıl ele alındığını şöyle ifade etmişti:

Kelime seçimleri gerçekten ilginçti. Şöyle diyordu: Küresel ve esnek bir bitki kökenli beslenme biçimine geçmeliyiz, yani bitki kökenli bir beslenme biçimine geçmemiz gerektiğinin farkındalar, ancak insanların bundan hoşlanmayacağını da biliyorlar... Bu yüzden sanki insanlar tercih etmiş gibi olmalı –onlar da önüne esnek kelimesini koyuyorlar (Len, 10 yıldır vegan).

Len'e göre, bu gelişmeler, tam bir hayvan aktivizmi gündemiyle birleştirilirse de yine de umut vericiydi: “Hayvanların çektiği acıyı yüzde seksen-doksan oranında azaltıyorsa, şu anki durumdan çok daha iyidir!” Belki daha da önemlisi, hayvan etiği ana akım esnek

beslenme söyleminde kaybolmuş olsa bile, daha radikal grupların yine de bu değişimleri talep eden konuşmaları başlatmada önemli bir rol oynadığını öne sürdü. Bu nedenle, radikal siyasetin doğrudan yerinden edilmesi yerine, postveganlığın daha karmaşık bir manzarasını çizmek mümkündür. Tüm sorunlarına rağmen, esnek anlatıların sunduğu erişilebilirlik konusunda umutlu kalmak ve bu bölümde odaklandığım son örnek olan veganlık ve sağlıklı olmak arasındaki ilişkide vurgulandığı gibi, bu umutların zaman zaman sınırlarının sonuna kadar gerilebileceğini kabul etmek önemli olabilir.

SAĞLIKLI YEMEK-VEGANLIĞI VE “HEGANİZM”

Postveganlığın tüm yönleri arasında, veganlık ile beden veya daha spesifik olarak “sağlıklı” beden arasındaki ilişki hakkındaki anlatılar, postfeminizmin eleştirel analizlerinde ifade edilen endişelerle oldukça benzerdir. Gill’in işaret ettiği gibi, postfeminist medya kültürü içinde beden, “aynı anda kadınların güç kaynağı ve her zaman asi olarak sunulan, kadın çekiciliğine dair giderek daralan yargılara uymak için sürekli izleme, gözetim, disiplin ve yeniden modelleme (ve tüketici harcama) gerektiren” rahatsız edici bir rol üstlenir (2007: 149). Feminist aktivizmin önceki biçimleri kadın bedeninin denetlenmesini eleştirirken, postfeminizm yalnızca bu bekçiliği kucaklamakla kalmaz, aynı zamanda onu güçlendirici olarak yeniden çerçeveler.

Wright’ın işaret ettiği gibi, vegan bedenler de benzer şekilde, veganlığın bazen anoreksiya veya ortoreksiya gibi yeme bozukluk-

* Kilo verme takıntısı ve çarpıtılmış bir beden imajı ile tanımlanan bir ruh sağlığı bozukluğu. Anoreksiyası olan kişiler genellikle zayıf olsalar bile kendilerini aşırı kilolu olarak görür ve kilo vermek için sınırlı beslenme ve aşırı egzersiz yoluna gidebilirler. — Ed.N.

** Sağlıklı beslenme takıntısı ve sağlıklı olarak algılanan yiyecekleri yemekten korkma ile tanımlanan bir durumu tanımlamak için kullanılan bir terim. Bu durum dengesiz ve sınırlayıcı bir beslenme düzenine yol açarak kişinin fiziksel ve ruhsal sağlığına zarar verebilir. — Ed.N.

larını maskeleyerek için bir taktik olarak kullanıldığı iddia edilerek popüler kültür içinde sıklıkla patolojikleştiren veya damgalanan bir denetleme alanı olagelmıştır (Wright, 2015: 96-102). Wright vd. veganlığın patolojikleştirilmesine tepkisi, bunun düzensiz beslenmeye olan ilişkisine, bir dizi beslenme çalışmasına başvurarak karşı çıkmak olmuştur. Ben ise burada biraz farklı bir yaklaşım benimsemek istiyorum. Bu bağlantıları çürütmek yerine, bunların popüler kültürde nasıl yeniden yazıldığını inceliyorum. Postfeminist söylem ve pratik, veganlık ile bedeni çevreleyen normlar arasındaki bağlantıların dile getirildiği kilit alanlardır. Bunun nedeni, veganlıkla ilgili sağlığa dayalı söylemin, vegan beslenme biçiminin vücudun kontrolünü ele geçirerek kendini güçlendirmenin bir yolu olarak konumlandırıldığı daha etraflı postfeminist bedensel öz-gözetleme anlatılarıyla nahoş bir şekilde hizalanmasıdır. Veganlığın sağlığı iyileştirme ve hatta belirli rahatsızlıkları iyileştirme kapasitesine yönelik genel çağrılar da yinelenen temalardır ancak yine de bu bağlamda güçlendirme, bedenle ilgili, öncelikle kilo vermeyle ilgili dar bir kültürel normlar dizisine bağlılık anlamına gelir.

Veganlığın aşırı patolojikleşmesiyle mücadele etmek için hayır kurumları ve savunma grupları tarafından önemli çalışmalar yapılmıştır, örneğin Birleşik Krallık Vegan Topluluğu, insanların her yaşta sağlıklı olmasını desteklemek için ayrıntılı rehberlik vermektedir. (Vegan Society, 2020: "Nutrition and Health"). Bununla birlikte, veganlık *özünde* hayvansal ürünlerin tüketiminden daha sağlıklı olarak gösterilirse sorunlar ortaya çıkabilir. Sağlığa dayalı güçlendirme anlatılarının tehlikeleri, 2000'lerin başında öne çıkan ve arzu edilen bir vücuda ulaşmak için vegan, işlenmemiş ve organik beslenmeyi teşvik eden kötü şöhretli *Skinny Bitch* kitapları (Freedman ve Barnouin, 2005, 2007) gibi vegan topluluğu *içinde* dolaşan belirli söylemlerde açıkça görülmektedir. PETA'nın marul hanımları gibi, *Skinny Bitch* de doğrudan postfeminist bir metin olarak okunabilir. Örneğin, medya akademisyeni Alison Winch, bu kitapları, "cinsel çekiciliğin patriyarka üzerinde bir güç kaynağı olarak satıldığı tüketici odaklı benlik" kavramlarını destekleyen diğer arketipik postfemi-

nist “davranış kitapları” arasında sınıflandırır (Winch, 2011: 361). Bu çerçevede, kapağında özel tasarım bir elbise giyen, göz alıcı, ince belli bir kadın çiziminin yer aldığı ve “Çöple beslenmekten kurtulmak isteyen akıllı kızlar için ciddi ve sert aşk rehberi” sloganının eşlik ettiği 2005 tarihli orijinal kitapta kesinlikle belirgindir. Winch’in açıkladığı gibi, kitap etkili bir şekilde postfeminizmin estetik ve söylemsel özelliklerinin bir listesini içermektedir: Bir güçlendirme alanı olarak bedene odaklanır ve bireyin zayıflığı garanti eden yiyecekler tüketmesini sağlayarak bu güçlendirmeyi elde etme sorumluluğunu vurgular. Gerçekten de bu duygu, alt başlığı “pişirmeyi bırakıp seksi görünmeye başlamak isteyen aç kızlar için harika tarifler” vaat eden devam kitabı *Skinny Bitch in the Kitch* (2007) tarafından daha da güçlü bir şekilde ifade edilmiştir. *Skinny Bitch* serisi gibi metinler, boyutçuluğun (*Sizeism*) bir dizi stratejik rol oynadığı veganlık kampanyalarında şişmanlıkla dalga geçme taktiklerinin daha yaygın kullanımının bir parçasıdır (Wrenn, 2017b). Bu kampanyaların ortak bir özelliği, pratiği ünlü yemek tarifi kitaplarının tavsiye ettiği bir şeye dönüştürerek kârlı beslenme biçimi endüstrisine dahil etmek adına veganlığın “aşırısı” bir şeyden ahlaki açıdan kabul edilebilir bir şey olarak yeniden çerçevelendirilmesidir.

Özellikle *Skinny Bitch* hakkında klasik bir şekilde postfeminist olan şey, burada bedensel gözetimin basitçe bedeni ve hatta yaşam tarzını yeniden şekillendirmekle kalmaması, aynı zamanda etik kişisel gelişimle de bağlantılı olmasıdır. Örneğin, “Karbonhidratlar-hakikat” veya “Şeker şeytandır” başlıklı bölümleri “Ölü, çürüyen, parçalanmış et beslenme biçimi” adlı bir bölüm takip etmektedir. *Skinny bitch* (sıksa şıllık) beslenme biçimini takip etmek sadece bedeni ve zihni iyileştirmekle kalmaz, aynı zamanda ruh için de bir makyaj sunar (krş. Gill, 2007). Bununla birlikte, bu dar “güzellik” modellerinin (ki incelik ve beyazlık olarak kodlanmıştır) bu tanıtımı, metne eleştirel bir şekilde yaklaşmayı zorlaştıran bir ironi ve mizahla ifade edilmiştir (önceki bölümde özetlenen PETA’nın #TakeAKnee’yi sahiplenme savunmasına çok benzer). Angela McRobbie’nin öne sürdüğü gibi, bu taktik postfeminizmin iyi bilinen

bir özelliğidir; feminizmin önceki biçimlerine yönelik eleştirilerin hedefi olan nesneleştirici söylem ve imgeleri yalnızca bu tür kaygıların “püriten” bir geçmişe ait olduğunu iddia etmek için kullanır; McRobbie’nin belirttiği gibi, bu tür görüntülere itiraz etmek “günümüzde alay konusu olma riskini taşır. Muhtemel itirazlar bu ironik ton sayesinde önceden engellenmiş olur” (2009: 17).

Bununla birlikte, *Skinny Bitch* gibi metinler arketipik biçimde postfeminist olmasına rağmen, bunların veganlığın yakın zamanda popüler hâle gelmesinden önce yayınlandığına ve çeşitli akademik metinlerin yanı sıra görüşülen kişilerin de veganlık ve sağlıklı olma konusundaki söylemlerin değişmekte olduğunu öne sürdüklerine dikkat edilmelidir. Bu değişimler, nispeten genç yaşta vegan olan Saskia (25 yıldır vegan) tarafından detaylandırıldı. Beslenme biçimi (o sırada dondurma yiyor olmasına rağmen) nedeniyle “kesin anoreksik olduğunu” söyleyen orta yaşlı bir adamla karşılaştığı vejetaryen bir buluşma etkinliğine dair “hâlâ canlı” bir anısı aklına geldi: “Araya annem girmişti: ‘Anoreksiya da neyin nes?’” Bunun gibi karşılaşmaların kalıcı bir etkisi olmuş ve Saskia’ya genç, doğal olarak minyon bir kadın olarak veganlıkla ilgili klişeleri pekiştirebileceğini hissettirmiş, bu durum da yıllarca vegan topluluklar önünde konuşma konusunda temkinli hissetmesine neden olmuştu. Sonuç olarak Saskia, son zamanlarda popüler veganlıkların çoğalması karşısında bir rahatlama hissettiğini şöyle ifade etti: “Patolojikleştirilmesinden popülerleştirilmesini tercih ederim!” Saskia’nın bakış açısı, sağlıklı bitki kökenli yaşamla ilişkilendiren postfeminist veganlık anlatılarının artık var olmadığı anlamına gelmez. Esasında sağlıklı gıda veganlığı söylemleri çoğalmıştır (Fegitz ve Pirani, 2018; Braun ve Carruthers, 2020; Scott, 2020; O’Neill, 2020) ancak Saskia’nın anlatmak istediği, artık sağlık anlatılarının veganlıkla ilgili söylemlerden sadece biri hâline geldiğidir. Gerçekten de veganlık ile erkeklik arasındaki ilişkinin tasvirlerindeki değişimde olduğu gibi, sağlık temelli söylemlerin kendisi bile daha çoğulcu hâle gelmiştir.

Vegan kadınların etrafındaki veganlıkla ilgili klişelerin net bir biçimde cinsiyetçi normlarla örtüştüğü söylemlerin aksine, veganlı-

ğın geleneksel olarak erkekliğe iliştilen beklentilerle çatıştığı görülr. Örneğın, Megan Dean'ın 2014 tarihli bir makalesi, veganlığın gıdayla ilgili ataerki normlara nasıl direnç gösterdiğini açıklamak için vegan kadınların anlatılarına dönerken, Annie Potts ve Jovian Parry'nin (2010) çok alıntı yapılan çalışması veganlığın hegemonik erkekliğe nasıl meydan okuduğuna dair ikna edici bir analiz sunar. Bu araştırma, veganlığın patriarkal normlarla ilişkisinin artık daha karmaşık hâle geldiğini öne süren yeni araştırmalarla sorunsallaştırılmıştır. Örneğın, erkek veganlarla yaptıkları görüşmelerde, Jessica Greenebaum ve Brandon Dexter (2018), veganlık geleneksel olarak hegemonik erkeklikle kolayca uyuşmasa da uygulayıcıların "bir yaşam tarzı" olarak yeniden çerçeveledikleri veganlıklarını erkeksi klişelere daha kolay uyacak şekillerde meşrulaştırdığı, karmaşık bir tablo ortaya çıkarmıştır.

... güç, kontrol ve kişisel güçlendirme kavramlarını eril olarak vur-gulayarak, erkekleri metanetli ve umursamaz olacak şekilde sos-yalleştiren bir toplumda şefkati bir cesaret ve isyan eylemi olarak görerek ve veganlık hareketine meşruiyet kazandırma sürecinde erkeklerin hayati bir rol üstlendiğini ileri sürerek (2018: 640).

Wright daha da ileri giderek, ABD medya kültüründe "sadece vegan olmakla kalmayan hem vegan olabilecek hem de bu beslenme seçimini erkekçe yapabilecek kadar ultra-erkeksi" yeni bir figürün ortaya çıkışını tespit etmiştir (2015: 126). Bu kültürel figür çoğunlukla "seçkin sporculuk" ile ilişkilendirilir ve "[veganlığı] kadınlık, idealizm ve düzensiz tüketimle ilişkilendirmeye çalışan" toplumun süregelen veganlık tepkisine karşı bitki kökenli gıdayı "erkeksi fiziksel güç ve hüner kazanmak için bir araç olarak" betimleyen karşıt bir noktada durur (Wright, 2015: 144). The Vegan Studies Project'in ilk yayınlanışından beş yıl sonra, "hegan" Atlantik'i aşmış ve giderek daha önde gelen bir medya figürü hâline gelmiştir.

* "He" İngilizcede erkek bir özneyi ima eden zamirdir, yazar burada kelime oyunu yapmıştır. — Ç.N.

Belki de en dikkat çeken, *The Game Changers* (2018) adlı belgesel gibi yapımların, veganlığın sadece egemen erkeklikle uyumlu olmadığı, aynı zamanda seçkin bir sporcu olmak için gerekli fiziksel nitelikleri aktif olarak geliştirdiği fikrini merkezileştirmesidir; bu nitelikler özellikle “artan kan akışı ve kas verimliliği, azalan enflamasyon, daha hızlı iyileşme süreleri ve gelişmiş bağışıklık fonksiyonudur” (*The Game Changers*, 2019: SSS). Metin Wright’ın anladığı anlamda klasik bir “hegan”dır, çünkü –tenisçi Novak Djokovic ve yarış arabası sürücüsü Lewis Hamilton gibi figürlere odaklanarak– veganlığın sporculukla uyumlu olabileceğini vurgulamakla kalmaz, aynı zamanda veganlığın bir şekilde erkeksi olmadığı şeklindeki diğer basmakalıp tasvirlerine karşı sağlık odaklı veganlık uygulamasını koyarak bu argümanı geliştirir. Diğer “postveganlık” metinlerde olduğu gibi, *The Game Changers* da bitki kökenli yaşam, sağlık ve güç arasındaki bağlantıları vurgularken belgeselin “kibirli veya vaaz verici olmadığını” yineleyen ana akım medya incelemelerinden tatınım alıntılarını dikkatlice seçerek kendisini “etik veganlık”la mesafelendirir.

Erkekler için erişilebilir, “vaaz vermeyen” bir veganlık söylemi, “seçkin bir sporcu” olarak tanımlanan ve en çok eşek şakası/dublör gerçeklik serisi Jackass’ın Birleşik Krallık’taki muadili olan Dirty Sanchez dizisindeki baş rolüyle tanınan Mathew Pritchard’ın ön planda olduğu hem BBC TV dizisi hem de yemek kitabı *Dirty Vegan* gibi başka metinlerle daha da ileriye götürülür. Bu televizyon türü tipik olarak, abartılı bir hiper-erkek kimliğini ayinsel bir şekilde canlandırmakla mimlenen (Lindgren ve Lélievre, 2009: 394) ve *Dirty Vegan*’ın kurgusunun belkemiği olan “erkektir yapar” anlatılarıyla ilişkilendirilmiştir. T*** Kitchen’ın marka imajını yansıtan (bkz. altıncı bölüm) kitaplar ve diziler argo kullanır, ucuzluk ve erişilebilirliği vurgular ve hayvan etiği yerine sağlık ve beslenmeyi merkezine alır. Dahası, kitapların punk estetiği, başlangıçta veganlık pratiğinin alt kültürel ifadeleriyle ilişkilendirilen belirli stilistik özelliklerin sahiplenilmesi ve belki de Ginny’nin tabiriyle, bağlamlar arasında hareket ettikçe “sulandırılmasıyla” ilişkilidir.

Nitekim *Dirty Vegan* gibi kültürel ürünler egemen erkekliğin belirli yapılarına karşı çıkmak yerine veganlığın anlamını doğrudan değiştiriyor gibi görünmektedir. Yine de bu tür “hegan” metinleri bile, veganlık etiğinin daha önceki biçimlerini tamamen baltalıyor, şeklinde okunamaz. Lindgren ve Lélievre’in (2009) öne sürdüğü gibi, tehlikeli akrobasi reality showları egemen erkeklikle ilişkilendirilen klişelere bel bağlar görünse de bu klişeleri bu kadar açık hâle getirerek bilinçli bir şekilde onların eleştirisine ve sorgulanmasına davetiye çıkarmış olur. Benzer iddialar *Dirty Vegan* ile ilgili de yapılabilir. Bu metinler, pek çok yönden depolitize postveganlık okumasına bağlı kalırken, aynı zamanda, çeşitli farklı insan demografilerinin beslenme gereksinimleri üzerine düşünmek için izleyicileriyle ilgili beklentilerin ötesine geçerek “heganizm” sorunlarını tanıyor ve iyileştirmeye çalışıyor gibi görünürler. Örneğin, yemek tarifi kitabının reklamlarında, veganlığın emeklilerin ve kadın spor takımlarının yanı sıra Pritchard’ın somutlaştırdığı seçkin erkek sporcuların beslenme ihtiyaçlarını nasıl karşılayabileceğine ilişkin incelemeler de vurgulanmıştır. Bu metinler, veganlığın basmakalıp bir şekilde kimin (yani sağlık bilincine sahip kadınlar, etik aşırılık yanlıları ve hippiler) için olduğuna dair dar görüşlerden ayrılmanın bir yolu olarak hegan’ı biraz tedirgince kullanır ve bunun yerine onu, tipik vegan hakkında şimdiye kadar üretilen klişelerden uzaklaşan bu ultra erkeksi elit sporcu figürü nedeniyle “herkes” içinmiş gibi gösterir. Bununla birlikte, bu söylemin *başarısı*, bu klişeyi hem kendisini karşısında tanımladığı hem de ileriye taşınması gereken bir veganlık versiyonu olarak konumlandırarak vaaz veren etik vegan kavramlarının sürdürmesine dayanır.

“Heganlığın” gösterdiği gibi veganlık ve beden arasındaki ilişki son onyılda önemli ölçüde değişmiştir. Yine de sağlık-gıda veganlığının daha yakın tarihli tasvirlerinde yoğun olarak gözlemlenen şey, bir yapısal eleştiri biçimi olarak veganlığın, bireysel bir kendini gerçekleştirme ve güçlendirme aracı olarak tasvir edilmesine doğru gerçekleşen başka bir kopuştur. Postfeminizme yönelik eleştirileri yansıtır biçimde sağlıklılık söylemleri dikkati hayvan etiğine bağlı-

lğın yönlendirdiği yapısal değişimden beslenme biçimi değişikliği yoluyla bireysel güçlendirmeye doğru kaydıran bireyci, neoliberal bir siyaset tarzı biçimini almaktadır.⁴² Veganlığın bu kadar hızlı gelişen inşaları nedeniyle yine de ele alınması gereken soru, tüm bu sorunlarına rağmen, bu söylemlerde hâlâ bir tür siyasal olasılık bulunup bulunmadığıdır; diğer bir deyişle, erişilebilirlik ve etiğin karşı karşıya getirilmek yerine uzlaştırıldığı potansiyel bir gelecek mümkün müdür?

SONUÇ: BİRBİRİNDEN AYRI ZULÜMLERİN ORTASINDA UMUT BULMAK

Bu bölüm, popüler veganlık tasvirlerindeki postfeminist anlayışın bazı temel özelliklerini topluca yansıtan bir “postvegan” biçimi olarak anlaşılabilecek birkaç eğilimi ve yinelenen motifleri inceledi. Bu gelişmeler özellikle bireysel tüketici tercihi yoluyla güçlendirmeye odaklanmayı, bu tercihe uygun yeni ticari ürünlerin ortaya çıkışını ve daha önceki veganlık pratiğinin bariz sertliğinden uzaklaşarak daha esnek bir yaklaşıma (bu bağlamda yemekle ilgili) doğru hareket etmeye yönelik bir teşviki yansıtmaktadır. Bu değişiklikler demokratikleştirici potansiyeller taşısa da siyasal pratikler ana akıma kaydıkcı ortaya çıkabilecek riskler hakkında önemli soruları da gündeme getirir.

Bu riskler Aph Ko’nun, hayvan etiğini, feminist teoriyi ve eleştirel ırk araştırmalarını bir araya getiren karmaşık argümanları dile getirmeyi bu kadar zorlaştıran şeyin, bu konuşmaların, “veganlığı ırk, güç, hayvanlık ve düşünceye dair eleştirel bir müdahale yerine lahana veya işlenmiş gıda ürünleriyle bir tutan” (2019: 8) bir

42. Veganlık ve sağlık arasındaki ilişkiye dair tartışmaların apolitik olması gerekmediğini not etmek önemlidir; örneğin Harper’ın *Sistah Vegan* eserindeki (2010b) makaleler, bu konunun gıdaya erişimle ilgili sağlık eşitsizlikleri hakkında daha etraflı sorulara açılan bir yol olarak kullanıldığı bir dizi örnek sunmaktadır.

kapitalizm önderliğinde veganlık siyaseti zemininde gerçekleştiğine dair gözleminde vurgulanmıştır. Nitekim, McRobbie'nin (2009) postfeminizmi, feminizmin daha önceki biçimlerinin kazanımlarını bozan bir şey olarak tanımlamasını tekrarlırsak; bireyci, tüketim odaklı bir gıda politikası olarak postveganlığın ortaya çıkışının, daha geniş kapsamlı veganlık teorisi ve aktivizmle ilişkili olan iç içe geçmiş zulümlere yapılan vurguyu geri alıp almadığına dair soruların sorulması gerekmektedir.

Popüler feminizmlerde olduğu gibi (Banet-Weiser, 2018), bu gelişmelerin çağdaş veganlığın yalnızca bir kolu olduğuna dikkat etmek önemlidir. Postveganlığı doğrudan "aktivist veganlığın" daha politize edilmiş ifadelerini (White, 2018) yerinden eden veya baltalayan bir şey olarak anlamak yerine, farklı veganlık biçimlerinin bir arada var olduğunu ve bunlar arasındaki potansiyel trafiği kabul etmek değerlidir. Gerçekten de bu trafiğin kapsamı, gördüğüm birçok insanın umutlanmasına sebep olan bir şeydi; veganlığın tüm sorunlarına rağmen, onu daha önce aşırı, marjinal veya erişilemez olarak algılayan insanlar için görünür hâle gelmesini genel olarak olumlu bulduklarını öne sürdüler. Asıl sınav, bu angajmanların beslenme politikasıyla başlayıp nihayetinde bunun ötesine geçebilecek daha karmaşık veganlık etiği biçimlerine doğru ilk adım olarak gerçekleşip gerçekleşmeyeceğidir.

Kültürel çalışmalar alanından çıkardığım en önemli içgörülerden biri (bkz. birinci bölüm), bu daha karmaşık, siyasal ve etik bağlantıları gerçekleştirme kapsamının bir mücadele alanı olduğudur. Popüler kültür, Stuart Hall'un öne sürdüğü gibi, ister istemez anlam üzerinde bir çekişme alanıdır; bu, belirli anlayışların ve tanımların egemen hâle gelmesine, diğerlerinin ise zapt edilmesine yol açabilir. Postfeminizm bağlamında işler bu açıdan endişe verici bir hâl almıştır; Gill gibi önemli düşünürler, popüler feminizmin bir (apolitik) kolu olarak başlayan ve diğer feminist yapısal değişim çağrılılarıyla itişip kakışan şeyin, feminizmin kültürel olarak baskın temsil yolu hâline geldiğini savunmaktadır. Postfeminizmin yalnızca bireysel güçlenmeye değer vermesi değil, aynı zamanda kolektif

değişimi etkin bir biçimde seçim özgürlüğünü etkileyen gerici bir şey olarak konumlandırması nedeniyle, bu değişimler daha anlamlı bir eşitliğe ulaşmak için gereken araçları ulaşılmaz hâle getirmeleri bakımından tehlikelidir.

Popüler feminizmler bağlamında mücadelelerin nasıl geliştiğini düşünürsek, çağdaş vegan pratiğiyle paralelliklere uyum sağlamak, veganlık etrafındaki değişen anlamları tespit etmek ve belki de apolitikleşmeyi önlemek için belirli eğilimlerin tartışılması gereken noktalarını fark etmek özellikle önemlidir. Bitki kökenli gıda, yeşil kapitalizm ve veganlık arasındaki bu bölümde özetlediğim maddi ve söylemsel ilişkiler, postvegan bir duyarlılığın ortaya çıkışıyla ilişkilendirilebilecek temalar açısından ayrıntılı olmaktan uzaktırlar ve bu gelişmelerin daha net bir şekilde anlaşılması için daha fazla ampirik ve kavramsal çalışmanın yapılması gerekmektedir.

Bununla birlikte, bu konuların üstünkörü incelenmesiyle dahi vurgulanan şey, herhangi bir popüler kültür örneğinde olduğu gibi, aynı anda birden fazla veganlık var olabilse de hangi veganlığın yaygın olarak bilinen veganlık olarak hakimiyet kazanacağına dair bir mücadele olması ihtimalidir. Veganlık bağlamında, bu mücadelenin riski yüksektir. Veganlık pratiği, bir beslenme biçiminden daha fazlası –yiyeceklerin ötesinde, daha genel insan-hayvan ilişkileriyle ilgili bir şey olarak– ve insanların ve insan olmayan hayvanların yaşadığı farklı baskı biçimlerine yanıt veren bir şey olarak mı anlaşılacak, yoksa “etik veganlık” marjinal bir kaygı olarak bir kenara mı atılacak?

BÖLÜM VIII

SONUÇ: “DAHA FAZLASI”NI SÜRDÜRMEK

Birkaç yıl önce arkadaşım bana yirmi yıldır topladığı vegan yemek tarifleriyle dolu bir alışveriş çantası verdi. Bazıları ürünlerin karton ambalajlarından kesilmiş, biri bir margarin kabının kapağından koparılmış ve çoğu dergilerden dikkatlice kırpılmıştı. Kapakları elle çizilip sayfaları daktiloda yazılmış, fotokopiyle çoğaltılıp vegan festivallerinde dağıtılmış birkaç kendin-yap tarif kitabı da eklenmişti. Bunları, Birleşik Krallık Vegan Topluluğu’ndan (yaygın etiketlenmenin ortaya çıkmasından önce) kolayca bulunabilen, hangi hazır ürünlerin vegan olduğu konusunda bir rehber olan 2002 *Animal Free Shopper*’ın yanı sıra, o zamanlar yaşadığım yerdeki vegan kafeden edindiğim kısa tarif broşürlerini de içeren kendi metin koleksiyonuma ekledim.⁴³ Vegan gıda aktivizmiyle olan sonraki (fast food karşıtı protestolarda ücretsiz yemek dağıtımı yapmak gibi) ilişkim de basit malzemeler kullanarak bir fasulye burger yapmak için ucuz ve kolay tarifleri de içeren, bu kez kendi ürettiğim tariflerle kutudaki broşür yığınınına katkıda bulunmuştu. Yemek tarifleri kitapları, broşürler ve aktivist literatüre dair tabandan gelen hareketlerden oluşturulmuş benzer koleksiyonlar muhtemelen uzun süredir vegan olan çoğu insanın evinde bulunmaktadır.

Bu yemek tarifi koleksiyonlarının varlığı, bu kitap boyunca izini sürdüğüm bazı eğilimlere ve özellikle de bu kısa sonuç bölümünde biraz daha derinlemesine odaklanmak istediğim soruya değinmektedir: Veganlık gibi bir pratik yeraltından ana akıma geçtiğinde ne olur? Veya bana hediye edilen yemek tarifi koleksiyonunun hatırlattığı gibi, çok fazla mesai, zaman ve çaba gerektiren

43. Ne yazık ki artık kapanmış olan olan Norwich, İngiltere’deki *Treehouse* adlı kafe.

kendin-yap çağrışımlarına sahip bir kültür, mevcut sosyo-teknik altyapılar ve tüketici pazarları için seferber edilen bir şey hâline geldiğinde ne olur? Görüşmelerim sırasında pek çok kişi veganlık etrafındaki bu sorulara değinen değişimler üzerine düşündü; basitçe söylemek gerekirse, vegan beslenme pratiğini destekleyen kaynaklar o kadar hızlı arttı ki, eskiden çok önemli olan tarif toplama süreci ve ürün listeleri artık gerekli görülmemekte. Ali'nin (12 yıldır vegan) belirttiği gibi:

Canınız hamburger çektiğinde kendi bitki proteininizi satın almanız ve içine bulyon koymanız gerekirdi çünkü tek başına tadı çok kötü olurdu, üzerine kaynar su dökerdiniz falan. Kendi yemeğinizi kendiniz yapmanız gerekirdi! Tek kutuda Sosmix! Herhangi bir yere öylece girip bir şey alamazdınız! Ve evden her çıktığınızda hazırlıklı olmanız gerekiyordu –çantanızda soya sütü, tereyağı, atıştırmalıklar taşımanız gerekirdi çünkü gittiğiniz yerde vegan seçenekleri olmazdı!

Yaklaşık 2015'ten önce, bu zorluklar veganları otomatik olarak farklı ve gerçekten de zor olarak mimliyordu; veganlığın aile yemekleri ve dışarıda yemek yeme gibi toplumsal etkinliklerle bağdaştırılmasının zorluğu nedeniyle aile ve arkadaşlık ağlarında potansiyel sürtüşmeler yaratıyordu. Mevcut sosyolojik araştırmaların öne sürdüğü gibi (bkz. üçüncü bölüm), veganlar, uyum sağlama ve yakın arkadaşları ve aileleriyle deneyimlerini paylaşma arzusunun yarattığı (bazen kasıtsız) “normalleştirici baskı”lara karşı başından beri mücadele etmiştir. Bu baskılar genellikle, tren yolculuklarında aç kalmaktan işyeri büfelerinde yapılan pazarlıklara kadar, günlük “gariplik” duygularıyla daha da kötüleşiyordu.

Yakın zamana kadar, en azından Birleşik Krallık'ta, günlük normalleştirme baskıları, vegan seçeneklere sahip olmayan yemek sipariş sistemlerinden, paylaşılan aile yemeklerinde kolayca vegan yemeklere dönüştürülebilen süpermarket ürünlerinin eksikliğine kadar belirli yeme biçimlerini diğerlerinden daha kolay hâle getiren sosyo-teknik sistemlerle ortaklaşa çalışmıştır. Bu sıradan meseleler,

elbette, belirli etik seçimlere erişimi zorlaştırabilecek ırksallaştırılmış ve sınıflandırılmış eşitsizliklerle ilişkili yapısal kısıtlamaların oldukça dışındadır (Harper, 2012; ayrıca bkz. altıncı ve yedinci bölüm). Bu nedenle, toplumsal baskı ve sistemik kısıtlamalar bir araya gelip vegan beslenme biçimini yalnızca mevcut kültürel normların dışında değil, aynı zamanda bu normlara uyması zor bir şey olarak konumlandırmıştır. Bu zorluklar açıkça gıdayla (veya aslında diğer tüketim biçimleriyle) ilişkilendirilebilecek en büyük sorun olmasa da yine de –geleneksel olarak– veganlığın pratik veya toplumsal açıdan en kolay yol olmadığı gerçeğini dile getirmektedir. Ancak son zamanlarda, işler çarpıcı bir şekilde değişmiş gibi görünüyor.

Vegan olma deneyimini daha kolay, daha erişilebilir ve daha az çatışma eğilimli hâle getirme açısından, vegan gıdanın son zamanlarda popülerleşmesini olumsuz bir şey olarak yorumlamak zordur. Veganlığın ne olduğu ve ne anlama geldiğine dair daha yaygın farkındalıktan, bitki kökenli ürünlere üç veya dört yıl önce bile hayal bile edilemeyecek işyerleri ve zincir gıda satış yerleri gibi bağlamlarda yer verilmesine kadar, erişilebilirlik açısından belirli engeller ortadan kaldırılmaktadır. Başka bir deyişle, veganlığın kendi normalleşmesini destekleyerek, vegan pratiği hakkında daha önceki araştırmalarda tartışılan (örn. Cole, 2008; Stephens Griffin, 2017) normalleştirme baskılarına direnmek için net adımlar atılmaktadır. Yine de bu kitap boyunca anlatıldığı gibi, bu gelişmeler aynı zamanda bir müphemlik kaynağıdır. Vegan *beslenme* pratiği daha erişilebilir hâle getirilirken, veganlık etiğinin ortaya koyduğu insan-hayvan ilişkisinin daha temel sorgulaması için durum böyle değildir.

VEGANLIK ANLATILARINI KARMAŞIKLAŞTIRMAK

Vegan bir beslenme biçimi toplumsal açıdan daha kabul edilebilir ve daha az çatışmacı hâle getirmek kesinlikle olumlu gibi görünebilir ancak –Richard White’in (2018) “aktivist” ve “yaşam tarzı” veganlığı arasındaki ayrımına dönmek gerekirse– şu anda bu süreçler, piyasa

tarafından karşılanan bu ihtiyaçlara yönelik olarak vegan toplulukların eylemliliğinden bir dereceye kadar feragat etmelerini gerektirmektedir. White'ın öne sürdüğü ve bu kitap boyunca da tartıştığı gibi, yaşam tarzı veganlığının bazı önemli potansiyelleri olsa da bu veganlık biçimiyle eleştirmeden angaje olmak hem insan-hayvan ilişkilerine yönelik daha etraflı eleştirileri hem de diğer toplumsal adalet kampanyalarıyla bağlantı kurma girişimlerini baltalayabilir.

A. Breeze Harper'ı (2010a) tekrarlamak gerekirse, “zulümsüz olarak etiketlenen bir ürün, belirli seçeneklere kimin erişebildiği ve kaynakların üretiminde kimin sömürüldüğü dahil olmak üzere, gıda sistemleriyle ilişkili eşitsizlikleri yumuşatıyorsa, etiketin hakkını vermiyor, demektir. Başka bir deyişle (Dominik, 2010 [1997]'den alıntı yapacak olursak) vegan gıda politikaları, özel, ayrıcalıklı insanların diğer varlıklarla nasıl bir ilişkilenebilir girdiğine dair daha temelden bir sorgulamaya giden bir yol sunsa da veganlık kendi içinde bir amaç olarak ele alınırsa, daha kapsamlı konuşmaları da kapatabilir. Bitki kökenli kapitalizmin son zamanlardaki “yeşil hücumu” (Stewart ve Cole, 2020), tam olarak Dominick ve Harper'ın uyarıda bulunduğu tek-konulu siyaset tarzını yürürlüğe koyuyor gibi görünüyor: Tıpkı belirli bitkisel süt markaları (Clay ve diğerleri, 2020) veya İsyankâr Whopper'lar (bkz. yedinci bölüm) etrafındaki gerilimlerde olduğu gibi. Veganlığın, zulümler arasındaki “çok boyutlu” ilişkileri kavramaya yönelik daha anlamlı bir yol olarak işlev görmesi için, bu kavramı daha dar, gıda odaklı, tüketimci terimlerle çerçeveyeleyen girişimlere karşı dikkatli olmak gerekmektedir (Ko, 2019).

Gelgelelim mesele “iyi” aktivist veganlık ile “kötü” ticarileştirilmiş bir yaşam tarzı veya gıda politikası arasındaki basit bir durumdan da ibaret değildir. İşleri özellikle zorlaştıran şey, bir yandan popüler veganlıkların ortaya çıkışının neoliberal piyasa temelli çözümleri merkeze almaya devam edebilmesi, öte yandan bu gelişmelerin belirli demokratikleştirici potansiyellere sahip olmasıdır. Tüm sorunları için, tüketici aktivizminin endişe verici siyasetini ve genellikle “yaşam tarzı aktivizmi” olarak üzeri çizilen uygulamaların karmaşıklığı-

nı kabul etmek önemli görünmektedir (Haenfler, 2004; Littler, 2009; Haneşler ve diğlereri, 2012). Örneğın son araştırmalar, yaşam tarzı aktivizminin bireysel eylemler olarak başlayabileceğini, ancak daha kapsamlı bir değışim için umut taşıyan daha karmaşık, kolektif siyaset biçimleri olarak birleşebileceğini öne sürmektedir (Evans, Welch ve Swaffield, 2017): Görüştüğüm bazı kişiler bunun bitki kökenli gıda bağlamında gerçekleşebileceğini tahmin etmişlerdi.

Postfeminizmle yapılan karşılaştırmalar (yedinci bölüm), ana akım olmasına eşlik eden tüm muğlaklığa rağmen, veganlığın popülerleşmesiyle bağlantılı potansiyellere de işaret etmektedir. Bu kitap boyunca gösterildiğı gibi, yaşam tarzı veganlığı aktivist veganlığı doğrudan yerinden etmez. Bireysel, tüketici güçlenmesini vurgulayan ve radikal değışim potansiyelini baltalayan postvegan bir duyarlılık kesinlikle mevcut olsa da veganlığın diğler daha radikal yinelerleri de mevcuttur. Örneğın, henüz belirlenmemiş potansiyellere sahip olan (bkz. dördüncü bölüm) yeni iklim hareketleriyle ilişkili olarak çevrecilik ve veganlık arasında yeni bağlantılar ortaya çıkmaktadır; öte yandan çoklu tür ilişkilerinin alternatif medya tasvirleri de karnizmi hem ideolojik hem de yapısal temelde sorgulayan hayvan öznelliğinin ifadeleri için bir platform sunmaktadır (Parkinson, 2019; bkz. beşinci bölüm).

Aynı zamanda, etik gıda politikalarının karmaşıklığını kabul ederken, bireysel, tüketici odaklı çözümleri idealize etmemek veya bunların özünde toplumsal dönüşüme yol açtığını varsaymamak da kritik derecede önemlidir. Sadece yaşam tarzı aktivizminin neoliberal ekonomi politikasının talepleriyle sık sık içli dışlı olması yüzünden değıl, veganlık söz konusu olduğunda bu süreçleri mümkün kılan belirli mekanizmalar yüzünden de temkinli olmak gerekir. Yedinci bölümde detaylandırıldığı gibi, kişiselleştirilmiş çözümlerin birincil tehlikesi, diğler olasılıklar pahasına ortaya çıkmasıdır. Beslenme seçimi olarak veganlığın daha apolitik unsurlarının artan egemen konumu, özellikle vegan etiğinin diğler ifadelerini, (postfeminizmin diğler feminist aktivizm biçimleriyle ilişkisi gibi) aşılması gereken marjinal ve kısıtlayıcı bir şey olarak çerçeveler.

Akademik açıdan işlerin epey karmaşılaşması “postveganlık” veya “bitki kökenli kapitalizm”in bu yükselişiyle bağlantılıdır. Çok farklı siyasal yerlerden gelmelerine rağmen, postveganlık söylemleri bazen kültürel teorinin belirli kollarındaki veganlık eleştirileriyle beklenmedik şekillerde iç içe geçmektedir (bkz. üçüncü bölüm). Özellikle posthümanist hayvan çalışmaları, saflık politikasının hiyerarşilerini besleyen elitist bir sınır polisliği modu olarak çerçevelediği aktivist veganlığı eleştirmiştir. Bu eleştirilerin ardından, veganlık araştırmalarında çok sayıda kuramsal (bkz. ikinci bölüm) ve sosyal bilimsel (üçüncü bölüm) araştırma, kendisini veganlığın karmaşılaştırıcı tanımlarının, dünyanın karmaşıklığını reddeden kısıtlayıcı bir şey olarak nitelendirilmesini sorunsallaştırmaya adanmıştır (ayrıca bkz. Tyler, 2018; Hamilton, 2019). Bu çalışmalar, veganlık pratiğini etik karmaşıklığı reddetmek yerine ona giden bir yol olarak ele almış, insan-hayvan zulmünün belirli kültürel bağlamlarda kendini gösterdiği yerleşmiş ve karmaşık veçhelerini anlamaya yönelik bir yol olarak konumlandırılan veganlığın bazı köklü tarihlerini yeniden ortaya koymuştur.

SAFÇI/ESNEK İKİLİĞİNİN ÖTESİNDE

Kısaca (son) bir örneğe dönmek, veganlığın gıdanın ötesine geçen –ve diğer toplumsal adalet hareketleriyle bağlantı kurmaya girişen– etik bir uygulama değil, dünyanın karmaşıklıklarını göz ardı eden bir şey olarak görüldüğü zaman ortaya çıkabilecek gerilimlerin anlaşılmasını açıklamaya yardımcı olabilir ve konuyu, bir umut, daha da karmaşılaştırabilir. 2019’da yemek kitabı yazarı ve aktivist Jack Monroe, bütçesi kısıtlı olanlar için *Vegan(ish)* adlı erişilebilir bir vegan yemek tarifleri koleksiyonu yayımladı. Kitap, Monroe’nun Birleşik Krallık’taki ekonomik kemer sıkma politikasından mustarip olanlar için yarattığı kolay ve erişilebilir tariflere dayanıyordu. Monroe’nun en popüler yemeklerinden bazıları –“c9’lik havuç, kimyon ve barbunya burgerleri” tarifleri gibi– zaten vegandı ve veganlık

siyasetinin, harcanabilir geliri olan basmakalıp orta sınıf tüketici-den daha fazlasına erişilebileceğini ima ediyordu.⁴⁴ Bütçesi kısıtlı olanlar için özel olarak tasarlanmış basit tariflerle *Vegan(ish)* kitabı bu temeller üzerine inşa edilmişti. Yine de tüm bu vaatlere rağmen kitap, vegan topluluğunun bazı üyelerinde dehşet uyandırmıştı. Kitap başlığındaki “ish” eki veganlığı ara sıra denenip bırakılabilecek, esnek bir uygulama gibi gösteriyordu. Monroe özelinde bu eleştiriler temelsiz olsa da (tüm tarifler teknik olarak vegandı), kitabın etrafındaki tartışmalar, veganlığın popülerleşmeyle ortaya çıkan daha “esnek” anlayışlarının tehlikeleri ve potansiyelleri hakkındaki soruları yeniden gündeme getirmeye yardımcı olmaktadır.

Vegan(ish)’in ardından Monroe, *Cooking on a Bootstrap* adlı blogunda, kitabın veganlığa yönelik ima ettiği esnek yaklaşımla ilgili (genellikle sosyal medya aracılığıyla) aldığı çeşitli eleştiriler hakkında şunları söylemişti:

... ne kadar az olursa olsun, hiç kimse bir miktar ayrıcalığa sahip olduğunun söylenmesinden hoşlanmaz. Bazılarının öfkeyle yazmaya başladığı “Ama dünyadaki en fakir beslenme biçimlerinden bazıları vegandır,” yanıtlarını duyar gibiyim. İşte sevgili okuyucu, fark da burada yatar. Yoksul beslenme biçimleri bir seçim değildir. Mali durum, kaynaklar ve erişebilirlik yüzünden et ve süt ürünlerinden yoksun bir beslenme biçimi, bu ürünlere erişimi olup da onları kullanmamayı seçmekle aynı şey değildir (Monroe, 2019).

Önceki bölümlerde tartışıldığı gibi (özellikle bkz. altıncı bölüm), belirli bağlamlarda veganlığı gerçekleştirmeyi zorlaştıran sınıfsal eşitsizlikler, diğer ırksallaştırılmış baskı yapılarıyla da kesişebilir (Harper, 2010b, 2012) ve bu gerilimler, medya söylemleri ve hatta beyaz orta sınıf veganları merkezileştiren veganlık kampanyaları yüzünden durmadan şiddetlenir (Doyle, 2016).

44. Monroe’nun 69’lik barbunya burgeri için bkz. cookingonabootstrap.com/2019/11/01/carrot-kidney-bean-burger-recipe.

Yine de vegan beslenmenin önündeki yapısal engellerin analizinin, veganlığın ne olduğu ve ne anlama geldiği hakkında daha indirgeyici klişelere katkıda bulunmamasını sağlamak önemlidir. Ko'nun da ön plana çıkardığı gibi, veganlık pratiğine yöneltilen, veganlığın insan toplumsal adaletiyle çeliştiği şeklindeki eleştiriler, genellikle veganlığı salt bir beslenme fenomeni olarak kavramaktan kaynaklanır. Veganlığı tamamen bir yemek yeme biçimi olarak çerçevelemek, tartışmaların hayvansal ürünleri ortadan kaldıran bir beslenme biçiminin mevcut gıda sistemlerinin kısıtlamaları dahilinde erişilebilir olup olmadığına indirgenmesi anlamına gelir. Ko için, veganlık pratiğinin bu şekilde çerçevelenmesi ortaya koyduğu daha geniş kapsamlı soruları gölgeleyebilen, kaçırılmış bir fırsattır:

Veganlık çok kurumsallaştığından ve gıda maddelerine zincirlendiğinden, çoğu insanın onu uygun fiyatlı olmayan bir beslenme biçimi olarak çerçeveleyip reddetmesi yaygın hâle gelmiştir. Birinin "Black Lives Matter aktivisti olamam çünkü maliyeti çok yüksek!" veya "Feminist olmak çok pahalı!" dediğini hayal edin. Bu ifadeler, bu hareketlerin nesneler veya tüketimle ilgili değil, değişim yaratmak adına güçlü diyaloglar kurmakla ilgili olduğunu anlayan bizler için açıkça saçmalıktır (2019: 8).

Bu gibi argümanlar üretmenin zorluklarından biri, Ko'nun başka bir yerde de savunduğu gibi, veganlığın daha genel medyatik kurguları yüzünden, veganlık ve diğer toplumsal hareketlerle kurulan analojilerin düşmanca tepkilere sebep olma ihtimalidir (Ko, 2017b: 11). Veganlığı teşvik eden STK'ların kadınlar ve beyaz olmayan insanlar ile hayvanlar arasında duyarsız karşılaştırma yapma geçmişleri (bkz. beşinci bölüm) veganlık hakkında önyargılar yaratmış ve bu da birbirine dolanmış zulümlerin daha karmaşık ve konumlanmış analizlerinin yanlış yorumlanmasına yol açmıştır. Örneğin, önceki alıntıda, Ko'nun mücadeleleri farklı toplumsal hareketlerin merkezinde yer alan kişilerin acılarını doğrudan karşılaştırmadığını, ancak bu hareketlerin belirli toplumsal düzenlemelere (ve bu düzenlemelerin sürdürdüğü baskılara) meydan okuyan "güçlü diyaloglar" başlatma

konusundaki ortak kaygısına işaret ettiğini görmek önemlidir. Veganlığı tüketici, yeme odaklı bir harekettten ziyade “değişim için bir diyalog” olarak anlamak, onu beslenme saflığıyla ilgili ve yalnızca birkaç kişinin erişebileceği bir şeyden, dünya hakkında düşünmenin ve dünyayla ilişki kurmanın bir yoluna dönüştürür (Wright’ın *Vegan Studies Project* ve Quinn ve Westwood’un *Thinking Veganism*, 2018 gibi metinlerde öne sürülen argümanlara benzer şekilde).

Ayrıca kitap boyunca tartışıldığı gibi, insan olmayan hayvanlarla ilgili daha genel söylemleri ve sınıflandırmaları değiştirmek kendi başına yeterli değildir ve bu süreçlerin, gelişen “karşı davranış” biçimlerine dikkat etmek (Wadiwel, 2015) ve ayrıca insan olmayan hayvanlarla birlikte yeni yaşam biçimlerini desteklemek için yeni kurumsal inşalara ve altyapı geliştirmeye yönelik dikkatle birleştirilmeleri gerekir. Alışkanlıkları dönüştürmek zor olsa da Food Not Bombs, protesto kamplarındaki radikal yemek kolektifleri, hayvan barınağı hareketinin belirli kolları ve vegan tarımdaki gelişmeler gibi girişimler, farklı dünyalar inşa etmek için heterojen bir dizi girişim sunmaktadır.

Veganlığın popülerleşmesiyle ilgili önemli bir tehlike, daha radikal kurumlar inşa etme biçimlerinin artık veganlığı desteklemek için gerekli görülmemesidir. Bitki kökenli gıda ürünlerindeki artış potansiyeller taşıyor olabilir, ancak Simon Amstell’in veganlıktan ziyade karnizmin norm dışı olarak çerçevelendiği *Carnage*’ında (bkz. dördüncü bölüm) öne sürülen vizyona doğru kaçınılmaz bir yürüyüşün habercisi gibi görünmemektedir. Bilakis piyasa tarafından sunulan çözümlerin yükselişi, veganlığın herkesin bireysel tercihlerine giderek daha fazla hitap edebilen gıda sistemlerinde diğerleri arasında bir seçenek olarak çerçevelendiği esnekliği merkezileştirmiştir. Bir önceki bölümde değinildiği gibi, bu durum hem insanlara hem de insan olmayan hayvanlara zarar veren sistemleri bireysel tercihe bağlı olarak devre dışı bırakılabilecek bir şey olarak ele aldığı için tehlikeli olmakla kalmaz, aynı zamanda aktif olarak bu sistemlerin kendilerini yeniden üretmelerini sağlar. Star’ın (1991) sözleriyle, bitkisel sütle ürün çeşitlendiren süt fabrikaları ve

“isyankâr” biftek burgerler üreten fast food şirketleri, daha önce direnişçi olan uygulamaların artık sorunsuz bir şekilde standartlaşan gıda altyapılarına uyduurulabileceği anlamına gelmektedir.

Bu nedenle, bu kitapta ötesine geçmeye çalıştığım şey, katı, etik açıdan saf bir veganlık siyaseti anlayışı ile veganlığın önündeki yapısal engelleri tanıyan esnek bir yaklaşım arasındaki açık ayrım duygusudur. Ko’nun (2019) belirttiği gibi, bir yandan esnek, piyasaya dayalı gıda etiği, referans çerçevesini “değişim için diyaloglar”ın önüne geçecek kadar daraltabilir, öte yandan, yaşam tarzı aktivizminin doğrudan kınanması, bu aktivizmin daha sürdürülebilir ve örgütlü siyaset biçimlerine giriş noktası olarak hizmet edebileceği karmaşık yollardan bazılarını gözden kaçırabilir. Bu nedenle, belirli insan-hayvan ilişkilerini yeniden düzenleme taahhüdü olarak veganlığın kesin tanımlarının başarabileceği önemli şeyleri kabul ederken, yapısal eşitsizlikler ve bu eşitsizliklerin veganlık pratiğini nasıl şekillendirebileceği konusunda içgörülü olmak önemlidir. Aynı şekilde, gıda odaklı tüketici veganlığının tehlikelerini, bu veganlığı tamamen reddetmeden eleştirmek de önemlidir.

Yelpazenin bir ucunda veganlığın bir etik biçimi olarak radikal kavramlarının safçı olduğu için reddedildiği, diğer ucunda beslenme biçimi olarak yaşam tarzı veganlığının tamamen apolitik olarak çerçevelendiği kutuplaşmış tartışmaların ötesine geçmek adına, esneklik kavramlarının her iki bağlamda nasıl tasavvur edildiğini sorgulamak faydalı olacaktır. Örneğin, veganlığın önündeki engelleri, *karşı çıkılması* gereken yapısal baskılar olarak gören Sunaura Taylor’ın deyimiyle (2017: 13) “veganlığın toplumsal modeli” ile, bunun yerine yapısal değişimden *kaçmak* için tüketiciler adına etik esneklik çağrılarını kullanan piyasalaştırılmış bir esneklikçilik kavramı arasında bir fark vardır.

Burada yapıya yapılan vurgu son derecede önemlidir; Cole’un (2014) işaret ettiği gibi Vegan Society’nin yaptığı erken dönem tanımlar, hayvansal ürünleri ortadan kaldırmakla ilgili olarak “pratik ve mümkün olan her yerde” terminolojisini kullanmıştır. Bu ifade, (belirli bir şeyi yemek veya belirli bir uygulamayı yapmak istiyor-

sanız, hayvanlara, insanlara ve çevreye verilen zararın geçici olarak parantez içine alınabileceğini gösteren) bireysel seçime atıfta bulunmak için değil, daha ziyade belirli bağlamlarda bu seçimleri yapma kapsamını baltalayan yapısal zorluklarla bağlantılı olarak kullanılır. Bu “pratik ve mümkün” anlayışına göre veganlığı zor kılan şey, hayvanlarla ilişki kurmamızın yolları olan tarımsal ve endüstriyel sistemler içinde uygulanacak olmasıdır zira bu toplumda yaşamının hiçbir yolu kişiyi bu ilişkilere karışmaktan muaf tutmaz. Sosyo-tek-nik sistemlere yeniden vurgu yapmak, veganlığın dünyayı dolaşmanın yararlı bir yolu olarak işlevini ve etik anlamını yitirdiği anlamına gelen “seçim” söylemine inmeden ve belirli etik seçimleri zorlaştıran yapısal engelleri kabul ederek, veganlıkla ilgili dışlayıcı anlatılara direnme ihtiyacını ön plana çıkarmak açısından önemlidir.

Biraz farklı bir şekilde ifade edersek, vegan beslenme önünde-ki engelleri tanımak önemli olmakla birlikte, “pratik ve mümkün”ün ne anlama geldiğini, bu amacı sorunsallaştıracak yapısal engelleri kabul eden etik bir amaç olarak hareket etmek yerine bireysel seçime atıfta bulunacak şekilde genişletmemek de önemlidir. Dünya karmaşık bir yerdir ve etik uygulamanın hassas ve bağlama özgü olması gerekir ama veganlık hâlâ Donna Haraway’ın dediği gibi “hem yüksek sesli bir hayır hem de olumlayıcı bir siyaset”tir. (2017: 56). Veganlık etiği, insanlar ve insan olmayan hayvanlarla önceden var olan pek çok ilişki biçiminin neden olduğu ezici zararlarla ilgili öne sürdüğü sorularla ilgilenmeden, isteğe bağlı bir ekstra olarak ele alınırsa bu işlev bozulur. Başka bir deyişle, şu anki tehlike bireysel tüketim seçimini ve esnekliğini engellediği için önceki veganlık ifadelerinin aşırı sert ve ahlakçı olarak gösterildiği postfeminizm mekanizmalarına (bkz. yedinci bölüm) benzemektedir: ki bu, kolektif değişimin daha sürdürülebilir biçimlerini ifade etmede değerli olan kavramsal araçları ve siyasal uygulama biçimlerini karalayan bir çerçevelemedir.

Tüm bu tehlikeler arasında, bir umut notuyla sonlandırmak istiyorum. Görüştüğüm insanlar arasında, veganlığın artan popü-larliğinin sorunları, ikircikliliği ve muğlaklığı sürekli dile getirilse

de kalıcı bir umut duygusu da hep vardı. Benny'nin (24 yıldır vegan) dediği gibi: "Bu, uzun süredir uğruna savaştığımız ve umduğumuz dünyanın doğuşu ve sırf bunca zamandır tam hayal ettiğimiz gibi görünmediği için, fazla sahiplenici olmamız doğru değil." Veganlık araştırmalarının yanı sıra, Veganlık Çalışmaları (Wright, 2015, 2018, 2019) ve yaşanan ortak zulümlere ilişkin "çok boyutlu" anlayışlar (Ko, 2019) güç kazandıkça, veganlık pratiğinin bir beslenme biçiminden daha fazlası olarak hizmet etmek için umut verici kavramsal ve siyasal potansiyelini, veganlığın popülerleşmesine rağmen ve popülerleşmesi sayesinde güçlenen potansiyelini koruyup korumayacağına dair soruların peşine düşmeyi sürdürmek değerli görünüyor.

KAYNAKÇA

- Aavik, K. (2019a). "Institutional Resistance to Veganism: Constructing Vegan Bodies as Deviant in Medical Encounters in Estonia." *Health*: 1363plec459319860571.
- . (2019b). "The Rise of Veganism in Post-socialist Europe: Making Sense of Emergent Vegan Practices and Identities in Estonia." L. Wright (ed.). *Through a Vegan Studies Lens: Textual Ethics and Lived Activism*, 146–64. Reno: University of Nevada Press.
- Activist History Review ed. (2020). "Anti-Carceral Veganism Webinar." *Activist History Review*, Erişim Adresi: [activisthistory.com /2020/06/29/anti-carceral-veganism-webinar](http://activisthistory.com/2020/06/29/anti-carceral-veganism-webinar)
- Adams, C. J. (2018). *Protest Kitchen*. Newburyport: Conari Press.
- . (2006). "An Animal Manifesto Gender, Identity, and Vegan-feminism in the Twenty-first Century," Röportaj: T. Tyler. *Parallax*, 12(1): 120–8.
- . (2000). *The Sexual Politics of Meat: A Feminist Vegetarian Critical Theory*. New York: Continuum.
- Adams, C. J. ve Calarco, M. (2016). "Derrida and the Sexual Politics of Meat." A. Potts (ed.). *Meat Culture*, 31–53. Boston: Brill.
- Adams, C. J. ve Gruen, L., ed. (2014). "Introduction." *Ecofeminism: Feminist Intersections with Other Animals and the Earth*, 1–36. New York: Bloomsbury Publishing USA.
- Ahmed, S. (2017). *Living a Feminist Life*. Durham, NC: Duke University Press.
- . (2014). *Cultural Politics of Emotion*, 2. Basım. Edinburgh: Edinburgh University Press.
- Ahuja, N. (2021). "Oh Phooka: Beef, Milk, and the Framing of Animal Cruelty in Late Colonial Bengal." S. Chatterjee ve B. Subramaniam (ed.). *Meat! A Transnational Analysis*, 213–40. Durham, NC: Duke University Press.
- Alaimo, S. (2016). *Exposed: Environmental Politics and Pleasures in Posthuman Times*. Minneapolis: University of Minnesota Press.
- Alloun, E. (2020). "Veganwashing Israel's Dirty Laundry? Animal Politics and Nationalism in Palestine-Israel." *Journal of Intercultural Studies*, 41(1): 24–41.
- . (2018). "'That's the Beauty of It, It's Very Simple!' Animal Rights and Settler Colonialism in Palestine-Israel." *Settler Colonial Studies*, 8(4): 559–74.
- Almiron, N., Cole, M. ve Freeman, C. P. (2018). "Critical Animal and Media Studies: Expanding the Understanding of Oppression in Communication Research." *European Journal of Communication*, 33(4): 367–80.
- . (2016). *Critical Animal and Media Studies: Communication for Nonhuman*

- Animal Advocacy*. Abingdon, Oxon: Routledge.
- Ambedkar, B. R. (2020). *Beef, Brahmins, and Broken Men: An Annotated Critical Selection from The Untouchables*. New York: Columbia University Press.
- Anarchist Teapot (ND). *Feeding the Masses*. London: Active Distribution.
- Animal Equality (ND). "iAnimal," *Animal Equality*. Erişim Adresi: ianimal.uk
- . (2016). [YouTube Videos] *iAnimal: Pig Farms in 160 Degrees*. Erişim Adresi: youtu.be/X11LIG7P3ME.
- Anon (2004). *Beasts of Burden*. Londra: Active Distribution.
- Appia, V. (2018). "Esther the Wonder Pig is Officially Cancer Free – Which is Good Because it Would've Been Illegal to Give Her Chemo." *Toronto Star*, 12 Eylül. Erişim Adresi: thestar.com/news/gta/2018/09/12/esther-the-wonder-pig-is-officially-cancer-free-which-is-good-because-it-wouldve-been-illegal-to-give-her-chemo.html.
- Arcari, P. (2020). *Making Sense of Food Animals*. Singapur: Palgrave Macmillan.
- Avieli, N. ve Markowitz, F. (2018). "Slavery Food, Soul Food, Salvation Food: Veganism and Identity in the African Hebrew Israelite Community." *African and Black Diaspora: An International Journal*, 11(2): 205–20.
- Babe. (1995). [Film] Yön. C. Noonan. Los Angeles: Universal Pictures.
- Ball, T. (2019). "Animal Rebellion: Traders Welcome Vegan Activists Occupying Smithfield Meat Market," *The Times*, 8 Ekim. Erişim Adresi: thetimes.co.uk/article/vegan-activists-occupy-london-meat-market-wxnjkbzls
- Banet-Weiser, S. (2018). *Empowered: Popular Feminism and Popular Misogyny*. Durham, NC: Duke University Press.
- Bao, H. (2020). *Queer China: Lesbian and Gay Literature and Visual Culture under Postsocialism*. Londra: Routledge.
- Batt, E. (1964). "Why Veganism," *Candid Hominid*. Erişim Adresi: candidhominid.com/p/why-veganism.html
- Barad, K. (2007). *Meeting the Universe Halfway*. Durham, NC: Duke University Press.
- Barnard, T. ve Kramer, S. (2002). *Garden of Vegan*. Vancouver: Arsenal Pump Press.
- . (1999). *How It All Vegan*. Vancouver: Arsenal Pump Press.
- Barstow, G. (2017). *Food of Sinful Demons: Meat, Vegetarianism, and the Limits of Buddhism in Tibet*. New York: Columbia University Press.
- BBC Food. (2020). "Vegan v. Flexitarian – Which Will Save the Planet?" *BBC Food*. Erişim Adresi: bbc.co.uk/food/articles/vegan_vs_flexitarian

- BBC News. (2006). "Turkey Cruelty Workers Sentenced." *BBC News Online*, 7 Eylül. Erişim Adresi: [news.bbc.co.uk/2/hi/uk_news/england/norfolk/5323190.stm](https://www.bbc.co.uk/2/hi/uk_news/england/norfolk/5323190.stm)
- Becerril, M. W. (2018). "Invisibilise This: Ocular Bias and Ablist Metaphors in Anti-Oppressive Discourse." *Feminist Review*, 120(1): 130-4.
- Bekhechi, M. (2013). "Eating Quinoa May Harm Bolivian Farmers, But Eating Meat Harms Us All," *The Guardian*, 22 Ocak. Erişim Adresi: [theguardian.com/commentisfree/2013/jan/22/quinoa-bolivian-farmers-meat-eaters-hunger](https://www.theguardian.com/commentisfree/2013/jan/22/quinoa-bolivian-farmers-meat-eaters-hunger)
- Belcourt, B. R. (2015). "Animal Bodies, Colonial Subjects: (Re)Locating Animality in Decolonial Thought." *Societies*, 5(1): 1-11.
- Berry, M., Garcia-Blanco, I. ve Moore, K. (2016). *Press Coverage of the Refugee and Migrant Crisis in the EU: A Content Analysis of Five European Countries*. Proje Raporu. Cenevre: United Nations High Commissioner for Refugees. Erişim Adresi: [unhcr.org/protection/operations/56bb369c9/press-coverage-refugee-migrant-crisis-eu-content-analysis-five-european.html](https://www.unhcr.org/protection/operations/56bb369c9/press-coverage-refugee-migrant-crisis-eu-content-analysis-five-european.html)
- Best, S. (2009). "The Rise of Critical Animal Studies: Putting Theory into Action and Animal Liberation into Higher Education." *Journal for Critical Animal Studies*, 7(1): 9-52.
- Best, S., Nocella, A. J., Kahn, R., Gigliotti, C. ve Kemmerer, L. (2007). "Introducing Critical Animal Studies." *Journal for Critical Animal Studies*, 5(1): 4-5.
- Bhopal, K. (2018). *White Privilege: The Myth of a Post-racial Society*. Bristol: Policy Press.
- Black Fish*. (2013). [Film] Yön. G. Cowperthwaite. New York: Magnolia Pictures.
- Blanchette, A. (2020). *Porkopolis: American Animality, Standardized Life, and the Factory Farm*. Durham, NC: Duke University Press.
- Blythman, J. (2013). "Can Vegans Stomach the Unpalatable Truth About Quinoa?" *The Guardian*, 16 Ocak. Erişim Adresi: [theguardian.com/commentisfree/2013/jan/16/vegans-stomach-unpalatable-truth-quinoa](https://www.theguardian.com/commentisfree/2013/jan/16/vegans-stomach-unpalatable-truth-quinoa)
- Boisseron, B. (2019). "Why Animal Studies Must Be Antiracist." Röportaj: B. Fielder, *Edge Effects*, 26 Mart. Erişim Adresi: edgeeffects.net/afro-dog-benedicte-boisseron.
- Boisseron, B. (2018). *Afro-Dog: Blackness and the Animal Question*. New York: Columbia University Press.
- Bourdieu, P. (2008). *Outline of a Theory of Practice*. Cambridge: Cambridge University Press.

- Bowker, G. C. ve Star, S. L. (2000). *Sorting Things Out: Classification and Its Consequences*. Cambridge, MA: MIT Press.
- Braidotti, R. (2016). "Posthuman Critical Theory." D. Banerji ve M. Paranjape (ed.). *Critical Posthumanism and Planetary Futures*, 13–32. Yeni Delhi: Springer.
- Braidotti, R. (2013). *The Posthuman*. Londra: Polity.
- Braun, V. ve Carruthers, S. (2020). "Working at Wellness: A Critical Analysis of Vegan Vlogs." D. Lupton ve Z. Feldman (ed.). *Digital Food Cultures*, 82–96. Londra: Routledge.
- Brown, G., Feigenbaum, A., Frenzel, F. ve McCurdy, P., ed. (2017). *Protest Camps in International Context: Spaces, Infrastructures and Media of Resistance*. Bristol: Policy Press.
- Brown, G. ve Pickerill, J. (2009). "Space for Emotion in the Spaces of Activism" *Emotion, Space and Society*, 2(1): 24–35.
- Brueck, J. F. (2019). *Veganism of Color: Decentering Whiteness in Human and Nonhuman Liberation*. Milton Keynes: Sanctuary Books.
- . (2017). *Veganism in an Oppressive World*. Milton Keynes: Sanctuary Books.
- Brueck, J. F. ve McNeill, Z. Z. (2020). *Queer and Trans Voices: Achieving Liberation through Consistent Anti-Oppression*. Milton Keynes: Sanctuary Books.
- Bull, A. ve Allen, K. (2018). "Introduction: Sociological Interrogations of the Turn to Character." *Sociological Research Online*, 23(2): 392–8.
- Butler, J. (2013). "For White Girls Only? Postfeminism and the Politics of Inclusion." *Feminist Formations*, 25(1): 35–58.
- Calarco, M. (2014). "Being Toward Meat: Anthropocentrism, Indistinction, and Veganism." *Dialectical Anthropology*, 38(4): 415–29.
- . (2008). *Zoographies: The Question of the Animal from Heidegger to Derrida*. New York: Columbia University Press.
- Callon, M. (1984). "Some Elements of a Sociology of Translation: Domestication of the Scallops and the Fishermen of St Brieuc Bay." J. Law (ed.). *Power, Action and Belief? A New Sociology of Knowledge?* 196–223. Londra: Routledge.
- Carey, J. (2016). "Veganism and the Politics of Nostalgia." J. Castricano ve R. R. Simonsen (ed.). *Critical Perspectives on Veganism*, 245–60. Basingstoke: Palgrave Macmillan.
- Carnage. (2017). [TV programı] Yön. S. Amstell, BBC iPlayer, 19 Mart. Erişim Adresi:

- bbc.co.uk/programmes/p04sh6zg.
- Carolan, M. (2011). *Embodied Food Politics*. Londra: Routledge.
- Carrigan, M. (2017). "Revisiting 'The Myth of the Ethical Consumer': Why Are We Still Not Ethical Shoppers?" *Journal of Consumer Ethics*, 1(1): 11–21.
- Carter, B. ve Charles, N. (2018). "The Animal Challenge to Sociology." *European Journal of Social Theory*, 21(1): 79–97.
- Cassidy, A. (2019). *Vermin, Victims and Disease: British Debates over Bovine Tuberculosis and Badgers*. Londra: Palgrave Macmillan.
- Castricano, J., ed. (2008). *Animal Subjects: An Ethical Reader in a Posthuman World*. Waterloo: Wilfrid Laurier University Press.
- Castricano, J. ve Simonsen, R. R., ed. (2016). *Critical Perspectives on Veganism*. Basingstoke: Palgrave Macmillan.
- Chatterjee, S. ve Subramaniam, B. (2021). *Meat! A Transnational Analysis*. Durham, NC: Duke University Press.
- Chatterton, P. ve Pickerill, J. (2010). "Everyday Activism and the Transitions Towards Post-Capitalist Worlds." *Transactions of the Institute of British Geographers*, 35(4): 475–90.
- Cherry, E. (2015). "I Was a Teenage Vegan: Motivation and Maintenance of Lifestyle Movements." *Sociological Inquiry*, 85(1): 55–74.
- . (2010). "Shifting Symbolic Boundaries: Cultural Strategies of the Animal Rights Movement." *Sociological Forum*, 25(3): 450–75.
- . (2006). "Veganism as a Cultural Movement: A Relational Approach." *Social Movement Studies*, 5(2): 155–70.
- Chilvers, D. (2016). "Cowspiracy: Stampeding in the Wrong Direction?" *New Internationalist*, 10 Şubat. Erişim Adresi: newint.org/blog/2016/02/10/cowspiracy-stampeding-in-the-wrong-direction
- Clark, A., Bottom, K. ve Copus, C. (2008). "More Similar Than They'd Like to Admit? Ideology, Policy and Populism in the Trajectories of the British National Party and Respect." *British Politics*, 3(4): 511–34.
- Clark, D. (2004). "The Raw and the Rotten: Punk Cuisine." *Ethnology*, 43(1): 19–31.
- Clarke, A. ve Haraway, D., ed. (2018). *Making Kin Not Population: Reconceiving Generations*. Chicago: Prickly Paradigm Press.
- Clay, N., Sexton, A. E., Garnett, T. ve Lorimer, J. (2020). "Palatable Disruption: the Politics of Plant Milk" *Agriculture and Human Values*, 37: 945–962.

- Cloake, F. (2018). "Forget M&S's £2.50 'Cauliflower Steak': Here's How to Make Your Own." *The Guardian*, 10 Ocak. Erişim Adresi: theguardian.com/lifeandstyle/shortcuts/2018/jan/10/forget-mss-250-cauliflower-steak-heres-how-to-make-your-own
- Cole, M. (2014). "'The Greatest Cause on Earth': The Historical Formation of Veganism as an Ethical Practice." N. Taylor ve R. Twine (ed.). *The Rise of Critical Animal Studies, from the Margins to the Center*, 203–24. Londra ve New York: Routledge.
- . (2008). "Asceticism and Hedonism in Research Discourses of Veganism." *British Food Journal*, 110(7): 706–16.
- Cole, M. ve Morgan, K. (2011). "Vegaphobia: Derogatory Discourses of Veganism and the Reproduction of Speciesism in UK National Newspapers." *The British Journal of Sociology*, 62(1): 134–53.
- Cole, M. ve Stewart, K. (2016). *Our Children and Other Animals: The Cultural Construction of Human-Animal Relations in Childhood*. Londra: Routledge.
- Collard, R.-C. (2014). "Putting Animals Back Together, Taking Commodities Apart." *Annals of the Association of American Geographers*, 104(1): 151–65.
- Collins, P. H. (2019). *Intersectionality as Critical Social Theory*. Durham, NC: Duke University Press.
- . (2015). "Intersectionality's Definitional Dilemmas." *Annual Review of Sociology*, 41: 1–20.
- Compassion in World Farming (2015). "Ask this Factory Farmer Anything." *Compassion in World Farming UK*, 12 Şubat. Erişim Adresi: ciwf.org.uk/news/2015/02/ask-this-factory-farmer-anything-fi.
- Coulter, K. (2016). *Animals, Work, and the Promise of Interspecies Solidarity*. New York: Palgrave Macmillan.
- Cowspiracy: The Sustainability Secret*. (2014). [Film] Yön. K. Anderson ve K. Kuhn. Los Angeles: AUM Films/First Spark Media.
- Crane, C., Walter, D. ve Jenkins, S. (2018). *Happily Ever Esther: Two Men, a Wonder Pig, and Their Life-Changing Mission to Give Animals a Home*. New York: Grand Central Publishing.
- Crenshaw, K. (2017). "Kimberlé Crenshaw on Intersectionality, More than Two Decades Later." *Columbia Law School* (blog). 8 Haziran. Erişim Adresi: law.columbia.edu/news/archive/kimberle-crenshaw-intersectionality-more-two

decades-later

- . (1997). "Color-blind Dreams and Racial Nightmares: Reconfiguring Racism in the Post-civil Rights Era." T. Morrison ve C. Brodsky LaCour (ed.). *Birth of a Nation/Hood: Gaze, Script and Spectacle in the O.J. Simpson Trial*, 97–168. Pantheon: New York.
- . (1989). "Demarginalizing the Intersection of Race and Sex: Black Feminist Critique of Antidiscrimination Doctrine, Feminist Theory and Antiracist Politics." *University of Chicago Legal Forum*, 1989: 139–68.
- Cudworth, D. E. ve Hobden, D. S. (2013). *Posthuman International Relations: Complexity, Ecologism and Global Politics*. Londra: Zed Books.
- Cudworth, E. (2014). "Beyond Speciesism: Intersectionality, Critical Sociology and the Human Domination of Other Animals." N. Taylor ve R. Twine (ed.). *The Rise of Critical Animal Studies, from the Margins to the Center*, 19–35. Londra ve New York: Routledge.
- . (2011). *Social Lives with Other Animals: Tales of Sex, Death and Love*. Basingstoke: Palgrave Macmillan.
- Dean, M. (2014). "You Are How You Eat? Femininity, Normalization, and Veganism as an Ethical Practice of Freedom." *Societies*, 4(2): 127–47.
- Deckha, M. (2012). "Toward a Postcolonial, Posthumanist Feminist Theory: Centralizing Race and Culture in Feminist Work on Nonhuman Animals." *Hypatia*, 27(3): 527–45.
- Deckha, M. (2010). "The Subhuman as a Cultural Agent of Violence." *Journal for Critical Animal Studies*, 8(3): 28–51.
- Deckha, M. (2008a). "Intersectionality and Posthumanist Visions of Equality." *Wisconsin Journal of Law Gender & Society*, 23: 249–68.
- Deckha, M. (2008b). "Disturbing Images: PETA and the Feminist Ethics of Animal Advocacy." *Ethics and the Environment*, 13(2): 35–76.
- Dell'Aversano, C. (2010). "The Love Whose Name Cannot be Spoken: Queering the Human-Animal Bond." *Journal for Critical Animal Studies* VIII(1/2): 73–125.
- DeLuca, K. (1999). *Image Politics: The New Rhetoric of Environmental Activism*. Londra: Routledge.
- DeMello, M. (2018). "Online Animal (Auto-)Biographies: What Does it Mean When We 'Give Animals a Voice?'" A. Krebber ve M. Roscher (ed.). *Animal Biography*, 243–60. Basingstoke: Palgrave Macmillan.

- . (2012). *Animals and Society: An Introduction to Human-Animal Studies*. New York: Columbia University Press.
- Derrida, J. (2008). *The Animal That Therefore I Am*, Çev. D. Wills. New York: Fordham.
- Despret, V. (2016). *What Would Animals Say If We Asked the Right Questions?* Minneapolis: University of Minnesota Press.
- . (2013). "Responding Bodies and Partial Affinities in Human-Animal Worlds." *Theory, Culture & Society*, 30(7-8): 51-76.
- . (2006). "Sheep Do Have Opinions." B. Latour ve P. Weibel (ed.). *Making Things Public: Atmospheres of Democracy*, 360-70. Cambridge, MA: MIT Press.
- . (2004). "The Body We Care For: Figures of Anthrozo-Genesis." *Body & Society*, 10(2-3): 111-34.
- Despret, V. ve Meuret, M. (2016). "Cosmoecological Sheep and the Arts of Living on a Damaged Planet." *Environmental Humanities*, 8(1): 24-36.
- Dickstein, J., Dutkiewicz, J., Guha-Majumdar, J. ve Winter, D. R. (2020). "Veganism as Left Praxis." *Capitalism Nature Socialism*, doi.org/10.1080/10455752.2020.1837895
- Doherty, B., de Moor, J. ve Hayes, G. (2018). "The 'New' Climate Politics of Extinction Rebellion," *Open Democracy*, 27 Kasım. Erişim Adresi: opendemocracy.net/en/new-climate-politics-of-extinction-rebellion
- Dominick, B. (2010 [1997]). *Veganism and Social Revolution. Republished Anarchist Library*. Erişim Adresi: theanarchistlibrary.org/library/brian-a-dominick-animal-liberation-and-social-revolution
- Donaldson, S. ve Kymlicka, W. (2015). "Farmed Animal Sanctuaries: The Heart of the Movement." *Politics and Animals*, 1(1): 50-74.
- . (2011). *Zoopolis: A Political Theory of Animal Rights*. Oxford: Oxford University Press.
- Donovan, J. ve Adams, C. J., eds. (2007). *The Feminist Care Tradition in Animal Ethics: A Reader*. New York: Columbia University Press.
- Downey, J. ve Fenton, N. (2003). "New Media, Counter Publicity and the Public Sphere." *New Media & Society*, 5(2): 185-202.
- Doyle, J. (2016). "Celebrity Vegans and the Lifestyling of Ethical Consumption." *Environmental Communication*, 10(6): 777-90.
- Dutkiewicz, J. ve Dickstein, J. (2021) "The Ism in Veganism: The Case for a Minimal, Practice-based Definition." *Food Ethics*, 6(2): 1-19.

- Earthlings*. (1995). [Film] Yön. S. Monson. Burbank: Nation Earth Films.
- EAT-Lancet Commission (2019). *Summary Report of the Eat-Lancet Commission*.
Erişim Adresi: eatforum.org/eat-lancet-commission/eat-lancet-commission-summary-report.
- Eating Animals*. (2017). [Film] Yön. C.D. Quinn. Los Angeles: Big Star Pictures.
- Eisenman, S. F. (2016). "The Real 'Swinish Multitude'" *Critical Inquiry*, 42(2): 339–73.
- Elston, M. A. (1987). "Women and Anti-vivisection in Victorian England, 1870–1900." N. A. Rupke (ed.). *Vivisection in Historical Perspective*, 259–87. New York: Routledge.
- Esther the Wonder Pig. (2019). "About." *Esther the Wonder Pig*. Erişim Adresi: estherthewonderpig.com/about
- Evans, D., Welch, D. ve Swaffield, J. (2017). "Constructing and Mobilizing 'The Consumer': Responsibility, Consumption and the Politics of Sustainability." *Environment and Planning A*, 49(6): 1396–412.
- FAO. (2018). "World Livestock: Transforming the Livestock Sector through the Sustainable Development Goals," Rome. Licence: CC BY-NC-SA 3.0 IGO. Erişim Adresi: fao.org/3/CA1201EN/ca1201en.pdf.
- Fegitz, E. ve Pirani, D. (2018). "The Sexual Politics of Veggies: Beyoncé's 'Commodity Veganism'" *Feminist Media Studies*, 18(2): 294–308.
- Feigenbaum, A., Frenzel, F. ve McCurdy, P. (2013). *Protest Camps*. Londra: Zed Books.
- Festinger, L. (1957). *A Theory of Cognitive Dissonance*. Evanston: Row, Peterson.
- Fisher, M. (2009). *Capitalist Realism*. Ropley, Hants: O Books.
- Fiske, J. (2010). *Introduction to Communication Studies*. Londra: Routledge.
- Fitzgerald, A. J. (2010). "A Social History of the Slaughterhouse: From Inception to Contemporary Implications." *Human Ecology Review*, 17(1): 58–69.
- Fitzgerald, A. J. ve Taylor, N. (2014). "The Cultural Hegemony of Meat and the Animal Industrial Complex." N. Taylor ve R. Twine (ed.). *The Rise of Critical Animal Studies, from the Margins to the Center*, 165–82. Londra ve New York: Routledge.
- Fitzgerald, D. ve Callard, F. (2015). "Social Science and Neuroscience Beyond Interdisciplinarity: Experimental Entanglements." *Theory, Culture & Society*, 32(1): 3–32.
- Flail, G. J. (2011). "Why 'Flexitarian' Was a Word of the Year." *International Journal of Humanities and Social Science*, 1(12): 83–92.
- Flynn, M. ve Hall, M. (2017). "The Case for a Victimology of Nonhuman Animal

- Harms." *Contemporary Justice Review*, 20(3): 299–318.
- Fox, N. J. ve Alldred, P. (2016). *Sociology and the New Materialism: Theory, Research, Action*. Londra: Sage.
- Fraiman, S. (2012). "Pussy Panic versus Liking Animals: Tracking Gender in Animal Studies." *Critical Inquiry*, 39(1): 89–115.
- Francis, S. (2019). "Animal Rebellion Blockade Smithfield Market," *BBC News*, 8 Ekim. Erişim Adresi: bbc.co.uk/news/uk-england-london-49976197.
- Freedman, R. ve Barnouin, K. (2010 [2005]). *Skinny Bitch*. Philadelphia: Running Press.
- . (2007). *Skinny Bitch in the Kitch*. Philadelphia: Running Press.
- Freeman, J. (1984). "The Tyranny of Structurelessness." J. Freeman ve C. Levine (ed.). *Untying the Knot: Feminism, Anarchism and Organisation*, 5–16. Whitechapel: Dark Star and Rebel Press.
- French, R. (1975). *Antivivisection and Medical Science in Victorian Society*. Princeton, NJ: Princeton University Press.
- Gaard, G. (2011). "Ecofeminism Revisited: Rejecting Essentialism and Re-placing Species in a Material Feminist Environmentalism." *Feminist Formations*, 23(2): 26–53.
- . (2002). "Vegetarian Ecofeminism: A Review Essay." *Frontiers: A Journal of Women Studies*, 23(3): 117–46.
- Gambert, I. (2019). "Got Mylk? The Disruptive Possibilities of Plant Milk." *Brooklyn Law Review*, 84(3): 801–71.
- Gambert, I. ve Linné, T. (2018a). "How the Alt-right Uses Milk to Promote White Supremacy." *The Conversation*, 26 Nisan. Erişim Adresi: theconversation.com/how-the-alt-right-uses-milk-to-promote-white-supremacy-94854
- Gambert, I. ve Linné, T. (2018b). "From Rice Eaters to Soy Boys: Race, Gender, and Tropes of 'Plant Food Masculinity'" *Animal Studies Journal*, 7(2): 129–79.
- Game Changers (2019). "The Game Changers" *Game Changers Movie*. Link: gamechangersmovie.com/team
- Game Changers, The* (2018). [Film] Yön. L. Psihoyos. US: ReFuel Productions.
- Ganesan, R. (2017). "Vegan Misappropriations of Hinduism." J. F. Brueck (ed.). *Veganism in an Oppressive World*, 61–8. Milton Keynes: Sanctuary Books.
- Garlick, B. (2015). "Not All Dogs Go to Heaven, Some Go to Battersea: Sharing Suffering and the 'Brown Dog Affair'" *Social and Cultural Geography*, 16(7): 798–820.

- Geier, T. (2017). *Meat Markets: The Cultural History of Bloody London*. Edinburgh: Edinburgh University Press.
- George, K. P. (2000). *Animal, Vegetable, or Woman? A Feminist Critique of Ethical Vegetarianism*. New York: SUNY Press.
- . (1994). "Should Feminists be Vegetarians?" *Signs: Journal of Women in Culture and Society*, 19(2): 405–34.
- Giles, D. B. (2018). "Abject Economies, Illiberal Embodiment, and the Politics of Waste." V. Lawson ve S. Elwood (ed.). *Relational Poverty Politics: (Un) Thinkable Forms, Struggles, Possibilities*, 113–30. Athens: University of Georgia Press.
- Gill, R. (2017). "The Affective, Cultural and Psychic Life of Postfeminism: A Postfeminist Sensibility 10 Years On." *European Journal of Cultural Studies*, 20(6): 606–26.
- Gill, R. (2007). "Postfeminist Media Culture: Elements of a Sensibility." *European Journal of Cultural Studies*, 10(2): 147–66.
- Gill, R. ve Orgad, S. (2018). "The Amazing Bounce-backable Woman: Resilience and the Psychological Turn in Neoliberalism" *Sociological Research Online*, 23(2): 477–95.
- Gillespie, K. (2018). *The Cow with Ear Tag #1389*. Chicago: University of Chicago Press.
- . (2017). "Feminist Food Politics." J. S. Parreñas (ed.). *Gender: Animals, Macmillan Interdisciplinary Handbooks*, 149–63. Farmington Hills, MI: Palgrave Macmillan.
- . (2011). "How Happy is your Meat? Confronting (Dis)connectedness in the 'Alternative' Meat Industry." *The Brock Review*, 12(1): 100–28.
- Gillespie, K. ve Collard R-C. (2015). *Critical Animal Geographies: Politics, Intersections and Hierarchies in a Multispecies World*. New York: Routledge.
- Gillespie, K. ve Narayanan, Y. (2020). "Animal Nationalisms: Multispecies Cultural Politics, Race, and the (Un)Making of the Settler Nation-State." *Journal of Intercultural Studies*, 40(1): 1–7.
- Gilroy, P. (1991). "There Ain't No Black in the Union Jack": *The Cultural Politics of Race and Nation*. Chicago: University of Chicago Press.
- Ginn, F. (2014). "Sticky Lives: Slugs, Detachment and More-than-human Ethics in the Garden." *Transactions of the Institute of British Geographers*, 39(4): 532–44.
- Giraud, E. (2019). *What Comes After Entanglement? Activism, Anthropocentrism and an Ethics of Exclusion*. Durham, NC: Duke University Press.

- . (2018). "Displacement, 'Failure' and Friction: Tactical Interventions in the Communication Ecologies of Anti-capitalist Food Activism." T. Schneider, K. Eli, C. Dolan and S. Uljaszek (ed.). *Digital Food Activism*, 130–50. Londra: Routledge.
- . (2015). "Practice as Theory: Learning from Food Activism and Performative Protest." K. Gillespie ve R.-C. Collard (ed.). *Critical Animal Geographies: Politics, Intersections and Hierarchies in a Multispecies World*, 36–53. New York: Routledge.
- . (2013a). "'Beasts of Burden': Productive Tensions Between Haraway and Radical Animal Rights Activism." *Culture, Theory and Critique*, 54(1): 102–20.
- . (2013b). "Veganism as Affirmative Biopolitics." *PhaenEx*, 8(2): 47–79.
- Giraud, E. ve Hollin, G. (2016). "Care, Laboratory Beagles and Affective Utopia." *Theory, Culture & Society*, 33(4): 27–49.
- Giraud, E., Hollin, G., Potts, T. ve Forsyth, I. (2018). "A Feminist Menagerie." *Feminist Review*, 118(1): 61–79.
- Glabau, D. (2017). "Feminists Write the Anthropocene: Three Tales of Possibility in Late Capitalism." *Journal of Cultural Economy*, 10(6): 541–8.
- Glasser, C. L. (2011). "Tied Oppressions: An Analysis of How Sexist Imagery Reinforces Speciesist Sentiment." *The Brock Review*, 12(1): 51–68.
- Glasser, C. S. (2014). "The Radical Debate: A Straw Man in the Movement?" In N. Taylor and R. Twine (eds.). *The Rise of Critical Animal Studies: From the Margins to the Centre*. London: Routledge.
- Goldberg, D. T. (2015). *Are We All Postracial Yet?* Maldon: John Wiley & Sons.
- . (2009). *The Threat of Race: Reflections on Racial Neoliberalism*. Malden: Wiley-Blackwell.
- Goodman, M. K., Maye, D. ve Holloway, L. (2010). "Ethical Foodscapes? Premises, Promises, and Possibilities." *Environment and Planning A: Economy and Society*, 42(8): 1782–96.
- Greenebaum, J. (2012a). "Veganism, Identity and the Quest for Authenticity." *Food, Culture & Society*, 15(1): 129–44.
- . (2012b). "Managing Impressions: 'Face-Saving' Strategies of Vegetarians and Vegans." *Humanity & Society*, 36(4): 309–25.
- Greenebaum, J. ve Dexter, B. (2018). "Vegan Men and Hybrid Masculinity." *Journal of Gender Studies*, 27(6): 637–48.

- Greenebaum, J. B. (2018). "Vegans of Color: Managing Visible and Invisible Stigmas." *Food, Culture & Society*, 21(5): 680–97.
- . (2017). "Questioning the Concept of Vegan Privilege: A Commentary." *Humanity & Society*, 41(3): 355–72.
- Greenhough, B. ve Roe, E. (2011). "Ethics, Space, and Somatic Sensibilities: Comparing Relationships between Scientific Researchers and their Human and Animal Experimental Subjects." *Environment and Planning D: Society and Space*, 29(1): 47–66.
- Gregg, M. (2008). "The Normalisation of Flexible Female Labour in the Information Economy." *Feminist Media Studies*, 8(3): 285–99.
- Gruen, L. (2020). "What Motivates Us to Change What We Eat?" *The Philosopher*, 108(1): 39–43.
- . (2015). *Entangled Empathy*. New York: Lantern Books.
- Gruen, L. ve Weil, K., ed. (2012). "Animal Others," Özel Sayı. *Hypatia: A Journal of Feminist Philosophy*, 27(3).
- Guthman, J. (2008). "Bringing Good Food to Others: Investigating the Subjects of Alternative Food Practice." *Cultural Geographies*, 15(4): 431–47.
- . (2004). *Agrarian Dreams? The Paradox of Organic Farming in California*. Berkeley: University of California Press.
- . (2003). "Fast Food/Organic Food: Reflexive Tastes and the Making of 'Yuppie Chow'" *Social and Cultural Geography*, 4(1): 45–58.
- Haenfler, R. (2004). "Rethinking Subcultural Resistance: Core Values of the Straight Edge Movement." *Journal of Contemporary Ethnography*, 33(4): 406–36.
- Haenfler, R., Johnson, B. ve Jones, E. (2012). "Lifestyle Movements: Exploring the Intersection of Lifestyle and Social Movements." *Social Movement Studies*, 11(1): 1–20.
- Halkier, B. (2019). "Political Food Consumerism between Mundane Routines and Organizational Alliance-Building." M. Boström, M. Micheletti ve P. Oosterveer (ed.). *The Oxford Handbook of Political Consumerism*. Oxford: Oxford University Press, 275.
- Hall, S. (2010 [1981]). "Notes on Deconstructing 'the Popular'." I. Szeman ve T. Kaposy (ed.). *Cultural Theory: An Anthology*, 72–80. Chichester: Wiley Blackwell.
- . (1980). "Encoding/Decoding." S. Hall (ed.). *Culture, Media, Language: Working Papers in Cultural Studies*, 128–38. Londra: Hutchinson in association

- with the Contemporary Cultural Studies, University of Birmingham.
- Hamilton, C. (2016). "Sex, Work, Meat: The Feminist Politics of Veganism." *Feminist Review*, 114(1): 112–29.
- Hamilton, C. L. (2019). *Veganism, Sex and Politics: Tales of Danger and Pleasure*. Bristol: Hammer On Press.
- Hamilton, L. ve Taylor, N. (2013). *Animals at Work: Identity, Politics and Culture in Work with Animals*. Leiden: Brill.
- Haraway, D. (2017). "Staying with the Manifesto: An Interview with Donna Haraway," Röportaj: Sarah Franklin. *Theory, Culture & Society*, 34(4): 49–63.
- . (2016). *Staying with the Trouble*. Durham, NC: Duke University Press.
- . (2011). "Species Matters, Humane Advocacy: In the Promising Grip of Earthly Oxymorons." M. DeKoven ve M. Lundblad (ed.). *Species Matters: Humane Advocacy and Cultural Theory*, 17–26. New York: Columbia University Press.
- . (2008). *When Species Meet*. Minneapolis: University of Minnesota Press.
- . (2003). *The Companion Species Manifesto: Dogs, People, and Significant Otherness*. Chicago: Prickly Paradigm Press.
- . (1997). *Modest_Witness@Second_Millennium. FemaleMan@_Meets_OncoMouse™: Feminism and Technoscience*. New York: Routledge.
- . (1988). "Situated Knowledges: The Science Question in Feminism and the Privilege of Partial Perspective." *Feminist Studies*, 14(3): 575–99.
- Harper, A. B. (2018). "RIP Intersectionality (Or Is It Too Soon to Quit)." *The Sistah Vegan Project*, 30 Ocak. Erişim Adresi: sistahvegan.com/2018/01/30/rip-intersectionality-or-is-it-too-soon-to-quit.
- . (2014). "On Ferguson, Thug Kitchen, and Trayvon Martin." *The Sistah Vegan Project*, 9 Ekim. Erişim Adresi: sistahvegan.com/2014/10/09/on-ferguson-thug-kitchen-and-trayvon-martin-intersections-of-postrace-consciousness-food-justice-and-hip-hop-vegan-ethics.
- . (2012). "Going Beyond the Normative White 'Post-Racial' Vegan Epistemology." P. Williams-Forson ve C. Counihan (ed.). *Taking Food Public: Redefining Foodways in a Changing World*, 155–74. New York: Routledge.
- . (2010a). "Race as a 'Feeble Matter' in Veganism: Interrogating Whiteness, Geopolitical Privilege, and Consumption Philosophy of 'Cruelty-Free' Products." *Journal for Critical Animal Studies*, 8(3): 5–27.

- . (2010b). *Sistah Vegan: Black Female Vegans Speak on Food, Identity, Health, and Society*. New York: Lantern Books.
- Harvie, D., Milburn, K., Trott, B. ve Watts, D., ed. (2005). *Shut Them Down! The G8, Gleneagles 2005 and the Movement of Movements. Leeds: Dissent! Brooklyn: Autonomedia.*
- Hayes, G. ve Doherty, B. (2019). "What Next for Extinction Rebellion?" *The Political Quarterly*, 29 Nisan. Erişim Adresi: politicalquarterly.org.uk/blog/what-now-for-extinction-rebellion.
- Hebdige, D. (2005 [1997]). *Subculture: The Meaning of Style*. London: Routledge.
- Helmreich, S. (2009). *Alien Ocean: Anthropological Voyages in Microbial Seas*. Berkeley: University of California Press.
- Hemmings, C. (2005). "Telling Feminist Stories." *Feminist Theory*, 6(2): 115–39.
- Hetherington, K. (2020). *The Government of Beans: Regulating Life in the Age of Monocrops*. Durham, NC: Duke University Press.
- Heynen, N. (2010). "Cooking Up Non-violent Civil-Disobedient Direct Action for the Hungry." *Urban Studies*, 47(6): 1225–40.
- Hilson, C. J. (2016). "Environmental SLAPPs in the UK: Threat or Opportunity?" *Environmental Politics*, 25(2): 248–67.
- Hodge, P., McGregor, A., Springer, S., Véron O. ve White, R. J. (2021). *Vegan Geographies: Spaces Beyond Violence, Ethics Beyond Speciesism*. New York: Lantern.
- Holliday, R. ve Sanchez Taylor, J. J. (2006). "Aesthetic Surgery as False Beauty." *Feminist Theory*, 7(2): 179–95.
- Hollin, G. (2017). "Failing, Hacking, Passing: Autism, Entanglement, and the Ethics of Transformation." *BioSocieties*, 12(4): 611–33.
- Huddart Kennedy, E., Parkins, J. R. ve Johnston, J. (2018). "Food Activists, Consumer Strategies, and the Democratic Imagination: Insights from Eat-local Movements." *Journal of Consumer Culture*, 18(1): 49–168.
- Inness, S. (2006). *Secret Ingredients: Race, Gender, and Class at the Dinner Table*. Basingstoke: Palgrave Macmillan.
- Jackson, S. J., Bailey, M. ve Foucault Welles, B. (2020). *#HashtagActivism: Networks of Race and Gender Justice*. Cambridge, MA: MIT Press.
- . (2018). "#GirlsLikeUs: Trans Advocacy and Community Building Online." *New Media & Society*, 20(5): 1868–88.
- Jackson, Z. I. (2020). *Becoming Human: Matter and Meaning in an Antiracist World*.

- New York: New York University Press.
- . (2016). "Losing Manhood: Animality and Plasticity in the (Neo) Slave Narrative." *QuiParle: Critical Humanities and Social Sciences*, 25(1-2): 95-136.
- . (2015). "Outer Worlds: The Persistence of Race in Movement 'Beyond the Human'" *Gay and Lesbian Quarterly (GLQ)*. 21(2-3): 215-18.
- . (2013). "Animal: New Directions in the Theorization of Race and Posthumanism." *Feminist Studies*, 39(3): 669-85.
- Jenkins, S. (2017). "Experience: I Accidentally Bought a Giant Pig." *The Guardian*, 10 Şubat. Erişim Adresi: theguardian.com/lifeandstyle/2017/feb/10/experience-i-accidentally-bought-a-giant-pig.
- Jenkins, S., Walter, D. ve Crane, C. (2018). *The True Adventures of Esther the Wonder Pig*. New York: Hachette.
- . *Esther the Wonder Pig: Changing the World One Heart at a Time*. New York: Grand Central Publishing.
- Jevsejevas, P. (2018). "Their Faces. Building the Semiotic Case of Animal Selfies." *Punctum*, 4(2): 10-32.
- Johnson, E. R. (2015). "Of Lobsters, Laboratories, and War: Animal Studies and the Temporality of More-than-human Encounters." *Environment and Planning D: Society and Space*, 33(2): 296-313.
- Jones, P. (2014). *The Oxen at the Intersection*. New York: Lantern Books.
- Joy, M. (2011). *Why We Love Dogs, Eat Pigs, and Wear Cows: An Introduction to Carnism*. San Francisco: Conari Press.
- Juna, S. (2017). "Reflections: A Journey Toward Veganism in a Muslim Upbringing." J. F. Brueck (ed.). *Veganism in an Oppressive World*, 57-60. Milton Keynes: Sanctuary Books.
- Juris, J. (2007). *Networking Futures: The Movements Against Corporate Globalization*. Durham, NC: Duke University Press.
- Kassam, A. (2017). "Judge Dismisses Case of Woman Who Gave Water to Pigs Headed to Slaughter." *The Guardian*, 4 Mayıs. Erişim Adresi: theguardian.com/world/2017/may/04/canada-anita-krajnc-pigs-water-case-dismissed.
- Kay, L. (2020). "League Against Cruel Sports Settles 'Ethical Veganism' Case." *Third Sector*, 3 Mart. Erişim Adresi: thirdsector.co.uk/league-against-cruel-sports-settles-ethical-veganism-case/management/article/1675692.
- Kean, H. (1998). *Animal Rights: Political and Social Change in Britain Since 1800*.

Londra: Reaktion Books.

Keith, L. (2009). *The Vegetarian Myth: Food, Justice, and Sustainability*. Crescent City: PM Press.

Khandker, W. (2020). *Process Metaphysics and Mutative Life: Sketches of Lived Time*. Basingstoke: Palgrave Macmillan.

———. (2014). *Philosophy, Animality and the Life Sciences*. Edinburgh: Edinburgh University Press.

Kheel, M. (2004). "Vegetarianism and Ecofeminism: Toppling Patriarchy with a Fork" S. F. Sapontzis (ed.). *Food for Thought: The Debate Over Eating Meat*, 327–41. Amherst: Prometheus Books.

Kim, C. J. (2015). *Dangerous Crossings: Race, Species and Nature in a Multicultural Age*. Cambridge: Cambridge University Press.

———. (2011). "Moral Extensionism or Racist Exploitation? The Use of Holocaust and Slavery Analogies in the Animal Liberation Movement." *New Political Science*, 33(3): 311–33.

Kim, L. S. (2001). "'Sex and the Single Girl' in Postfeminism: The F Word on Television." *Television & New Media*, 2(4): 319–34.

Ko, A. (2019). *Racism as Zoological Witchcraft: A Guide to Getting Out*. New York: Lantern Books.

———. (2017a). "#AllVegansRock: The All Lives Matter Hashtag of Veganism." A. Ko ve S. Ko (ed.). *Aphro-Isim: Essays on Pop Culture, Feminism, and Black Veganism from Two Sisters*, 13–19. New York: Lantern.

———. (2017b). "Bringing our Digital Mops Home." A. Ko ve S. Ko (ed.). *Aphro-Isim: Essays on Pop Culture, Feminism, and Black Veganism from Two Sisters*, 7–12. New York: Lantern.

Ko, S. (2017). "We Can Avoid the Debate about Comparing Human and Animal Oppressions If We Simply Make the Right Connections." A. Ko ve S. Ko (ed.). *Aphro-Isim: Essays on Pop Culture, Feminism, and Black Veganism from Two Sisters*, 82–7. New York: Lantern.

Ko, A. ve Ko, S. (2017). *Aphro-Isim: Essays on Pop Culture, Feminism, and Black Veganism from Two Sisters*. New York: Lantern.

Krajnc, A. (2016). "Bearing Witness: Is Giving Thirsty Pigs Water Criminal Mischief or a Duty." *Animal Law*, 23: 479–98.

Kristof, N. (2014). "Opinion: Abusing the Chickens we Eat." *New York Times*, 3 Aralık.

- Erişim Adresi: nytimes.com/2014/12/04/opinion/nicholas-kristof-abusing-chickens-we-eat.html.
- Kurp, J. (2016). "These Vegans Cooking and Eating E.T. the Extra Terrestrial Will Ruin BBQ for You," *Uproxx*, 20 Nisan. Erişim Adresi: uproxx.com/viral/et-the-extra-terrestrial-bbq.
- Kusz, K. (2017). "The Road to Charlottesville: The Role of Popular Culture in Priming Young White Men for the White Right." *Activist History Review*, 20 Ekim. Erişim Adresi: activisthistory.com/2017/10/20/the-road-to-charlottesville-the-role-of-popular-culture-in-priming-young-white-men-for-the-white-right.
- Kwan, S. ve Roth, L. M. (2011). "The Everyday Resistance of Vegetarianism." C. Bobel ve S. Kwan (ed.). *Embodied Resistance: Breaking the Rules in Public Places*, 186–96. Nashville: Vanderbilt University Press.
- Laclau, E. (2005). *On Populist Reason*. Londra: Verso.
- Latimer, J. (2013). "Being Alongside: Rethinking Relations Amongst Different Kinds." *Theory, Culture & Society*, 30(7–8): 77–104.
- Latour, B. (1993). *We Have Never Been Modern*. Cambridge, MA: Harvard University Press.
- . (1992). "Where are the Missing Masses? The Sociology of a Few Mundane Artefacts." W. Bijker (ed.). *Shaping Technology/Building Society*, 225–58. Londra: MIT Press.
- Laven, R. (2010). "Disbudding Calves." *National Association for Disease*. Erişim Adresi: nadis.org.uk/disease-a-z/cattle/disbudding-calves.
- LeDuff, C. (2003). "At the Slaughterhouse Some Things Never Die." C. Wolfe (ed.). *Zoontologies: The Question of the Animal*, 183–98. Minneapolis: University of Minnesota Press.
- Lewis, S. (2019). *Full Surrogacy Now*. New York: Verso.
- . (2018). "Cyborg Uterine Geography: Complicating 'Care' and Social Reproduction." *Dialogues in Human Geography*, 8(3): 300–16.
- . (2017). "Cthulu Plays No Role for Me." *Viewpoint Magazine*. Erişim Adresi: viewpointmag.com/2017/05/08/cthulhu-plays-no-role-for-me.
- Leys, R. (2017). *The Ascent of Affect: Genealogy and Critique*. Chicago: University of Chicago Press.
- Lindgren, S. ve Lélievre, M. (2009). "In the Laboratory of Masculinity: Renegotiating Gender subjectivities in MTV's Jackass." *Critical Studies in Media Communication*,

26(5): 393–410.

Linné, T. (2016). "Cows on Facebook and Instagram: Interspecies Intimacy in the Social Media Spaces of the Swedish Dairy Industry." *Television & New Media*, 17(8): 719–33.

Littler, J. (2017). *Against Meritocracy*. Abingdon, Oxon: Routledge.

———. (2009). *Radical Consumption: Shopping for Change in Contemporary Culture*. New York: Open University Press.

Lockwood, A. (2021). "A Useful Uselessness: Vegan Geographies of Bearing Witness at the Slaughterhouse Gates." P. Hodge, A. McGregor, S. Springer, O. Véron ve R. J. White (ed.). *Vegan Geographies: Spaces Beyond Violence, Ethics Beyond Speciesism*. New York: Lantern.

———. (2019a). "Dr. Alex Lockwood on Public Vigils for Nonhuman Animals," *Australasian Animal Studies Association* [Blog], 5 Mart. Erişim Adresi: animalstudies.org.au/archives/6576.

———. (2019b). "Are You a Plant?" *The New Veganism*, Oxford University, November 13–14.

———. (2019c). "How We Sent Mixed Messages in Excluding Other Calls for Veganism." *Animal Rebellion*, 30 Ağustos. Erişim Adresi: medium.com/animal-rebellion/how-we-sent-mixed-messages-in-excluding-other-calls-for-veganism-aebdccc617c3.

———. (2018). "Bodily Encounter, Bearing Witness and the Engaged Activism of the Global Save Movement." *Animal Studies Journal*, 7(1): 104–26.

———. (2016a). "Graphs of Grief and Other Green Feelings: The Uses of Affect in the Study of Environmental Communication." *Environmental Communication*, 10(6): 734–48.

———. (2016b). *The Pig in Thin Air: An Identification*. Brooklyn: Lantern Books.

Lorimer, J. (2013). "Multinatural Geographies for the Anthropocene." *Progress in Human Geography*, 36(5): 593–692.

———. (2015). *Wildlife in the Anthropocene*. Minneapolis: University of Minnesota Press.

———. (2007). "Nonhuman Charisma." *Environment and Planning D: Society and Space*, 25(5): 911–32.

Loughnan, S., Bastian, B. ve Haslam, N. (2014). "The Psychology of Eating Animals." *Current Directions in Psychological Science*, 23: 104–8.

- Loughnan, S., Haslam, N. ve Bastian, B. (2010). "The Role of Meat Consumption in the Denial of Moral Status and Mind to Meat Animals." *Appetite*, 55: 156–9.
- Lyon, T. P. ve Montgomery, A. W. (2015). "The Means and End of Greenwash." *Organization & Environment*, 28(2): 223–49.
- MacCormack, P. (2016). *Posthuman Ethics: Embodiment and Cultural Theory*. Londra: Routledge.
- Maeckelbergh, M. (2011). "Doing is Believing: Prefiguration as Strategic Practice in the Alterglobalization Movement." *Social Movement Studies*, 10(1): 1–20.
- Mannering, R. (2019). "Sainsbury's Reacts to Consumer Trends with 'UK's First' Meat-Free Butchers." *Convenience Store*, 24 Haziran. Erişim Adresi: conveniencestore.co.uk/news/sainsburys-reacts-to-customer-trends-with-uks-first-meat-free-butchers/594732.article.
- Maron, D. F. (2020). "Did a Mink Just Give Coronavirus to a Human?" *National Geographic*, 23 Mayıs. Erişim Adresi: nationalgeographic.com/animals/article/coronavirus-from-mink-to-human-cvd.
- Martindill, M. (2015). "Lessons in White Fragility: When Vegan Abolitionists Appropriate Intersectionality." *Vegan Feminist Network*, 6 Mayıs. Erişim Adresi: veganfeministnetwork.com/lessons-in-white-fragility.
- Mason, P. (1997). *The Brown Dog Affair: The Story of a Monument that Divided the Nation*. Londra: Two Sevens.
- McCausland, C., O'Sullivan, S. ve Brenton, S. (2013). "Trespass, Animals and Democratic Engagement." *Res Publica*, 19(3): 205–21.
- McCorry, S. ve Miller, J. (2019). *Literature and Meat Since 1900*. Basingstoke: Palgrave Mcmillan.
- McKay, R. (2018). "A Vegan Form of Life." E. Quinn ve B. Westwood (ed.). *Thinking Veganism in Literature and Culture: Towards a Vegan Theory*, 249–72. Basingstoke: Palgrave Macmillan.
- McKenna, M. (2017). *Plucked! The Truth about Chicken*. Londra: Little Brown.
- . (2015). "The Poultry Industry Responds to an Activist Farmer." *Wired*, 23 Şubat. Erişim Adresi: wired.com/2015/02/watts-response.
- McLibel: *Two People Who Wouldn't Say Sorry*. (2005). [Film] Yön. F. Armstrong ve K. Loach. Londra: Spanner Films.
- McMahon, J. (2019). "Inside the UK Protests against Bloodied Abattoir Animal Deaths." *Vice*, 12 Şubat. Erişim Adresi: vice.com/en/article/yw833m/save-

movement-pig-chicken-protests-essex-london-feature.

McRobbie, A. (2009). *The Aftermath of Feminism: Gender, Culture and Social Change*. Londra: Sage.

———. (2004). "Notes on Postfeminism and Popular Culture: Bridget Jones and the New Gender Regime." A. Harris (ed.). *All About the Girl: Culture, Power and Identity*, 3–14. Londra: Routledge.

———. (1990). *Feminism and Youth Culture: From "Jackie" to "Just Seventeen."* Basingstoke: Palgrave Macmillan.

Mendes, K. (2012). "Feminism Rules! Now, Where's my Swimsuit? Re-evaluating Feminist Discourse in Print Media 1968–2008." *Media, Culture & Society*, 34(5): 554–70.

Michael, M. ve Birke, L. (1994). "Enrolling the Core Set: The Case of the Animal Experimentation Controversy." *Social Studies of Science*, 24(1): 81–95.

Milburn, J. (Basım Aşamasında). "The Analytic Philosophers: Peter Singer and Tom Regan." L. Wright (ed.). *Routledge Handbook of Vegan Studies*. New York: Routledge.

Mitchell, D. ve Heynen, N. (2009). "The Geography of Survival and the Right to the City." *Urban Geography*, 30(6): 611–32.

Mizelle, B. (2011). *Pig*. Londra: Reaktion.

Monroe, J. (2019). *Vegan(ish): 100 Simple, Budget Recipes that Don't Cost the Earth*. Stuttgart: Pan Macmillan.

Moore, J. W. (2017). "The Capitalocene, Part I." *The Journal of Peasant Studies*, 44(3): 594–630.

Morgenmuffel, I. (2005). "The Feeding of the Five-thousand." D. Harvie, K. Milburn, B. Trott ve D. Watts (ed.). *Shut Them Down! Brooklyn: Dissent!/Autonomedia*.

Morris, C. (2018). "'Taking the Politics out of Broccoli': Debating (de) Meatification in UK National and Regional Newspaper Coverage of the Meat Free Mondays Campaign." *Sociologia Ruralis*, 58(2): 433–52.

Moskowitz, I. C. (2005). *Vegan with a Vengeance*. New York: Marlowe & Company.

Moskowitz, I. C. ve Romero, T. H. (2007). *Veganomicon*. New York: Marlowe & Company.

Mukherjee, R. (2016). "Antiracism Limited: A Pre-history of Post-race." *Cultural Studies*, 30(1): 47–77.

Mummery, J. ve Rodan, D. (2017). "Mediation for Affect: Coming to Care about

- Factory-Farmed Animals." *Media International Australia*, 165(1): 37–50.
- Munro, L. (2005). "Strategies, Action Repertoires and DIY Activism in the Animal Rights Movement." *Social Movement Studies*, 4(1): 75–94.
- Narayanan, Y. (2018). "Cow Protection as 'Casteised Speciesism': Sacralisation, Commercialisation and Politicisation." *South Asia: Journal of South Asian Studies*, 41(2): 331–51.
- (2017). "Street Dogs at the Intersection of Colonialism and Informality: 'Subaltern Animism' as a Posthuman Critique of Indian Cities." *Environment and Planning D: Society and Space*, 35(3): 475–94.
- Narayanan, Y. ve Gillespie, K. (2020). "Radical Intimacies: A Multispecies Politics of Care and Kinship." Makale Çağrısı. Erişim Adresi: dcasn.com/new-page-4.
- Nash, J. C. (2018). *Black Feminism Reimagined: After Intersectionality*. Durham, NC: Duke University Press.
- Naylor, T. (2019). "The £14 Cauliflower Steak: Is this the Cost of Vegan Cooking Being Taken Seriously?" *The Guardian*, 16 Haziran. Erişim Adresi: theguardian.com/food/shortcuts/2019/jan/16/the-14-cauliflower-steak-is-this-the-cost-of-vegan-cooking-being-taken-seriously.
- Neubert, C. (2020). "The Anthropocene Stinks! Odor, Affect, and the Entangled Politics of Livestock Waste in a Rural Iowa Watershed." *Environment and Planning D: Society and Space*, 0263775820919768.
- Nibert, D. (2002). *Animal Rights/Human Rights: Entanglements of Oppression and Liberation*. Lanham: Rowman and Littlefield.
- Nicholson, M. A. (2000). "McLibel: A Case Study in English Defamation Law." *Wisconsin International Law Journal*, 18: 1–144.
- Nocella, A. J. II ve George, A. (2019). *Intersectionality of Critical Animal Studies*. New York: Peter Lang.
- Noske, B. (1997). *Beyond Boundaries: Humans and Animals*. New York: Black Rose Books.
- Nunes, R. (2005). "Nothing Is What Democracy Looks Like." D. Harvie, K. Milburn, B. Trott ve D. Watts (ed.). *Shut Them Down! The G8, Gleneagles 2005 and the Movement of Movements*, 299–320. Leeds: Dissent! Brooklyn: Autonomedia.
- Oliver, C. (2020a). "Beyond-Human Research: Negotiating Silence, Anger and Failure in Multispecies Worlds." *Emotion, Space and Society*, 35. DOI: 10.1016/j.emospa.2020.100686.

- . (2020b). "Towards a Beyond Human Geography." Doktora Tezi, University of Birmingham, UK.
- O'Neill, R. (2020). "Glow from the Inside Out: Deliciously Ella and the Politics of 'Healthy Eating'" *European Journal of Cultural Studies*. DOI: 10.1177/1367549420921868.
- O'Sullivan, S. (2011). *Animals, Equality and Democracy*. Basingstoke: Palgrave Macmillan.
- Ouzounian, G. (ND). "Guiltless Grill? Is There Another Kind?" *Best Page in the Universe*. Erişim Adresi: thebestpageintheuniverse.net/cgi?u=grill (Erişim tarihi: 19 Mart 2019).
- Pachirat, T. (2011). *Every Twelve Seconds: Industrialized Slaughter and the Politics of Sight*. New Haven, Londra: Yale.
- Papoulis, C. ve Callard, F. (2010). "Biology's Gift: Interrogating the Turn to Affect." *Body & Society*, 16(1): 29–56.
- Parkinson, C. (2019). *Animals, Anthropomorphism and Mediated Encounters*. Londra: Routledge.
- Paxson, H. (2008). "Post-Pasteurian Cultures: The Microbiopolitics of Raw-milk Cheese in the United States." *Cultural Anthropology*, 23(1): 15–47.
- Peaceable Kingdom*. (2004). [Film] Yön. J. Stein. New York: Tribe of Heart.
- Peaceable Kingdom: The Journey Home*. (2009). [Film] Yön. J. Stein. New York: Tribe of Heart.
- Peat, J. (2020). "Record Numbers Complete Veganuary as Vegan Products Flood the High Streets." *The London Economic*, 3 Şubat. Erişim Adresi: thelondoneconomic.com/food-drink/record-numbers-complete-veganuary-2020-as-new-vegan-products-flood-britains-high-streets/03/02.
- Pedersen, H. ve Stanescu, V. (2014). "Future Directions of Critical Animal Studies." N. Taylor ve R. Twine (ed.). *The Rise of Critical Animal Studies, from the Margins to the Center*, 262–75. Londra ve New York: Routledge.
- Peggs, K. (2013). "The 'Animal-advocacy Agenda': Exploring Sociology for Non-human Animals." *The Sociological Review*, 61(3): 591–606.
- Pendergrast, N. P. (2018). "PETA, Patriarchy and Intersectionality." *Animal Studies Journal*, 7(1): 59–79.
- PETA. (2020a). "Too Hot for the Big Game: PETA's Banned Super Bowl Ads," PETA. Erişim Adresi: peta.org/features/peta-banned-super-bowl-commercials-ads-

nsfw.

- . (2020b). "The Naked Truth About Sex Appeal." *PETA*. Erişim Adresi: headlines.peta.org/lettuce-ladies-banana-boys-why-does-peta-use-nudity.
- Philo, C. (1995). "Animals, Geography, and the City: Notes on Inclusions and Exclusions." *Environment and Planning D: Society and Space*, 13(6): 655–81.
- Philo, C. ve MacLachlan, I. (2018). "The Strange Case of the Missing Slaughterhouse Geographies." S. Wilcox ve S. Rutherford (ed.). *Historical Animal Geographies*, 100–20. Londra: Routledge.
- Phipps, A. (2020). *Me Not You: The Trouble with Mainstream Feminism*. Manchester: Manchester University Press.
- Pick, A. (2018). "Vegan Cinema." E. Quinn ve B. Westwood (ed.). *Thinking Veganism in Literature and Culture: Towards a Vegan Theory*, 125–46. Basingstoke: Palgrave Mcmillan.
- . (2012). "Turning to Animals between Love and Law." *New Formations*, 76: 68–85.
- Pickerill, J. (2003). *Cyberprotest: Environmental Activism On-Line*. Manchester: Manchester University Press.
- Pickerill, J. ve Chatterton, P. (2006). "Notes Towards Autonomous Geographies: Creation, Resistance and Self-management as Survival Tactics." *Progress in Human Geography*, 30(6): 730–46.
- Plumwood, V. (2003). "Animals and Ecology: Towards a Better Integration." Erişim Adresi: core.ac.uk/download/pdf/156617082.pdf.
- Polish, J. (2016). "Decolonizing Veganism: On Resisting Vegan Whiteness and Racism." J. Castricano ve R. R. Simonsen (ed.). *Critical Perspectives on Veganism*, 373–91. Basingstoke: Palgrave Macmillan.
- Potts, A. ed. (2016). *Meat Culture*. Boston: Brill.
- . ed. (2010). "Women, Psychology and Nonhuman Animals," Özel Sayı, *Feminism & Psychology*, 20(3).
- Potts, A. ve Haraway, D. (2010). "Kiwi Chicken Advocate Talks with Californian Dog Companion." *Feminism & Psychology*, 20(3): 318–36.
- Potts, A. ve Parry, J. (2010). "Vegan Sexuality: Challenging Heteronormative Masculinity Through Meat-Free Sex." *Feminism & Psychology*, 20(1): 53–72.
- Priestley, A., Lingo, S. K. ve Royal, P. (2016). "The Worst Offense Here is the Misrepresentation: Thug Kitchen and Contemporary Vegan Discourse." J.

- Castricano ve R. R. Simonsen (ed.). *Critical Perspectives on Veganism*, 349–72. Basingstoke: Palgrave Macmillan.
- Probyn, E. (2016). *Eating the Ocean*. Durham, NC: Duke University Press.
- . (2000). *Carnal Appetites: FoodSexIdentities*. Londra: Routledge.
- Probyn-Rapsey, F., O'Sullivan, S. ve Watt, Y. (2019). "‘Pussy Panic’ and Glass Elevators: How Gender Is Shaping the Field of Animal Studies." *Australian Feminist Studies*, 34(100): 198–215.
- Puig de la Bellacasa, M. (2017). *Matters of Care: Speculative Ethics in More than Human Worlds*. Minneapolis: University of Minnesota Press.
- . (2012). "‘Nothing Comes without its World’: Thinking with Care." *The Sociological Review*, 60(2): 197–216.
- . (2011). "Matters of Care in Technoscience: Assembling Neglected Things." *Social Studies of Science*, 41(1): 85–106.
- Quinn, E. (2020). "Notes on Vegan Camp." *PMLA*, 135(5): 914–30.
- Quinn, E. ve Westwood, B. (2018). *Thinking Veganism in Literature and Culture: Towards a Vegan Theory*. Basingstoke: Palgrave Macmillan.
- Ramsden, E. (2011). "From Rodent Utopia to Urban Hell: Population, Pathology, and the Crowded Rats of NIMH." *Isis*, 102(4): 659–88.
- Ramsden, E. ve Wilson, D. (2014). "The Suicidal Animal: Science and the Nature of Self-Destruction." *Past & Present*, 224(1): 201–42.
- Rasmussen, C. (2015). "Pleasure, Pain and Place." K. Gillespie ve R.-C. Collard (ed.). *Critical Animal Geographies: Politics, Intersections and Hierarchies in a Multispecies World*, 54–70. New York: Routledge.
- Ritzer, G. (2013). *The McDonaldization of Society*. Londra: Sage.
- Robinson, M. (2013). "Veganism and Mi'kmaq Legends." *The Canadian Journal of Native Studies*, 33(1): 189–96.
- Robinson, M. (2014). "Animal Personhood in Mi'kmaq Perspective." *Societies*, 4(4): 672–88.
- Robinson, M. (2017). "Intersectionality in Mi'kmaq and Settler Vegan Values." J. F. Brueck (ed.). *Veganism in an Oppressive World*, 71–88. Milton Keynes: Sanctuary Books.
- Royal Society for the Encouragement of Arts, Manufacturers and Commerce (RSA). Food, Farming and Countryside Commission (2019). *Our Future in the Land*. Rapor. Erişim Adresi: thersa.org/globalassets/reports/rsa-ffcc-our-future-in-

the-land.pdf.

- Safran Foer, J. (2010). *Eating Animals*. Londra: Penguin.
- Sainsbury's. (2019). Future of Food Report. Report. Erişim Adresi: about.sainsburys.co.uk/-/media/Files/S/Sainsburys/pdf-downloads/futureoffood-10c.pdf.
- Salih, S. (2014). "Vegans on the Verge of a Nervous Breakdown." N. Taylor ve R. Twine (ed.). *The Rise of Critical Animal Studies, from the Margins to the Center*, 52–68. Londra ve New York: Routledge.
- Sandelin, E. ve Unsworn Industries (2015). "Eating E.T." E. Andersson Cederholm, A. Björck, K. Jennbert ve A.-S. Lönnngren (ed.). *Exploring the Animal Turn: Human-Animal Relations in Science, Society and Culture*, 47–56. Lund: Pufendorf Institute for Advanced Studies.
- Saunders, C. (2008). "Double-Edged Swords? Collective Identity and Solidarity in the Environment Movement." *The British Journal of Sociology*, 59(2): 227–53.
- Sbicca, J. (2013). "The Need to Feed: Urban Metabolic Struggles of Actually Existing Radical Projects." *Critical Sociology*, 40(6): 817–34.
- Scott, E. (2020). "Healthism and Veganism." D. Lupton ve Z. Feldman (ed.). *Digital Food Cultures*, 68–81. Londra: Routledge.
- Seager, J. (2003). "Pepperoni or Broccoli?" On the Cutting Wedge of Feminist Environmentalism." *Gender, Place and Culture: A Journal of Feminist Geography*, 10(2): 167–74.
- Sebastian, C. (2020). "In Response to Harriet Hall: The White Saviour is You, Not Joaquin Phoenix." *Christopher Sebastian*, 13 Şubat. Erişim Adresi: christophersebastian.info/post/in-response-to-harriet-hall-the-white-savior-is-you-not-joaquin-phoenix.
- . (2018). "If Veganism is Racist and Classist, Bad News for Nonveganism." *Christopher Sebastian*, 20 Ekim. Erişim Adresi: christophersebastian.info/post/2018/10/20/if-veganism-is-racist-and-classist-bad-news-for-nonveganism.
- Serpell, J. (2003). "Anthropomorphism and Anthropomorphic Selection—Beyond the 'Cute Response'" *Society & Animals*, 11(1): 83–100.
- Sexton, A. (2016). "Alternative Proteins and the (Non)Stuff of 'Meat'" *Gastronomica: The Journal of Critical Food Studies*, 16(3): 66–78.
- Sexton, A. E., Garnett, T. ve Lorimer, J. (2019). "Framing the Future of Food: The Contested Promises of Alternative Proteins." *Environment and Planning E: Nature*

and Space, 2514848619827009.

Shah, K. (2018). "The Vegan Race Wars: How the Mainstream Ignores Vegans of Color." *Thrillist*, 26 Ocak. Erişim Adresi: thrillist.com/eat/nation/vegan-race-wars-white-veganism.

Shapiro, R. (2016). "Outrageous New PETA Ad Compares Cows with Rape Victims." *Huffington Post*, 11 Nisan. Erişim Adresi: huffingtonpost.co.uk/entry/peta-ad-rape_n_581befcfe4b0aac624836a29.

Shotwell, A. (2017). "The Folly of Purity Politics," Röportaj: Julie Beck, *The Atlantic*, 20 Ocak. Erişim Adresi: theatlantic.com/health/archive/2017/01/purity-politics/513704.

———. (2016). *Against Purity: Living Ethically in Compromised Times*. Minneapolis: University of Minnesota Press.

Shukin, N. (2009). *Animal Capital: Rendering Life in Biopolitical Times*. Minneapolis: University of Minnesota Press.

Singer, P. (2015 [1975]). *Animal Liberation*. Londra: The Bodley Head.

Slaven, M. ve Heydon, J. (2020). "Crisis, Deliberation, and Extinction Rebellion." *Critical Studies on Security*, 8(1): 59–62.

Slocum, R. (2007). "Whiteness, Space and Alternative Food Practice." *Geoforum*, 38(3): 520–33.

Smith, M. ve Mac, J. (2018). *Revolting Prostitutes: The Fight for Sex Workers' Rights*. London: Verso.

Spataro, D. (2016). "Against a De-politicized DIY Urbanism: Food Not Bombs and the Struggle over Public Space." *Journal of Urbanism: International Research on Placemaking and Urban Sustainability*, 9(2): 185–201.

Specht, J. (2020). "Cash Cows: Meatpacking and the Specter of Coronavirus." *The Baffler*, 4 Mayıs. Erişim Adresi: thebaffler.com/latest/cash-cows-specht.

Stallwood, K. (2014). *Growl*. New York: Lantern Books.

Stanescu, J. (2013). "Beyond Biopolitics: Animal Studies, Factory Farms, and the Advent of Deading Life." *PhaenEx*, 8(2): 135–60.

Stănescu, V. (2018). "'White Power Milk': Milk, Dietary Racism, and the 'Alt-Right'" *Animal Studies Journal*, 7(2): 103–28.

———. (2014). "Crocodile Tears, Compassionate Carnivores and the Marketing of 'Happy Meat.'" J. Sorenson (ed.). *Thinking the Unthinkable: New Readings in Critical Animal Studies*, 216–33. Toronto: Canadian Scholars Press.

- Star, S. L. (1991). "Power, Technology and the Phenomenology of Conventions: On Being Allergic to Onions." J. Law (ed.). *A Sociology of Monsters: Essays on Power, Technology and Domination*, 26–56. Londra: Routledge.
- Starhawk (2005). "Diary of a Compost Toilet Queen." D. Harvie, K. Milburn, B. Trott ve D. Watts (ed.). *Shut Them Down! The G8, Gleneagles 2005 and the Movement of Movements*, 185–202. Leeds: Dissent! Brooklyn: Autonomedia.
- Stephens, N. (2013). "Growing Meat in Laboratories: The Promise, Ontology, and Ethical Boundary-work of Using Muscle Cells to Make Food." *Configurations*, 21(2): 159–81.
- Stephens, N., Di Silvio, L., Dunsford, I., Ellis, M., Glencross, A. ve Sexton, A. (2018). "Bringing Cultured Meat to Market: Technical, Socio-Political, and Regulatory Challenges in Cellular Agriculture." *Trends in Food Science & Technology*, 78: 155–66.
- Stephens Griffin, N. (2020). "'Everyone was Questioning Everything': Understanding the Derailing Impact of Undercover Policing on the Lives of UK Environmentalists." *Social Movement Studies*, 1–19. DOI: 10.1080/14742837.2020.1770073.
- . (2017). *Understanding Veganism: Biography and Identity*. Londra: Routledge.
- . (2014). "Doing Critical Animal Studies Differently: Reflexivity and Intersectionality in Practice." N. Taylor ve R. Twine (ed.). *The Rise of Critical Animal Studies, from the Margins to the Center*, 111–36. Londra ve New York: Routledge.
- Stewart, K. ve Cole, M. (2020). "Veganism Has Always Been More About Living an Ethical Life than Just Avoiding Meat and Dairy." *The Conversation*, 7 Ocak. Erişim Adresi: theconversation.com/veganism-has-always-been-more-about-living-an-ethical-life-than-just-avoiding-meat-and-dairy-129307.
- . (2009). "The Conceptual Separation of Food and Animals in Childhood," *Food, Culture & Society*, 12(4): 457–76.
- Sturgeon, N. (2009). "Considering Animals: Kheel's Nature Ethics and Animal Debates in Ecofeminism." *Ethics & the Environment*, 14(2):153–62.
- Sundberg, J. (2014). "Decolonizing Posthumanist Geographies." *Cultural Geographies*, 21(1): 33–47.
- TallBear, K. (2017). "Beyond the Life/Not Life Binary: A Feminist-Indigenous

- Reading of Cryopreservation, Interspecies Thinking and the New Materialisms." J. Radin ve E. Kowal (ed.). *Cryopolitics: Frozen Life in a Melting World*, 179–200. Cambridge, MA: MIT Press.
- Tasker, Y. ve Negra, D. (2005). "In Focus: Postfeminism and Contemporary Media Studies." *Cinema Journal*, 44(2): 107–10.
- Taylor, N. (2016). "Suffering Is Not Enough: Media Depictions of Violence to Other Animals and Social Change." N. Almiron, M. Cole ve C. P. Freeman (ed.). *Critical Animal and Media Studies: Communication for Nonhuman Animal Advocacy*, 42–55. New York: Routledge.
- Taylor, S. (2017). *Beasts of Burden: Animal and Disability Liberation*. New York: The New Press.
- Terry, B. (2014). "The Problem with 'Thug' Cuisine." *CNN*, 10 Ekim. Erişim Adresi: edition.cnn.com/2014/10/10/living/thug-kitchen-controversy-eatocracy/index.html.
- . (2009). *Vegan Soul Kitchen*. Cambridge, MA: Da Capo Press.
- Todd, Z. (2016). "An Indigenous Feminist's Take on the Ontological Turn: 'Ontology' Is Just Another Word for Colonialism." *Journal of Historical Sociology*, 29(1): 4–22.
- Trachsel, M. (2019). "Befriending Your Food: Pigs and People Coming of Age in the Anthropocene." *Social Sciences*, 8(4). Erişim Adresi: mdpi.com/2076-0760/8/4/106/html.
- Tronto, J. C. (1993). *Moral Boundaries: A Political Argument for an Ethic of Care*. Londra: Routledge.
- Tsing, A. L. (2015). *The Mushroom at the End of the World: On the Possibility of Life in Capitalist Ruins*. Princeton: Princeton University Press.
- . (2011). *Friction: An Ethnography of Global Connection*. Princeton: Princeton University Press.
- Turnbull, J., Searle, A. ve Adams, W. M. (2020). "Quarantine Encounters with Digital Animals." *Journal of Environmental Media*, 1. DOI: 10.1386/jem_00027_1
- Twine, R. (2017). "Materially Constituting a Sustainable Food Transition: The Case of Vegan Eating Practice." *Sociology*, 52(1): 166–81.
- . (2014). "Vegan Killjoys at the Table—Contesting Happiness and Negotiating Relationships with Food Practices." *Societies*, 4(4): 623–39.
- . (2010). *Animals as Biotechnology: Ethics, Sustainability and Critical Animal Studies*. Londra: Earthscan/Routledge.

- Taylor, N. ve Twine, R. (2014). *The Rise of Critical Animal Studies: From the Margins to the Centre*. Londra: Routledge.
- Tyler, T. (2018). "Trojan Horses." E. Quinn ve B. Westwood (ed.). *Thinking Veganism in Literature and Culture: Towards a Vegan Theory*, 107–24. Basingstoke: Palgrave MacMillan.
- . (2012). *CIFERAE: A Bestiary in Five Fingers*. Minneapolis: University of Minnesota Press.
- . (2006). "Four Hands Good, Two Hands Bad." *Parallax*, 12(1): 69–80.
- . (2003). "If Horses Had Hands..." *Society & Animals*, 11(3): 267–81.
- Urbanik, J. (2012). *Placing Animals: An Introduction to the Geography of Human-animal Relations*. Londra: Rowman & Littlefield.
- United Nations (2015). "UN Human Rights Chief Urges U.K. to Tackle Hate Speech, after Migrants called 'Cockroaches'" *United Nations Human Rights*, 24 Nisan. Erişim Adresi: ohchr.org/en/press-releases/2011/06/new-guiding-principles-business-and-human-rights-endorsed-un-human-rights?LangID=E&NewsID=11164.
- Valpey, K. R. (2020). *Cow Care in Hindu Ethics*. Basingstoke: Palgrave Macmillan.
- Vegan Society. (2020a). "Key Facts." *Vegan Society*. Erişim Adresi: vegansociety.com/about-us/further-information/key-facts.
- . (2020b). "Nutrition and Health." *Vegan Society*. Erişim Adresi: vegansociety.com/resources/nutrition-and-health.
- Véron, O. (2016). "(Extra)Ordinary Activism: Veganism and the Shaping of Hemeratopias." *International Journal of Sociology and Social Policy*, 36(11/12): 756–73.
- . (2016b). "From Seitan Bourguignon to Tofu Blanquette: Popularizing Veganism in France with Food Blogs." J. Castricano ve R. R. Simonsen (ed.). *Critical Perspectives on Veganism*, 287–306. Basingstoke: Palgrave Macmillan.
- Vidal, J. (1997). *McLibel: Burger Culture on Trial*. Chatham: Pan Books.
- Wadiwel, D. (2015). *The War Against Animals*. Leiden: Brill.
- Webster, F. (2004). "Cultural Studies and Sociology at, and after, the Closure of the Birmingham School." *Cultural Studies*, 18(6): 847–62.
- Weil, K. (2012). *Thinking Animals: Why Animal Studies Now?* New York: Columbia University Press.
- Weisberg, Z. (2009). "The Broken Promises of Monsters: Haraway, Animals and the

- Humanist Legacy." *Journal for Critical Animal Studies*, 7(2): 22–62.
- Whatmore, S. (2006). "Materialist Returns: Practising Cultural Geography in and for a More-than-Human World." *Cultural Geographies*, 13(4): 600–9.
- Whistleblower Lawyer Team (2016). "2015's Whistleblower of the Year Award Goes to... Perdue Chicken Farmer Craig Watts." *Whistleblower Group*, 9 Şubat. Erişim Adresi: constantinecannon.com/2016/02/09/years-whistleblower-year-award-goes-perdue-chicken-farmer-craig-watts.
- White, R. (2018). "Looking Backward, Moving Forward: Articulating a 'Yes, BUT...!' Response to Lifestyle Veganism." *Europe Now*, 5 Eylül. Erişim Adresi: europenowjournal.org/2018/09/04/looking-backward-moving-forward-articulating-a-yes-but-response-to-lifestyle-veganism.
- . (2015). "Animal Geographies, Anarchist Praxis and Critical Animal Studies." K. Gillespie ve R.-C. Collard (ed.). *Critical Animal Geographies: Politics, Intersections, and Hierarchies in a Multispecies World*, 19–35. Londra: Routledge.
- White, R. ve Cudworth, E. (2014). "Challenging Systems of Domination from Below." A. J. Nocella II, J. Sorenson, K. Socha ve A. Matsuoka (ed.). *Defining Critical Animal Studies: An Intersectional Social Justice Approach for Liberation*, 202–20. New York: Peter Lang.
- White, R. ve Springer, S. (2018). "For Spatial Emancipation in Critical Animal Studies." A. Matsuoka ve J. Sorenson (ed.). *Critical Animal Studies: Towards Trans-species Social Justice*, 160–83. Londra: Rowman and Littlefield.
- Wiegman, R. (2012). *Object Lessons*. Durham, NC: Duke University Press.
- Wilkie, R. (2015). "Multispecies Scholarship and Encounters: Changing Assumptions at the Human-animal Nexus." *Sociology*, 49(2): 323–39.
- Winch, A. (2011). "'Your New Smart-mouthed Girlfriends': Postfeminist Conduct Books." *Journal of Gender Studies*, 20(4): 359–70.
- Winter, D. R. (2015). "Doing Liberation: The Story and Strategy of Food Not Bombs." A. J. Nocella II, R. J. White ve E. Cudworth (ed.). *Anarchism and Animal Liberation: Essays on Complementary Elements of Total Liberation*, 59–70. Jefferson: McFarland.
- Wolfe, C. (2012). *Before the Law: Humans and Animals in a Biopolitical Frame*. Chicago: University of Chicago Press.
- . (2010). *What Is Posthumanism?* Minneapolis: University of Minnesota Press.
- . (2003). *Animal Rites: American Culture, the Discourse of Species, and*

- Posthumanist Theory*. Chicago: University of Chicago Press.
- Wolfson, D. (1999). *The McLibel Case and Animal Rights*. Londra: Active Distribution.
- Womack, C. S. (2013). "There Is No Respectful Way to Kill an Animal." *Studies in American Indian Literatures*, 25(4): 11–27.
- Wrenn, C. L. (2020). *Piecemeal Protest: Animal Rights in the Age of Nonprofits*. Ann Arbor: University of Michigan Press.
- . (2019). "The Vegan Society and Social Movement Professionalization, 1944–2017." *Food and Foodways*, 27(3): 190–210.
- . (2017a). "Trump Veganism: A Political Survey of American Vegans in the Era of Identity Politics." *Societies*, 7(4): 32.
- . (2017b). "Fat Vegan Politics: A Survey of Fat Vegan Activists' Online Experiences with Social Movement Sizeism." *Fat Studies*, 6(1): 90–102.
- . (2016). *A Rational Approach to Animal Rights*. New York: Palgrave Macmillan.
- . (2015). "The Role of Professionalization Regarding Female Exploitation in the Nonhuman Animal Rights Movement." *Journal of Gender Studies*, 24(2): 131–46.
- . (2014). "The Thug Kitchen Cookbook and the Problem of Vegan Blackface." *Corey Lee Wrenn*, 27 Şubat. Erişim Adresi: coreyleewrenn.com/the-thug-kitchen-cookbook-and-the-problem-of-vegan-blackface.
- . (2013). "Resonance of Moral Shocks in Abolitionist Animal Rights Advocacy: Overcoming Contextual Constraints." *Society & Animals*, 21(4): 379–94.
- . (2011). "Resisting the Globalization of Speciesism: Vegan Abolitionism as a Site for Consumer-Based Social Change." *Journal for Critical Animal Studies*, 9(3): 8–27.
- Wright, L., ed. (2019). *Through a Vegan Studies Lens: Textual Ethics and Lived Activism*. Reno ve Las Vegas: University of Nevada Press.
- , ed. (2018). "Vegan Studies and Ecocriticism." *Special cluster ISLE: Interdisciplinary Studies in Literature and Environment*, 24(4): 737–802.
- . (2015). *The Vegan Studies Project: Food, Animals, and Gender in the Age of Terror*. Athens: University of Georgia Press.
- Yarborough, A. ve Thomas, S., ed. (2010). "Women of Color in Critical Animal Studies." Özel Sayı, *Journal for Critical Animal Studies*, 8(3).
- Zephaniah, B. (2001). *The Little Book of Vegan Poems*. Edinburgh, Londra: AK Press.

DİZİN

A	E	hümanist posthümanizm
ahlakçılık 11, 81, 84, 86, 89, 97	ekofeminizm 20, 42, 48, 49, 50, 51, 63, 91, 150, 190	66
ahlaki zorunluluk 51, 141	eleştirel hayvan çalışma- ları 45, 53, 54, 55, 57, 58, 152	I
aktivist-vegan 24, 26, 29, 219, 235, 262	eleştirel ırk çalışmaları 56	ırkçılık 23, 51, 55, 147, 155, 156, 183, 186, 194, 195, 202, 205, 213, 214, 216
aktör-ağ teorisi 61, 73	erkeklik 114, 251	ırk-sonrası 23, 36, 196, 199, 202, 203, 206, 208, 210, 221, 225
American Vegan Society 16	esnekçilik 242, 246, 247	
Animal Rebellion 34, 132, 133, 134, 274, 282, 291	Esther Alloun 214	
antroparşi 17	etik gıda 76, 107, 203, 263	insan istisnacılığı 147
antropomorfizm 145, 148, 149, 150, 161	etik kimlik 82	insanmerkezci 50, 63, 65, 69, 127, 143, 146, 148, 157, 162, 163, 165, 169, 170, 174, 216
B	F	K
beyaz veganlık 36, 182, 196, 199, 215	feminist aktivizm 243, 263	karnizm 98, 114, 119
bilişsel uyumsuzluk 119	feminizm 37, 46, 56, 184, 217, 218, 222, 223, 225, 226, 241	kesişimsellik 56, 184, 185, 186, 189, 190, 191
bireyci yaşam tarzı 81	G	N
bitki kökenli gıda 15, 133, 182, 194, 210, 215, 233, 263	görünürlük siyaseti 116, 127, 129	neoliberalizm 245
bitki kökenli kapitalizm	görünürlük siyasetidir 129	O
28, 42, 209, 220, 264		ontolojik veganlık 90
boş göstergeler 241	H	P
Budizm 208, 210	hayvan aktivizmi 115, 116, 117, 147, 224, 247	Pierre Bourdieu 98
Ç	hayvan öznelliği 14, 145, 152, 157, 180	posthümanist 12, 45, 46, 51, 59, 60, 65, 67, 69, 71, 75, 165, 176, 185, 216, 264
çağdaş veganlık 14, 41	hayvan tarımı 54, 62, 186	
çevre siyaseti 94, 115	heganizm 248, 254	
D	Hinduizm 207, 208, 211	
dirikesim 19, 114, 116, 117, 160		

R

Rosi Braidotti 59

S

saflık siyaseti 84, 96, 106

Sara Ahmed 53, 101

Simon Amstell 97, 267

Siyah feminizm 56, 184,

218

sömürgecilik 51, 55, 69, 85

Stacy Alaimo 59

T

toplumsal adalet 13, 18, 20,

21, 28, 42, 91, 93, 94,

141, 147, 182, 186, 187,

196, 204, 206, 214, 240,

262, 264

türcülük 49, 51, 147, 156,

211, 216

V

vegan aktivizmi 13, 28,

30, 36

vegan beslenme 13, 27,

80, 81, 226, 249, 260,

261, 269

vegan etiği 24, 28, 50, 67

Veganlık Sosyolojisi 5

vegan lobisini 80

vegan pratiği 28, 261

W

William Adams 173

Y

yeni iklim hareketleri 237

yeşil kapitalizm 247, 257

akade~im

EVA HAIFA
GIRAUD

Veganlık

*Siyaset, Pratik ve Kuram*İngilizce Aslından Çeviren:
PINAR ÜZELTÜZENCİ

EVA HAIFA GIRAUD

VEGANLIK

Siyaset, Pratik ve Kuram

Veganlar tam olarak neye inanıyor ve veganlık neden eleştirilen bir toplumsal hareket hâline geldi? Veganlık; sürdürülebilirlik, hayvan çalışmaları ve medya hakkındaki daha kapsamlı tartışmalarla yolunu nasıl açıyor? Eva Haifa Giraud, gıda aktivizmi ve sosyal adaletten beslenen vegan politikalarının; argümanlarını, eleştirilerini ve etrafındaki tartışmaları ele alıyor. Edebiyat, hayvan çalışmaları ve coğrafyaları, ekofeminizm, posthümanizm, eleştirel ırk teorisi ve yeni materyalizm gibi alanlara temas eden Giraud, özgün bir teorik müdahale karşımıza çıkıyor. Giraud'ya göre veganlık, insanların hayvanlarla ilişkisine dair alışlagelmiş normları ve varsayımları yıkarak, "bir beslenme biçiminden daha fazlası" olma yönünde radikal bir politik potansiyele sahiptir. Punk estetiğine sahip yemek tarifi kitaplarından sosyal medya kampanyalarına kadar bir dizi örnekten yola çıkan Giraud, veganlığın taşıdığı gücün nasıl ticarileşerek karmaşıklaştığını gösteriyor ve veganlığı radikal bir toplumsal hareket olarak yeniden ele almak için yeni kavramsal çerçeveler ortaya koyuyor.

akadem